

K 15 190
4

საქართველოს ფლორა
II

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

ბოტანიკის ინსტიტუტი
ИНСТИТУТ БОТАНИКИ

1973

ФЛОРА ГРУЗИИ

II

ИЗДАНИЕ ВТОРОЕ

РАЕОНИАСЕАЕ — САЛИСАСЕАЕ

საქართველოს ფლორა

II

გამოცემა მეორე

PAEONIACEAE — SALICACEAE

K 15.190
4

სპეგ-2000
ფეხთუბნის ფლორა

„მეცნიერება“
თბილისი
1973

„საქართველოს ფლორის“ II ტომი შეიცავს ოჯახებს
Paeoniaceae-დან Salicaceae-მდე. Ranales რიგის ოჯა-
ხები დალაგებულია ლ. კემულარია-ნათაძის სისტემის
მიხედვით. თითოეული სახეობისათვის, პირველ გ.მო-
ცემისაგან განსხვავებით, მოტანილია გავრცელების პუნქ-
ტები, მითითებულია სახეობის ტიპი ან მისი აღწერის
ადგილი, ქრომოსომა რიცხვი და გვარის მტერის მარ-
ცელის ძირითადი მორფოლოგიური ნიშნები.

შემდგენელი: ლ. კემულარია-ნათაძე, ა. შხიანი

მთავარი რედაქტორი — აკადემიკოსი ნ. კეცხოველი

გამოცემის რედაქტორები: ი. ლაჩაშვილი, ლ. კემულარია-ნათაძე, შ. ქუთათელაძე, ა. ხარაძე
(პასუხისმგ. რედ.)

Составители: Л. М. Кемулариа-Натадзе, А. С. Шхияи

Главный редактор — Академик Н. Н. Кецховели

Редакторы издания: Л. М. Кемулариа-Натадзе, Ш. И. Кутателадзе,
И. Я. Лачавили, А. Л. Харадзе (ответств. ред.)

$\frac{2-10-5}{42-72}$ აღბ.
M 607

გამომცემლობა
„მცოდნეობა“
1973

20993-129-1უხ.

2612.

1-893

წინასიტყვაობა

„საქართველოს ფლორის“ II ტომი შეიცავს მსხვილი ჯგუფების Ranales, Nymphaeales, Berberidales, Laurales, Piperales, Salicales რიგების ოჯახებს. უმეტეს თანამედროვე ფილოგენურ სისტემებში მრავალბუტკოიანთა წარმომადგენლები დაბალი ორგანიზაციის მაჩვენებელ ნიშანთა კომპლექსის მიხედვით ყვავილოვან მცენარეთა პრიმიტიულ ფორმებადაა მიჩნეული, უმთავრესად ოჯახი Magnoliaceae-ს წარმომადგენლები და სხვა. ამ გამოცემაში მათ მარტივსაფრიანებზე წინ ვაყენებთ.

Ranales-ის სისტემა მოტანილია ლ. კემულარია-ნათაძის სისტემის მიხედვით მისივე მონოგრაფიის საფუძველზე და ამდენად „საქართველოს ფლორის“ პირველ გამოცემასთან შედარებით ორიგინალურ და ახალ მასალას შეიცავს.

ახალი ლიტერატურის მიხედვით გადამუშავდა აგრეთვე ლ. კემულარია-ნათაძის მიერ რიგები: Nymphaeales, Berberidales, Laurales, ა. შხიანის მიერ ოჯახები: Saururaceae, Salicaceae.

ბოლო დროს გამოქვეყნებულ ცნობარზე დაყრდნობით (Хромосомные числа цветковых растений, 1969, Ленинград) შესაძლებელი გახდა ცალკეული სახეობისათვის ქრომოსომთა რიცხვის მითითება. ცნობები ქრომოსომთა რიცხვის შესახებ და მათთვის დამატებითი ლიტერატურის აღნიშვნა შეიტანა მ. დავლიანიძემ.

გვარების აღწერას თან ერთვის მტვრის მარცვლის მორფოლოგიური ნიშნები შედგენილი ი. შტეპას მიერ.

სურათები მეორე ტომისათვის შეასრულა მხატვარმა პ. რატიშვილმა. ზოგიერთი ტაბულა გადმოხატულია პირველი გამოცემის III ტომის მიხედვით დ. მცხვეთაძის მიერ.

II ტომში მოთავსებული სისტემატიკური ოჯახები შეიცავს სახალხო მეურნეობისათვის მნიშვნელოვან მცენარეებს, დაწვრილებით ცნობებს მათი გავრცელების პუნქტებისა და ზოგიერთი გეოგრაფიული გავრცელების კანონზომიერებათა შესახებ.

Ranales ოჯახების წარმომადგენლები გამოირჩევიან მაღალი დეკორაციული თვისებებით და ალკალოიდების შემცველობით.

ПРЕДИСЛОВИЕ

II том Флоры Грузии содержит семейства порядков многоплодниковых: Ranales, Nymphaeales, Berberidales, Laurales обработанных Л. М. Кемулярия-Натадзе, семейства Saururaceae и Salicaceae из однопокровных, обработанные А. С. Шхиян.

В современных филогенетических системах некоторые многоплодниковые признаны носителями признаков низшей организации среди цветковых растений, наиболее примитивными из которых считаются представители семейства Magnoliaceae.

В этом издании многоплодниковые поставлены в начале системы двудольных растений. За ними следуют однопокровные.

Порядок Ranales переработан Л. М. Кемулярия-Натадзе в соответствии с системой предложенной автором в ранее опубликованной монографии. Подверглись переработке также порядки Nymphaeales, Berberidales, Laurales.

В соответствии с новой литературой обработаны семейства Saururaceae и Salicaceae.

Основываясь на изданной в последнее время сводке (Хромосомные числа цветковых растений, под редакцией Ан. А. Федорова Л. 1969) указываются хромосомные числа для отдельных видов. Эти данные, а также дополнительные указания по литературным источникам составлены М. Т. Давлианидзе. К описанию родов приложены сведения по морфологии пыльцы составленные И. С. Штэпа.

Рисунки для II тома выполнены художником П. Г. Ратишвили. Некоторые таблицы скопированы Д. И. Мцхетадзе с I издания Флоры Грузии (том III).

Многие виды описанные в данном томе являются полезными для народного хозяйства растениями: декоративными, пищевыми, алкалоидными и др. Для большинства видов приводятся пункты произрастания и указаны закономерности их географического распространения.

РЕДАКЦИЯ

6080 RANALES¹

რიგი Ranales მიღებულია ჰეინსონის (1960) გავებით, ზოგიერთი ცვლილების შეტანით. კემულარია-ნათაძის (1963, 1966) მიხედვით რამდენადმე შემცირებულია ოჯახ Helleboraceae-ს მოცულობა; გვარი Actaea დამოუკიდებელი ოჯახადაა ამაღლებული. ოჯახები Podophyllaceae, Nymphaeaceae და Ceratophyllaceae გამოირიცხულია რიგი Ranales-ის შემადგენლობიდან.

ამგვარად, რიგი Ranales 5 ოჯახისაგან შედგება: Paeoniaceae, Actaeaceae, Cabombaceae, Helleboraceae და Ranunculaceae, ოჯახი Cabombaceae ტროპიკულია და ჩვენში არ იზრდება; დანარჩენი ოჯახები ჩვენში კარგადაა წარმოდგენილი.

კავკასიის რანალების შესწავლა იწყება 1901—1903 წლებში, როდესაც ცნობილ გამოცემაში «Flora Caucasica Critica» ნ. ბუშმა გამოაქვეყნა რიგი Ranales-ის კავკასიის და ყირიმის წარმომადგენლები. შემდეგში ნ. ბუში ისევ უბრუნდება კავკასიის რანალების შესწავლას და 1919 წელს თბილისის ბოტანიკური ბაღის სარკვევში (Определитель растений Кавказа и Крыма) მოათავსა მათი სარკვევი ტაბულა და თვითელი სახეობისათვის დაზუსტებული დიაგნოზი. ა. გროსჰეიმს თავის «Флора Кавказа»-ს როგორც პირველ (1930), ისე მეორე გამოცემაში (1950) მოყვანილი აქვს ოჯახები რიგების გარეშე. მხოლოდ «Определитель растений Кавказа»-ში 1949 წელს ჩვენ ვხედავთ რიგის დასახელებას. 1966 წ. ლ. კემულარია-ნათაძემ გამოაქვეყნა ამ რიგის კავკასიის წარმომადგენლები.

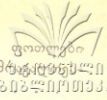
1. ნაყოფი ერთი თესლითაა — თესლურა ან კაკლუქა. ყვავილი ორშავი ან მარტივი ყვავილსაფრითაა. ხმელეთის ან იშვიათად წყლის (გვარი *Batrachium*) მცენარეებია 28. **Ranunculaceae** Juss.

— ნაყოფი მრავალი თესლითაა. ნაყოფი მშრალი ფოთლურა ან წვნიანი, ხორცოვანი, კენკრასებრი. ხმელეთის მცენარეებია 2

2. ნაყოფი წვნიანი კენკრასებრი ფოთლურაა, მრავალთესლიანი. ნასკვი ერთია და ერთი ნაყოფის ფოთლისაგან შედგება. ყვავილები პატარა ზომისაა, თეთრია და შეკრებილია კენწრულ მტევნად. ფოთლები ფრთისებრ ორმაგ ან სამმაგ ნაკეთებადაა დაყოფილი 26. **Actaeaceae** Kem.-Nath.

— ნაყოფი მშრალი ფოთლურაა, თხელი ან მსხვილი გახევებული კანით (პერიკარპიუმით). ყვავილი, ჩვეულებრივ დიდი ზომისაა და სხვადასხვა ფერის, შეკრებილია ყვავილედში ან მარტოულია 3

¹ დამუშავა ლ. კემულარია-ნათაძემ.

3. ყვავილი აქტინომორფულია, ორმაგი ყვავილსაფრით, ჯამის ფოთლები აშკარა ფოთლისებრია, ჩვეულებრივ არათანაბარი. ნაყოფი მრავალთესლიანი, გახევებული ფოთლურაა 25. **Paeniaceae Rudolphi**
- ყვავილი აქტინომორფულია ან ზიგომორფული, მარტივი ან ორმაგი ყვავილსაფრით, სანექტრეებით ან სანექტრეები არ აქვს. ნაყოფის ფოთლები თავისუფალია, ძირში ან სვეტამდე შეზრდილია. ნაყოფი მრავალთესლიანი, თხელკანიანი ფოთლურაა 27. **Helleboraceae Spach**

ოჯახი 25. PAEONIACEAE RUDOLPHI — იორღასალამისებრი

ყვავილი აქტინომორფულია, ორმაგი ყვავილსაფრით. ჯამის ფოთლები ფოთლისებრია ძლიერ არათანაბარი და როგორც გვირგვინის ფურცლები სპირალურადაა განლაგებული. მტვრიანა მრავალია, თავისუფალი. ბუტკოები თავისუფალია, 2—5 (10) რაოდენობით; ნასკვი ზედაა, დინგი ბრტყელია, ხორცოვანი და შეფერილი. ნაყოფი ფოთლურასებრია ჯერ ხორცოვანი, შემდეგ ძლიერ გახევებული გარეთა პერიკარპიუმით. თესლი ხორცოვანი დანამატითაა (არჩლუსი); თესლკვირტის გარეთა ინტეგუმენტი შიგნითაზე გრძელია. დიდი ზომის მრავალწლოვანი მცენარეებია ან ბუჩქებია (ზოგიერთი იაპონური და ჩინური სახეობა), მორიგეობითი ორმაგ-სამმაგ განკვეთილი ფოთლებით.

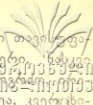
შ ე ნ ი შ ე ნ ა. ოჯახ *Paeniaceae*-ს დამოუკიდებლობა ჯერ კიდევ გერმანელმა ბოტანიკოსებმა რუდოლფიმ და ბარტლინგმა 1830 წ. დაადგინეს და მოიყვანეს „Ordo“-ს სახელწოდებით; ინგლისელმა ბოტანიკოსმა ვურსდელმა 1908 წ. პირველად — ოჯახის (*Familia*) სახელწოდება იხმარა. საბჭოთა ბოტანიკოსებიდან ამ შეხედულებას კემულარია-ნათაძის გარდა (1948, 1958) იზიარებს ტახტაჯიანი (1952, 1954) და იაკოვლევი (1955); ტახტაჯიანი და იაპონელი ბოტანიკოსი ნაკაი (1966) ამ ოჯახს განცალკევებულ რიგში განიხილავენ; უმრავლესობა კი მას ქვე-ოჯახის ან ტრიბის სახით ბაიასებრთა ოჯახს უქვემდებარებს; მაგრამ გარდა მორფოლოგიური ნიშნებისა, ანატომიურმა, ციტოლოგიურმა, ემბრიოლოგიურმა, (ბიოქიმიურმა მონაცემებმა და ბოლოს მტვრის მარცვლის შესწავლამ ცხადყო მისი ცალკე ოჯახად გამოყოფის სისწორე (იხ. ლ. კემულარია-ნათაძე, 1958, 1963, 1966).

ოჯახი წარმოდგენილია ერთი გვარით და 45 სახეობით, რომელიც გავრცელებულია კავკასიაში, აზიის, ევროპის და ჩრდილო ამერიკის მთიან ქვეყნებში.

ტრიბი 1. *Paenieae* (Benth. et Hook.) Kem.-Nath.

გვარი 1. *PAEONIA* L. — იორღასალამი

ყვავილი მარტოულია, დიდი ზომის; ჯამის ფოთლები ნაყოფობისას დიდხანს არ ცვივა, ფოთლისებრია, ხშირად ჯამის ქვედა ფოთოლი ზედა ღეროსეული ფოთლების ნაკვეთების მსგავსია; გვირგვინის ფურცლები დიდი ზომისაა, ყვითელი, მოთეთრო-მოყვითალო, მეწამული წითელი, წითელი ან ვარ-

დისფერი. მტვრიანა მრავალია, თავისუფალი, მტვრიანას ძაფები თავისუფალია, გრძელი, შეფერილი; სამტვრეები ყვითელია ან ნარინჯისფერი, ხასკვი შიშველია ან ქეჩისებრ შებუსვილი. ნაყოფი დიდი ზომისაა, მთავარ-მთავარად გადახრილია ან ქვევით დაკიდებული, უფრო იშვიათად მოკლეა, კვერცხისებრი ან ოვალური, თითქმის სწორია; თესლი ხორცოვანია, შავი, მოლურჯო-შავი ან წითელი. მტვრის მარცვლები თითქმის სფეროსებრია, სამღარიანია, თითოეული ღარი შუაში ფორისებრი ზონით; ეგზინის ზედაპირი თითქმის სადაა, წვრილბადისებრი მოხატულობის; მტვრის მარცვლების დიამეტრი 28—48 მიკრონია.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა . გვარი *Paeonia* მონოგრაფის სტერნის (Stern, 1956) მონაცემებით მოიცავს 45 ტაქსონს (ქვესახეობების და სახესხვაობების ჩათვლით). კავკასიაში იზრდება ამ გვარის 12, ხოლო საქართველოში 9 სახეობა, ამათგან 7 შეიძლება ენდემურ სახეობად ჩაითვალოს.

1. ფოთლები განკვეთილია ვიწრო ხაზურ-ლანცეტა, ხაზურ ან თითქმის ძაფისებრ ნაკვეთებად. ნასკვი და ნაყოფი ყოველთვის შებუსვილია. ნაყოფი მოკლეა და ოდნავ გადახრილია ან თითქმის სწორმდგომია . . . 2
- ფოთლები განკვეთილია ფართო (უკუკვერცხისებრი, კვერცხისებრი, ოვალური) კიდემთლიან ნაკვეთებად. ნასკვი და ნაყოფი შიშველია ან შებუსვილია. ნაყოფი გრძელია განზე ძლიერ გადახრილი ან თითქმის დაკიდებული . . . 4.
2. ფოთოლი ორმაგ-სამმაგ ფრთისებრ განკვეთილია ან დაყოფილია ვიწრო ლანცეტა 5—10 მმ სიგანის ნაკვეთებად. ყვავილი დიდი ზომისაა მოწითალო-ვარდისფერი 8. **P. Majko Ketzch.**
— ყვავილი მეწამული ფერისაა ან მუქი წითელი, უფრო პატარა ზომისაა. ფოთოლი მრავალჯერაა განკვეთილი ვიწრო ხაზურ ნაკვეთებად . . . 3
3. ყველა ფოთლის ნაკვეთი ერთნაირია, ვიწრო ხაზური, 1—2 მმ სიგანის. გვირგვინის ფურცელი ოვალურია, ნასკვის და ნაყოფის შებუსვა ჩვეულებრივ წითელია 10. **P. tenuifolia L.**
— ქვედა ფოთლების ნაკვეთები უფრო ფართოა, ვიდრე ზედა ფოთლების, 2—3 მმ სიგანის. გვირგვინის ფურცლები ძირში ჩვეულებრივ სოლისებრ შევიწროებულია. ნასკვი და ნაყოფი მორუხო-მოყვითალო შებუსვილია 9. **P. carthalinica Ketzch.**
4. ყვავილი წითელია, მეწამული წითელი ან ვარდისფერი. ნასკვი და ნაყოფი ყოველთვის ქეჩისებრ შებუსვილია 5
— ყვავილი ყვითელია, ბაცი ყვითელი, მოყვითალო-თეთრი ან ოდნავ მოვარდისფრო-მოყვითალოა. ნასკვი და ნაყოფი შიშველია ან ქეჩისებრ შებუსვილი 7
5. ფოთოლი ორივე მხარეზე მწვანეა. პრიალა, შიშველი ან ქვედა მხარეზე მოკლე მონაცრისფრო შებუსვილია; ფოთლის ნაკვეთები მოკლე ყუნწითაა, მოკლე და ფართო ოვალური ან თითქმის რომბისებრია, ორივე ბოლოში მოკლედ შევიწროებულია. გვირგვინის ფურცლები მოვარდისფრო-მოწითალოა, ოდნავ ჩაზნექილია; მტვრიანების ძაფები და დინგი ხორცისფერ წითელია . . . 5. **P. Ruprechtiana Kem.-Nath.**
— ფოთოლი ზედა მხრიდან მწვანეა, ქვედა მხარე ან ორივე მხარე ლეგაა, შიშველია ან ქვედა მხარეზე შებუსვილია 6

6. ყვავილი ვარდისფერია, ფართოდ გადაშლილი. ფოთოლი მოკრებილი ელიფსურია, ორივე ბოლოში მოკლედანა შევიწროებული, ზედაპირითაა

ბლაგი წვერით 7. *P. lagodechiana* Kem.-Nath.
 — ყვავილი წითელია, მეწამული წითელი, ფართოდ გადაშლილი არ არის. ფოთოლი უხეშია, მკვეთრად გამოხატული მთავარი ძარღვით

. 6. *P. caucasica* N. Schipcz.
 7. ნასკვი და ნაყოფი შიშველია; დინგი მკვეთრად გამოხატული გრძელი სვეტითაა

— ნასკვი და ნაყოფი ქეჩისებრი შებუსხვითაა; დინგი თითქმის მჯღო- მარეა

8. ყვავილი ფართოდაა გადაშლილი, გვირგვინის ფურცელი მოყვითალო- თეთრია, უკუკვერცხისებრი. ფოთოლი ორივე მხარეზე თითქმის ერთი ფერისაა, მწვანე, ხშირად ზედა მხარე პრიალაა, შიშველია ან ქვედა მხარე შებუსხვილი და მონაცრისფროა, დიდი ზომისაა, ოვალური ან ფართო უკუკვერცხისებრი, ძირთან გრძლად შევიწროებული

. 1. *P. macrophylla* (Alb.) Lomak.
 — ყვავილი არ არის ფართოდ გადაშლილი, გვირგვინის ფურცლები ყვი- თელია. ფოთოლი ზედა მხარეზე მწვანეა, შიშველი, ქვედაზე მონაცრის- ფროა თეთრი ბუსუსებისაგან, კვერდითი და ხშირად წვერის ნაკვეთე- ბი, კვერცხისებრია, ძირთან თითქმის გულსებრი ამოკვეთილი ან მომრ- გვა ლებულაა . 2. *P. Steveniana* Kem.-Nath. (*P. Wittmanniana* Stev).

9. ფოთოლი ორივე ან ქვედა მხარეზე ლეგაა, შიშველი ან ქვედა მხარეზე შებუსხვილია ძალიან წვრილი (შეუიარაღებელი თვალთ ძნელად შე- სამჩნევი) ბუსუსებით; მისი ნაკვეთები უკუკვერცხისებრია, ძირთან გრძლად შევიწროებული. ყვავილი და მტვრიანას ძაფი ყვითელია, მომწვანო ელფერით, დინგი ვარდისფერია ან მოყვითალო

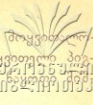
. 4. *P. Mlokosewitschii* Lomak.
 — ფოთოლი ორივე მხარეზე მწვანეა, შიშველი ან ქვედა მხარეზე გაბ- ნეული შებუსხვით, მისი ნაკვეთები ოვალურია. ყვავილი მოყვითალო- თეთრია, გვირგვინის ფურცლები ოვალურია, ფართო ძირით, ოდნავ ჩაზნექილია. მტვრიანას ძაფის და ნასკვის შებუსხვა მეწამული წითელია

. 3. *P. Wittmanniana* Hartwiss (*P. abchasica* Misz.)
 შენიშვნა. იორდასალაში პირველად მოხსენებული აქვს ჯერ კიდევ ჩვენ წ. ა. 372—287 წ. ფილოსოფოსს თეოფრასტეს.

იორდასალაში მოყვადათ სხვადასხვა დროს გამოცემულ სამკურნალო წიგ- ნებში სხვადასხვა სახელწოდებით, მაგრამ გვარი *Paeonia* მეცნიერულად დადგე- ნილ იქნა 1753 წელს, როდესაც ლინემ *P. officinalis*-ი ორი ფორმით მიიყვანა: *var. femina* და *var. mascula*.

გვარის დაყოფა სექციებად პირველად დეკანდოლმა (1824) მოგვცა: ამ გვა- რის ფარგლებში მან დაადგინა 2 სექცია: *Sect. Moutan* ბუნჩისებრი წარმომადგენ- ლებით (ჩინეთი) და *Sect. Paeon* მრავალწლოვანი სახეობებით (ევრაზიის მთიანი ქვეყნები).

შემდგომ ბოტანიკოსთა უმრავლესობა ეყრდნობოდა დეკანდოლის და- ყოფას ზოგიერთი ცვლილებების შეტანით. აქ ჩვენ მოგვყავს იორდასალამის სექციები ლ. კემულარია-ნათაძის მიხედვით (1961).

სექცია 1. *Flavonia* Kem.-Nath. — ყვავილი ყვითელია, მოყვითალო-მოთეთრო, მოყვითალო-მოვარდისფრო, გაშრობისას ყვითლდება (ყვითელი პიკემენტი ფლავონის გამო). ფოთლები ფართო ნაკვეთბითაა. ნასკვი ველია ან ქეჩისებრშებუსვილია.

სექცია *Flavonia*-ს წარმომადგენლები გავრცელებულია კავკასიაში, აზიის მთიან ქვეყნებში და იაპონიაში.

მწკრივი 1. *Macrophyllae* Kem.-Nath. — ნასკვი და ნაყოფი შიშველია. ყვავილი მოთეთრო-მოყვითალო ან ყვითელია. გვირგვინის ფურცლები უსუკვერცხისებრია. ფოთლის ნაკვეთები ოვალურია, ორივე ბოლოში შევიწროებული ან ძირში თითქმის მომრგვალოა.

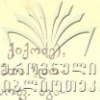
О. I. *P. macrophylla* (Albov) Lomak. Тр. Тифл. бот. сада II (1897) 282; Липский Фл. Кавк. (1899) 213; Комаров и Шипчинск. во фл. СССР VII. (1930) 30. Кемулария-Натадзе в Тр. Тбил. бот. инст. АН СССР XXI (1961) 19; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 62. — *P. corallina* var. *Wittmanniana* f. *macrophylla* Albov Prodr. (1895) 15. — *P. Wittmanniana* var. *macrophylla* (Albov) N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3, (1901) 13, 14; Гроссер. Фл. Кавк. II (1930) 91; Опред. (1949); Фл. Кавк. 2, IV (1950) 13; Stern Roy. Hort. Soc. (London) (1949) 61; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1958) 6.

4. დიდი ზომის მცენარეა სიმაღლით 150 სმ-მდე, დატოტვილი გახევებული ფესურით და ფესვის ოდნავ თითისტარისებრი გამსხვილებით: ღერო ღარებიანია, წახნაგებიანი, ხშირშეფოთილი; ფოთლები ორივე მხარეზე მწვანეა, თითქმის ერთი ფერის ან ზედა და ქვედა მხარეზე პრიალა, შიშველი ან ქვედა მხარეზე ძარღვების გაყოლებით ბუსუსებიანი; ფოთლის ნაკვეთები ელიფსურია, მოკლეწვეტიანი, ძირში გრძლად შევიწროებული ან მომრგვალებული. ყვავილი დიდი ზომისაა, ფართოდაა გადაშლილი, გვირგვინის ფურცლები უსუკვერცხისებრია, მოყვითალო-მოთეთრო; სამტკრეები ყვითელია, მათი ძაფები მეწამული წითელი ფერისაა; ნასკვი გრძელია მოგრძოკვერცხისებრი ან თითქმის ცილინდრული, შიშველი; დინგი იისფერია ან ზორცისფერ წითელი, ასიმეტრიულია, ცალ მხარეს გადახრილი, მომწიფებულ ნაყოფი ქვევითკენ ოდნავ გადახრილია; თესლი მომრგვალოა, მსხვილბადისებრად დანაოჭებული.

ტ ი პ ი: აპარა, დაღმართი მდ. ჩაქვის თავიდან სოფელ აგარასკენ, 800—1000 მ ზღვის დონიდან, 14.VII.1893. ნ. ალბოვი.

იზრდება ტყის ზედა სარტყლიდან სუბალპურამდე, ტანბრეცილი ტყეების ველობებზე, მდიდარ ფხვიერ ნიადაგებზე და კირქვიანებზე.

საქ. სსრ: აფხ.: გაგრა (შავროვი); სვან.: დადიანის ქედი (აკინფიევი); სამეგრ.: მთა ოხაჩუე (კემულარია-ნათაძე, ქუთათელაძე, მანდენოვა და მიქელაძე), მთა ჯვარი (ალბოვი; ზინთიბიძე და მიქელაძე), მთა მიგარია (ე. და მ. სოხაძე; ზინთიბიძე, მიქელაძე), მთა ასხი, (კემულარია-ნათაძე, ზინთიბიძე, მიქელაძე); რაჭა-ლეჩხ.: მთა ხვამლი (კემულარია-ნათაძე, ზინთიბიძე, მიქელაძე, მ. სოხაძე), მ. ხრეითსა და საწალიკეს ქედს შორის (ს. სოხაძე), ნაჭერალის ქედი, გადასასვლელთან (ბუში, კემულარია-ნათაძე, ა. ქუთათელაძე), ნაჭერალის ქედი, ჭიშკარასთან (კემულარია-ნათაძე, გ. ჭიჭინაძე); იმერ.: სოფ. ფარცხნალ-

თან, თხმელარის უბანში (ბუჩაჩიძე); გურ.: სომლიას მთა (ალბოვი; ე. ქიქოძე),
 ბახმარო, ზორთიყელი (ალბოვი; ე. ქიქოძე), გადასასვლელთან, გომის მხარეში
 ლუხანოვი და კაზაროვი); აჭარ.: დაღმართი მდინარე ჩაქვის თავიდან დასასრულამდე
 რასაკენ (ალბოვი). კულტივირებულია თბილისის ბოტანიკურ ბაღში (ფომინ-
 ნი), ბაკურიანის ბოტანიკურ ბაღში (კოზლოვსკი).

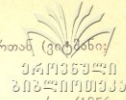
შ ე ნ ი შ ვ ე ნ ა . 1893 წ. ნ. ალბოვმა აჭარიდან აწერა *P. Wittmanniana*-
 ახალი ფორმა, ხოლო სახეობა *P. Wittmanniana* თავის მხრივ დაუქვემდებარ
 წითელყვავილიან იორდასალამს. 1897 წელს ლ. ლომაკინმა ალბოვის მიერ გამო-
 ყოფილი ფორმა, დამოუკიდებელ სახეობამდე აამალა და სრულიად სამართლიან-
 ნად გამოყო კავკასიის წითელყვავილიან იორდასალამისაგან. მომდევნო ბოტანი-
 კოსების უმრავლესობა სახეობა *P. marcophylla*-ს განიხილავდა, როგორც *P.*
Wittmanniana Hartwiss-ის სახესხვაობას. 1942 წ. „საქართველოს ფლორის-
 პირველ გამოცემაში ამ მოსაზრებას ჩვენც ვიზიარებდით. ახალმა მდიდარმა მასა-
 ლამ დაგვარწმუნა (1961), რომ *P. macrophylla* Lomak. *P. Wittmanniana* Hart-
 wiss-ისაგან განსხვავებული დამოუკიდებელი სახეობაა.

○ 2. *P. Steveniana* Kem.-Nath. Тр. Тифл. бот. инст. АН ГССР XXI
 (1961) 20, საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 62. — *P. Wittmanniana* Stev. in Bull.
 Soc. Nat. Mosc. Ser. III (1848) 275; Boiss. Fl. Or. I (1867) 97 pp.; Rupr. Fl.
 Cauc. (1869) 46; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3, (1901) 12, (1903) 224; Грос-
 сг. Фл. Кавк. II (1930) 91; Комаров и Шипчинск. во Фл. СССР VII (1937)
 29; Колак. Фл. Абхазии II (1937) 121; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV,
 (1948) 5. — *P. Wittmanniana* var. *nudicarpa* Schipecz. in Not. Sys. Hort.
 Bot. Petrop. 2. (1921) 44; Stern Journ. Roy. Hort. Soc. I (1946) 59; Гроссг.
 Фл. Кавк. 2, IV (1950) 12.

4. დიდი ზომის მცენარე სიმაღლით 100 სმ-ზე მეტია; ფესურა დატოტ-
 ვილია, ახასიათებს რუხი, გრძელი, ვიწრო თითისტარისებრი ფესვის დანამა-
 ტები, ღერო მაგარია და ხშირშეფოთილი; ფოთოლი ორჯერ, სამხვ განკვე-
 თილი, ზედა მხარეზე მწვანეა, შიშველი, ქვედა მხარეზე ხშირ ბეწვებისაგან
 მონაცრისფროა; მისი ნაკვთები უკუკვერცხისებრია, მოგრძო ოვალურ;
 ან კვერცხისებრი, ორივე ბოლოში შევიწროებული ან მომრგვალებული ან
 ძირში თითქმის გულისებრია. ყვავილი ფართოდ არ არის გადაშლილი; ჯამბო
 ფოთლები არათანაბარია; გვირგვინის ფურცლები ყვითელია, უკუკვერცხისებ-
 რი, ძლიერ ჩახნექილი; მტვრიანების ძაფები და სამტვრე ყვითელია; ნასკვი
 შიშველია მოგრძო-კვერცხისებრი, თანდათან გადადის სვეტში; დინგი ძლიერ
 ასიმეტრულია, მოწითალო-იისფერია ან ხორცისფერწითელი. ნაყოფი მოგრ-
 ძო-კვერცხისებრია, განზე გადახრილი, შიშველი; თესლი მოლურჯო-შავია.
 V. 2n=20. (სურ. 1, 4).

ტ ი პ ი : ქართლსა და ახალციხეს შორის, აწყურთან ტყით დაბურულ ხეო
 ბაში, 1840, ეტმანი. (sub *P. Wittmanniana* Stev.) ინახება ლენინგრადში.

იზრდება ტყის ზედა სარტყელში, ტყის პირებში, ბუჩქნარებში. საქ. სსრ:
 ქართ.: ბორჯომის მიდამოებში (ედუედევი; ფომინი; სოსნოვსკი), საკოჭავი
 (კოზლოვსკი; კემულარია-ნათაძე; ბარნაბიშვილი; დუმბაძე; ჩხაიძე), ბანისხევი
 სოსნოვსკი; კოზლოვსკი); ბაკურიანის მახლობლად „მხერი“ (კოზლოვსკი);
 სამხრ. ოს.: წიფლნარში კოზაითს და ერწოს შორის (კუზნეცოვი), ხოდძეხორი,

მთა სირხ-ლემბერტი, ბუბუნახერი (ე. და ნ. ბუმი); მესხ.: აწყურთან (ვიტმანი/ლომაკინი, ფომინი).

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა : აღნიშნული სახეობის სახელწოდებით უფრო ადრე (1856 წელს) იყო აღწერილი სხვა იორდასალამი, ამიტომ ამ სახეობას სტევენის საპატივცემულოდ ახალ სახელწოდებას ვაძლევთ.

მწკრივი 2. Wittmanniana (Stern) Kem.-Nath. — ნასკვი და ნაყოფი ქეჩი; სებრ შებუსვილია.

О. 3. *P. Wittmanniana* Hartwiss ex Lindl. Bot. Regist. 32 (1846) 9. Гроссг. Опред. (1949) 44; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 12 pp.; Кем.-Нат. в Тр. Тбил. бот. инст. АН ГССР XXII (1961) 22, კემულარია-ნათაძე საქ. მეცნ. სარკე- I (1964) 63. — *P. Wittmanniana* auct. cauc. pp. — *P. abchasica* Miscz. в Гроссг. Фл. Кавк II (1930) 92; Шипчинск. во Фл. СССР VII (1937) 33; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 6. — *P. tomentosa* Kolak. (non Busch) Фл. Абхазии IV (1939) 121.

2. მცენარე 80—100 სმ სიმაღლისაა, ფესურა დატოტვილია, ივითარებს პატარა ზომის თითისტარისებრ გამსხვილებულ ფესვებს; ფოთოლი ორმაგ სამფოთლოაქიანია, ორივე მხარეზე მწკანე, შიშველი ან ქვედა მხარეზე შებუსვილი; ფოთლის ნაკვეთები უკუკვერცხისებრია, წაწვეტებულია ან მობლაგვო, ძირთან თანდათან შევიწროებული. ყვავილი ფართოდაა გადაშლილი; ჯამის ფოთლები ხშირი შებუსვილია; გვირგვინის ფურცლები მოყვითალო-მოთეთროა, ოვალური ან ორივე ბოლოში თითქმის მომრგვალებული; სამტვრეები ყვითელია, მტვრიანების ძაფები მეწამული წითელია; ნასკვი მოგრძო კვერცხისებრია ხშირი მოყვითალო ქეჩისებრი შებუსვილი; დინგი მეწამული წითელია, თითქმის მგდომარე. ნაყოფი ქეჩისებრ შებუსვილია, მოგრძო კვერცხისებრი, გადახრილი; თესლი შავია. IV—V. 2n=20 (სურ. 1, 3).

აწერილია ჩისვიკის (ინგლისში) აგრონომიული საზოგადოების ბალში ვიტმანის მიერ აფხაზეთში შეგროვილი მცენარის ფესურიდან აღმოცენებულ ცოცხალი ეგზემპლარების მიხედვით. ინახება ლონდონში.

იზრდება მთის შუა სარტყელში, ტყის პირებში წიფლნარებსა და ბუჩქნარებში.

საქ. სსრ: აფხ.: წებელდა მთა აჩხა; ახუპაჩი, აპიანჩა (ვორონოვი; დუმბაძე), ბზიფის ხეობა, სოხუმიდან 12 კმ-ში რიწას ტბისაკენ მიმავალი შოსე (ფურცხვანიძე, ხინთიბიძე), გაგრას მიდამოები (გუსევი).

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა : 1846 წელს (Lindley Botanical Register-ში) გამოქვეყნდა ყვითელყვავილიანი იორდასალამი *P. Wittmanniana* Hartwiss-ის სახელწოდებით. 1848 წელს სტევენმა ანალოგიური სახელწოდებით აღწერა ყვითელყვავილა იორდასალამი მესხეთიდან ვიტმანის მასალით (ქართლსა და ახალციხეს შორის აწყურის მახლობლად მდებარე ხეობიდან). შემდგომში ამ ორ სახეობას ერთმანეთში ურევდნენ, ხოლო ბოლო დროს კაკკასიის ყველა იორდასალამი ყვითელი ყვავილით (ლაგოდნის *P. Mlokosewitschii*-ს გარდა) გააერთიანებს *P. Wittmanniana*-ს სახელწოდებით.

სრულიად აშკარაა, რომ ჰართვისმა და სტევენმა სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა ადგილიდან ერთი კოლექტორის მიერ (ვიტმანის) აღებული ორი

განსხვავებული სახეობა ერთი სახელწოდებით აღწერეს. მაგრამ, ემყარებიან რომ იორდასალამი აფხაზეთიდან აწერილია უფრო ადრე, ვიდრე იორდასალამი თანახმად ჰართვისის სახეობა აფხაზეთიდან ინარჩუნებს პირველ სახელწოდებას, ხოლო სტევენის სახეობას შევუცვალეთ სახელწოდება.

○ 4. **P. Mlokosewitschii** Lomak. Тр. Тифл. бот. сада II (1897) 282; Липский Фл. Кавк. (1899) 213; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3, (1901) 14; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 91, 2, IV (1950) 13pp., Опред. (1949) 14; Комаров и Шипчинск. во Фл. СССР VII (1937) 26; Stern Journ. Roy. Hort. Soc. (1946) 56; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 5; Кем.-Нат. в Тр. Бот. инст. АН ГССР, XX (1961), კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 62;

4. მაღალი მცენარეა, 50—100 სმ სიმაღლის, გახევებული, დატოტვილი ფესურით და ოდნავ გამსხვილებული თითისტარისებრი ფესვებით. ღერო ქლიერ შეფოთლილია; ფოთოლი ორმაგ სამფოთოლაკიანია ან ზედა სამფოთოლაკიანი, იშვიათად სულ ზედა ფოთოლი მთლიანია; ორივე მხარეზე ან ქვედა მხარეზე ლეგაა ან მოლეგო მწვანეა, შიშველი ან ქვედა მხარეზე შებუსხილი ძალიან წვრილი მოკლე ბეწვებით; ფოთლის ნაკვეთი უკუკვერცხისებრია ან მოგრძო უკუკვერცხისებრია, წვერში მომრგვალებული ან მოკლედ წაწვეტებული, ძირთან შევიწროებული. ყვავილი ფართოდ არ არის გადაშლილი, გვირგვინის ფურცლები ჩაზნექილია, ოვალური, მოკლე და ფართო ფრჩხილითაა, მოყვითალოა, ხშირად გამომშობის შემდეგ კიდზე მომწვანოა; სამტვრეები და მტვრიანების ძაფები ყვითელია; დინგი ვარდისფერია, ზოგჯერ მოყვითალო, მკდომარე, თითქმის სიმეტრიულია; ნასკვი და ნაყოფი მოყვითალო ქეჩისებრშებუსხილია. თესლი მომრგვალოა, მოლურჯო-შავი, დანაოქებულია მსხვილბადისებრად. IV—V. $2n=10$ (სურ. 1, 2).

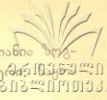
აღწერილია თბილისის ბოტანიკური ბაღის კავკასიის ცოცხალი მცენარეების კოლექციიდან, მლოკოსევიჩის მიერ ლავოდებიდან გამოგზავნილი მასალიდან აღმოცენებული მცენარეების მიხედვით.

იზრდება მთის შუა სარტყლიდან ზედა სარტყლამდე, ტყეში, ქვიან ფერდობებზე.

საქ. სსრ: კახეთი: ლავოდების ხეობა, კუდიგორას ფერდობებზე (მლოკოსევიჩი; ფომინი; კენიგი; კაპლეგი, კემულარია-ნათაძე; დოლუხანოვი და კაზაროვა); ქიზ.: შირაქი (შრედერი; კეცხოველი).

სსრკ-ის დანარჩენი ნაწ.: დაღესტანი, ანდიის ყოისუს სათავეები (დოლუხანოვი და კაზაროვა).

შ ე ნ ი შ ე ნ ა: ამ სახეობასთან აიგივებენ თალიშის ყვითელ იორდასალამს (*P. tomentosa*), რაც სრულიად უსაფუძვლოა: თალიშის იორდასალამს ახასიათებს ქვედა მხრიდან გრძელი ბუსუსებისაგან მონასკრისფროდ შეფერილი მკვეთრად გამოხატული ძარღვებიანი უხეში ფოთლები; ფოთლის ნაკვეთი კვერცხისებრია ან ფართოვალური, ძირთან კი თითქმის გულისებრი ან მომრგვალებული. ყვავილი ფართოდაა გადაშლილი და გვირგვინის ფურცლები ოდნავ ჩაზნექილი; გავრცელებაც სხვადასხვაა. რაც შეეხება იმ სურათებს, რომელიც მოთავსებულია გროსკეიმის «Флора Кавказа» (1950) და «Флора Азербайджана»-ში (1953), მათ საერთო არაფერი აქვთ ლავოდების იორდასალამთან, რადგან სურათები გადაღებულია თალიშის იორდასალამის *P. tomentosa*-ს ეგზემპლარებიდან.

სექცია 2. *Paenonia* — ფოთლის ნაკვეთები ფართოა, კიდემთლიანია ზეგ-
 ჯერ და ნაკვეთული. ყვავილი წითელია, მეწამული წითელი ან ვარდისფერი.
 ფი გრძელია, ქეჩისებრ შებუსხვილი.

მწკრივი 1. *Masculae* (Stern) Kem.-Nath. — ყვავილი წითელია ან ვარდის-
 ფერი. ფოთლის ნაკვეთები ფართოა და კიდემთლიანი.

О. 5. *P. Ruprechtiana* Kem.-Nath. Тр. Тбили. Бот. инст. АН
 ГССР, XXI (1961) 28; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 62.—*P.*
corallina var. *triternata* f. *coriifolia* Rupr. Fl. Cauc. (1869) 46. — *P. coral-*
lina ssp. *triternata* var. *coriifolia* (Rupr.) Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3
 (1901—1903) 12. — *P. caucasica* var. *viridifolia* Kem.-Nath. во Фл. Груз.
 IV (1948) 7.

4. 50—100 სმ სიმაღლის მცენარეა, დატოტვილი მსხვილი ფესურით და
 ვიწრო თითისტარისებრი ფესვის გამსხვილებებით; ღერო სქელია, ოდნავ
 დაკლანკილი, წახნაგებიანი, ხშირშეფოთილი; ფოთოლი ორჯერ სამაღ-
 დანაკვეთულია ან სულ ზედა სამფოთოლაკიანია, ტყავისებრია. ორივე მხარე-
 ზე თითქმის ერთი ფერის, მწვანეა და პრიალა; ფოთლის ნაკვეთები ფარ-
 თო უკუკვერცხისებრი ან თითქმის რომბისებრია, წვერში და ძირთან მოკ-
 ლედ შევიწროებული, გვერდითი ნაკვეთები ძირთან მოკლე, ყუნწისებრ შევი-
 წროებული. ყვავილი ფართოდაა გადაშლილი, მოვარდისფრო-წითელია;
 გვირგვინის ფურცლები ფართო უკუკვერცხისებრია, წვერთან ტალღისებრ
 დაკბილული; სამტერეები ყვითელია, ხოლო ძაფები წითელი; ნასკვი მოვარ-
 ძო კვერცხისებრია ოქროსფერი ქეჩისებრ შებუსხვით; დინგი წითელია ფარ-
 თო ძირით და ცალმხარეზე დახვეული ვიწრო წვერით. ნაყოფი მოვარძო
 კვერცხისებრია და გადახრილია, მოყვითალო ქეჩისებრი შებუსხვით. IV—V.

ტ ი პ ი : იმერეთი, სოფ. ფარცხნალის ახლოს მდებარე თხმელარის ხევი
 იზრდება მთის შუა სარტყლის ტყეებში, ხეებში.

18.IV.1916. ი. ბუაჩიძე.
 საქ. სსრ: იმერ.: ხარაგოული სოფ. ფარცხნალთან მდებარე მთაზე (ბუა-
 ჩიძე); ქართ.: ბორჯომი (რადე; კოზლოვსკი); პეტრეს-ციხე (რადე; კოზლოვს-
 კი); ბანისხევი, ლიკანის ხეობაში (კოზლოვსკი).

შ ე ნ ი შ ე ნ ა : ჯერ კიდევ რუპრეხტმა (1869) გამოთქვა მოსაზრება, რომ
P. triternata f. *coriifolia* შეიძლება დამოუკიდებელ სახეობად გამოიყოს.
 ეს ფორმა რუპრეხტმა აღწერა გ. რადეს მიერ ბორჯომში შეგროვილი ეგ-
 ზემპლარების მიხედვით; შემდგომში ეს მცენარე შეაგროვეს 1922—1923 წწ.
 კოზლოვსკიმ ბანისხევის და ლიკანის ხეობაში, ხოლო უფრო ადრე 1916 წ. ი.
 ბუაჩიძემ ხარაგოულის რაიონის სოფ. ფარცხნალის ახლო მდებარე თხმელარის
 მთაზე.

ამ სახეობის არეალი ჯერჯერობით მოიცავს ბორჯომის ხეობის დასავ-
 ლეთს და მასთან მოსაზღვრე იმერეთის ნაწილს.

©. 6. *P. caucasica* Schipcz. во Фл. СССР VII (1937) 28; კემულარია-ნათა-
 ძე საქ. ფლორა IV (1948) 6; Kem.-Nat. Тр. Тбили. Бот. инст. АН ГССР,
 XXI (1961) 30; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 62. — *P. corallina*
 Retz. var. *caucasica* Schipcz. Notul. Syst. Hort. Bot. Petrop. 2, (1921) 45.—

P. corallina auct. cauc.—*P. triternata* auct. cauc. pp.—*P. kavachensis* Grossh. (non Aznav.) *Опред.* (1949) 44; *Фл. Кавк.* 2. IV (1950) 12. *Суданские растения* Stern Journ. Roy. Hort. Soc. (London) (1946) 70 pp.

2. მცენარე მაღალია, 50—100 სმ სიმაღლის, ძლიერ განვითარებული და ტოტეილი ფესურით, რომელსაც თითისტარისებრი ან სუსტად განვითარებული თათისებრი გამსხვილება ახასიათებს; ღერო სწორია ან ოდნავ დაკლკანილი, ხშირშეფოთლოლი; ფოთოლი ორივე მხარეზე შიშველია ან ქვევიდან შებუსხვილია; ფოთლის ნაკვეთები მოგრძო-ოვალურია, მოგრძო-კვერცხისებრი, ფართო ოვალური ან თითქმის მომრგვალო, წვერში შევიწროებულია ან მობლაგვო, ძირთან შევიწროებული ან იშვიათად თითქმის გულისებრმომრგვალო. ყვავილი მეწამული წითელია, ჩვეულებრივ ფართოდაა გადაშლილი, გვირგვინის ფურცლები უკუკვერცხისებრია; სამტვრე პარკები ყვითელია, მტვრიანების ძაფები მეწამული წითელია; ნასკვი თეთრი ქეჩისებრშებუსხვილია; დინგი ასიმეტრიულია, მეწამული ან ხორცისფერ-წითელია. ნაყოფი მოყვითალო-მონაცრისფრო ქეჩისებრი შებუსხვითაა, მწიფე თითქმის დაკიდებულია; თესლი წითელია და შავი, მწიფე თესლი დანაოჭებულია მსხვილ ბადისებრად. IV—VI. $2n=10$ (სურ. 1, 1).

ტიპი არ არის ცნობილი, „Флора СССР“-ის მიხედვით აწერილია დასავლეთ ამიერკავკასიიდან.

იზრდება მთის შუა და ზედა ტყის სარტყელში, მუხნარ-რცხილნარში, ტყის პირებში.

საქ. სსრ.: აფხ.: მთა ჩიფშირასთან (ალბოვი), იურევსკოე, წებელდა (ვორონოვი); სვან.: ლენტეხი (სომიე და ლევიე); რაჭა-ლეჩხ.: ონსა და ხოტევეს შორის მინდისციხე სოფ. ნიკორწმინდასთან (რუპრესტი), მეკენა (ბროტერუსი; სომიე და ლევიე; კემულარია-ნათაძე), ნიკორწმინდა და აბანოეთი, სოფ. ახეთის მიდამოები (მ. სოხაძე; კემულარია-ნათაძე); სამეგრ.: სოფ. ლეშამგესა და ბარხას მთას შორის (კემულარია-ნათაძე, მ. დოლიძე და ი. მიქელაძე); იმერ.: ყვირილა (ლომაკინი), საქოლის ქედი, ტყე საბურო, გელათსა და გოდოგანს შორის (კემულარია-ნათაძე), ტყებულის რ-ნი სოფ. ახალ სოფელთან მთა წინწვილაზე (ა. ქუთათელაძე); აჭარ.: ბათუმსა და ახალციხეს შორის, სოფ. დანიეისფარულთან (სომიე და ლევიე; მ. ჯიქიძე); ქართ.: ბორჯომი (რადე; სმირნოვი; სოსნოვსკი; კოზლოვსკი; კემულარია-ნათაძე; ა. ჯავახიშვილი), წალკერი, ბაკურიანი (შიშკინი; სოსნოვსკი; კოზლოვსკი; ა. ჯავახიშვილი), ატენის ხეობა, ტანასა და უღელტეხილს შორის (ე. ქიქოძე), საგურამოს ქედი (კაფიევი; კოლაკოვსკი; გაგნიძე), იაღრა (შიშკინი), თბილისი, მარტყოფთან (რუპრესტი), თბილისი (პოპენაკერი), წყნეთი (სმირნოვი); თრიალ.: კოჯორი (ზედელმეირი; ბარნაბიშვილი), თეთრი წყარო (მლოკოსევიჩი), გუდარების ტყე (ვორონოვი; ფლორენსკი); სამხრ. ოს.: კოზათოს და ერწოს შორის (კუზნეცოვი), ხოძე ხორი (ე. და ნ. ბუში); გარე კახ.: კაკაბეთი, დვრინა (ზ. ყანჩაველი); კახ.: ლაგოდეხის ხეობა (დოლუხანოვი და კაზაროვა).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ჩრდ. კავკასია, ყუბანი (ბუში); აზერბ.: ლენქორანი (სტერნი, როგორც *P. mascula* Mill.).

შე ნ ი შ ე ნ ა. კავკასიის წითელ იორდასალამს დიდხანს აიკვივებდნენ ხან/ ყირიმის იორდასალამთან, რომლის სახელწოდებაა: *P. triternata* ან *P. triternata* ხან კიდევ სამხრეთ ევროპის სახეობა *P. corallina*-სთან. ბოლო დროს *P. corallina* (1950) იგი შეაერთა მცირე აზიის სახეობა *P. kavachensis*-თან.

ჯერ კიდევ ნ. ბუში (1901) სრულიად სამართლიანად უარყოფდა ტიპითურ *P. corallina*-ს არსებობას კავკასიაში, რომელსაც ახასიათებს ლანცეტა და გრძლადწაწვეტებული ფოთლის ნაკვეთები, მაგრამ მანვე არასწორად დაუჭვემდებარა იგი ყირიმის სახეობას.

ლ. კემულარია-ნათაძე, ისევე როგორც ვ. კომაროვი და ნ. შიპჩინსკი (1937), თვლის კავკასიის წითელ იორდასალამს დამოუკიდებელ სახეობად *P. caucasica*-ს სახელწოდებით, იმ განსხვავებით, რომ მისგან გამოყოფს ორ დამოუკიდებელ სახეობას: *P. Ruprechtiana* და *P. lagodechiana*.

K 15.190

©. 7. *P. lagodechiana* Kem.-Nath. Tr. Tbil. Bot. inst. AN GSSR, XXI (1961) 33; საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 62.

ჴ. მცენარე 50—100 სმ სიმაღლისაა; ფესურა დატოტვილია, ივითარებს თითისტარისებრ გამსხვილებებს; ღერო წახნაგებიანია, ხშირშეფოთილი; ფოთოლი ორმაგ სამწკვირანია, ორივე მხრიდან ან ქვედა მხრიდან ლეგაა, ნაზი და სადაა, სუსტად გამოხატული ძარღვებით; ფოთლის ნაკვეთები მოგრძო ელიფსურია, ორივე ბოლოში ან წვერში მოკლედ შევიწროებული. ყვავილი ვარდისფერია, ფართოდაა გადაშლილი; გვირგვინის ფურცლები უკუკვერცხისებრია და ოდნავაა ჩაზნექილი; სამტვრე პარკები ნაცრისფერია; მტვრიანების ძაფები მეწამულია; ნასკვი მოყვითალო ქეჩისებრშებუსვილია; ღინგი წითელია, თითქმის სიმეტრიული. V.

ტიპი: ლაგოდეხის ნაკრძალი, ნინიგორა, ტყეში, 10.V.1953. ა. კაზაროვა და ა. დოლუხანოვი. ინახება თბილისში.

იზრდება მთის შუა სარტყლის ტყეში.

საქ. სსრ: კახ.: ლაგოდეხის ნაკრძალი (კემულარია-ნათაძე; დოლუხანოვი და კაზაროვა).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: დაღესტანი.

შე ნ ი შ ე ნ ა: ნაზი მოლეგო ფოთლებით ეს სახეობა ძალიან წააგავს *P. Mlokosewitschii*-ს, რომლისაგან კარგად განსხვავდება ვარდისფერი და უფრო დიდი ზომის, ფართოდ გადაშლილი ყვავილით, ღინგის, სამტვრეების, მტვრიანების ძაფების ფერით და აგრეთვე ფოთლის ნაკვეთების ფორმით.

სექცია 3. *Sternia* Kem.-Nath.— ფოთლის ნაკვეთები დაკბილულია ან მრავალჯერ განკვეთილია ლანცეტა ან ხაზურ ნაკვეთებად. ყვავილი მეწამულ-წითელია, წითელი ან მოვარდისფრო იისფერია. ნაყოფი ქეჩისებრშებუსვილია, მოკლევკვერცხისებრია ან ოვალური.

მწკრივი. 1. *Hybridae* Kem.-Nath.— ფოთოლი ორჯერ-სამჯერ ფრთისებრია ან დაყოფილია ვიწრო-ლანცეტა ნაკვეთებად.

©. 8. *P. Majko* Ketzch. Not. Syst. Geogr. Thbilis. 21 (1959) 17; Kem.-Nath. Tr. Inst. Bot. AN GSSR, XXI (1961) 35; კემულარია-ნათაძე, საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 61.

2. საქართველოს ფლორა, II

4. ფესურა დატოტვილია, თითქმის ჰორიზონტალურია, ახსიათებს თითო-
 თითარისებრი გამსხვილებები; ღერო მალალია, ხშირშეფოთლილი, მწკრივ
 ფოთლებს დიდხანს ინარჩუნებს; ფოთოლი მწვანეა და სამჯერ ღრმად
 ფრთისებრდანაკეთული ან დაყოფილია ვიწრო-ლანცეტა 5—10 მმ სიგანის
 ნაკეთებად; ქვედა ფოთლები უფრო ფართოა, ვიდრე ზედა. ყვავილი მსხვი-
 ლია, მოვარდისფრო-მოწითალო-იისფერია, ფართოდ გადაშლილი, ნასკვი
 და ნაყოფი თეთრი ან, უფრო იშვიათად, წითელი ბუსუსებისაგან ქეჩი-
 სებრშებუსვილია. ნაყოფი მოკლეა და ოვალური. V.

ტიპი: ქართლი, სოფელ ლამისყანასა და იგოეთს შორის. 16. V. 1958
 წ. ნ. კეცხოველი. ინახება თბილისში.

იზრდება მთის წინებზე, მუხნარ-რცხილნარი ტყის პირებზე.

საქ. სსრ: ქართ.: სოფ. იგოეთთან (ნ. კეცხოველი, თ. დუმბაძე; ტ. მენთე-
 შაშვილა).

შენიშვნა: ეს სახეობა წააგავს *P. hybrida* Pall.-ს, რომელიც გავრ-
 ცელებულია გველებულ მდელოებზე, ღია ბალახოვან ან გორაკების ქვიან ფერ-
 დობებზე ციმბირში, ალტაიში, შუა აზიაში; აწერილია ბარნაულის მიდამოებიდან.
 წააგავს აგრეთვე ყირიმის იორდასალამს, რომელიც ვ. მალეევმა 1937 წ. (Cob.
 Bor. 1937, 1, 128) მოიყვანა ჰიბრიდული იორდასალამის *P. tenuifolia* x *P. triter-
 nata*-ს სახელწოდებით.

მწკრივი 2. *Fissae* Kom. — ფოთლები მრავალჯერ განკვეთილია ვიწრო ლან-
 ცეტა ან თითქმის ძაფისებრ ნაკეთებად. ნაყოფი ქეჩისებრშებუსვილია, კვერცხი-
 სებრია ან მოგრძო. ფესვის გამსხვილებები მომრგვალო ან თითისტარისებრია.

○ 9. *P. carthalinica* Ketzch. Not. Syst. Geogr. Thbilis. 21 (1959) 18;
 კეცხოველი საქ. მცენ. ძირითადი ტიპები (1935) 50; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლო-
 რა IV (1958) 7; საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 61.—*P. tenuifolia* auct. cauc. p. p.
 non L.

4. 20—50 (80 სმ) სიმაღლის მცენარეა, დატოტვილი ძლიერ გახევებუ-
 ლი ფესურით და მასზე თითისტარისებრი გრძელყუნწიანი გამსხვილებე-
 ბით; ღერო ძლიერ დაღარულია, ხშირშეფოთლილი, ღეროს ჯირში ფოთლები
 არ აქვს; ფოთოლი მწვანეა, შიშველი, ფოთლის ნაკვეთები ხაზურ-ლანცე-
 ტაა 5—10 მმ სიგანის, გაფარჩხული. ყვავილი ფართოდაა გადაშლილი; ჯამის
 ფოთლები ფართოოვალურია; ჯამის გარეთა ფოთლები ფოთლის ხაზური ნაკ-
 ვთების მსგავსია; გვირგვინის ფურცლები უკუკვერცხისებრია, ძირთან სო-
 ლისებრ შევიწროებულია, წვერში მომრგვალებული, მუქი მეწამული ფერი-
 საა; მტვრიანას ძაფები მთლიანად მეწამულია ან ზედა ნაწილში მოყვითალოა;
 ბისაგან ქეჩისებრ შებუსვილია, მოწითალოა. თესლი მსხვილია, ოვალურია, შა-
 სამტვრე პარკები ყვითელია; ნასკვი კვერცხისებრია, მოოქროსფრო ბუსუსე-
 ვი, ჯერ წვრილწერტილოვანი დანაოქებული, მწიფე კი პრილა და სადა. IV—
 V. (სურ. 1, 5).

ტიპი: ქართლი, სოფ. მუხრანთან. 1921 წ. კეცხოველი. ინახება თბი-
 ლისში.

იზრდება მთის წინებსა, გაველებულ ადგილებზე, ეკლიანი ბუჩქნარებში და ველების ფორმაციებში.

საქ. სსრ: ქართ.: გორის რაიონი, სოფ. მუხრანთან დამპალის გორაკებზე ბუჩქნარებში (კეცხოველი; კემულარია-ნათაძე), ტირძნისი (კეცხოველი); ქიზ. შირაქი (კაკულია, სოხაძე, ქებაძე), ქედსა და შავმთას შორის (ზ. ყანაველი).

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა: ქართლის იორდასალამი თავისი მრავალჯერ განკვეთილი ფოთლებით და მუქი მეწამული ყვავილებით ახლოს დგას *P. tenuifolia*-თან, რომელიც უკრაინის ველებიდან არის აწერილი და ავრეთვე *P. Biebersteiniana* Rupr.-თან, რომელიც სტავროპოლის მასივიდანაა ცნობილი; მაგრამ პირველი განსხვავდება გვირგვინის ფურცლების მოყვანილობით და ფოთლის გრძელი წვრილი ნაკვეთებით, მეორისაგან განსხვავდება შიშველი ფოთლებით, წვრილი ნაკვეთებით და გავრცელების არეალით.

10. *P. tenuifolia* L. Sp. Pl. (1763) 748; Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 73; Boiss. Fl. Or. I (1867) 98; Шмалыг. Фл. Ср и Южн. Росс. I (1895) 73; Липский Фл. Кавк. (1899) 213; N. Busch Fl. Cauc. Crit. 3, III (1901) 1; Комаров и Шипчинск. во Фл СССР VII(1937) 34; Гроссг. Опред. (1949) 44; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 12; Pаззаде во Фл. Азерб. IV (1953) 30; კემულარია-ნათაძე თბილისის ბოტ. ინსტიტ. შრომები XXI (1961) 36; საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 61.

2. ფესურა მოგრძო, კოყრისებრი, მოკლემუწუნწიანი გამსხვილებებითაა; ღერო მარტივია, 10—50 სმ სიმაღლის, ხშირფოთლიანი; ფოთლები ძალიან ვიწრო, თითქმის ძაფისებრი, 1—2 მმ სიგანის ნაკვეთებითაა. ყვავილები დიდი ზომისაა, 3—5 სმ დიამეტრის; გვირგვინის ფურცლები მუქი წითელი ფერისაა, უუქვევრცხისებრი ფორმის, წვერსა და ძირში მომრგვალებული; სამტვრეები ყვითელია, მტვრიანის ძაფები მოწითალო ფერისაა. ნასკვი და მოუმწიფებელი ნაყოფი სქლადაა წითელი ქეჩისებრი ბეწვით შემოსილი. ნაყოფი მოკლე-კვერცხისებრი ან ოვალური ფორმისაა, ოდნავად გვერდზეა გადახრილი, მურა-წითელი შებუსვით. თესლი შავი-მურა ფერისაა, პრილა. IV—V.

იზრდება ველებზე, ბუჩქნარებში.

საქ. სსრ: ქართ.: სოფ. სამთავისი (ვოლჩანეცკი), სოფ. წილკანი (დუმბაძე), იგოეთი (კეცხოველი), ტირძნისი (კეცხოველი); ქიზ.: შირაქი, ლეკის წყალი (კახელაძე, გავრილენკო; სოხაძე, კაკულია).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ. აზერბ.; ევრ. ნაწ. საერთო გავრც.: შუა ევრ.

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ო ბ ა. გვარი იორდასალამის ყველა სახეობა მაღალი დეკორაციულია და დიდ გამოყენებას პოულობს მეყვავილეობაში, განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობს ჩინური და იაპონური იორდასალამი, თუმცა სილამაზით ჩვენი იორდასალამი მათ არ ჩამოუვარდება (ჩინურ ბუჩქისმაგვარის გარდა) და ზოგიერთი მათგანი უკვე შეტანილია კულტურაში: *P. Mlckosewitschii* Lcmak. 1897 წლიდან შეეციაში, ხოლო *P. Wittmanniara* Hartwiss 1846 წლიდან ინგლისში, საიდანაც გავრცელდა ევროპის სხვა ქვეყნებში.

ჩვენში იორდასალამის კულტურაში შეტანის პირველი პიონერები იყვნენ ქ. თბილისის მასლობელი სოფლების მშრომელები, რომლებსაც ისინი დიდი რაოდენობით ჩამოაქვთ ქ. თბილისში ქართლის იორდასალამი.

სამეცნიერო დაწესებულებებიდან იორდასალამის ბიოლოგიის შესწავლაზე და კულტურაში შეტანაზე თბილისის ბოტანიკურ ბაღში მუშაობდა თამარ ღუმბაძე და განაგრძობს მუშაობას უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი ნინო კახელაძე, განსვენებული გ. მატყევეის მიერ გამოყვანილი დეკორაციული ჰიბრიდული იორდასალამი—*P. tenuifolia* x *P. caucasica* Matw. 10 წელზე მეტია, რაც ხარობს საქ. მეცნიერებათა აკადემიის ბოტანიკის ინსტიტუტის ცოცხალი ფლორის განყოფილებაში.

ოჯახი 26. ACTAEACEAE KEM.-NATH.

ყვავილი აქტინომორფულია, ორსქესიანი, 4-ფურცლიანი გვირგვინისებრი ყვავილსაფრით. სანექტრეები ბრტყელია, ფრჩხილად შევიწროებული. მტვრიანა მრავალია, თავისუფალი. ბუტკო ერთი ნაყოფის ფოთლისაგანაა შექმნილი. ნასკვი ზედაა, ერთბუდიანი, მრავალი თესლკვირტით; დინგი მკდომარეა, ხორცოვანი. ნაყოფი კენკრისებრია (ხორცოვანი ფოთლურაა) მრავალთესლიანი.

შენიშვნა. გვარი *Actaea* L. დიდხანს ვერ პოულობდა სათანადო ადგილს, როგორც ძველ, ასევე ახალ ავტორთა სისტემებში. სისტემების უმრავლესობაში მის უქვემდებარებდნენ ბაიასებრთა ოჯახის სხვადასხვა ტრიბებს.

უკანასკნელ დროს ჰეჩინსონი (Hutchinson, 1959—60) ამ გვარს აკუთვნებს ოჯახ *Helleboraceae*-ს, რომელსაც ბაიასებრთა ოჯახისაგან დამოუკიდებლად ცნობს.

ასეთი შეუთანხმებლობა ავტორებს შორის მიუთითებს გვარი *Actaea*-ს მორფოლოგიური ნიშნების განცალკევებზე და სისტემაში მის ხელოვნურ მდგომარეობაზე. ამიტომაც ჩვენ (1962) მიზანშეწონილად ვცანით დაგვედგინა დამოუკიდებელი ოჯახი *Actaeaceae*.

გვარი 1. ACTAEA L. — დათვის უშრამნი

პატარა ზომის თეთრი ყვავილები შეკრებილია მტევნისებრ ყვავილედებად; 4 ფურცლიანი ყვავილსაფარი აღრე სცივია; სანექტრეები რიცხვით 2—6-მდეა ან ზოგჯერ სანექტრე ერთია. მტვრიანა გრძელია, ნაწილობრივ წვერზე გაფართოებული ძაფით; ნასკვი ზედაა, ერთბუდიანი, მრავალი თესლკვირტით; დინგი ფართო და ხორცოვანია. ნაყოფი კენკრისებრია, ხორცოვანი ფოთლურაა. მტვრის მარცვლები სფეროსებრია, სამღარიანი ან 4—6 გაბნეულღარიანი ეგზინის ზედაპირი ბლაგვია, ეკლებით მოფენილი. ღარის მემბრანა ბორცოვანია.

მრავალწლოვანი, ბალახოვანი მცენარეა, მორიგეობით განწყობილი ღრმად — სამმაგ ფრთისებრ განკვეთილი ფოთლებით.

7 სახეობიდან, რომლებიც თითქმის მთელი ჩრდილო ნახევარსფეროს ტყეებისათვისაა ცნობილი, ჩვენში გვხვდება მხოლოდ ერთი სახეობა.

შენიშვნა. გვარი *Actaea* L., რომელიც ლინეს მიერ იყო დადგენილი 1753 წელს, დეკანდოლმა გაათართოვა სამი გვარის (*Cimicifuga* L., *Macrotis* Raf. *Christophoriana* Moench) მიმატებით და გაჰყო 3 შესაბამისი სექცია იმავე სახელწოდებით. პრანტლმა (1887) გვარი დაჰყო ორ სექციად: *Euactaea* და *Cimicifuga*-დ. პრანტლის დაყოფას მხარს უჭერდენ თითქმის ყველა შემდგომი ბოტანიკოსი, მათ შორის ნ. ბუშიც (1903). კემულარია-ნათაძე ლეხულობს გვარ *Actaea*-ს *Cimicifuga*-საგან დამოუკიდებლად და გვარში არჩევს მხოლოდ ერთ სექციას—*Actaea* (*Euactaea* Prantl).

სექცია *Actaea* ხასიათდება გვარის ნიშნებით.

შფკრივი 1. *Spicatae* Kem.-Nath.— მტევანი მარტივია, ოვალური. ნაყოფი შავია. ფოთლები ორჯერ სამადაა გაყოფილი.

1. *A. spicata* L. Sp. Pl. (1753) 722; M. Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 2; III (1819) 361; Hohen. Enumer. (1838) 236; Boiss. Fl. Or. I (1867) 96; Smirn. Enumer. (1887) 961; Акинф. Фл. Центр. Кавк. (1894) 50; Albov Prodr. (1895) 13; Шмалыг. Фл. I (1895) 27; Radde, Mus. Cauc. (1901) 47; Липский Фл. Кавк. (1899) 213; Somm. et Levier Enumer. (1900) 29; N. Busch Fl. Cauc. Crit. II, 3 (1903) 33; Опред. Ranales (1919) 14; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 95; 2, IV (1950) 20; Опред. (1949) 45; Шипчинск. во Фл. СССР VII (1937) 80; Колак. Фл. Абхаз. II (1939) 124; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 15; მაყაშვილი თბილ. მიდ. სარკვ. I (1952) 102; Рзазаде во Фл. Азерб. I (1953) 39; Тахтадж. Фл. Арм. I (1954) 169; Дмитриева Опред. раст. Аджар. (1959) 40. — *A. spicata* L. var. *melanocarpa* Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 71. — *A. spicata* var. *nigra* Willd. Sp. Pl. II, p. 1 (1799) 1139; Huth in Engl. Jahrb. XVI (1893) 308. — *Christophoriana vulgaris* Ruppius in Ruprecht, Fl. Cauc. (1869—1882) 44. Icon. Fl. Germ. (1834—1870) t. 4739; Huth c. 1. t. 4.

4. 70 სმ-მდე სიმაღლის მცენარეა; ფესურა მსხვილია, დატოტვილი; ღერო მარტივია ერთი ან რამდენიმე, შეფოთილი, შიშველი ან წვერზე ოდნავ ბეწვებიანი; ფოთლები მოხაზულობით ფართოოვალურია, ორჯერ სამად გაყოფილი, მისი ნაკვეთები კადეზე მახვილ ხერხებილია. ყვავილები პატარა ზომისაა, შეკრებილია მოკლე ხშირ მტევნებად, რომელიც ნაყოფობისას გრძელდება. ყვავილსაფარი თეთრია; სანექტრეები გვირგვინისებრია კვერცხისებრი ან ელიფსური ფორმის. ნაყოფი შავია, ოვალური V—VII. $2n = 16$ (32) (სურ. 2).

აწერილია ევროპიდან, ინახება ლონდონში.

იზრდება ხშირ დაჩრდილულ ფოთლოვან (უმთავარესად წიფლნარში) აგრეთვე შერეულ და წიწვიან ტყეებში.

საქ. სსრ: აფხ.: მთა არაბიკა, ბზიფის ქედი, ტყის საზღვარი (ალბოვი), სოხუმის სამხედრო გზა, ტყეები და ბუჩქნარები (დესულავი), სოჭნარ ტყეში. მდ. ჩხალთის გაყოლებით აჩირენსის ქვემოთ (ნ. ბუში), აპიანჩა, მურყნარ ტყეში (ვარონოვი; დუმბაძე); სვან.: ბეჩოს გადასასვ. (აკინფიევი), ლენტეხსა და მურს შორის; რაჭა-ლეჩხ.: ნიკორწმინდა (რუპრეხტი), უწერა (ბიკოვი), საწალიკე, თლუხი (ბუაჩიძე), შოვი, ნაქერალას ქედის ჩრდილო კალთა (კემულარია-ნათაძე; მთვარაძე); სამეგრ.: ოხაჩუეს მთა (კემულა-

რია-ნათაძე, მანდენოვა, შ. ქუთათელაძე, დოლიძე, მიქელაძე), მიგარიი
 მთა, ასხის მასივი (კემულარია-ნათაძე, ხინთიბიძე, მიქელაძე); იმერეთის
 ბაღდადის მახლობლად (ბუაჩიძე; ა. ქუთათელაძე), ნაჭერალას ქედის მახლობლად
 თი ფერდობი; გურ.; ბახმარო (ე. ქიქოძე; შეროზია; ლ. კემულარია-ნათაძე);
 აჭარ.: ხანდოს მთა, სოფ. დანისფარულის ზემოთ (სომიე და ლევოე; ე. ქიქო-
 ძე); ქართ.: კოჯორი (ზედელმეიერი); ბარნაბიშვილი), ბორჯომის ხეობა; ბა-
 ნისხევის ხეობა (კოზლოვსკი), ნეჭვის ხეობა, (მიშჩენკო), კობტა გორა (კუზ-
 ნეცოვი; სოსნოვსკი; კემულარია; დუმბაძე), ბაკურიანი (კემულარია-ნათაძე;
 კოზლოვსკი; შ. ნახუცრიშვილი); სამხ.-ოს.: ერმანი (ბუში), სოფ. ედისის მახ-
 ლობლად (დარბინი, ე. რუტი); თრიალ.: მანგლისი (ნიკოლაევი; უტკინი; კემუ-
 ლარია-ნათაძე), წითელწყარო (ზედელმეიერი). მიტარბა (ტროიცი); კახ.:
 საბაურა (ზ. ყანჩაველი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბაიჯ., სომხ.; ევროპ.
 ნაწ.; დას. ციმბ.; ალტაი.

საერთო გავრცელ.: ევრ.; აზ.

სამეურნეო მნიშვნელობა: მცენარის ყველა ნაწილი შხამი-
 ნია, იღლევა კარგ შავ საღებავს შალეულისათვის, მავრამ მასიურად არ
 გვხვდება და სამრეწველო მნიშვნელობა არა აქვს.

ოჯახი 27. HELLEBORACEAE (DC.) SPACH — ხარისხირასმბრნი

ყვავილები დიდი ზომისაა, აქტინომორფული ან ზიგომორფული, შეფერი-
 ლი ყვავილსაფრით, სანექტრეებით ან იშვიათად სანექტრე არა აქვთ. მტკრი-
 ანა მრავალია, თავისუფალი. ნაყოფის ფოთლები თავისუფალია ან შეზრდი-
 ლია თითქმის სვეტებამდე, 2-დან 15-მდე ან რედუცირებულია ერთამდე. ნა-
 ყოფი ფოთლურაა. თესლი პერიკარპიუმითაა. მრავალწლოვანი იშვიათად
 ერთწლოვანი მცენარეებია.

შენიშვნა. ბაიასებრთა ოჯახში შემავალი ერთ-ერთი ჯგუფი დეკანდო-
 ლმა Tribus Helleboreae-ს სახელწოდებით გამოყო, 1830 წ. ბაიასებრთა ოჯახის
 ავტორმა სპახმა იგი დამოუკიდებელ ოჯახად აამალა, რაც შემდგომში ბოტანიკო-
 სებმა არ გაიზიარეს. მხოლოდ 1960 წელს ინგლისელმა ბოტანიკოსმა პეჩინსონმა
 ეს ჯგუფი ისევ აღადგინა დამოუკიდებელ ოჯახის უფლებებში, რაც ჩვენ მართე-
 ბულად მიგვაჩნია (ლ. კემულარია-ნათაძე, 1962).

ოჯახის ყველა წარმომადგენელი დეკორაციულია, მრავალია აგრეთვე მათ
 შორის სამკურნალო და შხამიანი მცენარე.

- 1. ყვავილები აქტინომორფულია 2
- ყვავილები ზიგომორფულია 7
- 2. ყვავისაფარს სანექტრეები არ აქვს, ყვითელია. ფოთლები მთლია-
 ნია, თირკმლისებრი 1. *Caltha* L.
- ყვავილსაფარი სანექტრეებითაა. ფოთლები დანაკეთულია, გაყოფილი
 ან განკვეთილი, სხვადასხვა ფორმის 3
- 3. სანექტრეები ხაზური, ან ნიჩბისებრია, ძირში შეზრდილი, ყვავილ-
 საფრის მსგავსად ყვითლად შეფერილი 2. *Trollius* L.

- სანექტრეები ძაბრისებრია, ღეზისებრი ან ორტუჩა, სხვადასხვა ფერისაა 4. *Nigella L.*
- 4. ნაყოფი კოლოფისმგვარია, ძირში ან სვეტებამდე შეზრდილობა ლურებისაგან შემდგარი 5
- ნაყოფი თავისუფალი ფოთლურებისაგან შედგება 6
- 5. ყვავილსაფარი სანექტრეებზე გრძელია. ნაყოფი გრძელი ნისკარტით (სვეტით) ბოლოვდება 4. *Nigella L.*
- ყვავილსაფარი სანექტრეებზე მოკლეა. ნაყოფი მოკლე ნისკარტითაა 5. *Gariella L.*
- 6. ყვავილსაფარი ნაყოფობისას დიდხანს რჩება, ხუთია ან მეტი; სანექტრეები მრავალია, ძაბრისებრი, ყვავილსაფარზე ბევრად მოკლე. ფესვთანური ფოთლები ტყავისებრია და იზამთრებენ 3. *Helleborus L.*
- ყვავილსაფარი აღრე ცვივა. სანექტრეები ღეზითაა. ყვავილსაფარი და სანექტრეები ხუთ-ხუთია და ერთმანეთს მორიგეობენ. ფოთლები თხელია, ბალახოვანი 6. *Aquilegia L.*
- 7. ყვავილები 2 სანექტრითაა; ნაყოფის ფოთლები 3—5 (1). მცენარე მრავალწლოვანია 8
- ყვავილი 1 სანექტრითაა; ნაყოფის ფოთლიც ერთია. მცენარე ერთწლოვანია 9
- 8. ყვავილსაფარის კენტი ფოთოლაკი ზევითაა აღმართული, მუზარადისებრია და შიგ ორივე სანექტრეა მოთავსებული; სტამინოდიუმში მრავალია, სიფრიფანა ან სტამინოდიუმში არ ვითარდება 8. *Aconitum L.*
- ყვავილსაფარის კენტი ფოთოლი ჩვეულებრივ ქვევით დამკვეთული ან ჰორიზონტალური ღეზითაა, სადაც ორივე სანექტრის ღეზია მოთავსებული; სტამინოდიუმში ორია 7. *Delphinium L.*
- 9. სანექტრე ხუთნაკვთიანია, ორტუჩა, წვერზე ლოკოკინასებრ მოხვეული 10. *Aconitopsis Kem.-Nath*
- სანექტრე ორნაკვთიანია და სწორი ღეზითაა 9. *Consolida S. F. Gray*

ტრიბი 1. *Calthae Benth. et Hock.*

ყვავილები ყვითელია, სანექტრეები არა აქვს ან სანექტრეები ყვავილსაფარისებრია, ბრტყელი, ხაზური ან ვიწრო ნიჩბისებრი, ყვავილსაფარის ფოთლებზე მოკლე და ვიწრო.

გვარი 1. *CALTHA L.* — ღიღბაია, მყანაბა ბალახი

ყვავილები ყვითელია, დიდი ზომის. ყვავილსაფარი გვირგვინისებრია, სანექტრეები არა აქვს. მტვრიანა მრავალია გრძელი ძაფებით. ნაყოფის ფოთლები 5—10. ფოთლურები იმდენივეა. ფოთლები მთლიანია, თირკმლისებრი ან თითქმის გულისებრი. მრავალწლოვანი მცენარეებია.

მტვრის მარცვლები სფეროსებრია, სამლარიანი; ეგზინის ზედაპირი წერილმარცვლოვანია; ღარების მემბრანის ზედაპირი ბორცვოვანია.

- 1. ფოთლურები მოკლე ნისკარტითაა; სვეტი მოკლეა 1—1,5 მმ სიგრძის. ყვავილსაფარის ფოთლები ხუთია. ფოთლები კიდევ წვრილ კბილა ან თითქმის კიდემთლიანია 1. *C. palustris L.*

— ფოთლურები გრძელი, სწორი ან მოხრილი ნისკარტითა; სვეტი 3—5 მმ გრძისა, სწორი ან მოხრილი; ყვავილსაფრის ფოთოლი ხერხისებრ დაკვირვულია 2. **C. polypetala** ჩიქნისლი
 შიგლინოსეჟა

სექცია 1. *Caltha* — ხასიათდება გვარის ნიშნებით.

მწკრივი 1. *Palustres* Kom. — ყვავილები ყვითელია ან კაშკაშა ოქროსფერ-ყვითელი; ყვავილსაფრის ფოთოლაკები ხუთია; სვეტი მოკლეა; ნაყოფი მოკლე ნისკარტითა.

1. **C. palustris** L. Sp. Pl. (1753) 558; M. Bieb. Fl. Taur.-Cauc., II (1808) 31; C. Koch Linnaea XV (1841) 274; Boiss. Fl. Or. I (1867) 59; Albov Prodr. (1895) 10; Липский Фл. Кавк. (1899) 209; N. Busch Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 16; Шипчинск. во Фл. СССР VII (1937) 37; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 10; Гроссг. Опред. (1949) 15; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 14 კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. 1 (1964) 64; Кем.-Нат. Раналевые на Кавказе (1966) 54.

2. მცენარე მსხვილი ფესურითა და მრავალრიცხოვანი თასმისებრი ფესვებითაა; ღერო სწორია, მარტივი ან დატოტვილი; ფოთლები მომრგვალო-თირკმლისებრია, კიდეზე წვრილი მრგვალი ან წაწვეტებული კბილებით. გრძელყუნწიანი ან ზედა ფოთლები თითქმის მკდომარეა. ყვავილსაფრის ფოთლები კაშკაშა ოქროსფერ-ყვითელია, ოვალური, 5 ან ზოგჯერ მეტი; სვეტი მოკლეა. ფოთლურები მოკლეა, განზე გადახრილი, მოკლე ნისკარტით; თესვები მოგრძოა, მურა ფერის ან შავი. IV—VI. (სურ. 3, 1).

აწერილია ევროპიდან. ინახება ლენინგრადში.

იზრდება ტყის ზედა სარტყლიდან ალპურ სარტყლამდე, ჰაობებში, და ჰაობებულ და ტენიან მდელოებზე.

საქ. სსრ: აფხ.: აცეტუკის მთა (ნ. ალბოვი), მდ. ბზიბის ხეობა, პივის გადასავალი (ვორონოვი); აჭარ.: ჭირუხი (მაყაშვილი); კახ.: ლაგოდეხის ხეობა, მთა ქოჩალგორა (კემულარია-ნათაძე), მცირე ლაგოდეხის სათავეები 2230 მ (დოლუხანოვი); თრიალ.: ჰაობები მთა კენქისწყაროს სამხრეთით (ტროიცი), წალკა ხაჩალგელი (ზედელმერი); ჯავახ.: ტაბაწყურის ტბა (კოზლოვსკი; კემულარია-ნათაძე).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ., სომხ.; არქტ.; ევრ. ნაწ.; აღმ. ციმბ.; შორ. აღ.; შუა აზია.

საერთო. გავრცელ.: სკანდ.; შუა და ატლ. ევრ.; ხმელთაშ. ზღვ. მხრ.: ბალკან.; მც. აზ.; მონღოლ.; იაპონია-ჩინეთი, ტიბეტი, ჩრდ. ამერ.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა: *Caltha palustris* L.-ის ტიპური ფორმა კავკასიაში იშვიათად გვხვდება. ამ სახეობისათვის დამახასიათებელი ნიშნებიდან კავკასიის ეგზემპლარებზე კარგადაა გამოსახული: ფოთლების ზომა და ფორმა, ბუტკოს სვეტისა და ნაყოფის ნისკარტის სიგრძე, მაგრამ ფოთლების კიდის დაკბილვა და მათი ფუძის ამონაკვეთი ძლიერ ცვალებადობს. გარდა ამისა, ყოველთვის არ არის დაცული ყვავილსაფრის ხუთფოთლიანობა.

მწკრივი 2. *Longirostres* Kom.— ყვავილსაფრის ფოთლები 5—10-ია, ყვითელი. სვეტი გრძელია 5 მმ-მდე სიგრძის, სწორი ან კუჭისებრი.

2. *C. polypetala* Hochst. in Lorent. Wander. (1845) 339; Boiss. Fl. Or. I (1888) 59; Акинф. Фл. Центр. Кавк. (1894) 44; Липский Фл. Кавк. (1899) 210; Somm. et Levier, Enum. (1900) 24; N. Busch, in Fl. Cauc. (1903) 17; Шипчинск. во Фл. СССР, VI (1937) 42; Колак. Фл. Абх. II (1948) 121; კემულარია-ნათაძე, საქ. ფლორა IV (1948) 11; Гроссг. Фл. Кавк. 2, IV (1950) 14; კემულარია-ნათაძე, საქ. მცენ. სარკვ. 1 (1964) 64; Кем.-Нат., Ранапиевые на Кавказе (1966) 55. — *C. palustris* v. *polypetala* Huth, Monogr. in *Hellios* (1891) 71; Albov, Prodr. (1895) 10.

4. ფესვი მრავალია, მსხვილი, თასმისებრი; ღერო 10—40 სმ სიმაღლისაა, შეფოთლილი; ფოთლები თირკმლისებრია, კიდევებზე მსხვილკბილა, ან მსხვილმრგვალკბილა, გრძელყუნწიანი. ყვავილსაფარი ყვითელია, მისი ფოთლები 5—7—10, ელიფსური ან მოგრძო უკუკვერცხისებრია. სვეტი სწორია, გრძელი, 3—4—5 მმ სიგრძის. ფოთლურები სწორია, გრძელი, ელიფსური, შევიწროებული გრძელ კაუქისებრ ან სწორ ნისკარტად. თესლები მოგრძოა, შავი პრიალა. IV—VI. $2n=32$ (სურ. 3, 2).

აწერილია არზრუმის მიდამოებიდან.

იზრდება დაქოაბებულ მდელოებზე ტყის ზედა სარტყლიდან ალპურამდე.

საქ. სსრ: სამეგრ.: ასხის მთა (კემულარია-ნათაძე და სხვ.), ლეზარდე, ალპური მდელოები (კემულარია-ნათაძე და სხვა), რაჭა-ლეჩხ.: ხვამლის ქედი (კემულარია-ნათაძე და სხვა), ჭოაბები სოფ. შქმერთან (ი. ბუაჩიძე; კემულარია-ნათაძე) მამისონის გადასავალი, სამხრეთი ფერდობი (კემულარია-ნათაძე, ზინთიბიძე); აჭარ.: ქედი შავნაბადა (ე. ქიქოძე), ჭირუხი (მაყაშვილი); ქართ.: ბაკურიანი, ცხრაწყარო (კოზლოვსკი; კემულარია-ნათაძე, სოსნოვსკი); სამხ. ოს.: სბიის გადასავალი (ე. და ნ. ბუში), ედისის მიდამოები (იუზეპჩუკი), შუა ერმანის ხეობის მარჯვენა ფერდობი (დარბინი); კახ.: ლავდეხის ნაკრძალი. ქოჩალ-დაღის მთა (კემულარია-ნათაძე; დოლუხანოვი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ.: აზერბ.: სომხ.

საერთო გავრცელ.: სომხ.-ქურთ.; ირ.

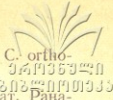
var. *orthoryncha* (Rupr.) Кем.-Nath. Ранапиевые на Кавказе (1966) 56. — *C. orthoryncha* Rupr. Фл. Кавк. (1869) 28, 287; Somm. et Levier Enum. (1900) 24. — *C. palustris* var. *orthoryncha* Trautv. Acta Horti Petropol. II, 2 (1873) 493; V, 2 (1878) 403. — მცენარე გრძელე, სწორნისკარტიანი ფოთლურებითაა. აწერილია კავკასიონის მთებიდან.

იზრდება სუბალპურ და ალპურ ტენიან მდელოებზე.

საქ. სსრ: რაჭა-ლეჩხ.: მამისონის გადასავალი, სამხ. ფერდობი (არდასენოვი); მთიულ.: ყაზბეგის მიდამოები (მედვედევის ჰერბარიუმიდან; ვედენსკი; პაგირევი; პრიხოდკო), ჯვრის გადასავალი (ვ. გესი), გულგორა (აკინფიევი), სოფ. ჭუთის მიდამოები (ქ. გაჩეჩილაძე), გუდანის გადასავალი (პაგირევი); თუშ-ფშავ-ხევსურ.: როშკის ხორხი (გრიგოლაშვილი).

სსრკ დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ. (დაღ.).

შ ე ნ ი შ ე ნ ა: რუპრეხტის სახეობის დამოუკიდებლობის საკითხი, შესაძლებელი იქნება გადაწყდეს მხოლოდ მომავალში, როდესაც დაგროვდება მეტი მასალა მაღალმთის ვახუზხელის მცენარეებზე. ჯერჯერობით, არ არის შესაძლე-

ბელი მკვეთრი განმასხვავებელი ნიშნების დადგენა *C. polypetala*-ს და *C. orthorhyncha*-ს შორის, გარდა ნაყოფის სწორი ნისკარტისა.

var. *colchica* Kem.-Nath. საქ. ფლორა IV (1948) 11; Kem.-Nat. Рана-
лиевые на Кавказе (1966) 56. — *C. orthorhyncha* Somm. et Levier Enum.
(1900) 24 p. p. — ფესურა მრავალი წვრილი ფუჯა ფესვებითაა. ღერო ძირთან
დაფარულია წინა წლის ფოთლის ყუნწების მრავალრიცხოვანი ძაფისებრ ბოჭკო-
ვანი ნარჩენებით; ფოთლები ძირში ფართოდ ამოკვეთილია, კიდღე წვეტიანი ან
ბლაგვებილია.

იზრდება სუბალპურ ნესტიან მდელოებზე.

საქ. სსრ: ვურ.: მთა აჩხა, ალპური მდელო (ალბოვი; არდასენოვი), ხომ-
ლი (ჭიჭოძე); აჭარ.: აჭარა-იმერეთის ქედი, მთა შვენაბადა, გრძელგორა, ნანას-
წყერი (ჭიჭოძე). ჭირუხი (მაყაშვილი), ზორთის-ყელი, ხულოს რაიონი (შე-
როზია), არსიანის ქედი, ზამბორი (დმიტრიევა).

გვარი 2. TROLLIUS L. — შოშობარა

ყვავილსაფარი გვირგვინისებრია, ყვითელი, მისი ფოთლები ხუთი ან
მრავალია ადრე ცვივა. სანექტრეები ყვითელია, ბრტყელი, ხაზური, ღია
ფოსოთი, რომელიც სანექტრის ფუძიდან საკმაოდ მაღლაა მოთავსებული.
მტვრიანა და ბუტკო მრავალია, ნასკვი ერთბუდიანია მრავალი თესლკვირ-
ტით. ნაყოფი რთული ფოთლურაა. მრავალწლოვანი, ბალახოვანი მცენარეე-
ბია მორიგეობით განწყობილი თათისებრ დანაკვეთილი ფოთლებით.

მტვრის მარცვლები სფეროსებრია, სამღარიანი; ეგზინის ზედაპირი სა-
დაა ზოლ-ზოლა ნაოჭოვანი სახით; ღარების მემბრანის ზედაპირი წვრილშარ-
ცლოვანია.

სექცია 1. Trollius — ყვავილები ყვითელია, ნარინჯისფერი ან მოთეთ-
რო მოყვითალო

i. *T. patulus* Salisb. Trans. Linn. VIII (1805) 303; DC. Prodr. (1824)
46; M. Bieb. Fl. Taur.-Cauc. III (1819) 387; Boiss. Fl. Or. I (1867) 59; Suppl.
(1868) 15; Rupr. Fl. Cauc. (1869) 29, 287; Trautv. Acta Horti Petrop. V, 2,
(1884) 403; Smirn, Enum. (1886) 954; Albov Prodr. (1895) 11; Липский
Фл. Кавк. (1899) 210; Somm. et Levier Enum. (1900) 24; N. Busch Fl.
Cauc. Crit. III, 3 (1903) 18; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 192; 2, IV (1950)
14; Опред. (1949) 45; Шипчинск., во Фл. СССР VII (1937) 46; Колак. Фл.
Абхаз. II (1939) 122; კემულარია-ნათაქ საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 64; Kem.-
Nat. Раналиевые на Кавказе (1966) 58. — *Trollius patulus* var. *caucasi-
cus* Trautv. Acta Petrop. IV, 2 (1884) 344. — *T. caucasicus* Stev. Mem. Soc.
Nat. Moscou III (1812) 266 p. p.; ბარნაბიშვილი საქ. ფლორა IV (1948) 11. — *T.
somcheticus* C. Koch Linnaea XV (1841) 247.

2. ფესურა ირიბია ან თითქმის სწორი, იშვიათად ჰორიზონტალური;
ღერო სწორმდგომია, მარტივი ან იშვიათად ზედა ნაწილში დატოტვილი, 12—
50 სმ სიმაღლის, შიშველი, მცირეყვავილიანი, ძირთან მრავალრიცხოვანი გა-
სული წლის ფოთლების ყუნწის ნარჩენების ბოჭკოებით. ფოთლები თათი-

სებრ დაყოფილია ან დანაკეთული, ფესვთანური ფოთლები ყუნწებითაა, ხე-
და — კი მჯდომარეა და ყვავილების ქვეშ შემჭიდროებულია სანუქტრეები
მსგავსად. ყვავილები დიდი ზომისაა, ოქროსფერ-ყვითელი; ყვავილობის
ფოთლები 5—10-ია, ელიფსური ან კვერცხისებრი, ოდნავ ჩაზნექილი; სანუქ-
ტრეები ყვავილსაფარზე მოკლეა ან მისი ტოლია. ფოთლები მრავალრი-
ცხოვანია, სწორი ან კაუჭისებრი ნისკარტით; თესლები მქრქალი მოშავო-მუ-
რა ფერისაა. IV—VII. 2n=16. (სურ. 4).

აღწერილია კავკასიიდან, იზრდება ალპურსა და სუბალპურ სარტყლებ-
ში, ნესტიან მდელოებზე, მდნარ თოვლთან.

საქ. სსრ.: აფხ.: მდ. ბზიფის აუზი. პევის გადასავალი, მდ. სეკენის სა-
თავეები (ალბოვი; ვორონოვი), ჩხოლს მთა, გაგრის მიდამოები, მამძიშხა
(გუსევი); სვან.: ლატფარის გადასავალი, უტვირის მთა (სოსნოვსკი); რაჭა-
ლეჩხ.: მამისონის გადასავალი (არდასენოვი; სოსნოვსკი; კემულარია-ნათაძე
და ხინთიბიძე); სამეგრ.: სუბალპური მდელოები ლებარდესთან (კემულარია-
ნათაძე და სხვა), ასხი (კემულარია-ნათაძე და სხვა); გურ.: ბახმარო (გროს-
პეიმი); იმერ.: რკინის-ჯვარი (ლომაკინი; ა. ქუთათელაძე); ლომის მთა (სოს-
ნოვსკი; მედევედი); ზეკარის გადასავალი (მედევედი); აჭარ.: ჭირუხის მთა
(მაყაშვილი); ქართ.: ცხრაწყარო, ბაკურ., მხერი, კოხტა (ტროიცი; კოხ-
ლოვსკი; სოსნოვსკი; კემულარია-ნათაძე; შხიანი); სამხ.-ოს.: შუა ერმანის
ხეობა, არყნარებს შორის მდელოებზე (დარბინი), კუდარო მორახის მთა,
შუაწყური, მდ. ბესტაუტი — დონის ხეობა, როკის გადასავალი (ე. და ნ. ბუ-
შები); მთიულ.: ყაზბეგი, ჩხერის მყინვარისაკენ (დესულავი), ჯვრის გადასა-
ვალი გოსტი (აკინფიევი); კახ.: ლაგოდების ნაკრძალი, ქოჩალ-დაღის ხეობა
(კემულარია-ნათაძე; შტეპა; ლოდუხანოვი); მესხ.: ზეკარის გადასავალი (მე-
დევედვის ჰერბარიუმი); ჯავახ.: თეთრობი, სანისლო (კეცხოველი), გორელოვ-
კა (გროსპეიმი).

სსრკ-ს დანარჩენ. ნაწ.: ამიერკავკ.: შავი ზღ. სანაპ., აზერბ., სომხ.; იმიერ-
კაპკ.

საერთო გავრცელ.: ირ.

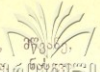
var. *tenuisectus* N. Busch Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1901) 21; Гроссг. Фл.
Кавк. II (1930) 92; IV (1950) 14; Кем.-Нат. Равалиевые на Кавказе (1966)
59. — ფოთლები ღრმად განკვეთილია ვიწრო ნაკვეთბად. ყვავილი უფრო პატარა
ზომისაა. ღერო უფრო სუსტია.

საქ. სსრ.: სვან.: დადიანის მთა (რადე); რაჭა-ლეჩხ.: მამისონის გადასა-
ვალი (კემულარია-ნათაძე, გ. ჭიჭინაძე); სამეგრ.: ლებარდე, სვანეთის გადა-
სავლისკენ (კემულარია-ნათაძე, შხიანი, ქუთათელაძე, ლაჩაშვილი).

ტრიბი 2. **Helleboreae** DC. — სანუქტრეები დეზიოთა.

გვარი 3. **HELLEBORUS** L. — ხარნიხირა

ყვავილები დიდი ზომისაა, აქტინომორფული; ყვავილსაფრის ფოთლი 5-
ია, გვირგვინისებრი, ნაყოფობისას ზედვე რჩება; სანუქტრეები მრავალრიცხო-

ვანია, ქაბრისებრი, ყვავილსაფრის ფოთლებზე გაცილებით მოკლე, მწვანე, წითელი ან ოქროსფერყვითელი. მტვრიანები მრავალრიცხოვანი და ფოთლურები თავისუფალია, გრძელი ნისკარტით. თესლები ან სფერული. მრავალწლოვანი მცენარეებია ტყავისებრი, თათისებრ განკვეთილი ფოთლებით.

მტვრის მარცვლები სფეროსებრია, სამლარიანი; ეგზინის ზედაპირი ფართო ბადისებრი სახით; ღარის მემბრანის ზედაპირი წვრილმარცვლოვანია.

სამეურნეო მნიშვნელობა: გვარის ყველა წარმომადგენელი დეკორაციული მცენარეა და თითქმის ყველა შეტანილია კულტურაში, განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მათი ყვავილობა ადრე გაზაფხულზე, როდესაც ქალაქებში იგრძნობა ყვავილების ნაკლებობა.

1. ყვავილი მომწვანო-თეთრია, იშვიათად წითელი წერტილებით. ყვავილის ყუნწები მოკლეა, მაგარი. ფოთლები ტყავისებრია, ხეშეში 1. *H. caucasicus* A. Br.
- ყვავილები წითელია ან ვარდისფერი, იშვიათად თეთრი წითელი ლაქებით, წერტილებით ან ზოლებით. ყვავილის ყუნწები გრძელია და სუსტი; ფოთლები უფრო ნაზია, რბილი 2. *H. abchasicus* A. Br.

სექცია 1. *Helleborus*—ფოთლები კიდევ ხშირად ორმაგ ხერხებილია. სანექტრეები ოდნავ შებრტყელებულია, თითქმის ორტუჩა. თესლები მოგრძობა.

©. 1. *H. caucasicus* A. Br. in App. ad. Ind. sem. Horti Berol. (1853) 14; Boiss. Fl. Or. I (1857) 63; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 93; Опред. (1949) 45; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 15; Крашен. во Фл. СССР VII (1937) 57; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 12; საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 65; Кем.-Нат. Ранапневые на Кавказе (1966) 60. — *H. caucasicus* var. *guttatus* Regel, Gart. fl. (1860) 192; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 13; Гроссг. Фл. Кавк. 2, IV (1950) 15. — *H. guttatus* A. Br. et Sauer in App. ad Ind. Sem. Horti Berol. (1853) 13. — *H. ponticus* A. Br. l. c. 14. — *H. orientalis* Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 52 non Lam. — *H. Kochii* Schiifner in Engler's Bot. Jahrb. XI (1890) 109; N. Busch Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1901—1903) 22—23. *H. ibericus* Stev. Herb. sec. Rupr. Fl. Cauc. (1869) 287. — *H. casta* diva ssp. *Kochii* N. Busch l. c. Addenda 226. — *H. polychromus* Kolak. Not. Syst. Geogr. Thbilis. 8 (1939) 1 p.p. et Фл. Абхаз. II (1939) 122 p.p.

4. ფესვურა ხშირად დატოტილია; ღერო საკმაოდ მაღალია 20—40 სმ სიმაღლის, სუსტად შეფოთილი; ფესვთანური ფოთლები გრძელ ყუნწებზეა, ტყავისებრი, შიშველი, თათისებრ გაყოფილი ფართოლანცეტა ან ფართო ელიფსურ ნაკვეთად, ფუძესთან სოლისებრ შევიწროებული და კიდევზე მსხვილ და ორმაგხერხებილია; ღეროს ზედა ფოთლები მკდომარეა, დაახლოებული, თითქმის მოპირისპირე. ყვავილის ყუნწები მოკლეა, მსხვილი, ყვავილები დიდი ზომისაა 5—8 სმ დიამეტრს, ყვავილსაფრის ფოთლები მომწვანო-მოყვითალო-მოთეთროა, ხშირად ყვავილობის შემდეგ

მწვანდება, იშვიათად თეთრია, ვარდისფერი ან მოწითალო წერტილებით; სანქტრები მწვანეა, თითქმის ორტუჩა. ფოთლები დიდი ზომისაა, მოწვანე ნაცვარდისა; თესლები შავია, პრიალა, ნაოჭიანი. II, III, IV, XII. 2n=32 (სურ. 5, 2).

აწერილია ამიერ კავკასიიდან.

ზრდება მთის წინებიდან ტყის ზედა სარტყლამდე. ტყის პირებზე, ხეობების ფერდობებზე.

საქ. სსრ.: აფხ.: ბიჭვინთა (ალბოვი); წებელდა (ვორონოვი; კოლაკოვსკი; დუმბაძე; იაბროვა); სამეგრ.: სოფ. სალხინო (კემულარია-ნათაძე და სხვა); ნაქალაქევის მიდამოები, მუკოტახილი (კემულარია-ნათაძე), ლეშამბე (კემულარია-ნათაძე და სხვა); რაჭა-ლეჩხ.: ალხანა, აჭარის ხიდი (კემულარია-ნათაძე), ხვამლის ქედსა და სოფ. ნაყურალეშს შორის (კემულარია-ნათაძე და სხვა). ქვაკუნთას მთა (კემულარია-ნათაძე), სადმელი (ე. და მ. სოხაძეები), სოფ. გლოლას და შოვს შორის (კემულარია-ნათაძე და სხვა); ნაქერალას ქედი (კემულარია-ნათაძე; ა. ქუთათელაძე); იმერ.: სოფ. გოდოვანი (კემულარია-ნათაძე), საქოლავის ქედი (კემულარია-ნათაძე), მოწამეთა (კემულარია-ნათაძე; ა. ქუთათელაძე), საქარა, ყვირილა (ლომაკინი); გურ. მეღვედევის ჰერბარიუმიდან; აჭარ.: სოფ. კაპანდილი, ჩაქვი (მაყაშვილი); ქართ.: საგურამოს ქედი, ნატანტართან (კაფიევი, კოზლოვსკი), მცხეთის მიდამოები (ფომინი; სოსნოვსკი; პაგირევი; კაფიევი), სურამი (ზ. ყანჩაველი; კოზლოვსკი), ბორჯომის მიდამოები, ჩასასვლელი ვორონცოვის პლატოდან სოფ. დაბისკენ, ბანისხევის ხეობასთან, ტბას და სადგურს შორის (კოზლოვსკი); სამხ.-ოს.: მდ. პატარა ლიახვის ხეობა, ბელოთის ახლოს (ე. და ნ. ბუშები); კახ.: სოფ. არყნეთისკენ მიმავალ გზაზე (ზ. ყანჩაველი); მესხ.: აწყურის ავარაკი (ფიფენკო).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: აზერბ. (ლენქორანი), სომხ. (ლორის რაიონი), იმიერკავკ. (მაიკოპის მიდამოები).

შ ე ი შ ე ა : კავკასიაში ზრდება ხარისძირას 2 დამოუკიდებელი სახეობა: *H. abchasicus* და *H. caucasicus*. პირველი მათგანი ძირითადად გვხვდება დასავლეთ საქართველოს კირქვიანებზე, ხოლო მეორე გავრცელებულია უფრო ფართოდ და გვხვდება როგორც დასავლეთ და აღმოსავლეთ ამიერკავკასიის, ასევე იმიერკავკასიის ტყეებში, კირქვიანებზე და სხვა ქანებზეც ინარჩუნებს თავის ნიშნებს. დასავლეთ საქართველოში, სადაც ორივე სახეობა ერთად გვხვდება, აღნიშნულია სხვადასხვა ფერის ყვავილსაფრიალი ფორმები, რომელთა უმრავლესობა ჰიბრიდებს უნდა წარმოადგენდეს (Фл. СССР, IV, 1937, 59), ან ჰიბრიდული წარმოშობის ფორმებია.

2. *H. abchasicus* A. Br. App. ad. Ind. Sem. Horti Berol. (1853) 14; Boiss. Fl. Or. I (1867) 63; Rupr. Fl. Cauc. (1869) 32; Trautv. Incr. I (1882) 27; Schiffner, Monogr. Helleb. I (1896) 94; Engl. Jahrb. XI (1890) 110; Липский Фл. Кавк. (1899) 210; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 24; Гросср. Фл. Кавк. II (1930) 92; 2, IV (1950) 16; Опред. (1949) 45; Крашен. во Фл. СССР VII (1937) 59; კემ.-ნათ. საქ. ფლორა IV (1948) 13; საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 65; Кем.-Нат. Паналиевые на Кавказе (1966) 62. — *H. caucasicus* var. *abchasicus* Regel Gartenl. (1860) 93; Albov Prodr. (1897) 10. — *H.*

colchicus Regel in Bull. Acad. Sc. Petrop. (1856) 403; Garten fl. (1856) 293; Boiss. Fl. Or. I (1867) 62; Rupr. Fl. Cauc. (1869) 32, 287-291; Incr. (1882) 27; Smirn. Enum (1886) 955. — *H. caucasicus* var. *colchica* Regel Ind. Sem. Horti Petrop. (1860) 43; Garten fl. (1860) 190. — *H. casta diva* N. Busch ssp. *abchasica* (A. Br.) N. Busch Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) Add. et Corrig. 225. — *H. polychromus* Kolak. Not. Syst. Geogr. Thbilis. 8 (1939) 1 p. p.; Фл. Абхаз. II (1939) 122 p.p.

4. ფესურა გამსხვილებულია, ფესვები თასმისებრია. ღერო წვრილია, სწორი, მარტივი ან იშვიათად წვერზე დატოტვილი; ფესვთანური ფოთლები რაოდენობით 3—10, გრძელყუნწიანი, ოდნავ ტყავისებრი, თათისებრ გაყოფილი ლანცეტა ნაკეთებდად; ყვავილის ყუნწი წვრილია, ჩვეულებრივ გრძელი და სუსტი. ყვავილი მსხვილია, 5—8 სმ დიამეტრის, ალისფერი, ვარდისფერი ან მოვარდისფრო-მოწითალო, ხშირად წითელი წერტილებით ან ზოლებით. ყვავილსაფრის ფოთლები 5—10, ფართოკვერცხისებრი, ჩვეულებრივ მომრგვალო ან ბლაგვი წვერითაა; სანექტრეები ოდნავ შებრტყელებულია, ძაბრისებრი, ოდნავ ზიგომორფული, თითქმის თანაბარი შიგნით ჩაბრუნებული კიდეებით, ყვავილსაფარისებრ შეფერილი, იშვიათად სანექტრეები მწვანე ან ოქროსფერ-ყვითელი; მტვრიანების ძაფები და დინგი ჩვეულებრივ წითელია ან იისფერი; ნასკვი მსხლის მოყვანილობისაა. ფოთლები თავისუფალია, მოკლეყუნწიანი; თესლები შავია. პრიალა (1) II—IV (XII). 2n=32 (სურ. 5, 1).

აწერილია აფხაზეთიდან, ინახება ბერლინში.

იზრდება მთის წინებსა და მთის შუა სარტყელში, ტყეში და ტყის პირებზე, კირქვიანებზე.

საქ. სსრ.: აფხ.: ლახტანის ქედი, წიფლის ტყე, სხანაჩის მთა, კირქვიანები (ნ. ბუში); წებელდა (ვორონოვი; დუმბაძე), სოხუმის მახლობლად, იშვიათად, დაჩრდილულ ადგილებში (ვიტმანი), სოფ. მერხეულასთან (ო. ვორონოვა); სამეგრ.: ქერნახონი (ალბოვი; კემულარია-ნათაძე და სხვა); იმერ.: ქუთაისის მიდამოები, მოწამეთა; მდინარე წყალწითელას გაღმა; სოფ. გოდოგანი (კემულარია-ნათაძე; ა. ქუთათელაძე).

var. *roseus* A. Kolak. Not. Syst. Geogr. Thbilis. 8 (1939) 1. — ყვავილსაფრის ფოთლები ვარდისფერია; სანექტრეები ოქროსფერმწვანეა.

var. *zebrinus* A. Kolak. l. c. — ყვავილსაფრის ფოთლები ალისფერია მუქი-ალისფერი ძარღვებით და წერტილებით, სანექტრეები ოქროსფერყვითელია.

var. *atropurpureus* A. Kolak. l. c. — ყვავილსაფრის ფოთლები და სანექტრეები მუქ-ალისფერიისფერია.

var. *sanguineus* A. Kolak. l. c. — ყვავილსაფრის ფოთლები სისხლისფერ-წითელია; სანექტრეები მომწვანო-ყვითელია.

ტრები 3. *Nigelleae* Schröd. ng. — ყვავილები ატომორფულია, სხვადასხვა ფორმის ორღუჩა სანექტრეებით. მტვრიანები მრავალია გრძელი ძაფებით. ნასკვი ერთა. ნაყოფისფოთლები 2—10-ია, ცოტად თუ ბევრად შეზრდილი; სველები თავისუფალია. ნაყოფი კოლოფისებრია, შზრდილი ფოთლებისაგან შემდგარი. მათი ნისკარები თავისუფალია. ერთწლოვანი მცენარეებია მორიგეობით, მოპირდაპირე ან რგოლური ფოთლებით; ფოთლები ორ ან სამჯერ ფრთი-

სებრ ან თათისებრ დანაკეთულია, იშვიათად ფოთლები მთლიანია.

1. ყვავილსაფრის ფოთლები სანექტრეებზე გრძელია. ნაყოფი მოკლე
ლი ნისკარტითაა 1. *Nigella L.*
- ყვავილსაფრის ფოთლები სანექტრეებზე მოკლეა. ნაყოფი მოკლე
ნისკარტითაა 2. *Garidella L.*

გვარი 4. NIGELLA L. — სონიჯი

ყვავილები აქტინომორფულია. ყვავილსაფრის ფოთლები ხუთია, სანექტრეებზე გრძელი, ცისფერი ან ლურჯი, თავისუფალი. სანექტრე 5—8 (10), ორტუნა, გრძელი ფრჩხილით, მოკლე ზედა და სხვადასხვაგვარი ქვედა ტუჩით, ტუჩებს შორის სანექტრე ფოსთა. ნაყოფის ფოთლები და ნაყოფები შეზრდილია ნახევრამდე ან სვეტებამდე. ფოთლები მრავალჯერ განკვეთილია ვიწრო ნაკვეთბად.

მტერის მარცვლები სფეროსებრია, სამლარიანი; ეგზინის ზედაპირი მარცვლოვანია, ღარების მემბრანის ზედაპირი ბორცვოვანია.

შენიშვნა: ხმელთაშუაზღვეთსა და შუა ევროპაში გავრცელებულ 25 სახეობიდან ჩვენში იზრდება 5 სახეობა ველებში, ნათესებსა და რუდერალურ ადგილებში.

1. ყვავილები ყვითელია. ფოთლურები გაბრტყელებულია, შეზრდილი შუამდე ან უფრო ზევით 5. *N. orientalis L.*
- ყვავილები ცისფერია, ლურჯი ან იისფერი 2.
2. ყვავილი შემოხვეულია კენწრული ფოთლებით; ყვავილსაფრის ფოთლები ღია ცისფერია, წაწვეტებული წვერით. ფოთლურები გლუვია 4. *N. damascena L.*
- ყვავილები არ არის შემოხვეული კენწრული ფოთლებით 3.
3. ყვავილსაფრის ფოთლები წვერისკენ და ფუძისკენ უცბად შევიწროებულია; სანექტრეს ქვედა ტუჩი განივი ლურჯი ზოლებითაა. ფოთლურები ნახევრამდე შეზრდილია და წვერილი ბორცვებითაა მოფენილი 1. *N. arvensis L.*
- ყვავილსაფრის ფოთლები ბლაგვია; სანექტრეების ქვედა ტუჩის ნაკვეთები მეჭექისებრი გამსხვილებებითაა 4
4. ყვავილსაფრის ფოთლები უკუკვერცხისებრია, სანექტრეების ქვედა ტუჩის ნაკვეთები ლანცეტაა. ფოთლურები ვიწრო ცილინდრულია, ხშირბორცვიანი, ზურგზე კარგად გამოსახული ძარღვებით, რომლებიც სვეტში გრძელდება 2. *N. segetalis M. Bieb.*
- ყვავილსაფრის ფოთლები მოგრძოა, მობლაგვო; სანექტრის ქვედა ტუჩის ნაკვეთები შუაში გაფართოებულია და ბორცვიანია. ფოთლურები გამოხერხილია, თითქმის ნისკარტამდე შეზრდილი 3. *N. sativa L.*

სექცია 1. *Nigella* — ყვავილსაფრის ფოთლები ცისფერია, სანექტრეებზე გრძელი ან თითქმის მათი ტოლი.

1. *N. arvensis L.* Sp. Pl. (1762) 755; Boiss. Fl. Or. I(1867) 65; Липский Фл. Кавк. (1899) 210; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 291; Гроссер.

Фл. Кавк. II (1930) 94; 2, IV (1950) 18; Опред. (1949) 45; Крашен. во Фл. СССР, VII (1937) 68; Колак. Фл. Абхаз. II (1939) 124; ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 19; მაყაშვილი თბილ. მიდ. ფლორა (1952) 102; Pзазде во Фл. Азерб. IV (1953) 38; Тахтадж. во Фл. Арм. I (1954) 113; კემულარი-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 66; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 68.

○. მცენარე ლეგაა; ღერო წახნაგოვანია, წახნაგებზე მოკლე ჯაგრებიტაა; ფოთლები მოლგო-მწვანეა, კიდეებზე და ძარღვებზე მოკლე ბეწვით მოფენილი. ყვავილები ცისფერია, გრძელი ყუჩულებით; ყვავილსაფრის ფოთლები ფართო-კვერცხისებრია ან უკუკვერცხისებრი, მოკლე წვეტიანი, უცბად შევიწროებული გრძელ ფრჩხილში, კიდეებზე ოდნავ ტალღისებრია; ძარღვებზე ჯაგრისებრ ბეწვიანია; სანექტრეები პატარა ზომისაა; ქვედა ტუჩი ოდნავ შებუსვლილი, განივი ლურჯი ზოლებითაა და მეჭუქისებრ გამსხვილებული ნაკვეთლებით; სამტვრეები საკმაოდ გრძელი წვეტიანა. ფოთლურები ფოსოებიანია, შეზრდილია ნახევრამდე ან ოდნავ უფრო მეტად, ზურგზე 3 ძარღვით და წვერზე გრძელი სპირალურად დახვეული ნისკარტით. V—VII. 2n=12.

აწერილია სამხ. ევროპიდან.

იზრდება რუდერალურ ადგილებში, ნათესებში, მშრალ ქვიან ფერდობებსა და გორაკებზე.

საქ. სსრ გარდაბ.: ყარაიას ტბის ზევით გორაკებზე (ლიბსკი. ტროიცი; ევროლოვი); სამხ. ოს.: ცხინვალის მახლობლად (ე. ლემღვინი); კახეთი (სპირნოვი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ., სომხ.; ევროპ. ნაწ. (ყირიმი); შუა აზია (ყიზილყუმი).

საერთო გავრცელ.: შუა და ატლ. ევროპ.; ხმელთაშ. ზღ. მხრ.

2. *N. segetalis* M. Bieb. Fl. Taur. - Cauc. II (1808) 16; Boiss. Fl. Or. I (1867) 65; Smirn. Enum. (1886) 954; Липский Фл. Кавк. (1899) 210; N Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 30; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 95; 2, IV (1950) 17; Крашен. во Фл. СССР VII (1937) 68; Гроссг. Опред. (1949) 45; კემ.-ნათ. საქ. ფლორა IV (1948) 19; Pзазде во Фл. Азерб. IV (1953) 38; Тахтадж. Фл. Арм. I (1954) 134; კემ.-ნათ. საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 66; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 79. — *N. armeria* Stev. Bull. Soc. Nat. Mosc. III (1848) 274.

○. მცენარე მწვანეა, შიშველი; ღერო მარტივია ან თითქმის ძირიდან დატოტვილი; ფოთლები ნაკვეთებითაა ხაზური ჯაგრიით დაფარული, ყვავილები ცისფერია; ყვავილსაფრის ფოთლები შიშველია, მოგრძო-კვერცხისებრი ან მოგრძო უკუკვერცხისებრი, მობლაგვო ან ბლაგვი, მოკლე ფრჩხილით; გადაყვავილების წინ ძირს გადახრილი; სანექტრეები მოკლე ფრჩხილითაა და გაფანტული შებუსვითაა, ზედა ტუჩი მოგრძო ლანცეტაა, გრძლად სადგისისებრ წაწვეთებული, ქვედა ტუჩზე მოკლე; ქვედა ტუჩი გაყოფილია 2 ლანცეტა ნაკვეთად, რომლის ბოლოებზე მეჭუქისებრი განსხვილებებია; სამტვრეები ბლაგვია ან ჭალიან მოკლე წვეტიანა. ფოთლურები შეზრდილია ნახევარზე მაღლა, უკუკვერცხისებრია, ოდნავ გამობერილი, 3—4 ძარღვით, რომლებიც

მხოლოდ წვერზე შეიმჩნევა; ნისკარტი ფოთლურაზე ორჯერ გრძელდება და ნისკარტი ფოთლურაზე ორჯერ გრძელდება. გრძელდება და ნისკარტი ფოთლურაზე ორჯერ გრძელდება. გრძელდება და ნისკარტი ფოთლურაზე ორჯერ გრძელდება. VI—VII.

აწერილია ყირიმიდან.

იზრდება ნათესებში, დანავიანებულ ადგილებსა და გორაკებზე.

საქ. სსრ: ქართ: ქ. გორის მახლობლად (ბროტერუსი), თბილისი (რადე), იბერია (ვილჰელმსი), თბილისსა და კოჯორს შორის (ოვერინი), სოფ. ქსანის მახლობლად (ზედელმეიერი); გარდაბ.: ყარაიაზი, (ვ. სტაროსელსკი); მესხ.: ახალციხესა და ქისათიბს შორის (კოზლოვსკი), ახალციხესა და სოფ. ბენარს შორის, სოფ. ძირთან (სოსნოვსკი და სხვა); ჯავახ.: სოფ. ბარალეთთან (კოზლოვსკი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: შავი ზღვის სანაპ., აზერბ., სომხ.; იმიერკავკ.; ევროპ. ნაწ. (ყირიმი).

საერთო გავრცელ.: ხმელთაშ. ზღვ. მხრ. (ბალკ.); მც. აზ.; სომხ.-ქურთ.; ირ.

var. *armena* (Stev.) Boiss. — ყვავილები დიდი ზომისაა. ჯამის ფოთლები 13—15 მმ სიგრძის.

ტიპიურ ფორმასთან ერთად. ქართ.

3. *N. sativa* L. Sp. Pl. (1762) 753; DC. Prodr. I (1824) 49; M. Bieb. Fl. Taur.-Cauc. III (1819) 375; C. Koch Linnaea XV (1841) 246; Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 55; Boiss. Fl. Or. I (1867) 68; Smirn. Enum. (1886) 955; Липский Фл. Кавк. (1899) 210; Somm. et Levier Enum. (1900) 24; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 31; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 94; 2, IV (1950) 18, Опред. (1949) 45; Крашен. во Фл. СССР, VII (1937) 69; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 20; Pვაзаде во Фл. Азерб. IV (1953) 39; Тахтадж. Фл. Арм. I (1954) 134; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 66; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 70.

○. მცენარე მოლეგო-მწვანეა; ღერო მარტივია ან დატოტვილი; ფოთლები ხაზურ-ლანცეტაა, დამოკლებული, გაფარჩხული ნაკვეთებით. ყვავილები ვრძელ ყუნწებზეა, ცისფერი; ყვავილსაფრის ფოთლები კვერცხისებრია ან მოგრძო, მობლაგვო, საკმაოდ ვრძელი ფრთხილით: სანექტრეები შიშველია ან ძლიერ სუსტად შებუსვლილი; ზედა ტუჩი მოგრძო-მომრგვალო ძირითაა და ვრძელი ხაზური წაწვეტებული წვერით, ქვედა ტუჩზე ოდნავ მოკლე; ქვედა ტუჩი ღრმად გაყოფილია მოგრძო ნაკვეთებად, მექექისებრი წვერით და ბორცვით შუა ნაწილში; სამტვრეები ბლაგვია. ფოთლურები შეზრდილია თითქმის მთელ სიგრძეზე, გამობერილია, ჯირკვლოვანმექექიანი, ზურგადან მომრგვალებულია და ერთი ძარღვითაა, რომელიც ვრძელდება, თითქმის ფოთლურის სიგრძის სწორ, წვერზე მოხვეულ ნისკარტში. თესლები მოგრძოა, V—VI—VII. $2n = 12$.

აწერილია ხმელთაშუაზღვეთის ქვეყნებიდან (ეგვიპტე, კრიტი),

იზრდება ნათესებში, მშრალ გორაკებზე.

საქ. სსრ: რაჭა-ლეჩხ.: ლალიაში. (ბროტერუსი); მესხ.: აწყური (ბროტერუსი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ.; აზერბ.; სომხ.; ევროპ. ნაწ. (ზედა დნებრი, შუა დნებრი, ყირიმი); შუა აზ.

3. საქართველოს ფლორა, II

საერთო გავრცელება: ხმელთაშ. ზღ. მხრ.; მც. აზ.; ირ.

სამეურნეო მნიშვნელობა: თაფლოვანი და ზეთოვანი მცენარეა.

შენიშვნა: საქართველოსათვის აღნიშნული სახეობის გავრცელება მოგვეყვას ძველი მასალის მიხედვით.

4. *N. damascena* L. Sp. Pl. (1753) 753; DC. Prodr. I (1824) 49; M. Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 17; Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 55; Boiss. Fl. Or. I (1867) 68; Липский Фл. Кавк. (1899) 211; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III (1903) 32; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 94; 2, IV (1950) 20; Опред. (1949) 45; Крашен. во Фл. СССР VII (1937) 70; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 20; საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 66; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 71.

○. მცენარე შიშველია, მწვანე, ღერო სწორია, დატოტვილი; ფოთლები ვიწრო ხაზურ-ჯაგრისებრი ნაკვეთებითაა; ზედა ფოთლები ყვავილების ქვეშ საბურველის მსგავსადაა და ყვავილებს აღემატება. ყვავილები მკდომარეა ან ძალიან მოკლე ყუნწებზეა, ყვავილსაფრის ფოთლები ღია ცისფერი ან ლურჯია, მოგრძო კვერცხისებრი გრძელი ფრჩხილით და გრძლად წაწვეტებული წვერით; სანექტრეები რამდენჯერმე ყვავილსაფრის ფოთლებზე მოკლეა, სუსტადაა შებუსვილი გრძელი ბეწვით; ზედა ტუჩი მოკლეა, ოვალური; ქვედა ტუჩის ნაკვეთი ლანცეტაა, შუაში შებუსვილი ბორცვით და წვერზე მექვიისებრი გამსხვილებით; სამტვრეები ბლავგია. ფოთლურები შეზრდილია სვეტებამდე, გამობერილია; სვეტი ფოთლურის სიგრძისაა, გადახრილი და ძლიერ მოხვეული, შემდგომში თითქმის სწორია და მხოლოდ წვერზეა მოხვეული. თესლი ყვითელია, განივ-დანაოჭებული, კვერცხისებრ-სამწახანავიანი. V—VI—VIII. 2n=12.

იზრდება დასარეველიანებულ ადგილებზე, ბაღებში, ვენახებსა და მშრალ გორაკებზე.

საქ. სსრ.: იმერ.: სოფ. შორაპნის ახლოს ვენახში (სოსნოვსკი); კახ.: კარ-დანახი (ავერკინი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ. (თალიში), სომხ.; ევროპ. ნაწ. (შუა დნებრი, ყირიმი).

საერთო გავრცელება: ხმელთაშ. ზღვ. მხრ.; ბალკანები; მც. აზ.

აწერილია სამხ. საფრანგეთიდან (ნარბონა).

სამეურნეო მნიშვნელობა: თაფლოვანი, ეთერზეთოვანი და სამკურნალო მცენარეა.

5. *N. orientalis* L. Sp. Pl. (1753) 534; M. Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 17; Ledeb. Fl. Boss. I (1842) 54; Boiss. Fl. Or. I (1867) 69; Липский Фл. Кавк. (1899) 210; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 28; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 94; 2, IV (1950) 17; Опред. (1949) 45; Крашен. во Фл. СССР VII (1937) 64; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 18; Pзазде во Фл. Азерб. IV (1953) 37; Тахтадж. Фл. Арм. I (1954) 133; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 66; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 66.

○. მცენარე შიშველია, მწვანე, ღერო სწორია, დატოტვილი; ფოთლები დაფარულია ჯაგრისებრი ბეწვით; ფოთლები ძლიერ ვიწროა, ხაზურ-ჯაგრისებრი ნაკვეთებით. შუა ძარღვზე მოკლე ჯაგრებით. ყვავილი ცოტად თუ მეტად

გრძელყუნწიანია, ყვითელი ფერის; ყვავილსაფრის ფოთლები კვერცხისებრი ან მოგრძო-კვერცხისებრი მოკლე ფრჩხილით, ძარღვებზე ხშირი მოკლეწიქოვანი სისებრი ბეწვებით, კიდებზე წამწამებიანი; სანექტრეები მოკლე ფრჩხილ-სისებრი შიშველია და ქვედა ტუჩზე იშვიათად გრძელი ბეწვით შებუსვით; მტვრიანები მოკლე წვეტიანია. ფოთლები შებრტყელებულია, გრძელი, ნახევარზე მეტად შეზრდილი, ზურგზე 3 კარგად გამოსახული ძარღვით და გრძელი ნისკარტით, რომელიც თითქმის ფოთლების სიგრძეა. თესლები კვერცხისებრია. V—VI.

აწერილია მცირე აზიიდან (ალეპოს მიდამოები), ინახება ლონდონში. იზრდება შშრალ ფერდობებზე, ზოგჯერ ნათესებშიც. საქ. სსრ.: ქართ.: თბილისის მახლობლად (კოლენატი), თბილისი, ნათესებში (ვილქელმსი), იბერია (მეიერი); კახ.: კახეთი (ეიხვალდი); თრიალ.: სომხეთი (კოლენატი). სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ. საერთო გავრცელ.: ბალკ.; მცირე აზ.; სომხ. ქურთ.

გვარი 2. GARIDELLA L.

ყვავილები მოთეთრო-ვარდისფერია ან ვარდისფერი; ყვავილსაფრის ფოთლები სანექტრეებზე მოკლეა, სანექტრეები ორტუჩაა, გრძელყუნწიანი, ძალიან მოკლე ზედა ტუჩით და 2 ვიწრო-ლანცეტა ნაკვთად ღრმად გაყოფილი ქვედა ტუჩით. ფოთლები შეზრდილია ძირთან ან წვერამდე, და 2—3, მოკლე ნისკარტით ბოლოვდება.

მტვრის მარცვლები სფეროსებრია, სამლარიაანი; ეგზინის ზედაპირი მარცვლოვანია, ღარების მემბრანა ბორცვოვანია.

ერთწლოვანი მცენარეებია ვიწრო ლანცეტა, ძაფისებრ ან ჯაგრისებრ ნაკვთებად ღრმად დანაკვთული ფოთლებით.

ხმელთაშუა ზღვის გვარია, შეიცავს 6 სახეობას, რომელთაგან კავკასიაში მხოლოდ 1 იზრდება.

სექცია *Garidella* — ყვავილსაფრის ფოთლები მოგრძოა, ვარდისფერი, სანექტრეებზე მოკლე; ფოთლები პატარა ზომისაა, მოკლე ნისკარტით.

1. *G. Nigellastrum* L. Sp. Pl. (1753) 425; DC. Prodr. I (1824) 48; M. Bieb. Fl. Taur-Cauc. I (1808) 307; Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 54; Boiss. Fl. Or. I (1867) 64; Smirn. Enum. (1886) 954; Липский Фл. Кавк. (1899) 210; Грссер. Фл. Кавк. II (1930) 93; 2, IV (1950) 16; Опред. (1949) 45; კენჯღღარია-ნათაძე საქ. ფლორა 2, IV (1948) 17; Рзазаде во Фл. Азерб. IV (1953) 35; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 65; Кем.-Нат. Ранадиевые на Кавказе (1966) 73. — *Nigella Garidella* Spenner, Monogr. Nig. (1829) 11; N. Busch in Fl. Cauc. Crit., III, 3 (1903) 26, 27; Крашенинн. во Фл. СССР, VII (1937) 63; Тахтадж. Фл. Арм. I (1954) 134.

○. მცენარე სწორი დატოტვილი ან მარტივი ღეროთი; ფოთლები ორჯერ-სამჯერ ფრთისებრ-განკვეთილია ვიწრო ხაზურ-წვეტიან ნაკვთებად. ყვავილები პატარა ზომისაა, მოვარდისფრო-მოთეთრო; ყვავილსაფრის ფოთლები მოგრძოა, სანექტრეებზე მოკლე; სანექტრეები გრძელყუნწიანია, მოკლე ზე-

და ტუჩით და ვიწროლანცეტა ნაკვთიანი ქვედა ტუჩით. ნაყოფი მრგვალოა, გამობერილი, სვეტებამდე შეზრდილი და მოკლე ნისკარტის მქონე მსკვრივ ლურებისაგან შემდგარი; თესვები კვერცხისებრია ან თითქმის სფეროსებრი. $V_1. 2n = 12.$

აღწერილია სამხ. საფრანგეთიდან, იზრდება მშრალ ქვიან ფერდობებსა და ნათესებში. საქ. სსრ: ქართ.: იბერია (ვილჰელმსი).
სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ., შავი ზღვ. სანაპ.; იმიერკავკ.; ევროპ. ნაწ. (ყირიმში); შუა აზ. (მთიანი თურქმ.).
საერთო გავრცელ.: ხმელთაშ. ზღვ. მხრ.; ირ.

ტრიბი 4. *Aquilegiae* (Baillon) Kem.-Nath. — ყვავილები აქტინომორფულია, ცაკლური, ყვავილსაფრის ფოთლები და სანექტრეები ხუთ-ხუთია და ერთმანეთს მორიგეობენ. სანექტრე დეზითაა.

შენიშვნა: ტრიბი *Aquilegiae* (Baillon) Kem.-Nath. დადგენილია 1963 წ.; Baillon-ს (l. c.) მოყავს *Series Aquilegiae* ოჯახ *Ranunculaceae*-ს ფარგლებში. ტაქსონი «*Series*» და დაბოლოება შეეფარდება თანამედროვე ბოტანიკოსების მიერ ტრიბის გაგებას, მაგრამ ბაილონს «*Series*» ესმის ძლიერ ფართოდ: *Series Aquilegiae*-ში ბაილონს შეჰყავს ჯერ 7, ხოლო შემდეგ 9 გვარი, რომლებიც თანამედროვე სისტემატიკოსებს სხვადასხვა ტრიბში ჰყავთ განაწილებული. ჩვენ მიერ დადგენილი ტრიბი გვესმის უფრო ვიწროდ და მასში ვაერთიანებთ 3 გვარს: *Aquilegia*-ს, *Paraquilegia*-სა და *Semiaquilegia*-ს. ორი უკანასკნელი გვარი კავკასიაში არ იზრდება.

გვარ *Aquilegia*-ს დაახლოება გვარ *Thalictrum*-თან და მათი მოთავსება გვარების ერთ ჯგუფში, სულერთაა ეს იქნება ქვიჯახის, ტრიბის თუ ქვეტრიბის სახელწოდებით, მხოლოდ ცატოლოგიური ნიშნების საფუძველზე, როგორც ამას ვხედავთ ჯერ ცატოლოგი *Linglet*-ის (1932), ხოლო შემდეგ ა. ტახტაჯიანი (1954)-ს ნაშრომებში, მიუღებლად მიგვაჩნია: გვარი *Aquilegia* მისი დამახასიათებელი ნაყოფთ-ფოთლურით არ შეიძლება ჩამოვაშოროთ ოჯახ — *Helleboraceae*-ს და დაეუახლოვოთ თესლურიათ *Thalictraeae*-ბის ჯგუფს; ვარდა ამისა ამ ორი ჯგუფის ყვავილთა შორის არავითარი მსგავსებაა.

გვარი 6. *AQUILEGIA* L. — ყვავილკრამფი

ყვავილები დიდი ზომისაა. ყვავილსაფარი 5 ფოთლიანია; ყვავილსაფრის გვირგვინისებრი ფოთლები მორიგეობენ სანექტრეებთან. სანექტრეები 5-ია, ირიბ-ძაბრისებრი, ძირში მოხვეული ან სწორი დეზით. მტკრიანა მრავალია, შიგნითა მტკრიანები გადაქცეულია აპისებრ ტალღოვან სტამინოდუმებად. ნაყოფის ფოთლები თავისუფალია და მხოლოდ ძირშია შეზრდილი. ნაყოფი კრებადი ფოთლურაა. მრავალწლოვანია, კარგად განვითარებული ფესურით და ორმაგ-სამმაგ ან ორჯერ-სამმაგ დაყოფილი ფოთლებით.

მტკრის მარცვლები სფეროსებრია, სამლარიათ; ეგზინის ზედაპირი წვრილ-მარცვლოვანია, წვრილბადისებრი მოხატულობის; ღარების მემბრანის ზედაპირი ბორცვოვანია.

1. ფოთლები შიშველია, მოლევო. ყვავილები დიდი ზომისაა 5—10 სმ დიამეტრის 1. *A. caucasica* M. Bieb.

- ფოთლები სქლად შებუსვილია თეთრი რბილი ბეწვით, მონაცრისფრო ყვავილები უფრო მცირე ზომისაა 2.
 - 2. დეზი მოხვეულია, მსხვილი, მოკლე. ფოთლის ნაკვეთები ძირში სოლისებრ-მომრგვალოა 2. **A. colchica** Kem.-Nath.
 - დეზი სწორია, ვიწრო, გრძელი. ფოთლის ნაკვეთები ძირში სოლისებრშევი-წროებულა 3. **A. gegica** Jabrowa
- ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ო ბ ა : სამივე სახეობა ფრიად დეკორა-ციულია და სასურველია მათი კულტურაში შეტანა.

მწკრივი 1. *Vulgares Bulavkina* — მცენარე დიდი ზომისაა, დატოტვილი, ცოტად თუ მეტად შებუსვილი. ყვავილის ყუნწები ჭირკვლოვანია. ფოთლურე-ბი 5—8.

©. I. **A. caucasica** M. Bieb. in Sched. sec. Rupr. Fl. Cauc. (1869) 32, 287; Trautv. Incr. (1882) 53; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 65; Kem.-Nat. Ранапиевые на Кавказе (1966) 75. — *A. vulgaris* β. *caucasica* Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 56; C. A. Mey. Verz. (1831) 56. — *A. Olympica* auct. cauc. non Boiss.

4. მცენარე 40—80 სმ სიმაღლისაა. შიშველი ან გაფანტულბეწვიანი, მხოლოდ ზედა ნაწილში ოდნავ წებოვანი ჭირკვლებით; ფოთლები ორ-სამ-ჯერ სამფოთლოაქიანია, მათი ნაკვეთები ძირში ოვალურ-სოლისებრია, დიდი ზომის, წვერში ბლავვი. ყვავილები დიდი ზომისაა 5—10 სმ დიამეტრის, ცისფერი, იშვიათად მოვარდისფრო; სანექტრეები თეთრია, ყვავილსაფრის ფოთლებზე მოკლე, ძლიერ მომრგვალებული დეზით, რომელიც ყვავილ-საფრის ფოთლის თითქმის ტოლია ან უფრო მოკლე; მტვრიანები სანექტრე-ებზე მოკლეა ან თითქმის მათი ტოლი; სტამინოდუმები ფართოა, ძლიერ ტალღისებრი. ფოთლურები გრძელია, 2—3 სმ სიგრძის, სუსტი ჭირკვლოვან-ნი შებუსვიით; თესლები შავია, მქრქალი, დანაოჭებული. V—VII—VIII.

აწერილია კავკასიონის მთავარი ქედიდან (ყაზბეგი).
 იზრდება ალპურ და სუბალპურ სარტყელში, მდელოებსა და ტყის პირებზე.

საქ. სსრ: აფხ.: რუხტა, ოთარა, ჩედინი, ალპური მდელოები (ალბოვი), მდ. ფსოუს სათავეები (შხიანი), ბზიფის ქედი (ალბოვი, ვორონოვი), შხიმ-თა (გრინევეცკი), მდ. ჩხალთის სათავეები (ვორონოვი); სვან.: ბეჩოს მახ-ლობლად, ალპური მდელოები, ბეჩოს გადასავალი (აკინფიევი; სოსნოვსკი), აბაკურა (შელკოვნიკოვი), ლენტეხის გადასავალი (ჭერცენშტეინი); რაჭა-ლეჩხ.: ჭუთხარას მწვერვალი (კემულარია-ნათაძე და გ. კიჭინაძე); ბუზას მყინვართან (კემულარია-ნათაძე, ო. კაპელერი), მამისონის გადასავალი (მედ-ვედდვის ჰერბარიუმიდან; კემულარია-ნათაძე, ო. კაპელერი), სამეგრ.: ჩაუ-მონის მთა, კურორტ ლებარდესთან (არხანგელსკი; კემულარია-ნათაძე), ჩეგოლა (შ. ჭუთათელაძე და სხვა); ოხაჩყუს ქედი, კვირას მთა, ჯვარი, მი-გარია, ასხი (კემულარია-ნათაძე და სხვა); იმერ.: შორაპნის რაიონი, მთა ქვა-ქვიბია (ი. ბუაჩიაძე), ლომის მთა, ჭვაზვინებთან (ლომაკინი; მედვედვის ჰერ-ბარიუმიდან); გურ.: ბახმარო (ვაშალომიძე; გროსჰეიმი; შეროზია, მყაშვი-ლი; ლორთქიფანიძე; მანდენოვი); აჭარ.: ყაილი (მყაშვილი), ხულოს

რაიონი, ზორთისყელი (შეროზია; მაყაშვილი), არსიანის ქედის ქვედა ნაწილი (დმიტრიევა), ხინო (დოლუხანოვი და კახაროვა); ქართ.: ცხრა-წყურის ქვედა ნაწილი; ლარია-ნათაძე; კოზლოვსკი; დარბინი; რუტი); სამხ. ოს.: შუაწყური, მთა ნეხი, ჩაპარუხის ხეობა, ბიბილცეკის გადასავლიდან ქვევით (ე. და ნ. ბუშე-ბი); მთიულ.: ყაზბეგი, გზად ორწვერის მყინვარისაკენ (ტროიცი), გულაური (ბანკოვსკი); თუშ-ფშავ-ხევსურ.: შტრომთა (ზ. ყანაველი), გორმალალის მთა (უგრეხელიძე); კახ.: ლავოდების ხეობა, ქოჩალ-დალი (დოლუხანოვი; მლოკოსევიჩი; კენიგი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმერკავკ.: შავი ზღ. სანაპ.; ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.

მწკრივი 2. *Colchicae Bulavkina* — მცენარე ჯირკვლოვან-წებოვანია; ფოთ-ლები მონაცრისფრო შებუსვითაა.

○ 2. *A. colchica* Kem.-Nath. Тр. Тифл. Бот. Инст. АН ГССР I (1934) 114; Булавкина во Фл. СССР VII (1937) 98; ბარნაბიშვილი საქ. ფლორა IV (1948) 15; Гроссг. Опред. раст. Кавк. (1949) 46, Фл. Кавк. 2, IV (1950) 21; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 65, Kem.-Nat. Ранаевые на Кавказе (1966) 77. Icon.: 132 საქ. ფლორა IV (1948) 132.

4. მცენარე ჯირკვლოვან-წებოვანია, მოვერცხლისფრო-ნაცრისფერი შებუსვით; ღერო მრავალია, მარტივი ან გაფარჩხულად დატოტვილი; ფოთ-ლები თეთრ-მონაცრისფრო შებუსვითაა, განსაკუთრებით ქვედა მხარეზე; ქვედა ფოთლები ორმაგ-სამმაგ დაყოფილია, გრძელყუნწიანი, მათი ნაკვეთე-ბი უკუვერცხისებრია მომრგვალო ან ფართო სოლისებრი ძირით, კიდე-ზე არათანაბრად მსხვილმრგვალებილა, ზედა ფოთლები სამფოთოლაკი-ანია, სამნაკვეთიანი ან შთლიანი. ყვავილები ორფერია, ყვავილსაფრის ფოთლები ლურჯია ან მოლურჯო-ცისფერი, კვერცხისებრი ან მოგრძო-კვერ-ცხისებრი; სანექტრები ძაბრისებრია, თეთრი გადანალუნით (ზედა ნაწილი) და ლურჯი დეზით, რომელიც ბოლოზე ძლიერ დახვეულია და გამსხვილე-ბული; მტვრიანა სანექტრის გადანალუნზე გრძელია (მტვრიანები ამოყოფი-ლია). ნასკვი და ფოთლურები ჯირკვლოვანი შებუსვითაა ან შიშველია, თესლები შავია, პრიალა. VII.2n=14. (სურ. 6, 2; 7)

ტ ი პ ი: აწერილია იმერეთიდან მდ. ყვირილის ხეობა სოფ. დარკვეთსა და საჩხერის შორის, კირქვიან კლდეებზე (ლ. კემულარია-ნათაძე). ინახება თბილისში.

იზრდება მთის შუა ტყის სარტყელში, კირქვიან კლდეებზე.

საქ. სსრ.: იმერ.: ჭიათურის რაიონი, მდ. ჯრუჟას ხეობა, სოფ. დარკვეთს და ჯრუჟას მონასტრის შორის, კირქვიანებზე (კემულარია-ნათაძე), მდ. ყვი-რილას, ხეობა, ვირის კენჭა (ბარნაბიშვილი).

○ 3. *A. gegica* Jabr.-Kolak. Not. Syst. Geogr. Tbilis. 17 (1953) 120; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 65; Kem.-Nat. Ранаевые на Кавказе (1966) 77. — *A. colchica* Колак. Фл. Абхаз. II (1939) 127; კე-მულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 14 p. p.

2. მცენარე შებუსვის გამო მონაცრისფროა; ფესურა წვრილფეხაა. ზედა ნაწილში ჭირკვლოვანი შებუსვითაა, დანარჩენი ნაწილი გაფანტული თეთრი ზეწვითაა; ფოთლები ზედა მხრიდან კარგად გამოხატული დაპარღვითაა, თითქმის შიშველი, ქვევიდან-მონაცრისფროა აბრეშუმისებრი შებუსვისაგან; ქვედა ფოთლები ორჯერ-სამფოთოლაკიანია, გრძელი გაფანტულად შებუსვილი ყუნწებით; მათი ნაკვთები უკუ-კვერცხისებრ-სამკუთხოვანია, შუა მათგანი სოლისებრ შევიწროებული ფუძითაა, ზედა ფოთლები 2—3 ნაკვითაა ან მთლიანია. ყვავილი გრძელჭირკვლოვან ბუსუსებიანი ყუნწებითაა; ყვავილსაფრის ფოთლები მოგრძოა ან მოგრძო-კვერცხისებრ-ლანცეტა, ღია-ციხფერი; სანექტრეები ძაბრისებრია, ზედა ნაწილი ციხფერია, ქვედა მოთეთრო; ღეზი წვრილია, კაუქისებრ მოხრილი; მტკრიანები ყვავილსაფრიდან ამოყოფილია, სამტკრეები ყვითელია. ნასკვი და ფოთლოვანი სქლად შებუსვილია; თესვები ოდნავ ფიქისებრი ზედაპირითაა, დაუშვიფებელი ყავისფერია, VI—VII (სურ. 6, 1).

აწერილია აფხაზეთიდან (მდ. გეგას, ხეობა, შვეული კლდეები წყალვარდნილთან). ინახება სოხუმში.

იზრდება მთის შუა სარტყელში, შვეულ კირქვიან კლდეებზე. საქ. სსრ. აფხ.: მდ. გეგას ხეობა წყალვარდნილთან, შვეულ კლდეზე (ა. კოლაკოვსკი). მდ. ბზიფის ხეობა, სოფ. ბზიფის ზევით (ხინთიბიძე, ფურცხვანიძე).

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა : მახლობელი სახეობისაგან, *A. colchica* Kem.-Nath., განსხვავდება ყვავილსაფრის ღია-ციხფერი შეფერვით, მოგრძო-ლანცეტა ყვავილსაფრის ფოთლებით, უფრო გრძელი და წვრილი ღეზით, აგრეთვე გაცილებით სუსტი შებუსვით. „საქ. ფლორის“ I გამოცემაში იგი მოყვანილია როგორც *A. colchica* Kem.-Nath.

ტრიბი 5. *Delphinieae* (Benth. et Hook.) Kem.-Nath.

ყვავილი ზიგომორფულია, გვირგვინისებრი, ხუთფოთლიანი ყვავილსაფრით; ერთი ფოთოლი ღეზისებრია ან მუზარადისებრი; სანექტრე 1 ან 2 ღეზისებრ წაგრძელებულია, ჩამალული ყვავილსაფრის ღეზში ან სანექტრე ფირფიტისებრ გაბრტყელებულია და მუზარადში მოთავსებული. ნაყოფი ერთ ან რამოდენიმე (3—5) განცალკევებული ფოთლოვან, უფრო იშვიათად ფოთლოვანი ძირში შეზრდილია. მრავალწლოვანი ან ერთწლოვანი მცენარეებია.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა : ბაიასებრთა ოჯახის ერთ-ერთი ჯგუფი, რომელიც ხასიათდება ზიგომორფული ყვავილებით და Bentham-ს და Hooker-ს მოყვანათ ქვეტრიბი — *Subtrib. Delphinieae*-ს სახელწოდებით, უფრო მართებულია ტრიბის რანგში განიხილებოდეს ბარისძირისებრთა ოჯახში. ეს ჯგუფი თავისი სპეციალიზირებული, რთული სანექტრეებით და ყვავილის ზიგომორფულობით კარგად განსხვავდება, რაკვორც ბაასებრთა, ისე ხარასძირასებრთა ოჯახების სხვა ჯგუფებისაგან; იგი განვითარებთ გაცილებით ბევრად წინაა წასული და ამიტომაც ოჯახის სისტემის ბოლოში თავსდება.

ტრიბში გაერთიანებულია ოთხი გვარი: *Delphinium* L., *Aconitum* L., *Consolida* S. F. Gray და *Aconitopsis* Kem.-Nath.; ოთხივე გვარი, მეტადრე პირველი ორი, საქართველოს ფლორაში მრავლადაა წარმოდგენილი.

ყვავილსაფრის ფოთლები გვირგვინისებრია, რიცხვით 5, ზედა — ღეშურა; სანექტრეები თავისუფალია 2, ღეზად წარზიდული; ორივე სანექტრე მოთავსებულია ყვავილსაფრის ფოთლის ღეშში. სტამინოდუმი 2, ყვავილსაფრის ფოთლების მსგავსად ან უფრო მუქად შეფერილი, ბრტყელი გადანაღუნით და ძირში ფრჩხილად შევიწროებული. ნაყოფის ფოთლები 3—5, თავისუფალი ან ძირში შეზრდილი. ნაყოფი მრავალთესლიანი ფოთლურაა, თავისუფალი ან ძირში შეზრდილი. მრავალწლოვანი მცენარეა, თათისებრ განკვეთილი ფოთლებით.

მტვრის მარცვლები სფეროსებრია, სამლარინი; ეგზინის ზედაპირი მარცვლოვანია, ბადისებრი მოხატულობით; ღარების მემბრანა ბორცვოვანია, ღარის ბოლოები წაწვეტებულია.

1. სანექტრეები და სტამინოდუმები შავი-მურა ან მუქი იისფერია. ფოთლები ფართო ნაკვეთებითაა 2
- სანექტრეები და სტამინოდუმები მუქი არაა, ფოთლის ნაკვეთები ვიწროხაზურია, ხშირად ძაფისებრი 15.
2. ყვავილსაფრის ფოთლები გარედან შიშველია ან შუა ძარღვის გაყოფებით მოკლე ბეწვებითაა შემოსილი 3
- ყვავილსაფრის ფოთლები გარედან ძლიერ შებუსვლია 8
3. ყვავილსაფრის ფოთლები ერთი ფერის არაა, ან თეთრია და შუაში ლურჯი ზოლი მიჰყვება, ან ცისფერია და შუაში თეთრი ზოლითაა; თანაყვავილი, თანაყვავილაკები ან ყვავილედის ღერძი ოქროსფერ-ჯირკვლოვანია ან ჯირკვლები არა აქვს 14. *D. Elisabethae* N. Busch
- ყვავილსაფრის ფოთლები თითქმის ერთფეროვანია, ლურჯი 4
4. თანაყვავილაკები ფართოა, ელიფსური ან კვერცხისებრი 5
- თანაყვავილაკები შედარებით ვიწროა, ლანცეტა ან ხაზური ან სადგისისებრი, ჩვეულებრივ მწვანეა 6
5. ყვავილედი კუმსია, თანაყვავილაკები ფართოა მუქად შეფერილი, კიდებზე თეთრი სიფრიფანსებრი 9. *D. bracteosum* Somm. et Levier
- ყვავილედი პირამიდასებრია, თანაყვავილაკები წარზიდული წვერი-თა და ხშირად შევიწროებული ძირითაა 10. *D. Charadzeae* Kem.-Nath. et Gagrizze
6. თანაყვავილაკები, თანაყვავილები და ფოთლების ყუნწები გრძელი ბეწვებითაა წამწამისებრ შემოსილი. ყვავილსაფრის ფოთლები მუქი იისფერია, კიდებებზე წამწამებიანი. ყვავილედი დატოტვილია, კუმსია. ფოთლები მოხაზულობით მომრგვალო-თირკმლისებრი ან მომრგვალო-გულისებრია, შუამდე ღრმადაა განკვეთილი 3 რომბისებრ, თათისებრ ნაკვეთებად. 11. *D. flexuosum* M. Bieb.
- თანაყვავილაკები, თანაყვავილები და ფოთლების ყუნწები შიშველია. ყვავილედი მეჩხერია, ჩვეულებრივ ვიწრო. ფოთლები თითქმის ფუძემდგა განკვეთილი ვიწრო ლანცეტა ნაკვეთებად 7

7. ყვავილსაფრის ფოთლები მუქი, თითქმის მოშავო ლურჯია. ფოთლები მოხაზულობით თითქმის მომრგვალოა, თითქმის ფუჭემდე კვეთილი ხაზურ-ლანცეტა ან ლანცეტა ნაკვეთებად 12. **D. Dzawakhischwili Kem.-Nath.**

— ყვავილსაფრის ფოთლები კაშკაშა იისფერ-ლურჯია, ფართოდ გადაშლილი. ფოთლები მოხაზულობით მომრგვალო-გულისებრია, თითქმის ფუჭემდე განკვეთილი ვიწრო-რომბისებრ გაფარჩხულნაკვეთებთან სეგმენტებად 13. **D. Fedorowii Dimitrova (D. Mariae Kem.-Nath. ror N. Busch)**

8. ფოთლები მოხაზულობით მომრგვალო-გულისებრია ან მომრგვალო-თირკმლისებრი, ბლაგვებილიანი მომრგვალებული ან მოკლუწვეტიანი ნაკვეთებით. ალბური სარტყელის მკენარეებია, პატარა ზომის, დაბალი 7—25 (30) სმ სიმაღლის, მკირერიცხოვანი დიდი ზომის ყვავილებით 1. **D. caucasicum C. A. Mey.**

— ფოთლები მოხაზულობით ხუთკუთხაა, წაწვეტებული ნაკვეთებით და წაწვეტილკბილიანი ნაკვეთულებით 9

9. თანაყვავილაკები ყვავილის ფუძიდან საკმაოდ დამორებულია (5—15 მმ). ყვავილები მკრთალი-ცისფერია, შეკრებილი პირამიდალურ დატოტვილ, იშვიათად მარტივ მტევნად 6. **D. pyramidatum Albov**

— თანაყვავილაკები განლაგებულია ყვავილის ძირთან ან მიმაგრებულია 4—5 მმ მისგან დამორებით 10

10. ყვავილები დიდი ზომისაა 20—30 მმ სიგრძის 11
— ყვავილები უფრო პატარა ზომისაა 13

11. ყვავილები ფართოდ არ არის გაშლილი, მკრთალი-ლურჯია. ფოთლის სეგმენტები ვიწრო-ლანცეტაა, ყუნწები ფუჭესთან არაა გაფართოებული. ფოთლურები სქლადაა შებუსხილი 3. **D. dasycarpum Stev.**

— ყვავილები ფართოდაა გადაშლილი, ლურჯია ან მუქი ცისფერი. ფოთლის სეგმენტები ფართოა. ფოთლურები შიშველია ან განივი კარგად შესამჩნევი ძარღვებით 12

12. ყვავილები ცისფერია, შებუსხილია გრძელი ბეწვით; ყვავილსაფრის კენტი ფოთოლი სხვებთან შედარებით დიდი ზომისაა და ძლიერაა გადახრილი. ფოთლურები შიშველია ან წამწამებინი. ყვავილუდი მარტივი მტევანია 2. **D. speciosum M. Bieb.**

— ყვავილები მუქი ლურჯია; ყვავილსაფრის ფოთლები თითქმის თანაბარი ზომისაა, მისი კენტი ფოთოლი ოდნავ გადახრილია. ფოთლურები ყოველთვის შიშველია, მუქი ძარღვებით. ყვავილუდი ქვედა ნაწილში დატოტვილია 5. **D. ironorum N. Busch**

13. ყვავილები ლურჯია; ყვავილსაფრის ფოთლები გარედან გრძელი, თეთრი გაფარჩხულბეწვებინანია. ფოთლები ხშირი მიტკეცილი, რბილბეწვიანია, ღრმადაა განკვეთილი ვიწრო სეგმენტებად 4. **D. osseticum N. Busch**

- ყვავილები ცისფერია ან მონაცრისფრო-მოლურჯო, ყვავილსაფრის ფოთლები ზშირი, მოკლე ბუსუსებითაა 8. *D. linearilobum* (Trautv.) N. Busch
- 14. ყვავილები მონაცრისფრო-მოლურჯოა, სქლადაა შებუსვილი წვრილი, მოკლე და გრძელი ბეწვით. ფოთლები განკვეთილია მრავალრიცხოვანი თითქმის ხაზურ ნაკეთებად 7. *D. Tamarae* Kem.-Nath.
- ყვავილები მკრთალი-ცისფერია ან მოცისფრო-მოლურჯოა, ყვავილსაფრის ფოთლები სქლადაა შებუსვილი ხუჭუჭა ბეწვით. ფოთლები განკვეთილია ფართო ნაკეთებად 15. *D. ochroleucum* Stev.
- 15. ყვავილები ყვითელია, მოყვითალო ან მოთეთრო, სანექტრეები და სტამინოდიუმები ყვითელია, იშვიათად ცისფერი 16. *D. cyphoplectrum* Boiss. (*D. laxiusculum*, *D. quercetotum* auct. cauc.)
- ყვავილები სხვა შეფერილობისაა 17.
- 16. მტევანი მეჩხერია, მცირეყვავილიანი; ყვავილები ერთმანეთისაგან დაშორიშორებულა, ლურჯია, ან იისფერი, ბლაგვი დეზებით 17. *D. Freynii* Conrath
- მტევანი ზშირია, კომპაქტური, მრავალყვავილიანი 18. *D. Schmalhauseni* Albov
- 17. ყვავილები ცისფერია. ფოთლები განკვეთილია ფართო ხაზურ ნაკეთებად 17. *D. Freynii* Conrath
- ყვავილები ლურჯია, მოლურჯო-ცისფერია ან იისფერი. ფოთლები განკვეთილია ვიწრო ხაზურ ნაკეთებად 17. *D. Freynii* Conrath

სექცია 1. *Delphinium* — სანექტრეები და სტამინოდიუმები მოშავო-მურაა, მკვეთრად განსხვავდება ყვავილსაფრის ფოთლებისაგან და მათზე გაცილებით მოკლეა; სტამინოდიუმის ვადანალუნის ამონაკვეთის ძირი ხასიათდება ყვითელი ან მოყვითალო ბეწვების კონით. თესლი განივნაკეციბიან დანაოჭებულ ქერქლოვანია.

მწკრივი 1. *Foetida* Nevski — ფოთლის ფირფიტა მოხაზულობით გულისებრია, თითქმის ფუძემდე განკვეთილია 3 ნაკეთად. დეზი ორჯერ ან ერთხანჯვარჯერ მოკლეა ყვავილსაფრის ფოთლებზე. მალალმთის დაბალი მცენარეებია, სქლად შებუსვილი ჯირკვლოვანი ან მარტივი ბეწვებით.

©. 1. *D. caucasicum* C. A. Mey. Verz. Cauc. (1831) 200; Boiss. Fl. Or. 1 (1867) 94; Rupr. Fl. Cauc. (1869) 36; Липский Фл. Кавк. (1899) 212; Sompt. et Levier, Enum. (1900) 126; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 60; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 98; 2, IV (1950) 26; Опред. (1949) 47; Невск. во Фл. СССР, VII (1939) 126; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 22; საქ. მცენ. სარკვ. 1 (1964) 66; Кем.-Нат. Ранадиевые на Кавказе (1966) 84. 2. მცენარე დაბალია 5—25 (30—40) სმ სიმაღლის; დერო გაფარჩხულ-ბეწვიანია. თითქმის ყველა ფოთოლი ფესვთანურია, გრძელყუნწიანი, მოხაზულობით მომრგვალო სამკუთხოვანი, სამად ღრმად განკვეთილი მომრგვალო ბლაგვ ნაკეთებად; თანაყვავილაკები ხაზურია. შებუსვილი. ყვავილი

დიდი ზომისაა, ცისფერი ან იისფერი; ყვავილსაფრის ფოთლები ფართო, კერ-
ცხისებრია, გარედან სქალადა შებუსხვილი ხშირი ბეწვებით; დეზი, ყვავილ-
რულია, მსხვილია, ყვავილსაფრის ფოთლების ზომისაა ან უფრო: მომრეცხ-
ფოთლურები შებუსხვილია; თესლები ქერქლოვანია. VII—IX. 2n=16. (სურ.
8, 1).

აწერილია ყაზბეგიდან. ინახება ლენინგრადში.

იზრდება კავკასიონის ალპურ სარტყელში მორენებზე მყინვარებთან ახ-
ლო.

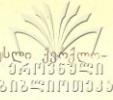
საქ. სსრ.: სვან.: ბეჩოს გადასავალი (აკინფიევი; კეცხოველი; ხარაძე; ლა-
ჩაშვილი, გაგნიძე); რაჭა-ლეჩხ.: მამისონის გადასავალი (მედვედევი; დესუ-
ლაევი; კემულარია-ნათაძე, ხარაძე, ხინთიბიძე, გაგანიძე, შიქელაძე), შოლა
(გაგანიძე, მცხეთაძე), მთიულ.: ყაზბეგი (მეიერი; კოლენატი; ძევანოვსკი;
კეცხოველი; ხუციშვილი; ხარაძე)

სსრკ დანარჩ. ნაწ.: იმერკავკ.: დაღესტ.; ამიერკავკ.: აზერბ.

მწკრივი 2. *Speciosa* Nevski — მცენარე, ცოტად თუ ბევრად, შებუსხვილია
მარტივი ბეწვებით, რომელთაც ყვავილის ყუნწებზე და ყვავილედის ღერძზე ჯირ-
კლოვანი ბეწვები ერევა. ფოთლის ფირფიტა თითქმის ძირამდე განკვეთილია
ფართო ნაკეთბად. ყვავილები დიდი ზომისაა, ჩვეულებრივ ფართოდ გადაშლილი;
თანყვავილაკები შებუსხვილია, ხაზურია, კვერცხისებრი ან ელადესური.

©. 2. *D. speciosum* M. Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 12; III (1819) 368;
DC. Prodr. I (1824) 56; Stev. in Mém. Soc. Nat. Mosc. III (1842) 264; C.
A. Mey. Verz. Pfl. Cauc. (1831) 200; Boiss. Fl. Or. I (1867) 93; Suppl. (1888)
20; Rupr. Fl. Cauc. (1869) 35; Smirn. Enum. (1886) 959; Акинф. Фл. Центр.
Кавк. (1894) 48; Albov Prodr. (1897) 13; Huth, Monogr. (1895) 268, 340;
Липский Фл. Кавк. (1899) 212; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903)
61; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 2; IV (1950) 26; Опред. (1949) 48; Невск.
во Фл. СССР VII (1937) 128; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 23;
Карягин во Фл. Азерб. IV (1953) 46; Тахтадж. Фл. Арм. I (1954) 150; Дми-
триева Опред. раст. Аджар. (1959) 41; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ.
(1964) 67; Кем.-Нат. Ранаплевые на Кавказе (1966) 85. — D. Boissieri
Buhse, Aufz. (1860) 8, tab. II ex Boiss. Fl. Or. I (1867) 93. Icon: M. Bieb.
Centur. pl. rar. Ross. I, tab. 5 (1810).

2. მცენარე მორუნო-მომწვანოა, შებუსხვილი გრძელი თეთრი ბეწვებით;
ღერო 30—100 სმ სიმაღლისა ოდნავ დაკლავნილი, წიბოვებანი, შეფოთლი-
ლი; ფოთლები მოხაზულობით მომრგვალო-გულისებრია, თითქმის ძირამდე
განკვეთილი 3 ფართო, ლანცეტა ნაკეთად, რომლებიც თავის მხრივ დანაკვ-
თულია ვიწრო მახვილ ნაკეთულებად; ფოთლის ყუნწი ძირში ოდნავ გაფარ-
თებულა. ყვავილედის საკმაოდ გრძელია, მარტივი მტევანია მცირერიცხო-
ვანი ყვავილებით; ყვავილის ყუნწი მსხვილია, სწორი ან ოდნავ რკა-
ლივით ზევით აღმართული; თანყვავილაკები ყვავილის ძირშია მიმაგ-
რებული, ბალახოვანია, სქლად შებუსხვილი, ლანცეტა ან კვერცხისებრ-ლან-
ცეტასებრი. ყვავილი დიდი ზომისაა 20—30 მმ სიგრძის ან უფრო პატარა,
ფართოდ გადაშლილი, ცისფერი ან მკრთალი-ლურჯი; ყვავილსაფრის ფოთ-
ლები შიგნიდან და გარედან შებუსხვილია მარტივი გრძელი ბეწვებით; დეზი
პირიზონტალურია, ოდნავ ქვევით გადაღუნული, ყვავილსაფრის ფოთოლაკებ-

ზე უფრო მოკლე. ფოთლურა შიშველია ან შებუსვილი; თესლი ქვრქლოვანია. VII—VIII. $2n=16$. (სურ. 8,2).

აწერილია კაიშაურის მიდამოებიდან. იზრდება სუბალპურ სარტყელში მდელოებზე და მაღალბალახეულობაში. საქ. სსრ.: აფხ.: მთა მამიძისა (ალბოვი); სვან.: უშგულის მყინვარი (აკინფიევი); რაჭა-ლეჩხ.: რიონის სათავეები (რადე; კემულარია-ნათაძე), მამისონი (აკინფიევი; კემულარია-ნათაძე); სამხ. ოს.: ერმანის ქედი (მანდენოვა; დარბინი; გაგნიძე), მდ. ბრიტატის ხეობა (ე. და ნ. ბუში); მთიულ.: ყაზბეგო (კოლენატი; სოსნოვსკი; ბროტერუსი; ხარაძე), სამეხასთან (ხუციშვილი). სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.: დაღესტანი; ამიერკავკ.: აზერბ.

©. 3. *D. dasycarpum* Stev. ex DC. Syst. nat. I (1818) 547; M. Bieb. Fl. Taur.-Cauc. III (1819) 369; DC. Prodr. I (1824) 55; Boiss. Fl. Or. I (1867) 93, Suppl. (1888) 20; Акинф. Фл. Центр. Кавк. (1894) 48; Липский Фл. Кавк. (1899) 212; Невск. во Фл. СССР VII (1937) 127; Гроссг. Фл. Кавк. 2, IV (1950) 26; კემულარია-ნათაძე საქ. მეცნ. სარკვ. I (1964) 68; Кем.-Нат. Ранадиевые на Кавказе (1966) 86. — *D. speciosum* f. *dasycarpum* Rupr. Fl. Cauc. (1869) 36, 287; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 68; Huth, Monogr. (1891) 416.

4. მეცნარე 50—100 სმ სიმაღლისაა; ღერო წიბოებიანია, სქლად შებუსვილი მარტივი, ნახევრადმიტკეცილი ბეწვებით; ფოთლები ორივე მხრიდან ოდნავაა შებუსვილი, მოხაზულობით მომრგვალო-ვულისებრი, თითქმის ძირადაა ღრმად განკვეთილი 3—5 ლანცეტა ნაკვთად; ყუნწები ძირთან გაფართოებული არ არის, ოდნავაა მოფენილი ბეწვებით. ყვავილენი კუმსი მტევანია, სქლად შებუსვილი, თანაყვავილები და თანაყვავილაკები ხშირბეწვიანია, თანაყვავილები ხაზურია ან ქვედა — ლანცეტა და განკვეთილია, თანაყვავილაკები ვიწროხაზურია ყვავილის ძირთან მიახლოებული; ყვავილის ყუნწი სწორია ან ოდნავ გადახრილი, ქვედა — გრქელია, 5—7 სმ სიგრძის. ყვავილები მკრთალი-ლურჯი ფერისაა; ყვავილსაფრის ფოთლები ფართო-კვერცხისებრია, ბლავვი, გარედან და შიგნიდან სქლად დაფარული გრქელი თეთრი ბეწვებით; დეზი სწორია, ყვავილსაფარზე მოკლე. ფოთლურები სქლად შებუსვილი გრქელი ბეწვებით. VII—VIII.

აწერილია კისლოვოდსკის მიდამოებიდან (ნარზანი და ბეშტაუს მთის ფეხობები). ტიპი უნდა ინახებოდეს ჰელსინგფორსში, იზოტიპი ყენევაშია. იზრდება მთის ზედა, სუბალპურ და ალპურ სარტყელში, მდელოებზე, მაღალბალახეულობაში, ველოებზე. საქ. სსრ.: აფხ.: მამიძისა (გაგნიძე, მარდალეიშვილი, ჩუხრუკიძე), სვან.: ჩუბიხევთან (სოსნოვსკი; ხარაძე). სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.

©. 4. *D. osseticum* N. Busch in Bull. Ac. Sc. URSS (1931) 449; Невск. во Фл. СССР (VII 1937) 140; კემულარია-ნათაძე საქ. მეცნ. სარკვ. I (1965) 67; Кем.-Нат. Ранадиевые на Кавказе (1966) 89. — *D. bracteosum* Kem.-Nath. (non Somm. et Levier) საქ. ფლორა IV (1948) 26 p.p. — *D. speciosum* Grossh. (non M. Bieb.) в Опред. (1949) 48 p. p. — *D. speciosum* var. *osseticum* (N. Busch) Grossh. во Фл. Кавк. IV (1950) 27.

2. მცენარე მაღალია 40—120 სმ სიმაღლის, შებუსხვილია თეთრი მთლიანი ბეწვებით. ღერო ხორკლიანია, დაფარულია გაფარჩხული ბეწვებით. ლეპლები სქლადაა შებუსხვილი რბილი, მოკლე ცოტად თუ ბევრად მიტკეცილი ბეწვებით, ქვედა მხრიდან ქარღვების გაყოლებით შედარებით გრძელბეწვებიანია, ყუნწი სქლადაა შებუსხვილი; ფოთლის ფირფიტა მოხაზულობით მომრგვალო-გულისებრია, ღრმად განკვეთილი 3 წაგრძელებულ რომბისებრ წაწვეტებულ ნაკვთად; ყვავილენი ძირთან დატოტვილია; ყვავილის ყუნწი ირიბად ზემდგომია; თანაყვავილაკები კვერცხისებრ-ელიფსისებრია ან კვერცხისებრ-ლანცეტასებრი, ზურგის მხრიდან და კიდეებზე სქლად შებუსხვილი გრძელი ბეწვებით, ყვავილები საკმაოდ პატარა ზომისაა 1,5—1,8 სმ სიგრძის, ლურჯი ფერის, ფართოდ არ არის გადაშლილი; ყვავილსაფრის ფოთლები შიგნიდან თეთრი საკმაოდ გრძელი ბეწვებითაა მოფენილი; დეზი თითქმის ყვავილსაფრის ფოთლების ტოლია. ფოთლურები შიშველია. VII—VIII (სურ. 8, 3).

ტ ი პ ი: აწერილია სამხრეთ ოსეთიდან „მდ. ჩაპარუხის ხეობა ე. და ნ. ბუში“. ინახება ლენინგრადში.

იზრდება ტყის ზედა და სუბალპურ სარტყელში, მდელოებზე, ველობებზე და ტყის პირებზე.

საქ. სსრ.: რაჭა-ლეჩხ.: მოვსა და ბუბის მყინვარს შორის (კაპელერი, კემულარია-ნათაძე); სამხრ.-ოს.: მდ. ჩაპარუხის ხეობა (ე. და ნ. ბუში).

შ ე ნ ი შ ე ნ ა: საქართველოს ფლორის პირველ გამოცემაში *D. osseticum* არასწორად *D. bracteosum*-ის სინონიმად იყო მოყვანილი. არასწორი იყო გროსკეიმის (1950) შეხედულებაც, რომელმაც *D. osseticum* დაუქვემდებარა *D. speciosum*-ს და მოიყვანა როგორც სახესხვაობა. მართალია ნეესკი (1937) *D. osseticum*-ის დამოუკიდებელ სახეობად იხილავდა, მაგრამ იგი არასწორად რიგ *Bracteosa Nevski*-ში ვაერთიანა და სახეობა *D. bracteosum*-ს დაუახლოვა.

D. osseticum შებუსხვით, ყვავილის შეფერილობით, თანაყვავილაკებით *D. speciosum*-თან უფრო ახლო დგას, ამიტომ ის რიგ *Speciosa Nevski*-ს ფარგლებშია განხილული.

მწკრივი 3. *Ironora Kem.-Nath. et Gagnidze ser. nova*— ყვავილები ლურჯი ფერისაა, ფართოდ გადაშლილი, მცირედ შებუსხვილი. ყვავილსაფრის ფოთლები ერთი სიგრძისაა, სქელი, პრილა. ფოთლები ფართონაკეთიანია, დიდი ზომის.

О. 5. *D. ironogum* N. Busch in Bull. Acad. Sc. URSS (1931) 450, fig. 2 стр. 453; *Kem.-Nath. Ранал.* (1966) 87.—*D. speciosum Nevski* (non M. B. eb.) во Фл. СССР VII (1937) 126 p. p.; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1942) 23 p. p.

2. მცენარე მაღალია; ღერო ცოტად თუ ბევრად დაკლანკილია, დაფარულია თეთრი გაფარჩხული და უკან გადაწოლილი ბეწვებით; ფოთლები დიდი ზომისაა, ძირითადად კიდეებზე და ქვედა მხრიდან ქარღვების გაყოლებით ბეწვებიანია, ზედა მხარე მუქია, ქვედა მკრთალი, ოათისებრ-განკვეთილია ფართო, ჩვეულებრივ გაფარჩხულ 5—7 სეგმენტად, ქვედა ფოთლები შვიდადა განკვეთილი, შედარებით ვიწრო სეგმენტებად ზედა—სამადაა განკვეთილი; მტევანი მეჩხეოია, ქვედა ნაწილში დატოტვილი; ყვავილის ყუნწები მომხვილია, სწორმდგომი, ოდნავ დაკლანკილი, 3—5 სმ სიგრძის, დაფარულია საკმაოდ გრძელი ბეწვებით; თანაყვავილები ძოვრძო-ლანცეტაა,

თანაყვავილაკები ფართო ლანცეტასებრია. ყვავილები დიდი ზომისაა, ფოთ-
 თოდ გადაშლილი, ყვავილსაფარის ფოთლები ორივე მხრიდან ბუნებრივად
 30—33 მმ სიგრძის; დეზი 15—18 მმ სიგრძის; მტვრიანების ძაფები 2—3 მმ სიგრძის
 გაფართოებულია, თითქმის ყოველთვის დაგრეხილი. ფოთლები მუქი-ძარ-
 ლეებითაა, სრულიად შიშველი, 12—19 მმ სიგრძის; სვეტები 2—3 მმ სიგრ-
 ძის; თესლები მუქი-მურა ფერისაა, ქერქლოვანი VI—VIII. 2n=16 (სურ. 8,4).

ტიპი: აწერილია სამხრეთ საქართველოდან, ჯომახი, ბახტანდაგის გადა-
 სავალი 2500—2750 მ ზღვის დონიდან. სუბალპური მდელო. 24.VIII.1930 ე.
 და ნ. ბუში. ინახება ლენინგრადში.

იზრდება ტყის ზედა, სუბალპურ და ალპურ სარტყელში, მდელოებზე,
 ტყის პირებზე და მაღალბალახეულობაში 2000—2850 მ სიმაღლეზე ზღვ. დონ.

საქ. სსრ.: რაჭა-ლეჩხ.: მდ. ღესქეს ხეობა (კემულარია-ნათაძე), ლურსუვე-
 თან (გაგნიძე, მიქელაძე, მცხვეთაძე), მაისონი (გაგნიძე, ნახუცრიშვილი), შოდა
 (გაგნიძე, მცხვეთაძე); სამხ. ოს.: ჯომახი (ე. და ნ. ბუში), ერმანი (ე. და ნ.
 ბუში), როკი (ხინთიბიძე და სხვა); ხობე-ფეზი (ე. და ნ. ბუში).

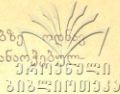
უ ე ნ ი შ ვ ნ ა: *D. ironorum* კარგად განსხვავდება *D. speciosum*-ისგან
 ლურჯი ფერის ყვავილებით, ხორცოვანი ფოთლებით და შიშველი და მსხვილი
 ღეროებით, აგრეთვე, გავრცელების ვიწრო არეალით (სამხრეთ-ოსეთი და ზემო
 რაჭა სამხრეთ ოსეთის საზღვართან).

მწკრივი 4. *Pyramidata* Nevski — მაღალი მცენარეებია, ჯირკვლოვანი ბეწ-
 ვებით შებუსხილი ყვავილეებით; ფოთლები თითქმის ძირამდეა განკვეთილი
 მოგრძო-რომბისებრ ნაკვეთებად. ყვავილენი პირამიდისებრია, დატოტვილი; ყვა-
 ვილები საშუალო ზომისაა, მკრთალი-ცისფერი ან მკრთალი-ლურჯი. თანაყვავი-
 ლაკები ვიწრო-ხაზურია ძალზე დაშორებული ყვავილის ძირიდან.

©. 6. *D. pyramidatum* Albov в Тр. Одесск. Отд. Росс. Общ. Садовод.
 (1891) 5; Prodr. (1895) 12; Липский Фл. Кавк. (1899) 212; N. Busch in Fl.
 Cauc. Crit. III, 3 (1903) 71; Гросср. Фл. Кавк. II (1930), 2, IV (1950) 28;
 Опред. (1949) 48; Невск. во Фл. СССР, VII (1937) 142; Колак. Фл. Абх.
 II (1939) 129; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1958) 25; საქ. მცენ. სარკვ.
 I (1965) 69; Кем.-Нат. Ранахиевые на Кавказе (1966) 90. — *D. elatum* v.
pyramidatum Huth, Monogr. (1895) 399.

2. მაღალი მცენარეა 100—150 სმ სიმაღლის ცოტად თუ ბევრად შებუს-
 ხილი ჯირკვლოვანი ბეწვებით ან შიშველია; ღერო მსხვილია, ზედა ნაწილში
 შეფოთილი, ქვედა ნაწილში უფოთლოა; ფოთოლი ორივე მხრიდან ხაკერ-
 დისებრ შებუსხილია, ფოთლის ფირფიტა მოხაზულობით 3—5—7 კუთხოვან-
 გულისებრია, თითქმის ფოთლის ძირამდე ღრმად განკვეთილი ლანცეტა ნაკვე-
 თებად და ვიწრო მახვილ ნაკვეთლებად; ქვედა ფოთლების ყუნწები გრძელია,
 ძირთან გაფართოებული; ყვავილენი პირამიდისებრ-საგველაა, დატოტვილი,
 დაფარული ჯირკვლოვანი ბუსუსებით; თანაყვავილები და თანაყვავილაკები
 ვიწრო-ხაზურია ან სადგისისებრი, წაწვეტებული, სქლად შებუსხილი; თანა-
 ყვავილაკები დიდი მანძილითაა დაცილებული ყვავილის ძირიდან. ყვავილები
 საშუალო ზომის, 1—1,8 სმ სიგრძისაა, მკრთალი-ცისფერი; ყვავილსაფარის
 ფოთლები შიგნიდან და გარედან შებუსხილია მარტივი ბეწვებით; დეზი წაწვე-

ტებულია, ოდნავ ქვევით გადაღუნული, ყვავილსაფრის ფოთლებზე ოდნავ
დიდი ან მათი ტოლი. ფოთლები ბეწვებიანია; თესლები დანაკლებული
ქერქლოვანია, კუთხეებში ფრთიანი. VI—VIII.

ტ ი პ ი: აწერილია აფხაზეთიდან, მდ. ლაშიფსეს სათავეები. 3.VII.1893, ალბოვი. ინახება თბილისში.

იზრდება მთის ზედა და სუბალპურ სარტყელში, მდელოებზე და მაღალ-ბალახეულობაში.

საქ. სსრ.: აფხ.: მდ. ლაშიფსეს სათავეები (ალბოვი; გაგნიძე).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ.: მდ. მზიმთა, ტბა კარდივაიჩი (ალბოვი; გრინვეცი).

მწკრივი 5. *Crispula Nevski* — მცენარეები ცოტად თუ მეტადაა შებუხვილი მარტივი, ზუქუპა ბეწვებით. ყვავილები კუმსი მარტივი მტევანია ან ძირთან დატოტვილია. თანაყვავილაკები ზაზურ-სადგისისებრია ან იშვიათად ვიწრო-ლანცეტა ან ლანცეტა. ყვავილები საშუალო სიდიდისაა, არაფართოდ გაშლილი, ლურჯი ან იისფერ-ლურჯია; ყვავილსაფრის ფოთლები შებუხვილია. ფოთლები ბეწვებიანია.

○. 7. *D. Tamarae* Kem.-Nath. Not. Syst. Geogr. Tbilis. XXIV (1964) 21; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 69; Kem.-Nath. Ранапиевые на Кавказе (1966) 91. — *D. dasycarpum*, *D. linearilobum* et *D. crispulum* auct. sauc. p. p.

4. მცენარე 50—100 სმ სიმაღლისაა, სქლად შებუხვილი მოკლე ბეწვებით, რომელსაც გრძელი ბეწვიც ერევა; ღერო მსხვილია ქვედა ნაწილში შიშველი; ფოთლები და ყუნწები სქლად შებუხვილია მოკლე ბეწვებით; ფოთლის ფირფიტა თითქმის ძირამდეა განკვეთილი სამად ფართო-სოლისებრ სეგმენტებად, რომლებიც თავის მხრივ განკვეთილია ფართო გვერდით ნაკვეთად და ვიწრო-ლანცეტა მობლაგვო წვერით ბოლოვდება; ზედა ფოთლები დაპატარავებულია; ყვავილენი პირამიდისებრია, ფარჩხატი ზშირად ძირთან დატოტვილი, ტოტები და ქვედა ყვავილების ყუნწები ოდნავ რკალისებრია; თანაყვავილები და თანაყვავილაკები წამწამისებრ შებუხვილია; ქვედა თანაყვავილები ზედა ღეროსეული ფოთლების მსგავსია, დანარჩენები თანაყვავილაკების მსგავსად ვიწროზაზურია; თანაყვავილაკები ყვავილის ძირიდან დაშორებულია. ყვავილები ფართოდ არაა გადაშლილი, ცისფერია ან მოცისფრო-მოლურჯოა; ყვავილსაფრის ფოთლაკები კიდებზე გრძელწამწამებიანია, გარედან შებუხვილი მოკლე ბეწვებით, მომწიფებისას კი ზშირად მხოლოდ სიგრძივი ძარღვის გაყოლებითაა შებუხვილი; დეზი თითქმის სწორმდგომია, მომსხვილო, ბლაგვი, ძირთან გაფართოებული; სანექტრები და სტამინოდუმები მუჭი-ყავისფერია ან თითქმის შავია. ნასკვი და ფოთლურა სქლადაა შებუხვილი გრძელი მოყავისფრო თითქმის მიტკეცილი ბეწვებით. VII—VIII.

ტ ი პ ი: აწერილია ქართლიდან „სოფელ თორსა და ბაკურიანს შორის. 20.VIII.1919, კემულარია-ნათაძე“. ინახება თბილისში.

იზრდება ტყის ზედა სარტყელში, ფერდობებზე, ტყის პირებზე.

საქ. სსრ.: ქართ.: თორი (მედვედევი; კემულარია-ნათაძე), ბაკურიანი (ზედელმეიერი), კობტა (დუმბაძე), დაბაძველი (გაგნიძე), მდ. ქციას ხეო-

ბა, თავკვეთილთან (კოზლოვსკი), მთა კოდინი (გურგენიძე); დიონოვკა (ზედელმეიერი).

შ ე ნ ი შ ე ნ ა: ახლოა *D. linearilobum*-თან, რომლისაგან კარგად განსხვავდება, ფართოდ გადაშლილი, დიდი ზომის ყვავილებით, დენის ფორმით, ყვავილის ყუნწით და ყვავილედით, აგრეთვე შებუსვის ხასიათით, ნაკლებად განკვეთილი და შედარებით ფოთლის ფართო სეგმენტებით, შეფოთვლის ხასიათით. განსხვავებულია ეკოლოგია: სახელდობრ, *D. linearilobum*-ი ღია ადგილებისა და მდელოების კომპონენტია, მაშინ როცა *D. Tamarae* უკავშირდება ხეობების ფერლობებს, ტყის პირებსა და ბუჩქნარებს.

8. *D. linearilobum* (Trautv.) N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 68 p.p.; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 24; Гроссг. Опред. (1949) 48; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 31; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 69; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 93. — *D. speciosum* v. *linearilobum* Trautv. in A. H. P. IV, 1 (1876) 102; Smirn. Enum. (1886) 959; Huth, Monogr. (1895) 416. — *D. dasycarpum* v. *linearilobum* Липский Фл. Кавк. (1899) 212. — *D. crispulum* Невск. во Фл. СССР, VII (1937) 143 p.p.

2. მცენარე მორუხოა სქლად შებუსვილი მოკლე ნაცრისფერ-ხუჭუჭა ბეწვებით; ღერო 40—80 სმ სიმაღლისაა, ჩვეულებრივ დატოტვილი. შეფოთილი; ფოთლები მოხაზულობით მომრგვალო-კვერცხისებრია, თითქმის ფირფიტის ძირამდე ღრმად განკვეთილი ვიწრო-ლანცეტა ან ხაზურ ნაკვეთებად, რომლებიც მრავალრიცხოვანი, გრძელი, ვიწროხაზური ნაკვეთლებითაა; ყუნწები ძირში ოდნავაა გაფართოებული, შებუსვილია; ყვავილედ დატოტვილია; თანაყვავილები და თანაყვავილაკები სქლადაა შებუსვილი. ყვავილები მორუხო-ლურჯი ან მორუხო-ცისფერია, ფართოდ არაა გადაშლილი, საშუალო ზომის, 18—20 მმ სიგრძის; ყვავილსაფრის ფოთლები გარედან სქლადაა შებუსვილი; დეზი თითქმის ყვავილსაფრის ტოლია, სწორი. ფოთლურები სქლადაა შებუსვილი. VII—VIII.

ტ ი პ ი: აწერილია სამხრეთ მთიანეთიდან. ხოზაპინის ტბა 13.VII.1874, რადე. ინახება ლენინგრადში.

იზრდება მთის ზედა და სუბალპურ სარტყელში, მდელოებზე და ქვიან ფერდობებზე.

საქ. სსრ.: ჯავახ.: ტაბაწყური (ბროტერუსი; კემულარია-ნათაძე; კოზლოვსკი; გურგენიძე; ყავრიშვილი; გრიგოლაშვილი; გაგნიძე), მდატაფა (ხინთიბიძე, გაგნიძე).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: სომხ.

საერთო გავრცელ.: სომხ.-ქურთ.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა: *D. linearilobum*-ი და *D. crispulum*-ი დამოუკიდებელი სახეობებია, რომლებიც ახლო დგანან ერთმანეთთან, მაგრამ ვათიშული არეალით ხასიათდებიან და უნდა წარმოშობილიყვნენ ერთი საერთო წინაპრისაგან. ამიტომ მათ ერთ ეკოლოგიურ მწკრივში იხილავენ. *D. crispulum* აწერა რუბ ე'ტბა ოვერინის მიერ 1869 წელს დალესტანში სოფ. დანუხთან შეგროვებული ეგზემპლარების საფუძველზე; *D. speciosum* var. *linearilobum* Trautv. კი აღწერილი იყო გ. რადეს ეგზემპლარებზე მცირე კავკასიონიდან — ტბა ხოზაფინის მიდამოებიდან. ამრიგად, ეს მცენარეები აიწერა ერთმანეთისაგან კარგად დაშორებული

იდგილებიდან. ნ. ბუშმა სრულიად მართებულად უკანასკნელი სახესხვაობა აამალა დამოუკიდებელ სახეობამდე, მაგრამ შეცდომით მის ფარგლებში *D. crispulum* Rupr. განიხილა. არასწორად მოიქცა ნეესკი (1937), რომელმაც *D. nearilobum*-ი და *D. crispulum* გააერთიანა და მათ ფარგლებში *D. tomentosum*-იც განიხილა. ორი უკანასკნელი იმიერკავკასიის (დაღესტნის) მცენარეებია და ჩვენში არ იზრდება.

მწკრივი 6. *Bracteosa* Nevski — თანაცვაილაკები ფართოა, ელიფსური ან ფართო კვერცხისებრი, აპკისებრია, მთლიანად ან კიდეებზე ლურჯად შეფერილი.

©. 9. *D. bracteosum* Somm. et Levier in A. H. P. XIII (1893) 25; Липский Фл. Кавк. (1899) 212; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 98; N. Busch in Fl. Sauc. Crit. III, 3 (1903) 67; Невск. во Фл. СССР, VII (1937) 138; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 26; Гроссг. Опред. (1949); Фл. Кавк. 2, IV (1950) 27; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 67; Кем.-Нат. Рациональные на Кавказе (1966) 95. — *D. flexuosum* v. *bracteolatum* Akinf. в Тр. Харьк. Общ. испыт. природ. XXV (1894) 168, Фл. Центр. Кавк. (1894) 48.

4. მცენარე მწვანეა, მაღალი, 100 სმ და მეტი სიმაღლის; ღერო თითქმის შიშველია ან გაფანტული მარტივი ბეწვებითაა; ფოთლები ზედა მხრიდან შიშველია, ქვედა მხრიდან ძარღვების გაყოლებით მეჩხერ-ბეწვიანი, მოხაზულობით მომრგვალო-თირკმლისებრი ან მომრგვალო-გულისებრი, ღრმად, თითქმის ფოთლის ძირამდე განკვეთილი ან მომრგვალო-ლანცეტა და ხაზურ-ლანცეტა ნაკვეთლებად; ყუნწი ძირთან წამწამისებრ შებუსვლია. ქვედა ფოთლები გრძელყუნწიანია, ზედა მოკლე ყუნწითაა, ან მკდომარეა; ყვავილენი (მტევანი) ხშირია; თანაცვაილაკები ელიფსისებრია ან კვერცხისებრი, კიდეებზე მოთეთრო ან მოლურჯო სიფრიფანაა, თეთრი ხშირი წამწამებით; ყვავილის ყუნწები შიშველია. ყვავილები 16—20 სმ სიგრძისაა ლურჯი ფერის, ყვავილსაფარი შიშველია ან კიდეებზე მკირერიცხოვანი წამწამებით; დეზი სწორი ან ოდნავ ქვევით გადაღუნული. ფოთლურები შიშველია ან წამწამებიანი, იშვიათად ჯირკვლოვანი შებუსვით VI—VIII. (სურ. 9, 3).

ტიპი: აწერილია ჩრდილო ოსეთიდან, „ცეი, 1886 ლოკა“ ინახება ქენევაში.

იზრდება მთის ზედა ან სუბალპურ სარტყელში, მდელოებზე ან ტყის პირებზე.

საქ. სსრ.: სვან.: კანგი-ტაუს ძირთან სოფ. ხალდეშთან (სომიე და ლევიე), უშგული (გერცენშტენი); რაჭა-ლეჩხ.: შოგსა და ბუბის მყინვარს შორის (კაპელერი, კემულარია-ნათაძე, კიკინაძე), ედენას ხეობა (გაგნიძე), რიონის სათავეები (გაგნიძე), სოფ. ლურშევთან (გაგნიძე, მიქელაძე, მცხვეთაძე); სამეგრ.: ყვირა (სოსნოვსკი); სამხ. ოს.: ჩაპარუხის ხეობა, სბის ხეობა, ქსნის სათავეები, გნუხის ხეობა (ე. და ნ. ბუში); მთიულ.: გულაურსა და მღეთის შორის (ძევანოვსკი), გულაურის მიდამოები (პრიხოლკო).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.

4. საქართველოს ფლორა, II

©. 10. *D. Charadzeae* Kem.-Nath. et Gagnidze in Not. Syst. Geogr. Thibet. 24 (1964) 19; Kem.-Nat. Ранапиевые на Кавказе (1966) 97. — *D. dasyanthum* Rupr. Fl. Cauc. (1869) 35; Липский Фл. Кавк. (1899) 212; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 65; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 100. — *D. crispulum*, *D. tomentellum* et *D. bracteosum* auct. cauc. p.p.

2. მცენარე მალალია 50—100 სმ სიმაღლის; ღერო და ფოთლები მოკლესუბურა ბეწვებითაა შებუსვლილი; ფოთლები გრძელყუნწიანია ძირში ოდნავ გაფართოებული, უწამწამო. ფოთლის ფირფიტა მოხაზულობით 3—5 კუთხიანია, ღრმად დანაკვეთული ფართო სოლისებრ სეგმენტებად ძლიერ წარზიდული მახვილი ნაკვეთლებით; ყვავილენი პირამიდისებრია, მრავალყვავილიანი, ქვედა ნაწილში დატოტვილი. ყვავილების ყუნწები გრძელია. თანაყვავილაკები ფართოა, კვერცხისებრი ან ლანცეტისებრი, წარზიდული წვეტით, ხშირად შევიწროებული ფერადი ფუჭით, ოდნავ დაკილებული ყვავილის ძირიდან; ყვავილი დიდი ზომისაა, ფართოდ გადაშლილი; ყვავილსაფრის ფოთლები მუქი-ლურჯია, გარედან მთლიანად ან სიგრძივი ძარღვის გაყოლებით მოკლებეწვებიანი; დეზი გრძელია, მახვილი, ბოლოში ხშირად ორად გაყოფილი, ნასკვი და ფოთლურა ხშირ მოკლე ბუსუსებიანი. VI—VII.

ტიპი: აწერილია ჩრდილო ოსეთიდან „დალაკუსა და დარგავს შორის, 31.VII—56, ხარაქე და გაგნიძე“. ინახება თბილისში.

იზრდება მთის შუა და ზედა სარტყელში ქვიან ფერდობებზე, გავლელბულ მდელოებზე.

საქ. სსრ.: მთიულ.: თრუხსო (გრიგალაშვილი).

სსრკ-დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ. (ჩრდ. ოსეთი, მდ. ფიგ-დონის აუზი).

შენიშვნა: შებუსვის ხასიათით ახლო დგას *D. crispulum*-თან, რომლისაგანაც განსხვავდება ფოთლების ფორმით, ყვავილსაფრის ფოთლების არამთლიანი შებუსვით, ფერით, აგრეთვე გეოგრაფიული გავრცელებით; *D. bracteosum* Somm. et Levier-სგან განსხვავდება შებუსვით, ყვავილედისა და თანაყვავილაკების ფორმით.

მწკრივი 7. *Flexuosa* Nevski— თანაყვავილები ბალახოვანია, ხაზური ან ხაზურ ლანცეტა. ყვავილსაფრის ფოთლები გარედან შიშველია ან შუაზე სიგრძივ შებუსვილია, მოიხსრო-ლურჯია, ან მუქი-ლურჯი. ფოთლები ღრმად თითქმის ძირამდე განკვეთილი წავრძელებულ რომბისებრ ნაკვეთებად.

©. 11. *D. flexuosum* M. Bieb. Fl. Taug.-Cauc. II (1808) 12; III (1819) 369; DC. Prodr. I (1824) 56; Rupr. Fl. Cauc. (1869) 33, 287; Trautv. in A. H. P. II (1884) 494; Smirn. Enum. (1886) 958; Акинф. Фл. Центр. Кавк. (1894) 147; Липский Фл. Кавк. (1899) 212; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3, (1901) 65; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 98; Невск. во Фл. СССР, VII (1937) 141; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 24; Гроссг. Опред. (1949) 49; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 28; Карягин во Фл. Азерб. IV (1953) 49; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. 1 (1964) 68; Kem.-Nat. Ранапиевые на Кавказе (1966) 99. — *D. ciliatum* Stev. in Ind. sem. hort. Dcrpat. (1811); Huth,

Monogr. l. c. (1895) 404. — *D. elatum* c. *subciliatum* Ledeb. l (1842) 64. —
D. elatum var. *palmatifidum* Alb. Prodr. (1895) 12.

4. მცენარე მაღალია 60—150 სმ სიმაღლის, შიშველი ან მკვეთრი ბუხვილი მარტივი ბეწვებით; ღერო ჩვეულებრივ დაკლაკნილია, წვერში დატოტვილი; ფოთლები მოხაზულობით მომრგვალო-თირკმლისებრია ან მომრგვალო-გულისებრი, ღრმად განკვეთილი 3 წაგრძელებულ რომბულ წაწვეტებულ ნაკეთებად და მსხვილკბილებიანი წვერის ნაკეთულებად; ფოთლის ყუნწები ფირფიტის კიდე და ქვედა მხარი ძარღვებს გაყოლებით წამწამაბეწვიანია ან შიშველია; ყვავილედ მრავალყვავილიანია, ჩვეულებრივ დატოტვილი; თანაყვავილაკები ხაზურია ან ხაზურ-ლანცეტასებრი, კიდეებზე წამწამებთან-ბეწვებთან ან შიშველი. ყვავილები პატარაა, 1,5—2 სმ ზომის; ყვავილსაფარი მუქი ლურჯია ან მოიისფრო, შიშველი ან კიდეებზე გრძელ-წამწამებთან; დეზი სწორია ან ქვევით გადახრილი. ფოთლურები შიშველია ან ნაწიბურებზე წამწამებთან. VII—VIII. 2n=32 (სურ. 9, 1).

ტიპი: აწერილია „სოფ. ყაზბეგის ახლო ხევიდან, 9.VII—1843. კოლენატი“. ინახება ლენინგრადში.

იზრდება ტყის ზედა და სუბალპურ სარტყელში, სუბალპურ მდელოებზე, მაღალბალახეულობაში და ტყის ველობებზე.

საქ. სსრ.: აფხ.: წებელდა (ლაგოვსკი), ავადხარა (გაგნიძე); სვან.: უშგულ-ლი (გერცენშტეინი), ყორულ-დაშის სათავეები (გაგნიძე); რაჭა-ლეჩხ.: რიონის სათავეები (რუბრეხტი; გაგნიძე), შოგსა და მყინვარ ბუბას შორის (სოსნოვსკი, კაპელერი, კემულარია-ნათაძე; გაგნიძე; მიქელაძე), ლურშევი, დოლომისი (გაგნიძე, მიქელაძე, მცხვეთაძე); სამეგრ.: ყვირა (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა), ლებარდე (კემულარია-ნათაძე და სხვ.), მთიულ.: ყაზბეგსა და ლარსს შორის (კოლენატი), გუდაური (დესულავი; ძეგანოვსკი; პრიხოტკო).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.

12. *D. Dzavakhischwilli* Kem.-Nath. Syst. Geogr. Tshbilis. 24 (1964) 15; Kem.-Nath. Ранаиные на Кавказе (1966) 100. — *D. tomentellum* var. *angustibracteolata* N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 71 p.p. — *D. flexuosum* auct. cauc. p. p. — *D. Buschinum* auct. p. p.

4. მცენარე 50—100 სმ სიმაღლისაა შიშველი ან გაფანტულად შებუსხვილი; ღერო მსხვილია; ფოთლის ფირფიტა თითქმის ძირამდეა ღრმად განკვეთილი 5—7 ფართო სოლისებრ-წარზიდულ სეგმენტებად, კიდეებზე დაკბილული მსხვილი ნაკეთებით; ძირის ფოთლები ღრმად ამოკვეთილი ფუძით, ზედასი — ფართო და არაღრმა ან თითქმის სწორი ფუძით; ყუნწები შიშველია; ყვავილედ პირამიდასებრია, მრავალყვავილიანი. ყვავილები ფართოდაა გადაშლილი, მუქი-ლურჯია, პრიალა, გრძელი წვრილი ყუნწებით, თანაყვავილაკები დაშორებულია ყვავილის ძირიდან, ძალიან ვიწროა, თითქმის სადგისისებრია; ყვავილსაფრის ფოთლები შიშველი ან გარედან ძარღვების გაყოლებით და დეზებზე (მთლიანად) შებუსხვილია; დეზი გრძელია, ძლიერ შევიწროებული, ხშირად ორად გაყოფილი წვერით; სანექტრე და სტამინოდუმი თითქმის შავია; სტამინოდუმის ფირფიტა ღრმადაა განკვეთილი ან მთლიანია, მოფენილია მთელ ზედაპირზე გრძელი ყვითელი ბეწვებით. ნასკვი და ფოთლურა მოკლე ბეწვებითაა შებუსხვილი. VII—VIII. (სურ. 9, 2).

ტიპი: აწერილია ბაკურიანიდან, „იმერეთის შთა 1.VIII.1952, კახეთ-
შვილი“. ინახება თბილისში.

იზრდება მთის ზედა სარტყელში, მაღალბალახეულობაში ^{ერქუნული} ~~კრძეჩისქე~~

რებზე.
საქ. სსრ.: სვან.: სვანეთის ქედი უსკური (იონიდი); რაჭა-ლეჩხ.: შოგსა
და ბუბის მყინვარს შორის (სოსნოვსკი და სხვა); სამეგრ.: ყვირა (სოსნოვს-
კი და სხვა), ლეზარდე (კემულარია-ნათაძე და სხვა); აჭარ.: აჭარა-იმერეთის
ქედი (ქიქოძე), ზორტიყელი (მაყაშვილი); ქართ.: ბორჯომი (მედვედევნი;
კოზლოვსკი), ბაკურიანი, კოხტა, ცხრა-წყარო (სოსნოვსკი, კოზლოვსკი; კე-
მულარია-ნათაძე), სანისლო (ყავრიშვილი), ციხის-ჯვარი (ვ. ნახუცრიშვი-
ლი, გავნიძე), დაბაძველი (გავნიძე); კოდინი (გავნიძე).

საერთო გავრცელ.: მც. აზ. (ქანეთი).

©. 13. D. Fedorowii Dimitrova Not. Syst. Pl. Fasc. (1966) 96.—D. Ma-
riae Kem.-Nath. (non N. Busch) Kem.-Nat. Ранапиевые на Кавказе
(1966) 104.

24. მაღალი მცენარეა 60—80 სმ სიმაღლის თითქმის შიშველი; ღერო
ოდნავ დაკლანკილი, ქვედა ნაწილში შებუხვილი, გაფანტული მოკლე ხეჭუ-
ჭა ბეწვებით ან შიშველია; ფოთლები შიშველია მხოლოდ ძარღვების გა-
ყოლებითაა შებუხვილი ხეჭუჭა ბეწვებით; ფესვთანური ფოთლები გრძელ-
ყუნწიანია მოხაზულობით მომრგვალო-გულისებრი თითქმის ძირამდე გან-
კვეთილი ძლიერ გაფარჩხული ვიწრო ხაზურ-რომბულ სეგმენტებად, რო-
მელთა ნაკვეთლები ვიწრო ხაზურ-ლანცეტა და ძლიერ წაგრძელებული. თა-
ნაყვავილები ხაზურია, ყვავილის ყუნწზე საგრძნობლად უფრო მოკლე; თა-
ნაყვავილაკები ძლიერაა მიახლოებული ყვავილთან, ვიწრო ლანცეტა-ხაზუ-
რია; ყვავილენი ქვედა ნაწილში დატოტვილია; ყვავილის ყუნწები გრძე-
ლია, სწორმდგომი ან ოდნავ მოხრილი რკალისებრად. ყვავილები დიდი ზო-
მისაა, ფართოდ გადაშლილი, კაშკაშა იისფერ-ლურჯი, გარედან შიშველი,
შიგნიდან და კიდეებზე ხშირწამწამებიანი. ფოთლურები შიშველია. VII.

ტიპი: აწერილია დაღესტნიდან „აულების წუდახარსა და ბალკარს
შორის, 19.VI.1996. ალექსენკო“. ინახება ლენინგრადში.

იზრდება მთის ზედა და სუბალპურ სარტყელში, მდელოებზე, ტყის
პირებზე და ველოებზე.

საქ. სსრ.: კახ.: ლაგოდხის ხეობა, ქოჩალგორას ფერდობები (ექვთი-
მიშვილი); ნაკრძალი, მდ. ლაგოდხის სათავეები (დოლუხანოვი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ.

მწკრივი 8. Variegata Kem.-Nath. — ყვავილსაფრის ფოთლები ორფერია
ციხფერი ან ლურჯი, შუაში სიგრძივი თეთრი ზოლით ან ფოთლები თეთრია და
ლურჯი, ან ციხფერი სიგრძივი ზოლი დაჰყვება; ღეზი მთლიანად ერთი
ფერისაა.

©. 14. D. Elisabethae N. Busch in Bul. Acad. Sci. URSS. Ser. 1, 3
(1937) 355; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 25; კემულარია-ნათაძე
საქ. მცენ. სარკვ. 1 (1964) 68; Kem.-Nat. Ранапиевые на Кавказе (1966) 103.

4. მცენარე მწვანეა, მალალი; ღერო ქვედა ნაწილში ან მთლიანად ცოტად თუ მეტად ხშირბეწვიანია, მარტივი, იშვიათად ზედა ნაწილში დატოტვილი; ფოთლები მოხაზულობით ხუთკუთხა-თათისებრია თითქმის ძირამდე განკვეთილი 5 მთავარ ვიწროლანცეტა ნაკვეთბად, რომლებიც ერთიმეორისაგან თვალსაჩინოდ დაცილებული; თანაყვავილები, თანაყვავილაკები და ყვავილედის ღერძი ოქროსფერ ჭირკვლოვანია; ზოგჯერ ჭირკვლები არა აქვს; ყვავილადი პირამიდისებრია, მტევანი ან საგველა; ყვავილის ყუნწები გრძელია, ირიბად ზეადმართული. ყვავილი პატარა ან საშუალო ზომისაა; ყვავილსაფრის ფოთლები ჭრელია: ცისფერია ან ლურჯი, შუაში იისფერი თეთრი სივრძივი ზოლით, ან თეთრია და ცისფერი ან ლურჯი, სივრძივი ზოლი მიჰყვება, დეზი მთლიანად ერთი ფერისაა. ფოთლურები შიშველია. VII (სურ. 9, 4).

ტიპი: აწერილია სამხრეთ-ოსეთიდან „მდ. სბიის ხეობა, სოფ. შუა სბასთან ახლო 23.VII.1933 ე. და ნ. ბუში“. ინახება ლენინგრადში.

იზრდება მთის ზედა და სუბალპურ სარტყელში, მდელოებზე.

საქ. სსრ.: სამხ. ოს.: ბრიგატის ხეობა (დაბინი), როკის გადასავალთან (ხინთბიძე, შხიანი, ლაჩაშვილი).

var. *eglandulosum* Kem.-Nath.—ყვავილედის ღერძს და ყვავილის ყუნწს ჭირკვლოვანი ბუსუსები არა აქვს, შიშველია ან მხოლოდ მარტივი ბეწვებითაა. ფოთლის სეგმენტები უფრო ფართოა, ლანცეტისებრი.

იზრდება ტიბთან ერთად, მდ. ქვედა სბიის ხეობაში.

შე ნ ი შ ვ ნ ა: ს. ნევსკი (1937) ამ სახეობას იხსენიებს გავრით *D. flexuosum* M. Bieb.-ის შენაშენაში. მას იგი არც ერთი სახეობის სინონიმიკაში არ მოჰყავს და არც მის დამოუკიდებლობას აღიარებს. ამ გამოცემაში *D. Elisabethae* დამოუკიდებელ სახეობადაა ჩათვლილი. ეგზემპლარები ედ. ქვედა სბის ხეობიდან. რომლებიც ნ. ბუშმა შეცდომით გაარკვია როგორც *D. Mariae*, განსხვავდება *D. Elisabethae* — სგან შებუსის ხასიათით და ფოთლის ფართო სეგმენტებით, ამიტომ მოყვანილია როგორც სახესხვაობა var. *eglandulosum* Kem.-Nath.

სექცია 2. *Diedropetala* Huth — სტამინოდუმები ღრმადაა განკვეთილი, ბეწვებიანია და სანექტრების მსგავსად ღია შეფერილობისაა (და არა შავი-მურა); ყვავილსაფრის ფოთლები ლურჯია, ცისფერი, იისფერი, ყვითელი, იშვიათად თეთრი, ერთფეროვანი ან ორფერი; ხშირად მტევანში ზედა ყვავილები ქვედასთან შედარებით უფრო ღია ფერისაა. ფოთლები ღრმად თათისებრია დაყოფილი ვიწრო ხაზურ ნაკვეთბად; ფოთლის ყუნწი ძირში ძლიერაა გაფართოებული.

მწკრივი 9. *Ochroleuca* Nevski — ყვავილები მკრთალი ყვითელია, შეკრებილია მტევანად; სანექტრები და სტამინოდუმები ასევე მკრთალი ყვითელია, ზოგჯერ მოლურჯო ან ცისფერი. ფოთლურა ბადისებრია დაძარღული, შიშველია ან შებუსივილი.

©. 15. *D. ochroleucum* Stev. ex DC. Syst. nat. I (1818) 353; M Bieb. Fl. Taur.-Cauc. III (1819) 317; Huth, Monogr. (1895) 432 pro min. parte; Лип-

ский Фл. Кавк. (1899) 212; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 96; 2. IV, (1950) 33; Опред. (1949) 47; Невск. во Фл. СССР, VII (1937) 181; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 28; Кем.-Нат. Ранадиевые на Кавказе (1966) 105; — *D. albiflorum* DC. Syst. I (1818) 353; Prodr. I (1824) 53. — *D. hybridum* var. *ochroleucum* Boiss. Fl. Or. I (1867) 89. — *D. hybridum* ssp. *ochroleucum* N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 54.

4. მცენარე 30—60 (80), სმ სიმაღლისაა; ფესვი ტუბერისებრ გამსხვილებულია; ღერო დაკლაკნილია, მარტივი, იშვიათად დატოტვილი, ზედა ნაწილში ჭირკვლოვანი ბეწვებით შემოსილი, ან ჭირკვლები არა აქვს; ფოთლები მრავალჯერ სამაღა — ღრმად განკვეთილი ხაზურ, ან ხაზურ-სადგისისებრ ნაკვეთებად; ყუნწი ძირში ძალიან გაფართოებულია; ყვავილენი მრავალყვავილიანია, მარტივი მტევანი, კუპი ან ფარჩხატი, ჩვეულებრივ წვეროსაყენ შევიწროებული (წაწვეტებული); ქვედა ყვავილის თანაყვავილები თათისებრ-განკვეთილია, დანარჩენი მთლიანია; თანაყვავილაკები ხაზურია, ყვავილის ძირთან მიახლოებული. ყვავილები მკრთალი-ყვითელია, მოთეთრო, იშვიათად ცისფერი; ყვავილსაფრის ფოთლები შიშველია; დეზი ყვავილსაფარზე გრძელია, წაწვეტებული, ირიბად ზეადმართული ან ჰორიზონტალური; სანქტრეები და სტამინოდუმები ყვითელი ან უფრო იშვიათად იისფერი, მოლურჯო ან ცისფერია. ფოთლურები ბადენერვიანია. შიშველი ან ოდნავ ბეწვიანი. VI—VII.

აწერილია იბერიიდან (სტევენი). ინახება პელსინგფორსში.

იზრდება მთის შუა სარტყელამდე, მშრალ ღია ფერდობებზე, ხშირად ნათესებში.

საქ. სსრ.: ქართ.: თბილისთან ახლო (პომორცევი; სოსნოვსკი; გროსკეიმი), კოჯორი (სმირნოვი), შიო მღვიმი (შიშვინი), ატენის ხეობა, პუხანთუბანი, თეძამი (ქიქოძე, ყარა-მურზა), არმაზი (ქუთათელაძე, გავნიძე). სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ. ამიერკავკ.: სომხ., აზერბ.

მწკრივი 10. *Laxiuscula* Nevski — ყვავილენი — მეჩხერი მტევანია მცირერიცხოვანი ყვავილებით; ყვავილები ღურჯია ან მოლურჯო-ცისფერი, გარედან მოკლე ბეწვებით შემოსილი, ზოგჯერ ჭირკვლოვანია. ფოთლურები სქელბეწვიანია ან შიშველი.

16. *D. cyphoplectrum* Boiss. Dign. ser. 1, IV (1855) 7; Гроссг. Опред. (1949) 47; Фл. Кавк. IV 2, (1950) 31; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 69; Кем.-Нат. Ранадиевые на Кавказе (1966) 110. — *D. laxiusculum* (Boiss). Rouy in Fl. France I (1867) 143; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 97; Невск., во Фл. СССР, VII (1937) 175; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 27; Ранадиевые на Кавказе (1966) 110; — *D. hybridum* var. *laxiusculum* Boiss. Fl. Or. I (1867) 89. — *D. hybridum* ssp. *laxiusculum* N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 56. — *D. quercetorum* auct. cauc. non Boiss.

4. მცენარე 25—50 სმ სიმაღლისა, მორუხო-მომწვანო, ჩვეულებრივ სქლად შებუსხვილი მოკლე ბეწვებით; ღერო მარტივია, იშვიათად დატოტვილი, სწორი ან დაკლაკნილი, მარტივი, იშვიათად ზედა ნაწილში ჭირკვლოვანი ბეწვებით; ფოთლები მრავალჯერ სამმაგ-თათისებრ განკვე-

თილია ვიწრო, ხაზურ, წვეტიან ნაკვეთებად, ყუნწი ძირში ძალიან მკვრივად ფართოებულია; ყვავილედ იმეჩხერი მტევანია. ყვავილები იისფერია. ყუნწები; თანაყვავილები ფართო ხაზურია; თანაყვავილაკები ვიწროა, თითქმის სადგისისებრი; ყვავილსაფრის ფოთლები მოკლე ბეწვებით ან შებუსვლია მხოლოდ შუა სიგრძივი ხაზის გაყოლებით; დეზი ირიბადაა ზე-აღმართული, წვერში ბლავი და ზოგჯერ წვერთან გამსხვილებული; სტამინოდუემები და სანექტრე იისფერია ან ზოგჯერ სტამინოდუემები უფრო ღია ფერისაა, ვიდრე ყვავილსაფრის ფოთლები. ფოთლები შებუსვლია ან შიშველი, გრძელი 15—18 მმ სიგრძის, თითქმის ცილინდრული. VI—VII. აწერილია სამხრეთ ირანიდან, მთა კუმალო-დალუხთან. ინახება ქენე-ვაში.

იზრდება მთის შუა სარტყლამდე, ბუჩქნარში, მშრალ ღორღიან ფერ-ლობებზე, გაველებულ ადგილებზე და ველებში.

საქ. სსრ.: ქართ.: თბილისი (ვიტმანი, ლაპსკი), მამადავითის მთა (აკინ-ფიევი), მთა მახათა (ოვერინი), თბილისის მიდამოები არსენალის მთა (სოს-ნოვსკი), თელეთი (სოსნოვსკი, აკაფიევი), შიომღვიმის ქედი (ვართაპეტინი); მცხეთა (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე); ქვ. ქართ.: მდ. ხაჩმაჩის ქვედა წელის აღმოსავლეთით მანავერასთან (შხიანი); გარდაბ.: ყარაიაზი (ტრო-ოცი).

სსრკ-ის დანარჩენ. ნაწ.: ამიერკავკ.: სომხ., აზერბ.

საერთო გავრცელ.: ირ.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა : კავკასიის ავტორების მსგავსად (გროსპეიმი, 1949, 1950; კარიაგინი, 1953; ტახტაჯიანი, 1954) *D. laxiusculum*-ისა და *D. quercetorum* Boiss.-ის ნაცვლად მოყვანილია *D. cyphoptectrum* Boiss. ყვავილსაფრის მუქი შეფერილობა (იისფერ-ლურჯი, ბაცი-მოლურჯო) ამ სახეობის დამახასიათებელი ნიშანთვისებაა. ამით იგი განსხვავდება *D. quercetorum* Boiss.-გან, რომელსაც ხასიათებს მკრთალი-ცისფერი ყვავილსაფარი. ყვავილსაფრის შეფერილობას გვ. *Delphinium*-ში აქვს ტაქსონომიური და ფილოგენეტიური მნიშვნელობა.

მწკრივი 11. *Hybrida* Nevski — ყვავილენი ხშირი მტევანია. ყვავილები ლურჯია ან ცისფერი, მტევანში წვერის ყვავილები უფრო მკრთალია, ხშირი ჯირკვლოვანი შებუსვლით.

17. *D. Freynii* Conrath in Bull. Herb. Boiss. III (1895) 36; Невск. во Фл. СССР, VII (1937) 179; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 28; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 108. — *D. dasystachyum* (non Boiss. et Bal.) N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 58. — *D. somcheticum* Conr. rad et Freyn in Bull. Herb. Boiss. III (1895) 37 p. p.

4. მცენარე 30—90 სმ სიმაღლისაა; ღერო ზედა ნაწილში ჯირკვლოვანია, შიშველი ან მიტკეცილი მარტივი ბეწვებითაა; ფოთლები თათისებრ-განკვეთილია ვიწრო, ხაზური ან თითქმის სადგისისებრი წვერის ნაკვეთებად, ორივე მხარეს მოფენილია ბეწვებით; საყვავილე მტევანი გრძელია და კუმსი. ქვედა თანაყვავილები ზედა ღეროსეული ფოთლების მსგავსია, მხოლოდ უფრო პატარა ზომისაა, მოკლეყუნწიანი ან მკლმარე, ზედა-მთლიანი; თანაყვავილაკები ხაზურ-სადგისისებრია; ყვავილის ყუნწები მიტკეცი-

ლი ბეწვებითაა. ყვავილები ღურჯია, ყვავილის ფოთლები 1,5 სმ სიგრძის გარედან მოკლე, ხშირბეწვიანი; ღეზი ირიბადაა ზევით აღმართულია ან წაწვეტებული; სანექტრეები და სტამინოდუემები ფერით თეთრია ყვავილსაფრის მსგავსია; ფოთლურები შიშველია ან იშვიათად მიტყეილ-ბეწვებიანი. V—VIII. (სურ. 10).

ტიპი აღწერილია სამხრეთ საქართველოდან „მა ლოკი, 1895, კონრადი“.

იზრდება მთის შუა და ზედა სარტყლიდან სუბალპურ სარტყლამდე ტყის პირებსა და მდელოებზე.

საქ. სსრ.: ქართ.: წალვერი (კუზნეცოვი; კოზლოვსკი), სოფ. გომნა (კოზლოვსკი), ბაქურიანი (აკინფიევი), საკოპვის ხეობა (გროსჰეიმი; სოსნოვსკი), სოფ. ტბა (კოზლოვსკი); სამხ. ოს.: — ედისსა და კაბუსტინს შორის (დარბინი, ჩოჩიევა); თრიალ.: თეთრი წყარო (ზედელმეიერი), ბედენის ქედი (კოზლოვსკი; უტინი); გარე-კახ.: თუქურ-მიშა (ზ. ყანჩაველი); მესხ.: ახალციხის მიდ. სოფ. ძირი (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა), მთა ბაშიდალი (კემულარია-ნათაძე); ქავახ.: ტაბისყურის ტბა (კემულარია-ნათაძე; გროსჰეიმი; კოზლოვსკი), ახალქალაქი (კუზნეცოვი; გროსჰეიმი; ზედელმეიერი), გორელოვკა (სანაძე, ნახუცრიშვილი, ყავრიშვილი), კობარეთი (ტროიცი; ნახუცრიშვილი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ. ამიერკავკ.: სომხ.: აზერბ.

საერთო გავრცელება: სომხ.-ქურთ.

18. *D. Schmalhausenii* Albov в Тр. Одесск. Общ. садовод. (1891); Prodr. (1897) 11; Huth, Monogr. (1895) 441; Липский Фл. Кавк. (1899) 212; Невск. во Фл. СССР, VII (1937) 179; Колак. Фл. Абх. II (1939) 29; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 2. — *D. hybridum* ssp. *Schmalhausenii* (Albov) N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 53. — *D. somcheticus* Conr. et Freyn in Bull. Herb. Boiss. III (1895) 37.

24. მცენარე 20—40 (125) სმ სიმაღლისაა ტუბერისებრ-გამსხვილებული ფესვებით; ღერო მომსხო, მარტივი ან სუსტად დატოტვილია, ზედა ნაწილში ჭირკვლოვანი ბეწვებით, იშვიათად მარტივი ბეწვებითაა შემოსილი; ფოთლები მრავალჯერ ღრმად განკვეთილი მრავალრიცხოვან, ხაზურ ნაკეთებად, შიშველი ან მოკლე ბეწვებით შემოსილი; ყვავილედო მრავალყვავილიანია, გრძელი, მარტივი, იშვიათად დატოტვილი მტევანია; ქვედა ყვავილების თანაყვავილები თათისებრ-სამად დანაწევრებულია, ზედა ყვავილების — მთლიანია ან ხაზური; თანაყვავილაკები განლაგებულია ყვავილის ყუნწის ნახევრის ზემოთ, ბეწვებიანია ან ჭირკვლოვანი შებუსვით, ხაზურ-სადგისისებრი; ყვავილის ყუნწი სქლადაა შებუსვილი ჭირკვლოვანი ბეწვებით. ყვავილები ცისფერია ან მოლურჯო-ცისფერი; ყვავილსაფრის ფოთლები გარედან მოკლე ბეწვებითაა შემოსილი; სანექტრეები და სტამინოდუემები ცისფერია ან მოლურჯო-ცისფერი; ფოთლურები მოგრძო-კვერცხისებრია, ბეწვებიანი ან შიშველი. VII—VIII.

ტიპი: აწერილია ჩერქეზეთიდან მდინარე შიშთას სათავეებზე (ალბოვი). ინახება თბილისში.

საბჭოთა საბუნებისმეტყველო
ენციკლოპედია

იზრდება სუბალპურ მდელოებზე.

საქ. სსრ: აფხ.: ფსირცხა (ალბოვი), მამძიშხა (გაგნიძე, მარდალეიშვილი, ჩუხრუკიძე), ახალი ათონი (ლიპსკი); სვან.: გორვანის გადასავალი (გერცენშტეინი); აჭარ.: აჭარა-იმერეთის ქედი, მდ. გედის-დერეს ხეობა (მეფერტი); სამხ. ოს.: მდ. სბის ხეობა (ე. და ნ. ბუში); მთიულ: ფასანაური (პრიხოუკო); კახ.: კარდანახი (ავერკინი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმერკავკ. (დას.); ევროპ. ნაწ. (ქვ. დონი).

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა: D. Schmalhauseni Albov-ს გავრცელების არეალი უფრო ფართოა, ვიდრე ეს ბოტანიკურ ლიტერატურაშია აღნიშნული, რადგანაც ამ სახეობის ფარგლებში უნდა გაერთიანდეს ის ცისფერყვავილებიანი ეგზემპლარები, რომლებიც ცენტრალურ და სამხრეთ ამიერკავკასიაშია გავრცელებული და რომელიც კონრადმა 1895 მდ. ჩათახის ხეობიდან აღწერა D. somcheticus Conrath-ის სახელწოდებით; ეს უკანასკნელი ჩვეულებრივ Freynii-ის სინონიმად ითვლება. უკანასკნელი სახეობა აღწერილია იმავე ავტორის მიერ მხოლოდ ლოკუს მთების სუბალპური მდელოებიდან. ეს ორი სახეობა კარგად განსხვავდება ერთმანეთისაგან ყვავილსაფრის შეფერილობით, ფოთლურებით, ზომით, ეკოლოგიით და არეალითაც.

გვარი 8. ACONITUM L. — ტიღვირი

ყვავილები ზიგომორფულია; ყვავილსაფრის ფოთლები გვირგვინის ფურცლის მსგავსია, რიცხვით 5. მათგან კენტი უფრო დიდია მუზარადისებრი და ზემოთ აღმართულია; სანექტრეები რიცხვით 2, გრძელი ღარისებრი ფრჩხილით და ფირფიტისებრი ტუჩით, რომელსაც დეზი აქვს; ორივე სანექტრე ყვავილსაფრის მუზარადშია ჩამალული; სტამინოდუმები პატარაა, ხაზური, სიფრიფანა, თეთრი ან შეფერილი ან სულ არ ვითარდება; მტვრიანა მრავალია. ფოთლურა 3—5; თესლები განივნაოჭიანი. ფოთლები თათისებრ-განკვეთილი ან თათისებრ-დაკვეთილია ფართო ლანცეტა ან ვიწრო ხაზურ ნაკვეთად. მრავალწლოვანი მცენარეებია.

მტვრის მარცვლები სფეროსებრია, სამღარიაანი; ეგზინის ზედაპირი სადაა, ძალიან წვრილმარცვლოვანი მოხატულობის; ღარების მემბრანის ზედაპირი მსხვილბორცვოვანია.

ჩრდილო ნახევარსფეროს ტყის ზონის და სუბტროპიკული რაიონების მცენარეებია. აერთიანებს 60 სახეობამდე. მათგან საქართველოში იზრდება 6 სახეობა.

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ო ბ ა. ყველა ნაწილში შეიცავს შხამიან ნივთიერებას — აკონიტინს, რაც თივაში შეყოლებული ხშირად ცხოველთა მოწამლავს იწვევს, ბუნებაში კი მას საქონელი არ ეტანება. ყველა სახეობა დეკორაციულია.

1. ყვავილსაფრის ფოთლები დიდხანს რჩება, ნაყოფობისას არ სკვია; ყვავილები ყვითელია, იშვიათად იისფერი ლაქებით; ყვავილელი ჩვეულებრივ შეჭგუფებულ ყვავილიანია, კუმსი.

1. A. confertiflorum (DC.) Worosch.

- ყვავილსაფრის ფოთლები ნაყოფობისას სცივავ; ყვავილსაფრის ფერისაა 2. *A. orientale* Mill.
- 2. მუზარადი მაღალი, ვიწრო, თითქმის ცილინდრულია. ყვავილი თეთრი, მოყვითალო ან იშვიათად ლურჯი ან მუქილურჯი ლაქებითაა 3
- მუზარადი ფართოა, გუმბათისებრი ან ნავისებრი (ძალიან დაბალი). ყვავილები სხვა შეფერილობისაა 4
- 3. მუზარადი მაღალია, გუმბათისებრი 4
- მუზარადი ძალიან დაბალია, ნავისებრი; ყვავილები ლურჯია ან ცისფერი 6
- 4. მუზარადი მოკლენისკარტიანია, ფართო, სწორი. ყვავილები შეკრებილია მკიდრო ყვავილედებად 3. *A. brachynasum* Kem.-Nath.
- მუზარადი გრძელნისკარტიანია, ყვავილენი მეჩხერი 5.
- 5. ყვავილები მკრთალი ცისფერია ან მოთეთრო 5. *A. tuscheticum* N. Busch
- ყვავილები ლურჯია, იისფერი 4. *A. nasutum* Fisch.
- 6. ყვავილსაფრის ფოთლები შიშველია ან კიდევზე თხელბეწვებიანია, მცენარე პატარა ზომისაა 6. *A. cymbulatum* (Schm.) Lipsky
- ყვავილსაფრის ფოთლები გარედან სქლადაა შებუსვილი მოკლებეწვებით, ზოგჯერ ყვავილედის ღერძი და ყვავილის ყუნწი ჯირკვლოვანია 7 *A. publiceeps* (Rupr.) Trautv.

სქეცია 1. *Anthora* DC. — ყვავილები ყვითელია, ყვავილსაფრის ფოთლები ნაყოფობისას ზედ რჩება. ფოთლები განკვეთილია ვიწრო მრავალრიცხოვან ნაკვეთებად. ფესვები ტუბერისებრია გამსხვილებული.

მწკრივი 1. *Anthora* — ყვავილები ყვითელია ან მოქუტყო-იისფერლაქებიანი. ყვავილსაფრის ფოთლები გვიან სცივავ, ნაყოფის მომწიფებისას ზედვე რჩება.

1. *A. confertiflorum* (DC.) W. G. Sch. в Бот. жури. СССР XXX, 3 (1945) 13; Гроссг. Опред. (1949) 49; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 34; Дмитриева Опред. раст. Аджар. (1959) 42; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 70; Kem.-Nath. Ранапиевые на Кавказе (1966) 116. — *A. Anthora* L. var. *confertiflorum* DC. Syst. I (1818) 366. — *A. Anthora* auct. cauc. non L.

2. მცენარე ტუბერისებრ განსხვავებული ფესვებით ხასიათდება; ღერო 10—80 სმ სიმაღლისაა, ქვედა ნაწილში შიშველია და ჩვეულებრივ უფოთლო (ადრე ცვივა), ზედა ნაწილში შებუსვილი, ხშირფოთლიანი; ფოთლები ჩვეულებრივ თავმოყრილია ღეროს შუა ნაწილში, თათისებრ-დანაკვეთული მრავალრიცხოვან ვიწრო-ხაზურ ნაკვეთებად; ყვავილენი ხშირი მტევანია, იშვიათად მეჩხერი; ყვავილედის ღერძი და ყვავილის ყუნწები სქლადაა შებუსვილი; ქვედა თანაყვავილები თათისებრ-განკვეთილია, ზედა მთლიანია და ხაზური. ყვავილები დიდია 8—20 (35) მმ სიგრძის, ყვითელი; ყვავილსაფრის ფოთლები ნაყოფობისას დიდხანს რჩება. ჩვეულებრივ შებუსვილია ან შიშველი; მუზარადი მომრგვალებულია, ნისკარტის ძირის ზე-

Фл. Кавк. II (1930) 102; Штейнберг, во Фл. СССР, VII (1937) 263; *კემულარი* ლარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 30; Гроссг. Опред. (1949) 49; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 34; *კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ.* 1 (1964) 70; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 118.

4. მცენარე 100—200 სმ სიმაღლისაა; ღერო მსხვილია, შიშველი ან ზედა ნაწილში შებუსვილი; ფოთლები შიშველი, კიდეებზე წამწამებიანი, ქვედა მხრიდან განსაკუთრებით ძარღვების გაყოლებით შებუსვილი; ფესვ-თანური და ქვედა ღეროსეული ფოთლები გრძელყუნწიანია, რომლებიც ძირში ოდნავაა გაფართოებული; ფოთლის ფირფიტა თათისებრია განკვეთილი 5—8 ფართო სოლისებრ სეგმენტებად წაწვეტებული ნაკვეთებით; ყვავილენი გრძელია, მტევნისებრი, მარტივი ან დატოტვილი, მრავალყვავილან-ნი. ყვავილები მოყვითალოა ან მოყვითალო-მოთეთრო ან ლურჯლაქებიანი; ყვავილსაფრის ფოთლები ნაყოფობისას სცივია; მუზარადი ძალიან მა-ღალია, ცილინდრული, მისი სიგრძე ოთხჯერ ჭარბობს სიგანეს, სწორია ან წვერით უკან გადაწეული, გრძელი ნისკარტით, გარედან შებუსვილია, კიდეებზე გრძელწამწამებიანი; სანექტრე ძალზე წვრილი დეზით, მოღუნუ-ლი წვერით და პატარა, მოკლე სწორად გადაკვეთილი ან ოდნავ ამოკვეთი-ლი ტუჩით. ფოთლურები შიშველია ან იშვიათად შებუსვილი; თესლები შავია. VII—VIII. 2n = 16.

აღწერილია კავკასიიდან ბაღის ეგზემპლარების საფუძველზე.

იზრდება მთის ტყეებისა და სუბალპურ სარტყელში. ტყის პირებსა და ველობებზე, მდელოებზე და მაღალბალახეთლობაში.

საქ. სსრ.: აფხ.: მთა ჩედიგი (ალბოვი), ავადხარა (გაგნიძე), კლიჩის ხეობა; ნახარი, (ლაჩაშვილი, გაგნიძე); სვან.: თეთნულდი, ლათაფარის გა-დასავალი კალასთან ახლო (სომიე და ლევიე), აბაკურა (ხარაძე, სახოკია), ყორულ-დაშის სათავეები (გაგნიძე), ბეჩო (ლაჩაშვილი, გაგნიძე); რაქა-ლენხ.: ღურშევთან (ლოიკა; კემულარია-ნათაძე და სხვა), შოვი, კუთხარო, შაქრის თავი, ნაქერალა (კემულარია-ნათაძე, გ. ჭიჭინაძე), მამისონი, რიო-ნის სათავეები, შოდა-კედელა, მთა უდენა, ზოფხიტო, დოლომისი (გაგ-ნიძე, მიქელაძე, მცხვეთაძე); სამეგრ.: ლებარდე (კემულარია-ნათაძე და სხვა); გურ.: მთა სომლია (ნორდმანი; ჭიჭოძე); აჭარ.: ჭირუხი (მაყაშვილი); სამხ. ოს.: მთა ვარასკომი, ალხაშენთა (გაგნიძე); ქართ.: ბაკურიანი (აქინ-ფიევი; კოზლოვსკი; კემულარია-ნათაძე), ციხისჯვარი, კოდიანი, დაბაძველი (გაგნიძე); მთიულ.: გულდამყრის ხეობა, ფშავი, არაგვის სათავეები (კუზ-ნეცოვი), კობი (გუსევი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერ. სომხ.

საერთო გავრცელ.: მც. აზ.; ხმელთაშ. ზღ. შა.; (ბიკი.)

var. *coloratum* Bordz. — ყვავილები ლურჯია ან თეთრი, იისფერლაქებიანი; მუზარადი ძლიერაა წინ, ნისკარტის მხარეს მოხრილი.

იზრდება მთის ტყეების სარტყელში.

საქ. სსრ.: აფხ.: ავადხარა (გაგნიძე); გურ.: მთა სომლია (ნორდმანი; ვა-შალომიძე), ბახმაროსა და მუჩუთას შორის (კახაროვა, დოლუხანოვი); აჭარ.: ხულო, სოფ. გრძელი გორა (მაყაშვილი, შეროზია); ქართ.: კობტა, ბაკურიანი (კოზლოვსკი).

var. *ochroleucum* (Willd.) Kem.-Nath. (*Aconitum ochroleucum* Willd.)
 ყვავილები ყვითელია, შეკრებილი გრძელ მკენად, შეზუსილი; მუხარადი მუხარადი
 რია ან უკან გაღალუნული. ფოთლები ღრმად-განკვეთილია 3—5 სეგმენტად,
 სოლისებრი ძირით.

იზრდება მშრალ ადგილებზე, ტყის პირებსა და მთის ველებზე.

საქ. სსრ.: ჯავახ.: მდ. ხრამზე (შ. ნახუციშვილი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.

შენიშვნა: სახეობა, დიდი და თეთრი ყვავილებით, რომელიც პირველად ტურნეფორმა მოიყვანა აღმოსავლეთიდან, უკავშირდებოდა ევროპულ სახეობა *A. lycactonum*-ს. შემდეგში, კულტურული ეგზემპლარების საფუძველზე აიწერა ორი სახეობა: მილერმა აწერა *A. orientale* Mill. და ვილდენოვმა — *A. album* Willd. ვილდენოვმა მილერის სახეობა *A. album*-ის სინონიმად ჩათვალა; გარდა ამისა კავკასიიდან კიდევ ერთი სახეობა აწერა — *A. ochroleucum* Willd.-ის სახელწოდებით. დეკანდოლმა (1824) კავკასიისათვის მხოლოდ უკანასკნელი სახეობა მოიყვანა. შემდეგში ბოტანიკოსები, მათ შორის ნ. ბუში (1903) ზემოთ ჩამოთვალულ სამევე სახეობას *A. orientale* Mill.-ში აერთანებდნენ. ექვსგარეშეა, რომ პარკული ორი სახეობა ტურნეფორის მიერ აღმოსავლეთის ქვეყნებიდან და მათ შორის ამიერკავკასიიდან შეგროვებული ერთი და იგივე მცენარეა და პრიორიტეტულ სახელწოდებად უნდა ჩათვალოს *A. orientale*. მილერის სახელწოდება *A. album*-ი კი *A. orientales*-ის სინონიმია. რაც შეეხება ვილდენოვის მეორე სახეობას—*A. ochroleucum* Willd.-ს, იგი სახესხვაობად მიიხსილავს უნდა განვიხილოთ.

სქეცა 3. *Aconitum* — ყვავილები ლურჯია ან ლურჯი-იისფერი; მუხარადი გუშათისებრია ან ნავისებრი; სანექტრე კაუქასებრი ან თავაკისებურად მოხრალა დეზათ და პარკუქასებრი ორნაკეთიანი ტუჩითაა.

მწკრავი 3. *Nipellus* — მუხარადი ფართო და გუშათისებრია მოკლე ნისკარტით; სანექტრე მოკლე დეზათ და მოგრძო ტუჩითაა.

3. *A. brachynasun* Kem.-Nath. საქ. ფლორა IV (1948) 33; Not. Syst. Geogr. Tibilis. 23 (1963) 30; საქ. მცენ. სარკვ. 1 (1964) 70; Kem.-Nath. Рана-лиев. а на Кавказе (1966) 122.

2. მცენარე 50—100 სმ სიმაღლისაა, შიშველი; ღერო სწორეა, მარტივი, შუა ნაწილში ხშირფოთლიანი, ქვედა ნაწილში უფოთლო (როგორც ჩანს ადრე სცივია); ფოთლები შიშველია, თათისებრ 5-ად განკვეთილი ღრმად დანაკეთული ლანცეტა ნაკეთებად; ყვავილენი მცირეყვავილიანია, ფართო. ყვავილები მუქი-ლურჯია; მუხარადი მოკლე ნისკარტიანია; სანექტრე მოგრძო პარკუქისებრი ორნაკეთიანი ტუჩით და მოკლე დეზითაა. ფოთლები შიშველია. VII—VIII (სურ. 11).

იზრდება ტყის ზედა საზღვართან და სუბალპურ სარტყელში, მდელოებზე.

საქ. სსრ.: აჭარ.: შუამთა, გრძელი-გორი; ზამბორი (მაყაშვილი, შეროზია), საყორნია (ქიქოძე); ქართ.: ბაკურიანი (კოზლოვსკი), ცხრა-წყარო (აკინფიევი; კოზლოვსკი; კემულარია-ნათაძე), საკოქავის ტბებთან (კოზლოვ-

სკი; სოსნოვსკი; დუმბაძე, ვ. ნახუცრიშვილი), კობტა (კოზლოვსკი); ჯაფარიძე (სამხ.-ოს.: მდ. ჯომახ-დონის ხეობა (ე. და ნ. ბუში).
საერთო გავრცელ.: მც. აზ. (ჭანეთი).

მწკრივი 5. *Nasuta Steinb.* — მუზარადი მალალია, გუმბათისებრი ძლიერ წინწამოწვეული, გრძელი ნისკარტი; სანექტრეს ტუჩის ფირფიტა ორკუზიანია.

©. 4. *A. nasutum* Fisch. ex Reichb. Fl. (1819) nom. nud., descr. et icon. in Reichb. III. spec. Acon. gen. (1823—1827) tab. IX; C. A. Mey. Verz. Pfl. Cauc. (1831) 199; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 103; Штейнберг, во Фл. СССР, VII (1936) 212; Колак. Фл. Абх. II (1939) 133; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 33; Гроссг. Опред. (1949) 49; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 36; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. 1 (1964) 71; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 120. — *A. variegatum* (non L.) Ledeb. I (1842) 68 p. p.; Boiss. Fl. Or. I (1867) 95; Suppl. (1888) 21. — *A. paniculatum* (non Lam.) Липский Фл. Кавк. (1899) 213. — *A. variegatum* v. *nasutum* Шмалъг. I (1895) 31. — *A. caucasicum* ssp. *nasutum* N. Busch в Тр. Юрьев. Бот. сада (1900) 118; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1901) 79. — *A. caucasicum* N. Busch Опред. Ranales (1919) 30. Ic.: Reichb. III. 9, 10, Н. Буш I. c.

4. მცენარე 100 სმ სიმაღლისაა, შიშველი ან ზედა ნაწილში სუსტად შებუსვლილი; ღერო მარტივია ან ზედა ნაწილში დატოტვილი. თითქმის თანაბრად შეფოთლილი ან ქვედა ნაწილში უფოთლოა (ქვედა ფოთლები ადრე სცივია); ფოთლები თათისებრ-განკვეთილია 5 ლანცეტა ნაკვთად, მათგან შუა ნაკვთი შედარებით ვიწროა; ქვედა ფოთლები გრძელყუნწიანია, ზედა მჯდომარე ან მოკლეყუნწიანი; ყვავილედი მარტივი ან დატოტვილი მტევანია. ყვავილები ლურჯია 25 მმ სიგრძის; მუზარადი ფართოა, გუმბათისებრი გრძელი, კიდებზე ხშირწამოწამებულია ნისკარტი; სანექტრეს ღეზი მოკლეა, ნახევრად სპირალურად დახვეული და გამსხვილებული ბოლოთი, რომელსაც გრძელი პარაკუჰისებრი ტუჩი აქვს. ფოთლურები შიშველია. VII—VIII. $2n=32$; 16 (Тумаджанов и Бегидзе 1968).

ტიპი: აღწერილია ამიერკავკასიიდან „ბეშტაუ. 1803. მარშალ ბიბერშტეინი“.

იზრდება მთის ტყისა და სუბალპურ სარტყელში, მდელოებზე, ველობებზე, ტყის პირებზე და მალაღბალახეულობაში.

საქ. სსრ.: აფხ.: წებელდა (ლაგოვსკი), კლიჩის ხეობა (ლაჩაშვილი, გაგნიძე), ავადხარა (გაგნიძე); სვან.: გულის მყინვარი მორენა, უშგულის მყინვარი, ბეჩოს გადასავალი (აკინფიევი; ლაჩაშვილი, გაგნიძე); მთა უტვირი, უშგული, შხარას მყინვარი, ლატფარი, მესტია (სოსნოვსკი), ქედი მულახსა და ადიშს შორის (ხარაძე, სახოკია) რაჟა-ლენჩ.: რიონის სათავეები, ფასის მთა, ედენა (რადე; გაგნიძე), ბუბა, შაქრის-თავი, დოლომისის-წვერი, შოვი, შოდა-კედელა, ღურშევი, მამისონი (კემულარია-ნათაძე; გაგნიძე, მიქელაძე, მცხვეთაძე; დესულავი); მ. ჰუთხარო (კემულარია-ნათაძე, გ. ჭიჭინაძე); სამეგრ.: ლებარდე (არხანგელსკი; კემულარია-ნათაძე და სხვა); გურ.: ქედი სომლია (ქიქოძე), მთა მუჩუტა (კახაროვა, დოლუხანოვი); სამხ. ოს.: კოხანტოსა და ტბა ერწოს შორის (კუზნეცო-

ვი), ახალშენთა (გავნიძე), ზედა ცონა (ბუში), ერმანი, ჩაპარუხის ხეობა, მთა ძირისა (ე. და ნ. ბუში); ქართ.: ბორჯომი, ბაკურიანი (აქინფიევი), ლოვსკი; კემულარია-ნათაძე; დუმბაძე; ვ. ნახუცრიშვილი), ციხისჯვარი (მუსხელიძე); კოზლოვსკი; გავნიძე), დაბა-ძველი, კახისი (გავნიძე); მთიულ.: გერგეთი (გავნიძე); თუშ.-ჯუშ-ხევსურ.: ლაისის საღარაჯო (რუბრეხტი); კახეთ.: ფოხალის თავი, მთა გობიანი (ფომინი); მესხ.: აბასთუმანი (პურიგვი; კემულარია-ნათაძე), მდ. ციხისჯვრის ხეობა (კემულარია-ნათაძე; კოზლოვსკი); ჯავახ.: მთა მადატაფა (გავნიძე).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.

var. *gigas* N. Busch — ღერო მსხვილია. ყვავილები დიდი ზომისა; მუზარადი, 2,5 სმ სიმაღლის.

იზრდება ტყის სარტყელში, ტყეში ან ტყის პირებში.

საქ. სსრ.: ქართ.: ცხრა-წყარო (აქინფიევი), თბილისი (ნორდმანი).

©. 5. *A. tuscheticum* N. Busch в Тр. Юрьев. бот. сада 1, 3 (1900) 117; Опред. раст. Крыма и Кавказа Ranales (1919) 30; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. 1 (1964) 70; Кем.-Нат. Ранилиевые на Кавказе (1966) 121. — *A. nasutum* β. *pubiceps* Rupr. Fl. Cauc. (1869) 213 p.p. — *A. caucasicum* ssp. *pubiceps* var. *tuschetica* N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 78. — *A. pubiceps* (Rupr.) Trautv. var. *tuscheticum* (N. Busch) Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 103; IV, 2 (1950) 36; Опред. (1949) 49; Овчинник. во Фл. СССР VII (1937) 211.

4. მცენარე შიშველია; ღერო წვრილია, დაკლანძვილი; ფოთლები მოხაზულობით კვერცხისებრია სამკუთხიანი ან მახვილსამკუთხიანი, თათისებრ განკვეთილი ფართო, ლანცეტა სეგმენტებად, რომელთაგან შუათანა უფრო გრძელია დანარჩენებზე და თითქმის თანაბრად ფრთისებრაა განკვეთილი; ყვავილენი დატოტილია, მეჩხერი, საგველასებრი; ყვავილის ყუნწები გრძელია, წვრილი, მოკლე ბეწვებით შებუსხილი, წვერზე ყვავილის ძირთან განსხვილებული; თანაყვავილები ღეროსეული ფოთლების მსგავსია ან ყველაზე ზედა ყვავილებთან მთლიანია, ლანცეტა ან ვიწრო ლანცეტა; თანაყვავილაკები ვიწრო ხაზურია ან სადგისისებრი. ყვავილები მკრთალი-ცისფერია; ყვავილსაფრის ფოთლები გარედან მოკლებეწვებიანია ან შიშველი; (მუზარადი მაღალია, ფართო გრძელნიკარტიანი. სანექტრეები გამსხვილებული დეზითაა. ფოთლურები შიშველია ან შებუსხილი. VII—VIII.

ტიპი: აღწერილია თუშეთიდან. „მთა დიკლო, 31.VII. 1867, რუბრეხტი“.

იზრდება ტყის ზედა და სუბალპურ სარტყელში, ფერდობებზე, ბუჩქნარში და ძდელოებზე.

საქ. სსრ.: თუშ.-ფშავ-ხევსურ.: მთა დიკლო (რუბრეხტი), ჯვარი-ბოსელი (რადე), სამერცხლე (კეცხოველი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.: დაღ.

შენიშვნა: საქართველოს ფლორის 1 გამოცემაში (1948) ეს სახეობა არ არის მოხსენებული, აღსანიშნავია, რომ ამ სახეობის ტაქსონომიური დამოუკიდებლობის შესახებ თვით ავტორი მერყეობდა, რაც უარ-

ყოფითად აისახა შემდგომ ლიტერატურაში. თუმცა 1919 წელს კვლავ სცნო თუშეთის ტილჭირი, როგორც დამოუკიდებელი სახეობა.

A. tuscheticum, ისევე როგორც *A. pubiceps*, რომელთანაც აიგივებდნენ ან მის დაქვემდებარებულ სახესხვაობად თვლიდნენ, ბუნებაში იშვიათად გვხვდება და ჰერბარიუმში მცირე მასალა დაცული, ან თუ არის ცუდადაა შენახული. განსაკუთრებით ეს შეეხება ყვავილის შეფერილობას. ყვავილის შეფერილობას ოჯახ *Helleboraceae*-ში და კერძოდ გვ. *Aconitum*-ისა და *Delphinium*-ის წარმომადგენელთა შორის აქვს უდიდესი ტაქსონომიური მნიშვნელობა.

ბოტანიკოსების დ. ოჩიაურის, რ. გაგნიძისა და ნ. გრიგალაშვილის მიერ შეგროვებული დამატებითი მასალა ადასტურებს თუშეთის ტილჭირის დამოუკიდებლობას. ტილჭირის ეს სახეობა კავკასიის გოძელნისკარტიანი სახეობებისაგან კარგად განსხვავდება მერთალა-ცასფერი ყვავალებით, სხვა ნიშანთა კომპლექსით და გავრცელების არეალით. *A. pubiceps*-ისგან გარდა ყვავილის შეფერილობისა განსხვავდება აგრეთვე მაღალი მუზარადით, ფოთლის ფორმითა და სეგმენტების განკვეთილობის ხასიათით. თუშეთის ტილჭირი უფრო ახლო დგას *A. nasturtium*-თან. ორივე ამ სახეობას ახასიათებს მაღალი მუზარადი გრძელი ნისკარტით, მაშინ როცა *A. pubiceps*-ის მუზარადი დაბალია თუმცა გრძელნისკარტიანია.

მწკრივი 5. *Brevicassidatum* Kem.-Nath. — მუზარადი ძალიან მოკლეა, ნაკისბური; სანექტრე მოკლე, ოდნავ მოხრილი დეზით.

©. 6. *A. cymbulatum* (Schmalh.) Lipsky Фл. Кавк. (1899) 213; Гросср. Фл. Кавк. II (1930) 103; Штейнберг, во Фл. СССР, VII (1937) 212; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 34; Гросср. Опред. (1949) 49; Фл. Кавк. 2, IV (1950); კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 70; Kem.-Nath. Рана-лиевые на Кавказе (1966) 123. — *A. Cammerum* β. *cymbulatum* Schmalh. in Berichte d. Deutsch. botan. Geselsch. X (1892) 285; Акинф. Фл. Центр. Кавк. (1894) 49. — *A. Napellus* β. *cymbulatum* Schmalh. вл Фл. Средн. и Южн. Росс. I (1895) 30. — *A. caucasicum* ssp. *cymbulatum* (Schm.) N. Busch, в Тр. Юрьев. Бот. сада 1, 3 (1900) 116, 117, 121.

2. მცენარე თითქმის შიშველია. ღერო მარტივია, დაბალი 6—20 სმ სიმაღლის, შუა ნაწილის ზემოთ უხვად შეფოთილი; ფოთლები 5-ნაკვეთიანია, ღრმად განკვეთილი მახვილ ნაკვებად; ქვედა ფოთლები ნაზი, გრძელყუნწიანი, ზედა — მოკლეყუნწიანი ან მკდომარეა; ყვავილუდი უკირვეყვავილიანია; ყვავილები ჩვეულებრივ შიშველია, პატარა ზომის, ღია-ლურჯი ფერის, ქალზე დაბალი, ნაკისბური მუზარადით და გრძელი ნისკარტით; სანექტრე მოკლე ოდნავ მოხრილი დეზით, ფართო პარაკუქისმსგავსი ფირფიტით და ზევით გადახრილი ორნაკვეთიანი ტუჩით; მტკრიანის ძაფები შიშველია ზედა ნაწილში კბილაკებით. ნასკვი და ფოთლურა 3, შიშველი. VII—VIII.

ტიპი: აწერილია იალბუზიდან „29.VI.1889, აკინფიევი“.

იზრდება კავკასიონის სუბალპურ და ალპურ სარტყელში, მორენებზე მყინვარებთან ახლო და მდელოებზე.

საქ. სსრ.: აფხ.: (პონა შესაძლებელია).
სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ. (დას.).

შ ე ნ ი შ ე ნ ა: 6. ბუში უარყოფდა ამ სახეობის დამოუკიდებლობას და უკუგადასახელებდა მის მიერ აწერილ კრებად სახეობა *A. caucasicum*-ს სახესხვაობის მნიშვნელობით, რასაც ბოტანიკოსთა უმრავლესობა არ დაეთანხმა. *A. cymbulatum* კარვად განსხვავდება *A. nasutum*-ისაგან დაბალი ნაწილები მუზარადით, შედარებით ღია ფერის ყვავილის ფარით, მცირეყვავილიანი ყვავილედით და დაბალი ღეროთი, აგრეთვე ეკოლოგიით და არეალით.

⑦. **A. pubiceps** (Rupr.) Trautv. in A. H. P. VIII, 1 (1884) 59; Акинф. Фл. Центр. Кавк. (1894) 19; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 103; Штейнберг, во Фл. СССР VII (1936) 211; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 34; Гроссг. Опред. (1949) 49; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 34; Кем.-Нат. Ранадиевые на Кавказе (1966) 124. — *A. nasutum* β. *pubiceps* Rupr. Fl. Cauc. (1869) 42; Липский Фл. Кавк. (1899) 213. — *A. caucasicum* ssp. *pubiceps* N. Busch Tr. Юрьевск. Бот. сада 1 (1900) 117; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1902) 77, Ranales (1919) 30.

4. მცენარე 22—100 სმ სიმაღლისაა, შებუსეილი; ღერო წვერში ზშირ მოკლე ხუჭუჭ ბუსუსებთან ერთად ჯირკვლოვან-ბეწვებიანია; ღერო წვრილია, სწორად დაკლავილი, მარტივი ან დატოტვილი, თითქმის თანაბრად შეფოთლილი; ფოთლები ღრმად განკვეთილი 5 ლანცეტა ნაკვეთებად, მსხვილებილებიანია, შიშველი ან ქვედა მხარეზე გაფანტულბეწვებიანია; ყვავილენი მოკლეა მცირერიცხოვანი ყვავილებით. ყვავალები კაშკაშა ლურჯია, პატარა ან საშუალო სიდიდის; ყვავილენის ღერძი, ყვავილის ყუნწი და ყვავილსაფარი გარედან წვრილბუსუსიანია, კიდებებზე წამწამებრიანი; მუზარადი დაბალია 8—11 (12) მმ სიმაღლის, წარზიდული ცოტად თუ მეტად ვრცელ ნისკარტად; სანექტრე მოკლე დეზით პარკუჭისებრი ფირფიტით და ზევით აშვერილი ორნაკეთიანი ტუჩით ხასიათდება; მტვრიანას ძაფები შიშველია. ნასკვი და ფოთლურა რიცხვით 3, შიშველი. VII—VIII.

ტიპი: აწერილია დალესტინიდან „მდ. ივან-ხევის გასწვრივ ქიტურას ზემოთ, 13.VIII-60, რუპრებტი“.

იზრდება ტყის ზედა და სუბალპურ სარტყელში, მაღალბალახეულობაში.

საქ. სსრ.: აფხ. (აფხაზეთისათვის მოყავს ა. კოლაკოვსკის „Растит. мир Колхиды, 1961.“).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.

გვარი 9. *CONSOLIDA* S. F. GRAY — სოსანი

ყვავილები ზიგომორფულია; ყვავილსაფრის ფოთლები გვირგვინის მავარია, შეფერილი, ზედა მათვანი კენტია, დეზიანი, დანარჩენი 4 ფოთოლი წყვილ-წყვილია, ტოლი; სანექტრე გვირგვინის ფურცლისებრია, ერთი, 5. საქართველოს ფლორა, II

4 ნაკვთიანი, მოკლე წაწვეტებული დეზით, რომელიც ყვავილსაფრის ფოთლის დეზშია მოთავსებული; სტამინოდიუმები არა აქვს; მტვრის მარცვლები ვალა, მათი ძაფები ძირისკენ გაფართოებულია; ნასკვი ერთიანი ფოთლურაა. ერთწლოვანი, ბალახოვანი მცენარეებია, ვიწრო ნაკვთებად მრავალჯერ განკვეთილი ფოთლებით. მტვრის მარცვლები სფეროსებრია სამღარიანი; ეგზინის ზედაბირი ხშირმარცვლოვანია; ღარის მემბრანის ზედაპირი ბორცვოვანია; ღარის ბოლოები მომრგვალებულია.

გვარის ყველა წარმომადგენელი ერთწლოვანია, იზრდება ჩრდ. ნახევარსფეროს ზომიერ სარტყელში, განსაკუთრებით ხმელთაშუაზღვეთის ქვეყნებში, წინა აზიაში, ირანსა და შუა აზიაში, ე. ი. უქველეს ხმელთაშუაზღვეთის ტერიტორიაზე.

შხამიანი მცენარეებია; დეკორაციულია.
 გვარი შეიცავს 50 სახეობას; ჩვენში მხოლოდ 4-ია.

1. ყვავილები გრძელყუნწიანია; ყუნწები აღმატებიან ყვავილს და ნაყოფს; ყვავილელი ფაშარია, დატოტვილი, საგველასებრი 2.
- ყვავილები მოკლეყუნწიანია, უკანასკნელი არ აღმატება ყვავილის ან ნაყოფის სიგრძეს ან ყვავილები თითქმის მკდომარეა; ყვავილელი ვიწროა, მტვენისებრი 3.
2. ნასკვი და ნაყოფი შიშველია ან ოდნავ გაფანტული ბეწვებითაა, რომლებიც მომწიფებისას სცივია. ყვავილები პატარა ზომისაა, 7—12 მმ სიგრძის. ფოთლურებიც პატარა ზომისაა, 8—9 მმ სიგრძის, ოდნავ მოხრილი, ყვავილელი დატოტვილი საგველა 2. **C. paniculatum** (Host.) Schröd.
- ნასკვი და ნაყოფი ყოველთვის შებუსხილია. ყვავილი კაშკაშამოლურჯო-იისფერია ან ლურჯი; დეზი ყვავილსაფრის ფოთლზე ორჯერ გრძელია, 20—25 მმ სიგრძის, ყვავილელი ორთითა დატოტვილია, გაფარჩული 1. **C. divaricata** (Ledeb.) Schröd.
3. ყვავილის ყუნწები განზიდულია, მოკლე, 8—10 მმ სიგრძის. ყვავილები მეწამულ-იისფერია. ფოთლურები დიდი ზომისაა, 15—20 მმ სიგრძის 3. **C. orientalis** J. Gray
- ყვავილის ყუნწები თითქმის ღეროზეა მიტკეცილი, ძლიერ მოკლეა. ყვავილები ბაცი იისფერია ან მოვარდისფრო იისფერი. ფოთლურა არამკვეთრად ნაოჭიანია, 9—12 მმ სიგრძის 4. **C. persica** Schröd.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა : გვარი *Consolida* S. F. Gray-მ (1821) გამოჰყო გვარ *Delphinium*-დან, სახელწოდება «*Consolida*» გვხვდება ძველ რომაელებთან და აღნიშნავდა რალაც მცენარეს, ხოლო ლინეამდელ პერიოდში ასე უწოდებდნენ რამოდენიმე განსხვავებულ მცენარეს, რომლებიც ჯერ კიდევ ტურნეფორმა (1698, 1703) გაერთიანა ერთ *Delphinium* გვარში. ლინეის (1753) მიერ მოყვანილ გვარ *Delphinium*-ის სახეობებს შორის ერთ-ერთი იყო *Delphinium consolida* L., რომელიც შემდეგში ახალი გვარის ტიპი გახდა.

ბოტანიკოსთა უმრავლესობა თითქმის ჩვენს დრომდე, გვარ *Consolida*-ს უქვემდებარებდა გვარ *Delphinium*-ს, სექციის ან ქვეგვარის სახით. ბოტანიკოსთა უმცირესობა და მათ შორის კავკასიის ბოტანიკოსები *Consolida*-ს დამოუკიდებ

დებლობას ცნობდენ. (Schrödinger, 1909; A. A. Гроссгейм, 1930, 1949, 1950; С. А. Невский, во Фл. СССР, 1937; И. И. Карягин, 1953).

გვარ *Consolida* S. F. Gray-ს სახეობები იზრდებიან ველებში, უდაბნოებში, ქვიშიან და ქვიან ფერდობებზე, მინდვრებზე სარეველას სახით და რუდერალურ ადგილებზე.

სექცია 1. *Consolida* — ღერო დატოტვილია. ყვავილები გრძელყუნ-
წიანია.

მწკრივი 1. *Arvenses* Kem.-Nath. — მცენარე გაფარჩხულადაა დატოტვი-
ლი, შიშველი ან შებუსვილია.

1. *C. divaricata* (Ledeb.) Schrödinger in Abhandl. Zool.-Bot. Ges. Wien IV, 5 (1909) 62; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 101; Опред. (1949) 46; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 22; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 35; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. 1 (1964) 71; Kem.-Nath. Ранадиевые на Кавказе (1966) 128. — *Delphinium divaricatum* Ledeb. in Eichw. Casp.-Cauc. (1831) 16; Ledeb. Fl. Ross. 1 (1842) 59; Boiss. Fl. Or. I (1867) 81; Шмальг. Фл. Средн. и Южн. Росс. I (1895) 28; Huth, Monogr. (1895) 386; Липский Фл. Кавк. (1899) 211; N. Busch. in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 46; Невский во Фл. СССР, VII (1937) 99.

○. მცენარე ზედა ნაწილში მიტკეცილებეწვიანია; ღერო გაფარჩხულა-
დაა დატოტვილი, შეფოთლილი; ფოთლები ძალიან ვიწრო, ხაზური, საკმაოდ
გრძელი, შიშველი ან შებუსვილი ნაკვებითაა. ყვავილები პატარა ზომი-
საა, 10—15 მმ სიგრძის, იისფერი, გრძელი წვრილი ყუნწებით. ყვავილ-
საფრის ფოთლები მოგრძო-უკუკვერცხისებრია, ბლაგვი, გარედან მთლიანად
ან სიგრძივ შუა ხაზზე მიტკეცილ ბეწვით შემოსილი; დეზი ყვავილსაფრის
ფოთლებზე ორჯერ გრძელია წაწვეტებული, სწორი ან ოდნავ მოხ-
რილი; სანექტრეები იისფერია, 2 გრძელი შუა ნაკვითა და ფართო, თით-
ქმის ნახევრად მრგვალი, გვერდითი ნაკვებით. ფოთლურა შებუსვილია, სწო-
რი ან ოდნავ მოხრილი ნისკარტით. თესლები მოშავო-მონაცრისფერია, გა-
ნივი ქერქლებით. VI—VIII.

აწერილია ვოლგის დელტის კუნძულებიდან.

იზრდება მშრალ ფერდობებზე, ბუჩქნარებსა და ნათესებში.

საქ. სსრ: ქართ.: სოფ. მუხრანთან (გორონინა), თბილისის მიდამოები
(პაგირევი; სპირნოვი), მცხეთა (კენიგი; სოსნოვსკი), მცხეთა, მდ. არაგვის-
კენ მიქცეული ფერდობები (ზედელმეიერი), თელეთის სატყეო (კაფიევი),
ბორჯომი (რადე; ზედელმეიერი); გარე-კახ.: ქალა (ზ. ყანჩაველი); გარდაბ.:
სარწყავ უბანზე (გ. სტაროსელსკი; ტროიცი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; შავი ზღვ. სანაპ.;
იმერკავკ.; ევროპ. ნაწ. ქვემო ვოლგისპირი; შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: ირ.; თურქ. (Daevis, Flora of Turkey, 1965.)

2. *C. paniculata* Schur. in Verh. Sieb. Nat. Ver. IV (1853) 47; Huth in
Engl. Bot. Jahrb. XX (1895) 384; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 101; Гроссг.
Опред. (1949) 46; Фл. Кавк. 2, IV (1952) 21; Kem.-Nath. Ранадиевые на
Кавказе (1966) 129. — *Delphinium paniculatum* Host, Fl. Austr. II (1831)
65; Boiss. Fl. Or. I (1867) 78; Н. Буш Опред. Рапалес (1919) 16; Невский

ხო ფლ. СССР VII (1937) 103. — D. *Consolida* ssp. *paniculatum* N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 44. — D. *consolida* M. Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 11 non L.

○. მცენარე 30—120 სმ სიმაღლისაა; ღერო ზევით გაფარჩხულადაა დატოტვილი, შებუსვილი ან თითქმის შიშველი; ფოთლები მრავალჯერ განკვეთილია ვიწრო, ცოტად თუ მეტად შებუსვილ ნაკვეთებად; თანაყვავილი და თანაყვავილაკები მთლიანია, ყვავილის ყუნწზე ბევრად მოკლე. ყვავილები იისფერ-ლურჯია, პატარა ზომის 7—10 (11) მმ სიგრძის; ყვავილსაფრის ფოთლები მოგრძო უჭკუვერცხისებრია, ბლავვი, გარედან სქლად შებუსვილი; სანექტრე იისფერია, ვიწრო შუა და ფართო გვერდითი ნაკვეთებით; დეზი ყვავილსაფრის ფოთლებზე გაცილებით გრძელია. ფოთლურა შიშველია, მისი სიგრძე სივანეს ორჯერ აღემატება. VI—VII.

აწერილია დაღმაცივიდან, ინახება ვენაში.
 იზრდება ველებში, მთის წინების მშრალ, ქვიან ფერდობებზე.
 საქ. სსრ.: პოვნა შესაძლებელია (ქართ., კახ.).
 სსრკ-ის დანარჩენ. ნაწ.: ამიერკავკ.: აზერბ.; იმიერკავკ.; შავი ზღ. სანაპ.; ევრ. ნაწ. (სამხრ. ნაწ.).

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშ. ზღ. მხრ., მც. აზ., სომხ.-ქურთ. სექცია 2. *Macrosarpa* Huth — ხასითადება მსხვილი ნაყოფებით.

3. *C. orientalis* (J. Gray) Schrödinger, Abhandl. Zool.-botan. Ges. Wien. 5 (1909) 8; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 102; კემულარია-ნათაქე საქ. ფლორა IV (1948) 36; Гроссг. Опред. (1949) 46; Фл. Кавк. 2, IV 1950) 22; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 130. — *Delphinium orientale* J. Gray in Demoulin, Cat. Dordogne (1839—1840) 12; Trautv. in A. H. P. IV (1875) 101, 344; 2 (1884) 403; Incr. (1889) 55; Boiss. Fl. Or. I (1867) 79; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1902) 42; Невский во Фл. СССР VII (1937) 105. — D. *Ajacis* M. Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 11, 12; III (1819) 368.

○. მცენარე მწვანეა, ღერო სწორმდგომია, მარტივი ან დატოტვილი, ზედა ნაწილში ჯირკვლოვანი შებუსვილია, დანარჩენი შიშველია; ფოთლები გრძელი, ვიწრონახური ნაკვეთითაა; ყვავილედნი გრძელია, მრავალყვავილიანი, ხშირი, მარტივი ან დატოტვილი მტევანია; ყვავილის ყუნწები მოკლეა, 8—10 მმ სიგრძის, ჯირკვლოვანი შებუსვილი. ყვავილები დიდი ზომისაა 12—15 მმ სიგრძის, ღია-იისფერი ან მოწითალო იისფერი, ყვავილსაფრის ფოთლები ოდნავ შებუსვილია, კვერცხისებრ-ლანცეტა ან თითქმის მომრგვალო; დეზი ყვავილსაფრის ფოთლებზე მოკლეა, სწორი ან ოდნავ მოხრილი; სანექტრე ალისფერ-წითელია, ხშირად ზოლებით და მომრგვალო-სამკუთხა გვერდითი ნაკვეთებით. ფოთლურა 12—27 მმ სიგრძისაა, სქლად შებუსვილი მოკლე ნისკარტით და ნაკერის გასქელებული კიდეებით; თესლები მოშავო-მურაა. V—VII. 2n = 16.

აწერილია სამხ. საფრანგეთიდან.
 იზრდება ველებში, ნახევრაუდაბნოებში. ღია ფერდობებზე, მთის წინებიდან მთის შუა სარტყლამდე.

საქ. სსრ.: ქართ.: მცხეთა (ლაგოვსკი), თბილისი (ოვერინი; რადე), თბილისსა და კოჯორის შორის (ოვერინი; სოსნოვსკი; კემულარია-ნათაქე), შუა გზაზე კოჯორიდან ქოროღლისაკენ (ოვერინი; კემულარია-ნათაქე), ბორ-

ჯომი, ლიკანი (აკინფიევი; მიშჩენკო; კოზლოვსკი); მთიულ.: ანანურსი (ანანურსი); შეთსა და ანანურს შორის (ლიპსკი; ბუში); კახ.: კარდანახი (ოვერტონი); აფყური, მდ. მტკვრის მახლობლად (ბროტერუსი; სოსნოვსკი), ახალციხე (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; ევროპ. ნაწ. (ყირიმი); შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: შუა და სამხ. ევრ.; ხმელთაშ. ზღვ. მხრ.; სომხ.-ქურთ.; ირ.; ცენტრ. და სამხ. აზ.

სექცია 3. *Brevipedunculata* Huth — ყვავილები მოკლეყუნწიანია, რომლებიც ყვავილებზე გაცილებით მოკლეა; ყვავილელი ვიწრო საგველან მტევანი.

4. *C. persica* (Boiss.) Schröding. in Abhandl. Zool.-bot. Ges. Wen. IV, 5 (1909) 17; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 101; Опред. (1949) 46; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 23; Карягин во Фл. Азерб. IV (1953) 43; კემულარია-ნათაძე საქ. მეცნ. სარკვ. I (1964) 71; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 131. — *Delphinium persicum* Boiss. in Ann. Sc. Nat. XVI (1841) 362; Fl. Or. I (1867) 76 p. p.; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 40; Невский, во Фл. СССР VII (1937) 111; Тахтадж. Фл. Арм. I (1954) 149.

○. 12—25 სმ სიმაღლის, მოთეთრო, მიტკეცილი ან გაფარჩხული შებუსვით და აგრეთვე მოყვითალო ჭირკვლოვანი ბეწვით შემოსილი; ღერო შუა ნაწილის ქვემოთ გაფარჩხულადაა დატოტვილი; ფესვთანური ფოთლები მოკლეყუნწიანია, ხოლო ზედა — ღეროსეული, მჯდომარე და ნაკლებ დანაკეთული; ყვავილელი ხშირი გაფარჩხული მტევანია. ყვავილები ღია-იისფერია ან მოვარდისფრო იისფერი, მოკლე სქლად შებუსვილი ყუნწეებით; ყვავილსაფრის კენტი ფოთოლი პატარა ზომისაა; ღეზი თითქმის სწორია; სანექტრის ფირფიტა ფართოა. ფოთლურა სადგისისებრი ნისკარტიანა. V—VII.

აწერილია ქ. ჰამაღნის მიდამოებიდან (ირანი), ინახება ყენევაში.

იზრდება ქვედა და შუა მთის სარტყელში, ქვიან ფერდობებზე, ხანდახან გვხვდება ნათესებში, როგორც სარეველა.

საქ. ზსრ.: მესხ.: აფყური (რადე; სოსნოვსკი), ახალციხე (კენიგი; სოსნოვსკი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.

საერთო გავრცელ.: ირ.

გვარი 10. ACONITOPSIS KEM.-NATH.

ყვავილები ზიგომორფულია; ყვავილსაფრის ფოთლები გვირგვინისებრ-შეფერილი, 5-წევრიანი, მათგან კენტი ზედა ფოთოლი მუზარადისებრია; სანექტრე 5, დანაკეთული, ორტუჩა, ქვედა ტუჩი 2 ფართო ნაკვთით, ზედა ტუჩი 3-ნაკვთიანია, ლოკოკინასებრ დახვეული მუზარადისებრი ღეზით, რომელიც ყვავილსაფრის მუზარადშია მოთავსებული. მტკვიანა მრავალია. ნასკვი ერთი ნაყოფის ფოთლითაა. ნაყოფი ფოთლურაა, ერთი, შიშველი. ერთწლოვანი მცენარეებია მრავალჯერ განკვეთილი ფოთლებით.

შენიშვნა: გვარი *Aconitopsis* Kem.-Nath. გამოყოფილია გვარი *Consolida*-დან, რომლისგანაც ძირითადად განსხვავდება ყვავილსაფრის აგებულებით, ხუთნაკვთიანი ყვავილსაფრის ფოთლით და ორტუჩა სანექტრეთი, ფერადი ყვავილწვერზე ლოკოკინასებრ მოხვეულია; განსხვავდება აგრეთვე ეკოლოგიით და გავრცელების არეალით. გვარი *Consolida*-ს სახეობებს ახასიათებს მისწრაფება აპოფიტოზმისაკენ, მათ შორის მრავალია სარეველა და რუდერალური მცენარეები. ამ თვისებებს მოკლებულია *Aconitopsis*-ის სახეობები, რომლებიც იზრდება წინა აზიის მთისწინების, ნახევრადუდაბნოების ქვიან ფერდობებზე და გავრცელებულია მთელ მცირე აზიაში, ბალკანეთის მცირე ნაწილში, რომელიც ეკვრის დარდანელის სრუტეს, სამხრეთით ჩრდილო სირიაში ევფრატამდე აღწევს, ჩრდილოეთით — თურქეთსა და ქურთისტანში; ამიერკავკასიაში — საქართველოს სამხრეთ-აღმოსავლეთ რაიონებში და აზერბაიჯანის სამხრეთ რაიონებში.

გვარი შეიცავს 20-მდე სახეობას, მათგან ჩვენში იზრდება მხოლოდ ერთი სახეობა.

სეკცია 1. *Aconitopsis* — ხასიათდება გვარის ნიშნებით.

მწკრივი 1. *Involutae* (Huth) Kem.-Nath. — ყვავილსაფრის მუზარადისებრი დეზი წვერზე ლოკოკინასებრ დახვეულია.

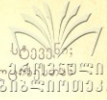
1. **A. Hohenackeri** (Boiss.) Kem.-Nath. Тр. Тбил. бот. инст. VII (1939) 115; საქ. ფლორა IV (1948) 39; Гроссг. Опред. (1949) 46; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 23; Карягин во Фл. Азерб. IV (1953) 44; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. 1 (1964) 72; Kem.-Nat. Ранапиевые на Кавказе (1966) 134. — *Delphinium Hohenackeri* Boiss. Fl. Or. I (1867) 85; Huth, Monogr. (1895) 367; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 39; Невский во Фл. СССР VII (1937) 110.

○. მცენარე მოკლე მიტკეცილებწვიანია; ღერო ზედა ნაწილში გაფარჩხულ-დატოტვილია; ფოთლები ძლიერ ვიწრო, ხაზური, მოკლე ნაკვთებითაა. ყვავილები მცირე ზომისაა 7—10 მმ სიგრძის, ვიწრო, გრძელ-ყუნწიანია, ცისფერი ან ლილისფერ-ცისფერი; ყვავილსაფრის ფოთლები ბლაგვია ან მობლაგვო უკუ-კვერცხისებრი, შიშველი ან შუა (სიგოქი) ხაზზე შებუსვლი; მუზარადი გამჭვირვალეა, გრძელი, მარტივი ან ჯირკვალა ყვითელი ბეწვით შებუსვლი; სანექტრე 5-ნაკვთიანია, ორტუჩა, ზედა ტუჩი 3 წვრილი ნაკვითაა, ქვედა 2 ფართო სამკუთხა-რომბისებრი ნაკვით; დეზი წვერზე ლოკოკინასებრ დახვეულია; მტვრიანას ძაფები გრძელია, ძირისაკენ თანდათან გაფართოებული; ნასკვი და ნაყოფი შიშველია. ფოთლურა ნახევრადოვალურია, ძირისკენ შევიწროებული, წვერისკენ გაგრძელებული ცოტად თუ მეტად გრძელი ნისკარტით; თესლები მურაა, განივი წვრილი ქერქლებით. VI—VIII.

ტ. პ. ი.: აღწერილია ლენქორანიდან „ნასკენი მინდვრები ზუვანდში, აული კელხანთან, VIII 1837, პოპენაკერი“. ინახება ჟენევაში.

იზრდება მთის წინებში, მშრალ ფერდობებზე, იშვიათად გვხვდება ნათესებშიც.

საქ. სსრ.: ქართ.: ბორჯომი (რადე, აკინფიევი), ბორჯომის ხეობა (მედვედევი). ბორჯომის მახლობლად, სადგურ „სტრაშნი ოკობი“ (აკინფიევი);

ვინოგრადოვ-ნიკიტინი); მესხ.: ახალციხის მახლობლად ვიტმანი; სტევნი; ლიპსკი; სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე), საღვ. ბენარი ახალციხის მახლობლად (ლიპსკი), ურაველსუ, კლდეებზე (ოვერინი; ხინთიბიძე).
 სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.; ამიერკავკ.: აზერბ.
 საერთო გავრცელებ.: მც. აზ.; სომხ.-ქურთ.; ირ.

ოჯახი 28. RANUNCULACEAE JUSS. EMEND.
 KEM.-NATH. — ბაიასებრნი

ყვავილი აქტინომორფულია, მარტივი ან ორმაგი ყვავილსაფრით, გვირგვინისებრი სანექტრეებით ან სანექტრეები სრულებით არ აქვს, მტკრიანა მრავალია, თავისუფალი; ბუტკო მრავალია, აპოკარპული ნასკვით. ნაყოფი თვითუხსნადია, ერთთესლიანი, კაკალი ან თესლურა. მრავალწლოვანი ან ერთწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია, იშვიათად ბუჩქები-ლიანები, მორიგეობითი, ზოგჯერ მოპირისპირედ განწყობილი ფოთლებით.

შენიშვნა: ბაიასებრთა ოჯახი დადგენილია ა. ჟუსიეს მიერ (A. L. Jussieu, 1789); მაგრამ მასზე ადრე ბაიასებრნი «Ranunculi-ის სახელწოდებით მოხსენიებულია მისი პაპის ბერნარ ჟუსიეს (Bernard de Jussieu) სისტემის სიებში, რომელიც გამოქვეყნებულია ტრიანონის სამეფო ბაღის კატალოგებში 1759 წელს დეკანდოლი ბაიასებრთა ოჯახში, რომელიც მის მიერ განიხილება როგორც რიგი (ordo), ანსხვავებს შემდეგ ტრიბებს: Clematideae, Anemoneae, Ranunculeae, Paeonieae.

შემდგომი ბოტანიკოსები, დაწყებული ბენტამ და ჰუკერით (1862), მეტად ცვლიან დეკანდოლის ტრიბების შედგენილობას.

ბაიასებრთა ოჯახი ჩვენ ფლორაში განხილულია უფრო ვიწრო გაგებით; მისგან შემდეგი ოჯახებია გამოყოფილი: Actaeaceae, Paeoniaceae, Helleboraceae (Кемулариа-Натаძე, 1963).

ზემოთ მოხსენებული ოჯახების გამოყოფის შემდეგ ბაიასებრთა ოჯახში რჩება ისეთი გვარები, რომელთათვისაც დამახასიათებელია, ერთთესლკვირტიანი ნაყოფის ფოთლები და თესლურა ან კაკლისებრი ნაყოფი. ამგვარად ოჯახს აქვს ცოტად თუ ბევრად ერთგვაროვანი მორფოლოგიური წყობა. ოჯახისათვის მიღებულია შემდეგი ტრიბები: Clematideae, Thalictriae, Anemoneae, Ranunculeae, Adonieae. ყველა ტრიბი კავკასიაში და საქართველოში 10 გვართაა წარმოდგენილი.

1. ყვავილი ორმაგი ყვავილსაფრითაა (ჯამითა და გვირგვინით) . . . 2.
- ყვავილი მარტივი ყვავილსაფრითაა (ჯამისებრი ან გვირგვინისებრი) 8.
2. წყალში მოზარდი მცენარეა, ჩვეულებრივ თეთრყვავილა; ფოთლებში წყალში ჩაყურსული და მრავალ ძაფისებრ ნაკვეთებადაა განკვეთილი ან ბრტყელი, ფართო ფირფიტითაა და წყლის ზედაპირზე მოტივტივე 9. *Batrachium* S. F. Gray
- ხმელეთის მცენარეა, ცოტად თუ მეტად განვითარებული ფოთლის ფირფიტით 3.
3. ჯამის ფოთოლი 3, იშვიათად 4. ფოთოლი ყოველთვის მთლიანია. ფესვი ტუბერკისებრ თითოსტრისებრაა გამსხვილებული 7. *Ficaria* L.

- ჯამის ფოთოლი 5, ფოთოლი სხვადასხვა მოყვანილობისაა 8. **Buschia Ovez.**
- 4. ყვავილი მჯდომარეა ან თითქმის მჯდომარე, ცრუ დეკორატიული ყვავილედის ტოტების ილღებში განწყობილი, პატარა ზომის 2—3 მმ-მდე სიგრძის 8. **Buschia Ovez.**
- ყვავილი არაა მჯდომარე, სხვანაირადაა ყვავილედში განლაგებული 5.
- 5. ჯამის ფოთოლი ძირში დეზიანია, ყვავილსაჯდომი ნაყოფობისას წაგრძელებულია და წაწვეტებული. ფოთოლი მთლიანია 10. **Myosurus L.**
- ჯამის ფოთოლს დეზი არა აქვს 6.
- 6. ნაყოფი (კაკალი) ძირში ღრუიანი 2 ბორცვითაა და ძალიან გრძელი მაგარი ნისკარტით ბოლოვდება 11. **Ceratocephalus Moench**
- ნაყოფს ძირში ბორცვი არა აქვს 7.
- 7. გვირგვინის ფურცლები ძირში სანექტრე ფოსოთია, რომელიც ქერქლითაა დაფარული, იშვიათად შიშველი 6. **Ranunculus L.**
- გვირგვინის ფურცლებს ძირში სანექტრე ფოსო არა აქვს 5. **Adonis L.**
- 8. ფოთლები მოპირისპირეა 1. **Clematis L.**
- ფოთლები მორიგეობითაა 9.
- 9. ღერო შეფოთლილია. ყვავილსაფარი ჯამისებრია, რომლიდანაც მტვრიანები გრძალადაა ამოყოფილი 2. **Thalictrum L.**
- ფოთლები ღეროს ძირშია თავმოყრილი (ფესვთანურია); ზედა ფოთლები ჩხროდაა ყვავილედის ძირში საბურველის მსგავსად განწყობილი 10.
- 10. თესლურა ძალიან გრძელი ფრთისებრ შებუსხვილი ნისკარტითაა საბურველი ზარისებრია 4. **Pulsatilla Mill.**
- თესლურა მოკლე დინგიტაა, ფრთისებრი შებუსხვა არა აქვს. საბურველი განცალკევებულია (ზარისებრი არ არის) 3. **Anemone L.**

ტრიბი 1. **Clematideae DC.**

შენიშვნა: ტრიბი Clematideae, რომელიც დეკანდოლის მიერაა დადგენილი; პირველად მხოლოდ ორ გვარს — *Clematis L.* და *Naravelia DC.*-ს აერთიანებდა. გვარი *Atragene L.* კი განიხილებოდა როგორც სექცია და ტრიბი *Anemoneae, Ranunculeae*-სა და *Helleboreae*-სთან ერთად ე. წ. „ნამდვილ ბაიასებრთა“ ჯგუფს — «*Ranunculi verae*» შეადგენდა. 1824 წელს დეკანდოლი აუქმებს „ნამდვილ ბაიასებრთა“ ჯგუფს, მაგრამ ტრიბი *Clematideae*-ს დამოუკიდებლად ტოვებს და რიგ *Ranunculaceae*-ს სისტემაში მას საწყისი ადგილი უკავია. თითქმის ყველა შემდგომ მსხვილ სისტემაში ეს ტრიბი ასეთივე მნიშვნელობით განიხილება. 1894 წელს ენგლერის სისტემაში (*Engler*), ტრიბი *Clematideae* საერთოდ აღარაა მოხსენიებული; ლოტსისა (*Lotsy, 1911*) და ხეჩინსონის (*Hutchinson, 1917*) სისტემებშიც აღარაა მოხსენიებული.

გვარი 1. CLEMATIS L. — კატაბარდა

ყვავილი მარტივი, ჯამისებრი ან გვირგვინისებრ შეფერილი ყვავილსაფრითაა, რომელიც ჩვეულებრივ 4 ან მეტი, სანექტრეებს მოკლებული, ფოთლისაგან შედგება. მტვრიანა მრავალია, ჩვეულებრივ გაფართოებული ძაფებით. ბუტკო შებუსვილია, ხასიათდება გრძელი შებუსვილი დინგიით. ნაყრფი კაკლისებრია გრძელი შებუსვილი ფხით დაბოლოებული. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია ან ბუჩქები მხოხავი ან სწორი ღეროთი. ყველა ფოთოლი მოპირისპირეა. მტვრის მარცვლები სფეროსებრია, სამლარიანი ან უღარო და მრავალფორიანი. ეგზინის ზედაპირი მარცვლოვანია.

გვარი აერთიანებს 170-მდე სახეობას, რომელიც დამახასიათებელია ზომიერი და თბილი ქვეყნებისათვის. ჩვენთან 5 სახეობაა გავრცელებული.

1. ღერო სწორმდგომია 2
— ღერო მხოხავია 3
2. ფოთოლი ფრთისებრია, განკვეთილი, 3—5 არათანაბარ ნაკვთად. ყვავილი რძისებრ-თეთრია 2. **C. recta L.**
— ფოთოლი ორმაგფრთისებრია განკვეთილი, მოგრძო და მოგრძო-ხაზურ ნაკვთებად. ყვავილი მოთეთროა 3. **C. flammula L.**
3. ყვავილი მარტოულია, გრძელყუწიანი, მუქი იისფერი ან წითელი, ღერო წვრილია 1. **C. viticella L.**
— ყვავილები მტევნებადაა შეკრებილი, მოყვითალო ფერისა ან თეთრია. ფოთოლი ფრთისებრია 4
4. ყვავილსაფრის ფოთლები წაწვეტებულია. ფოთოლი ვიწრო, პატარა ზომის ნაკვთებითაა, შუა ნაკვთი გრძლადაა წაწვეტებული, ლანცეტისებრია; გვერდითი ნაკვთები პატარა ზომისაა და ძირში მიახლოებული 5. **C. orientalis L.**
— ყვავილსაფრის ფოთლები ბლაგვია. ფოთოლი კვერცხისებრი, დიდი ზომის ფოთოლაკებითაა, მთლიანი ან ნაკვთიანი, ძირში, გულისებრ ამოკვეთილი ან მომრგვალო, წვერში მახვილი 4. **C. vitalba L.**

სექცია 1. *Flammula* DC. მტვრიანები ქვევითაა დახრილი, ურთერთ დაშორიშორებული. ყვავილსაფრის ფოთლები ბლაგვია ან წაწვეტებული.

1. **C. viticella L.** Sp. Pl. (1753) 543; Kuntze Monogr. Clem. (1885) 136; Липский Фл. Кавк. (1899) 203; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. II, 3 (1903) 108; Юзепч. во Фл. СССР VII (1937) 316; Колак. Фл. Абх. III (1939) 139; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 88; Гроссг. Опред. (1949) 51; Фл. Кавк.

4. ღერო მხოზავია, წვრილი. ფოთოლი ოდნავ ტყავისებრია, ფრთისებრ-სამწაკეთიანი; თითოეული ნაკვეთი კვერცხისებრია, კიდემთლიანი ან მრგვალებილი, იშვიათად ღრმად განკვეთილი, წვერში მოკლე წვეტით დაბოლოებული. ყვავილი მარტოულია, დიდი ზომის; ყვავილსაფრის ფოთლები 2—3 სმ სიგრძისაა, იისფერი ან მუქი წითელი, უკუკვერცხისებრი, წვერში წაწვეტებული, კიდეზე ტალღისებრი, შიგნითა მხარეზე შიშველი, გარედან სუსტად შებუსხვილი ან შუა ძარღვზე შიშველი; კოკრობისას გარედან კიდეების ვაყოლებით ხშირი, თითქმის ქეჩისებრი შებუსხვითაა. ნაყოფი ბრტყელია. სქლად შებუსხვილი. V—VI. $2n=16$.

აწერილია სამხრეთ ევროპიდან. ტიპი ინახება ლონდონში.

იზრდება ტყის ქვედა სარტყელში ბუჩქებში.

საქ. სსრ.: აფხ.: წებელდა, ანაკლიასა და რედუტკალეს შორის (რუბრეხტი), კოდორის ვაკეებით (ლაგოვსკი); ანაკლიადან წმინდა ნიკოლას საგუმავომდე (მედვედვი), შავი ზღვის სანაპიროს ვაკეებით (ნორდმანი).

საერთო გავრცელ.: დასავლეთი ხმელთაშ. ზღვ. მხრ.; ბალკ.; მც. აზ.

შენიშვნა: ამ სახეობის ველური სახით გავრცელება საქართველოში საეკვოა. მოგვეპოვება მხოლოდ საქერბარიუმი ეგზემპლარები, რომელიც შეგროვებულია ძველი ბოტანიკოსების მიერ შავი ზღვის სანაპიროდან, კერძოდ, აფხაზეთიდან. აფხაზეთის ფლორის საუკეთესო მცოდნეს ა. კოლაკოვსკის, ეს სახეობა, აღნიშნული მხარისათვის მითითებული აქვს მხოლოდ ძველი მონაცემების საფუძველზე და მოყავს, როგორც დეკორატიული მცენარე, რომელიც კულტურაშია გავრცელებული. თანახმად პროფ. ნ. ბუშისა ეს მცენარე ჩვენში შემოტანილი უნდა იყოს ადამიანის მიერ ხმელთაშუა ზღვითი ქვეყნიდან.

2. *C. recta* L. Sp. Pl. (1753) 767; Rupr. Fl. Cauc. (1869) 2; O. Kuntze Monogr. (1885) 111; Акинф. Фл. Центр. Кавк. (1894) 33; Шмальг. Фл. Средн. и Южн. Росс. 1 (1895) 4; Липский Фл. Кавк. (1895) 203; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1901) 108; Крашенин. во Фл. СССР VII (1937) 318; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 89; Гроссг. Опред. (1949) 51; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 31; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. 1 (1964) 86; Раналиевые на Кавказе (1966) 141.

4. ღერო სწორმდგომია; ფოთოლი ლეგაა, ფრთისებრ ვაკეული, 2—4 წყვილად განწყობილი დიდი ზომის ფოთოლაკებად; თითოეული ფოთოლაკი მოკლეყუნწიანია, მოგრძო კვერცხისებრი, ერთიმეორისაგან საქმოდ დაშორებული, ძირში სოლისებრი ან ოდნავ გულისებრი, წვერში წაწვეტებული. ყვავილი პატარა ზომისაა, 6—15 მმ სიგრძის, მრავალრიცხოვანი, ფარისებრ ყვავილედში შეკრებილი; ყვავილსაფრის ფოთოლი 4-ია, რძისებრ თეთრი, ვიწრო კვერცხისებრი ან მოგრძო ელიფსური, ბლაგვი, შიგნიდან შიშველი, გარედან მოკლებუსუსიანი; ნასკვი თითქმის შიშველია; სვეტი შებუსხვილია. ნაყოფი თითქმის შიშველია, ფრთისებრ-ბეწვიანი ფხით. VI—VII. $2n=16$.

აწერილია შუა ევროპიდან, ინახება ლონდონში. იზრდება მდელოებში მდინარეთა გასაღებებზე, ტყის მდელოებსა და ბუჩქნარებს შორის. სსრკ-ის სსრ.: ქართ.: ბორჯომი ძველი სასახლის ეზოში (ვ. კოზლოვსკი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.: ამიერკავკ.: აზერბ.; ევრ. ნაწ. (სამხ. ნაწ. ყირიმი).

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშ. ზღვ. მხრ.; მც. აზ.

3. *C. flammula* L. Sp. Pl. (1753) 544, 766; DC. Prodr. I (1824) 2; Boiss. Fl. Or. I (1867) 4; Липский Фл. Кавк. (1899) 203; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 110; Гроссг. Опред. (1949) 51; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 43; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 142. — *C. recta* var. *flammula* O. Kuntze Monogr. (1885) 115.

4. ღერო წვრილია, სუსტი, წიბოიანი. ფოთოლი გრძელყუნწიანია, ორმაგფრთისებრ განკვეთილი; მისი ფოთოლაკები პატარა ზომისაა, გრძელყუნწიანი, კვერცხისებრი ან მოგრძო, კიდემთლიანი ან 2—3-ნაკვთიანი. ყვავილი თეთრია, პატარა ზომის, მრავალი, საგველასებრ ყვავილედში შეკრებილი; ყვავილსაფრის ფოთლები ვიწროა, მოგრძო, ბლავვი, შიშველი, მხოლოდ გარედანაა კიდეზე სქლად შებუსვილი; ნასკვი შიშველია; სვეტი შებუსვილია. ნაყოფი შებრტყელებულია, შიშველი, წვერში შებუსვილი ფხით დაბოლოებული. VI—VII. 2n=16.

აწერილია სამხრეთ ევროპიდან. ინახება ლონდონში.

იზრდება ტყის ქვედა სარტყელში.

საქ. სსრ.: იმერ.: ქუთაისი (სრედინსკი), სურამის ქედის დასავლეთ ფერდობი, მდინარე ჩხერიმელა (მედვედევო).

საერთო გავრცელ.: ხმელთაშ. ზღვ. მხრ.; მც. აზ.

შენიშვნა: დატულია მხოლოდ სრედინსკის შეგროვებული ერთი არასრული ეგზემპლარი, რომლის შეგროვების ადგილი დასაზუსტებელია. მედვედევის მითითებით ეს ეგზემპლარი აღებული უნდა იყოს სურამის ქედის დასავლეთ ფერდობზე მდინარე ჩხერიმელას გაყოლებით. ახალი მასალა და სხვა რაიმე მითითება ამ მცენარის ჩვენში გავრცელების შესახებ არა გვაქვს.

4. *C. vitalba* L. Sp. Pl. I (1753) 544; M. Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 21; Boiss. Fl. Or. I (1867) 4; Rupr. Fl. Cauc. (1869) 2; O. Kuntze Monogr. (1885) 99; Шмальг. Фл. Средн. и Южн. Росс. (1895) 3; Липский Фл. Кавк. (1899) 203; Somm. et Levier Enum. (1900) 1; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1902) 111; Крашенин. во Фл. СССР VII (1937) 320; Колак. Фл. Абх. II (1939) 139; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 90; Гроссг. Опред. (1949) 51; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 44; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 86; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 143.

ჩ. მაღალი, მხოხავი ბუჩქია, მსხვილი წიბოიანი, მუხლებში შებუსვილი ღეროთი. ფოთოლი გრძელყუნწიანია, ფრთისებრ განკვეთილი, ხუთფოთლოვანი; ფოთოლაკები კვერცხისებრია მოკლყუნწიანი, თხელი ან თითქმის ტყავისებრი, რამდენიმე ნაკვით, ან კიდეზე მსხვილებილა, ზოგჯერ კიდემთლიანი, ძირში გულისებრი ან მომრგვალო. წვერში წაწვეტებული, ორივე მხარეს ძარღვების გაყოლებით შებუსვილი. ყვავილი პატარა ზომისაა, 9—10

(12) მმ სიგრძის, შეკრებილი ფარისებრ-საგველა ყვავილედში; ყვავილედის ფოთლები მოთეთროა, ცოტად თუ მეტად სქელი, მოგრძო, ბლაკი მხრიდან თეთრი ქეჩისებრი, გარედან უფრო სქლად შებუსხვილი. ნაწილობრივ ველია ან სუსტად შებუსხვილი, მისი ფხა გრძელბეწვიანია. VI—VIII. 2n=16.

აწერილია ევროპიდან. ინახება ლონდონში.

იზრდება ტყეში და ბუჩქნარში ქვედა სარტყლიდან დაწყებული ზედა სარტყლამდე.

საქ. სსრ.: აფხ.: გაგრა (ტრეტიაკოვი), გუდაუთი (ალბოვი), სოხუმსა და ფსირცხას შორის (ალბოვი; ნ. ბუში), ბზიფის ხეობა, (ხინთიბიძე), კოდორის ხეობა, სოხუმსა და აჭარას შორის (ბუში), წებელდა, იურევსკის ახლოს (ვორონოვი); სვან.: ლენტეხის ახლოს (სომიე და ლევიე); რაჭა-ლეჩხ.: სოფ. წესი, რიონის ნაპირზე (ბროტერუსი; კემულარია-ნათაძე); სამეგრ.: სოფ. სალხინოს ახლოს, წაჩხურას ხეობის აყილებით (კემულარია-ნათაძე, ქუთათელაძე, შხიანი, ლაჩაშვილი); იმერ.: ქუთაისის ახლოს, მდ. წყალ-წითელის ხეობა (ნ. ბუში; კემულარია-ნათაძე, ა. ქუთათელაძე), ბაღდადის ახლოს (ნ. ბუში; ა. ქუთათელაძე), ზემო-გოდოგანი (კემულარია-ნათაძე); გურ.: ოზურგეთი, მდ. სუფსის გაყოლებით (ზედელმეიერი); აჭარ.: ბათუმი, ქოლობერის ვაკის მიდამოები (მასალსკი); სამხ. ოს.: ქრია, გადასავალთან (ე. და ნ. ბუში), სოფ. კეხვისა და გუფთას შორის (იუზეპჩუკი); ქარდ.: თბილისი (ლიპსკი; სულაკაძე), თბილისი (როიანი), თბილისის მიდამოები, მამკოდა საგურამოს ქედთან (რუპრებტი), ნატანტარი (კაფიევი), თელეთის სატყეო (სოსნოვსკი), შიო მღვიმის ქედი (სოსნოვსკი; კემულარია-ნათაძე; ვართაპეტიანი), სურამის მთები (რუპრებტი), გორის ახლოს (ბროტერუსი), ბორჯომი, სოფ. ნეძვის ახლოს (მიშჩენკო), ბანისხევის ხეობა, ახალდაბა (მიშჩენკო); კახ.: ლაგოდეხი (პურინგი; ფომინი; მლოკოსევიჩი; გრინევიცი; კენიგი), მუკუზანი (ზ. ყანჩაველი), გარე კახ.: თუქურშიში, თოხლალური, კოტეხის ხევი, კაკაბეთი, ჩაილურა (ზ. ყანჩაველი); ქიზ.: შირაქის ველი (ზედელმეიერი), წითელწყაროს მიდამოები (შხიანი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ. (ყირიმი).

ზაერთო გავრცელ.: ევრ. (ატლანტური); ხმელთაშ. ზღვ. მზრ., მკ. აზ.

შენიშვნა: ტიბიურტი ფორმა, თხელი, მსხვილკბილა ფოთლოვანებით, ჩვენთან ნაკლებადაა გავრცელებული; ცნობილია მხოლოდ აჭარიდან და კახეთიდან. უფრო ფართოდ გავრცელებულია ეგზემპლარები დიდი ზომის, ცოტად თუ ბევრად სქელი, უფრო ზეშეშო, თითქმის ტყავისებრი ფოთლებით.

5. *C. orientalis* L. Sp. Pl. (1753) 543; M. Bieb. Fl. Taur. Cauc. II (1808) 20, III (1818) 377; Rupr. Fl. Cauc. (1882) 2; O. Kuntze, Monogr. (1885) 123; Шмальг. Фл. Средн. и Южн. Росс. 1 (1895) 4; Липский Фл. Кавк. (1899) 203; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 112; Крашен., во Фл. СССР VII (1937) 322; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 90; Гроссг. Опред. (1949) 51; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 31; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. 1 (1964) 86; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 144.

4. მორუხო მომწვანო მცენარეა, მოკლე ხეჭუჭა ბევრით შებუსვილი ან თითქმის შიშველი; ღერო მხოზავია ან მხვიარა, წვრილი, შეფოფილი ბოიანი; ფოთოლი მორუხო მომწვანოა, ოდნავ სქელი, ორმაგველი განკვეთილი კვერცხისებრ ან მოგრძო ფოთოლაკებად; თითოეული ფოთოლაკი თავის მხრივ ღრმადაა განკვეთილი ან გაყოფილი სამ ნაკეთად, რომელთაგან შუა ნაკეთი გრძელია და ვიწრო; ორი გვერდითი კი უფრო მოკლეა. ყვავილები, ფოთლის უბეში განწყობილ, პატარა ზომის საგველა ყვავილედშია შეკრებილი; ყვავილსაფრის ფრთლები 1,5—2,5 სმ სიგრძისაა, მოყვინთალო, მოგრძო ან ვიწრო ლანცეტისებრი, გრძლად წაწვეტებული, წვერში მოკლე ბეწვითაა ქეჩისებრ შებუსვილი, კიდზე უფრო ზშირბეწვიანია; მტვრიანას ძაფი ძირში გაფართოებულია, ცოტად თუ მეტად შებუსვილს; ბუტკო შებრტყელებულია, გრძელსვეტიანი, შებუსვილი. ნაყოფი გვერდებშებრტყელებულია, გრძელი ნისკარტით, ცოტად თუ მეტად შებუსვილი. VII—VII. 2n=16.

აწერილია ჩინეთიდან. ინახება ლონდონში.

იზრდება მთის ქვედა სარტყელში მშრალ ფერდობებზე, ბორცვებზე, ბუჩქნარში, მდინარის პირებზე, სარწყავი არხების გაყოლებით.

საქ. სსრ.: ქართ.: იბერია (პოპენაკერი), თბილისის ახლოს მდინარე მტკვარის კუნძულებზე (როაზი), თბილისი ბოტანიკური ბაღის ახლოს (სომიე და ლევიე), ვერე (ოვერინი), წყნეთის ახლოს (პაგირევი); კახ.: კარდანახი (ავერკინი); მესხ.: მტკვრის მარჯვენა ნაპირი სოფ. გობიეთის პირდაპირ, სოფ. რუსთავის ზემოთ, ბორცვებზე (სოსნოვსკი; კემულარია-ნათაძე, მანდენოვი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ.: ვოლგის ქვედა მხარე, ყირიმი; შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: ხმელთაშ. ზღვ. მხრ., (ალმოს. ნაწ.); მც. აზ. სომხ.-ქურთ.; ირ.; ცენტრ. და აღმ. აზ.

ტრიბი 2. Thalictreae (Langl.) Popov

შე ნი შ ვ ნ ა: ტრიბი Thalictreae, დადგენილია მ. პოპოვის მიერ 1958 წელს, ლანგლეს (Langlet) ქვეოჯახის Thalictroideae-ს მიხედვით. ეს ქვეოჯახი ლანგლემ გამოყო ციტოლოგიური ნიშნების საფუძველზე.

ტრიბი მოიცავს ერთ გვარს — Thalicttrum-ს და ხასიათდება მისი ნიშნებით:

გვარი 2. THALICTRUM L.

ყვავილი აქტინომორფულია, მარტივი, ჩვეულებრივ ჯამისებრი, 4 (5) ფოთლიანი ყვავილსაფრით, რომელიც ადრე ცვივა. სანექტრეები არ აქვს. მტვრიანა მრავალია, ყვავილსაფარზე გრძელი, ბუტკო მცირერიცხოვანია; ნასკვი ერთბუდიანია, ერთი თესლკვირტით. ყვავილსაჯდომი ბრტყელია. ნაყოფი მჯდომარე ან ყუნწიანი კაკლუჭაა; ნაყოფზე შერჩენილია მჯდომარე დინგი. მრავალწლოვანი, ბალახოვანი მცენარეებია, წვრილი ყვავილებითა და მორიგეობით განწყობილი ფრთისებრ ან სამმაგად დაყოფილი ფოთლებით. მტვრის მარცვლები სფეროსებრია, უღარო; გაბნეულად განლაგებული მრავალი ფორმით (7—12); ეგზინის ზედაპირი წვრილმარცვლოვანია.

1. ფოთოლი სამმაგად სამფოთოლაკიანია. მტვრიანის ძაფი ძირში გურზისებრია გამსხვილებული

— ფოთოლი ორჯერ ან მრავალჯერ ფრთისებრია. გამსხვილებული არ არის

2. მცენარე ჭირკვლოვანი შებუსებითაა, ჩვეულებრივ არასასიამოვნო სუნით

— მცენარეს ჭირკვლოვანი შებუსვა არა აქვს, შიშველია

3. პატარა მცენარეა, 5—20 სმ სიმაღლის. ფოთლები ღეროს ძირშია განვითარებული, იშვიათად ღეროზე ერთი ფოთოლია. ყვავილი მარტივი მტევანია. ალპური სარტყლის მცენარეა

— მცენარე უფრო მაღალია, 150 სმ-მდე სიმაღლის. ღერო შეფოთლილია. ყვავილენი საგველაა ან ფარისებრია. ტყის სარტყლის მცენარეა

4. ყვავილენი ფართობირამიდული, ძლიერ დატოტვილი საგველაა

— ყვავილენი ფარისებრია ან ვიწრო საგველა

5. ფოთოლაკები დიდი ზომისაა, ფართო, გლუვი

— ფოთოლაკები ჩვეულებრივ პატარა ზომისაა მკაფიოდ გამოსახული შესამჩნევი ბადისებრი ძარღვებით

გვარი მოიცავს 70-მდე სახეობას, რომელიც სხვადასხვა ეკოლოგიურ პირობებშია დედამიწის ორივე ნახევარ სფეროში გავრცელებული. კავკასიაში ამ გვარის 6 სახეობა იზრდება, რომელთაგან ერთი ენდემია. კავკასიის ყველა წარმომადგენელი ერთ სექციას ეკუთვნის.

სექცია 1. *Thalictrum* — ხასიათდება გვარის ნიშნებით.

1. *Th. triternatum* Rupr. Fl. Cauc. (1869) 2, 285; Trautv. Incr. (1882) 7; Lecoq. Monogr. (1885) 97; Smirn. Enum. (1887) 930; Boiss. Fl. Or. Suppl. (1888) 2; Albov Prodr. (1895) 2; Липский Фл. Кавк. (1899) 204; Дополн. 1 (1902) 31; Radde Mus. II (1901) 43; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 184; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 121; Опред. (1949) 59; 2, IV (1950) 73; Невский во Фл. СССР VII (1937) 515; Колак. Фл. Абх. II (1939) 155; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა II (1948) 9; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. 1 (1964) 88; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 147. Icon. Rupr. Fl. Cauc. tab. I, fig. 11.

2. მცენარე მრავალწლოვანია 30 (50) სმ-მდე სიმაღლის, შიშველი; ფოთოლი სამმაგად სამფოთოლაკიანია მრბელი ყუნწით და მომრგვალო-უკუკვერცხისებრი ან თითქმის მომრგვალო ფოთოლაკებით; ფოთოლაკები ძირში მომრგვალოა, თითქმის გულისებრი ან სოლისებრი, კიდევ მთლიანი, ზედა ნაწილში უთანაბრო მრგვალებილა ან მსხვილი ეკლისებრი კბილე-

ბით. ყვავილი თეთრია, გრძელყუნწიანი; ყვავილსაფრის ფოთლები მოკლეა; სამტვრეები ზღაგვია; მტერის ძაფი სამტვრის ძირში გურზისებრი გამსხვილებულია. დინგი შუბისებრია. კაკლუქა მოგრძოა, 8 წერტილიანი აქვს. VII—VIII.

ტიპი: „მდინარე ბელაიას სათავეები. შიტლიბის გადასავლის ჩრდილო-აღმოსავლეთი ფერდობი. 15.VIII.1865, შაროიანი“.

იზრდება ალპურ სარტყელში კლდეებსა და ჩამონახვავებზე.

საქ. სსრ.: აფხ.: ბზიფის ქედი, (ალბოვი; ფურცხვანიძე); ჩაშშირა, აჩიბოხი, ახალიბოხი, პოპუიმე (ალბოვი); სამეგრ.: მთა ცვარი, მიგარია (ალბოვი). მთა იხაჩყუე (კემულარია-ნათაძე და სხვა), მთა ყვირა (კემულარია-ნათაძე და სხვა); იმერ.: სახვლარის ხეობა, შორაპნის რაიონი (ი. ბუაჩიძე); აჭარ.: აჭარა-იმერეთის ქედი, მთა შვენაბადის ახლოს (ე. ქიქოძე), მაკცევანტა, ჩირუხი (ა. მაყაშვილი); ქართ.: ბორჯომის მიდამოები, სადგური საკოპავი (ე. კოზლოვსკი; კემულარია-ნათაძე).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ. (დას. ნაწ.)

2. *Th. alpinum* L. Sp. Pl. (1753) 545; M. Bieb. Fl. Taur-Cauc. III (1808) 377; DC. Prodr. I (1824) 12; C. A. Mey. Verz. (1831) 202; Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 6; Boiss. Fl. Or. I (1867) 6; Rupr. Fl. Cauc. (1882) 3; Trautv. in A. H. P. IV, I (1884) 99; Lecoy. Monogr. (1885) 118; Smirn. Enum. (1887) 929; Акинф. Фл. Центр. Кавк. (1894) 34; Липский Фл. Кавк. (1899) 203; Somm. et Levier Enum. (1900) 1; Radde, Mus. II (1901) 43; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 188; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 121; Невский во Фл. СССР VII (1937) 519; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 92; Гроссг. Опред. (1949) 59; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 73; Рзазаде, во Фл. Азерб. IV (1953) 101; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. 1 (1964) 88; Кем.-Нат. Ранапиевы на Кавказе (1966) 149.

2. მცენარე პატარაა, 5—20 სმ სიმაღლის; ფოთლები ღეროს ძირშია განწყობილი, გრძელყუნწიანია, თითქმის ტყავისებრი, ზემოდან მწვანე, ქვედა მხარეზე ლევა, ფრთისებრი ან ორჯერფრთისებრი დაყოფილი; ფოთოლაკები მოკლყუნწიანია ან მკდომარე, უკუკვერცხისებრი, კიდეზე ზღაგვანია. ყვავილი მოწითალო-მურა ფერისა ან მოწითალო, პატარა ზომის; ყვავილსაფრის ფოთლები ელიფსურია, ზღაგვი. მტერის ძაფი მთელ სიგრძეზე ერთნაირი სისქისაა; სამტვრე ზღაგვია. კაკლუქი ოდნავ მოწითალია, მოგრძო კვერცხისებრი, ნათლად გამოსახული წიბოებით. VI—VII. 2n=14.

აწერილია დასავლეთ ევროპიდან. იხაზება ლონდონში.

იზრდება ალპურ სარტყელში კლდის ნაპრალებში, მორენებსა და მდელოზე.

საქ. სსრ.: აფხ.: ბზიფის ქედი (ალბოვი; ვორონოვი; ფურცხვანიძე); სვან.: ბეჩოს გადასავალი (აქინფიევი); მთიულ.: ორწვერის (ყაზბეგი) მყინვარის ახლოს (მ. პრიზოდო), ყაზბეგი (რადე; ნ. დესულავი; დ. სოსნოვსკი), კობი, (ი. მედევედი; აქინფიევი); თუშ-ფშავ-ხევსურ.: ხევსურეთი, სადიკლო (დ. გრიგორაშვილი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ., სომხ.; უკრ. ნაწ.; ციმბ.; შუა აზ.; შორ. აღმ.

საერთო გავრცელება: შუა ევრაზია; ხმელთაშუა ზღვა; მხრ.; დას. ნაწ. მც. აზ.; სომხ.-ქურთ.; ირ.

3. *Th. foetidum* L., Sp. Pl. (1753) 545; Ledeb. Fl. Ross. 1 (1842) 7; Boiss. Fl. Or. 1 (1867) 7; Lecoy. Monogr. (1885) 181; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 185; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 6; Невск., во Фл. СССР (1937) 520; Колак. Фл. Абх. II (1939) 155; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 92; Гроссг. Опред. (1949) 59; 2, IV (1950) 74; Pzazade во Фл. Азерб. IV (1953) 101; Тахтадж. во Фл. Арм. I (1954) 225; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. 1 (1964) 88; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 150.

4. მცენარე 10—50 (60) სმ სიმაღლისაა. ჩვეულებრივ მოკლე ჯირკვლავანი ბეწვით შებუხვილი; ღერო შეფოთილია; ფოთოლი ორმაგფრთისებრია, წვრილი ოვალური ან მომრგვალო ფოთოლაკებით, რომლებსაც კიდეზე მცირერიცხოვანი (ჩვეულებრივ 3) კბილი აქვს; ყვავილენი ფარჩხატიანი, მტკენისებრი. ყვავილი პატარა ზომისაა; ყვავილსაფრის ფოთლები მოგრძოა, იისფერი ან მომწვანო იისფერი; მტკერის ძაფი წვრილია; ნასკვი მჯდომარეა. კაკლუქი მჯდომარეა, ღრმა ღარებიანი, შებუხვილი. VI—VII. $2n=14$ (სურ. 12).

აწერილია სამხრეთ ევროპიდან.

იზრდება ტყის პირებზე, ბუჩქნარში და ქედლორიდან ადგილებზე მთის შუა და სუბალპურ სარტყელში.

საქ. სსრ.: მთელ რესპუბლიკაში.

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვა. სანაპ., აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ.: ციმბ.; შუა აზ.; შორ. აღმ.

საერთო გავრცელება: შუა ევრაზია; ხმელთაშუა ზღვა; მხრ.; დას. ნაწ. მც. აზ.; სომხ.-ქურთ.; ირ.

4. *Th. Buschianum* Кем.-Нат. საქ. ფლორა IV (1948) 93; Not. Syst. Georg. Tbilis. 23 (1963) 34; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. 1 (1964) 89; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 151. — *Th. minus* auct. cauc. p.p. под L. — *Th. minus* var. *pratense* in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 190.

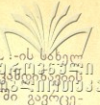
4. მცენარე 25—150 სმ სიმაღლისაა, შიშველი; ღერო ცილინდრულია, სწორი, იშვიათად ოდნავ დაკლანილი, თითქმის თანაბრად შეფოთილი; ფოთოლი მუქი მწვანეა, ორმაგფრთისებრი, ხასიათდება დიდი ზომის მომრგვალო ან მომრგვალო კვერცხისებრი, კიდეზე დაკბილული, გლუვი ფოთოლაკებით; ყვავილენი ფართოდ გაშლილი საგველაა. ყვავილი პატარა ზომისაა; გვირგვინის ფურცლები მომწვანო-მოწითალოა, კიდეზე მოთეთრო სიფრიფანაა; სამტკრე ხაზურია, მოკლე ძაფით; ნასკვი მჯდომარეა. კაკლუქი კვერცხისებრია ან ელიფსური, კარგად გამოსახული წიბოებით. VI—VII.

ტიპი: „სამხრეთ ოსეთი, ედისის ხეობა ქაბუსტასა და ძგუბირს შორის, 6.IX.1933, ე. და ნ. ბუში“. ინახება თბილისში.

იზრდება ტყეში, მდელოებზე, ბუჩქნარში და ტყის პირებზე მთის შუა სარტყლიდან სუბალპურ სარტყლამდე.

საქ. სსრ.: მთელ რესპუბლიკაში.

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: მთელ კავკასიაში.

შენიშვნა: ეს მცენარე კავკასიის მკვლევართა მიერ *Th. minus* L.-ის სახელწოდებით განიხილებოდა, მაგრამ უკანასკნელი სახეობა სამხრეთ კავკასიაში ზღვის სანაპირო ქვეყნების მცენარეა და გვარი *Thalictrum*-ის ჩვეულებრივი ლეზული სახეობებისაგან კარგად განსხვავდება პატარა ზომით, დიდი კაკლუქებით, რკალისებრ გადახრილი ფოთლებით და პატარა ფოთოლაკებით. ჯერ კიდევ ნ. ბუში (1901—1903) კავკასიის ეგზემპლარებს შორის, სავსებით მართებულად ანსხვავებდა და აღნიშნავდა ორ სახესხვაობას: var. *pratensis* და var. *collinum*, რომლებსაც დამოუკიდებელ სახეობებად ვფიქრობთ. ერთი მათგანი (var. *pratensis*) აწერილია *Th. Buschianum*-ის სახელწოდებით (ნ. ბუშის საპატივცემულოდ), მეორე კი აღდგენილია დამოუკიდებელი სახეობის რანგში.

5. *Th. collinum* Wallr. in Sched., Crit. d. Prant. Fl. Hab. (1822) 259; DC. Prodr. I (1824) 13; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. 1 (1964) 88; Kem.-Nath. Ранапиевые на Кавказе (1966) 152. — *Th. minus* L. var. *collinum* N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 191.

4. მცენარე 25—100 სმ სიმაღლისაა; ღერო სწორია, შეფოთილი, მარტივი ან ზედა ნაწილში დატოტვილი; ფოთოლი ოთხხაზად ფრთისებრია, პატარა ზომის მომრგვალო ფოთოლაკებით, თითოეული მათგანი თითქმის ტყავისებრია, ქვემოდან ხშირი, ბადისებრი მკვეთრად გამოსახული ძარღვებითა და ჩვეულებრივ ქვემოთ გადაკეცილი კიდიით; ყვავილედირაველსაველიანი პირამიდული საგველაა. ყვავილი პატარა ზომისაა, მომწვანო ფერის ყვავილსაფრის ფოთლებით. სამტკრეები გრძელქაფიანია, ყვავილიდან ამოყოფილი. თესურები მკდომარეა, სწორი. $2n=42$.

აწერილია ევროპიდან, ზუსტი ადგილის მიუთითებლად.

იზრდება მშრალ, ღია ადგილებზე.

საქ. სსრ.: აფხ.: სოხუმი, გუმის ხეობა, კირქვიანი კლდეები (ალბოგი, კოლაკოვსკი; ფურცხვანიძე); იმერ.: ქუთაისსა და რიონს შორის; წყალტუბო (ა. ქუთათელაძე); ქართ.: ბორჯომი (აკინფიევი; რადე), თბილისის მიდამოები (სმირნოვი; სოსნოვსკი), მცხეთა (ფედჩენკო; სოსნოვსკი), წილკანი (ბუში), მუხრან-მლაშე (სანაძე), ლილო (ტიმოფეევი, სანაძე); გარე კახ.: ხაშმი (ჰოპენაევი), გარეჯის ველი (ტროიცი); კახ.: ლავოდენი (მლოკოსევიჩი); ქიზ.: შირაქის ველი (ტროიცი; სახოკია, კაკულია, სოხაძე).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ. (სამხრეთ-დასავლეთი); დას. ციმბირი, შუა აზ. (ჩრდილო ნაწ.).

საერთო გავრც.: შუა ევრ.; აზია.

var. *Ledebourianum* (C. A. Mey.) Kem.-Nath. comb. n. — *T. Ledebourianum* C. A. Mey. sec. Rupr. Fl. Cauc. (1882) 4. — *Th. minus* var. *Ledebouriana* N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 193. — ფოთოლაკები ძალიან ვიწროა, ძირში სოლისებრი და მახვილკბილა.

იზრდება მშრალ, ღია ფერდობებზე ტიპურ ფორმასთან ერთად. გვხვდება იშვიათად.

შენიშვნა: ს. ნევსკი (Фл. СССР, 1934), მიუხედავად იმისა, რომ კრებადი სახეობის — *Th. minus* auct. (non L.) ფარგლებში ასხვავებს ეკოლოგიურ და მორფოლოგიურ ტაქსონომიურ ერთეულებს (*Th. collinum* Wallr., *Th.*

6. საქართველოს ფლორა, II

sibiricum L. p. p.; Th. globuliflorum Ledeb.) თავისი გავრცელების უმთავრესი კერა ვრული არეალებით, მაინც თავს იკავებს მათი დამოუკიდებელი სახეობების მსგავს ვნელობით განხილვაზე. მართებულია, T. collinum Wallr., რომელიც კავკასიის ფლორაში გვხვდება, განხილული იყოს დამოუკიდებელ სახეობად. მის დამოუკიდებლობას თვლიდა დეკანდოლიც, რომელიც სრულებით არ იყო წვრილი სახეობების მომხრე.

6. Th. simplex L. Mant. I (1767) 78; Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 10; Boiss. Fl. Or. I (1867) 8; Rupr. Fl. Cauc. (1882) 285; Акинф. Фл. Центр. Кавк. (1894) 36; Липский Фл. Кавк. (1899) 204; Somm. et Levier Enum. (1900) 2; Radde, Mus. Cauc. (1900) 43; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1901—1903) 194; Гроссг. Фл. Кавк. (1930) 122; Невск., во Фл. СССР VII (1937) 526; Колак. Фл. Абх. II (1939) 155; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 93; Гроссг. Опред. (1949) 59; Pзазاده, во Фл. Азерб. IV (1953) 74; Тахтадж. Фл. Арм. I (1954) 225; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 89; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 153.—Th. flavum auct. cauc. non L.—Th. strictum Ledeb. Fl. Ross. I (1842).

4. მცენარე 60—150 სმ სიმაღლისაა, მარტივი, სწორი ღეროთი; ფოთოლი ცოტად თუ მეტად ღეროზეა გაკრული, ორ-სამმაგფრთისებრია; ფოთოლაკები მოგრძოა, ძირში სოლისებრი; ყვავილენი ვიწრო, პირამიდული საგველაა. ყვავილი წვრილყუნწიანია, ქვევით დახრილი; ყვავილსაფრის ფოთლები მწვანეა ან მოწითალომომწვანო, ოვალური ფორმის; მტვრიანა წვრილიაფიანია; სამტვრე წვეტით ბოლოვდება. კაკლუქა შიშველია, კვერცხისებრი; დინგი შუბისებრია. VI—VII. 2n=56; 70.

აწერილია ევროპიდან. ინახება ლონდონში.

იზრდება ტენიან ადგილებში, მდინარის პირებზე, ბუჩქნარში და ტყის პირებზე, მთის ქვედა და შუა სარტყელში.

საქ. სსრ: აფხ.: ჩხალთა, წებელდა (ვორონოვი); სვან.: ლენტეხი (კეცხოველი); ქართ.: ატენის ხეობა, ტბები (სოსნოვსკი); ჯავახ.: ქციას სათავეები (კობლოვსკი);

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ.: ციმბ.; შორ. აღმ.; შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: ევრ.; ბალკ.; მც. აზ.; აღმ. აზ.

ტრიბი 3. Anemoneae DC.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა : ტრიბი Anemoneae, დეკანდოლის (De Candolle, Syst., 1818, Prodr. 1824) მიერაა გამოყოფილი და შეტანილია ყველა შემდგომ სისტემაში სხვადასხვა მოცულობითა და მნიშვნელობით. ყველაზე დიდი მოცულობით ეს ტრიბი განხილულია ენგლერის (Engler-Prantl, 1894) სისტემაში, სადაც გაუქმებულია ტრიბები Ranunculaceae და Clematideae, ხოლო მათში გაერთიანებული გვარები ტრიბი Anemoneae-შია გადატანილი. აღსანიშნავია, რომ ტრიბი Anemoneae ბარტლინგის (Bartling, 1830) მიერ დამოუკიდებელ ოჯახადაც კი იყო ამაღლებული, მაგრამ შემდგომ მკვლევართა შორის ვერ ჰპოვა აღიარება.

ყვავილი აქტინომორფულია, მარტოული ან ქოლგისებრ ყვავილებად შეკრებილი. ყვავილის ან ყვავილედის ქვეშ განვითარებულია საბურველი, რომელიც ჩვეულებრივ 3 (4—2), თავისუფალი ან ძირში შეზრდილი, კენწურული ფოთლისაგანაა შემდგარი. ყვავილსაფარი მარტივია, გვირგვინისებრი ან ჯამისებრი, ექვსფოთლიანი, იშვიათად ფოთოლი მეტია (20-მდე). სანქტრეები არა აქვს. მტკრიანა მრავალია. ნაყოფი და ბუტკო თავისუფალია, მრავალი; ნაყოფი თესლურაა, მოკლე, შიშველი ფხით. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია მიწისქვეშა, ხშირად ხორცოვანი ფესურით. მტკრის მარცვლები სფეროსებრია, სამღარიანი; ეგზინის ზედაპირი მარცვლოვანია, ღარების მემბრანის ზედაპირი აქა-იქა ბორცვებით მოფენილია.

20—100 სახეობიდან, რომელიც ჩრდილო ნახევარსფეროს ზომიერ საბუტყელსა და სამხრეთ ამერიკაშია გავრცელებული, ჩვენთან 4 სახეობა იზრდება.

1. ყვავილი ყვითელია 2
- ყვავილი სხვა ფერისაა 3
2. ფესვთანური ფოთოლი რამდენიმეა. საბურველის ფოთლები მკდომარეა. ყვავილი ოქროსფერ ან გოგირდისფერ ყვითელია 3. *A. speciosa* Adams
- ფესვთანური ფოთოლი ჩვეულებრივ ერთია, იშვიათად ორი. საბურველის ფოთლები ყუნწიანია. ყვავილი მკრთალი ყვითელი ფერისაა 1. *A. ranunculoides* L.
3. ყვავილი ცისფერია ან ლურჯი. საბურველის ფოთლები გრძელყუნწიანია 4. *A. caucasica* Willd. (*A. blanda* auct. cauc.)
- ყვავილი სხვა ფერისაა, ხშირად კრელი. საბურველის ფოთლები მკდომარეა 4
4. ფოთოლი თითქმის 5 ნაკვეთიანია, მოხაზულობით მონარგვალა, ხუთკუთხიანი. ყვავილსაფრის ფოთლები გარედან შებუხვილია. ნაყოფი ფართო ელიფსურია, საკმაოდ გრძელი ნისკარტით. ყვავილები ქოლგის სახითაა შეკრებილი 2. *A. fasciculata* L.
- ფოთოლი 3-ნაკვეთიანია ან სამფოთოლაკიანი, მოხაზულობით გული-სებრი. ყვავილსაფრის ფოთლები შიშველია. ნაყოფი ელიფსურია, მოკლე ნისკარტით 3. *A. speciosa* Adams

სექცია 1. *Anemonanthea* DC. — თესლურები მკდომარეა, შიშველი ან მიტკეცილბეწიანი, მოკლე სვეტით ან მკდომარე ნისკარტით. მცენარეს ყვავილობის დროს ფესვთანური ფოთლები არა აქვს ან იშვიათად ერთი ფოთლითაა.

1. *A. ranunculoides* L. Sp. Pl. (1753) 341; Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 14; Boiss. Fl. Or. I (1867) 14; Rupr. Fl. Cauc. (1869) 13; Albov Prodr. (1895) 3; Липский Фл. Кавк. (1899) 205; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1901—1903) 87; Юзепч. во Фл. СССР VII (1937) 242; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 97; Гроссг. Опред. (1949) 50; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 38; Pзазде,

во Фл. Азерб. IV (1953) 58; Тахтадж. Фл. Арм. I (1954) 170; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 87; Кем.-Нат. Ранадиевые на Кавказе (1966) 157.

4. მცენარე ხორკლოვანი, მხოზავი ფესურითაა; ღერო წვრილია, ერთი ფესვთანური ფოთლითაა, რომელიც ყვავილობისას ჩვეულებრივ აღარ რჩება; საბურველის ფოთლები მოკლეყუნწიანია, სამი, მოხაზულობით ლანცეტისებრი ან ხაზურ-ლანცეტა, ორმაგ სამად გაყოფილი წაწვეტებული შუა ნაკვეთით ან ხუთად განკვეთილი; მათი შუა ნაკვეთი წაწვეტებულია, გვერდითი კი მოკლეა ბლაგვეწვერიანი; ყვავილის ყუნწი გრძელია, წვრილი, ჩვეულებრივ გრძელბეწვიანი. ყვავილი ყვითელია. მარტოული ან 2—5 ქოლგასებრ ყვავილედშია შეკრებილი; ყვავილსაფრის ფოთლები ელიფსურია ან კვერცხისებრი; მტკრიანა მრავალია ყვავილსაფარზე ბევრად მოკლე. თესურა, შებუსხილია, ხასიათდება მოკლე დაკლანილი, წვერში შიშველი ფხით. IV—V. $2n=32$.

აწერილია ჩრდილოეთ ევროპიდან.

იზრდება მთის შუა სარტყლიდან ზედა სარტყლამდე ფოთლოვან ტენიან ტყეში.

საქ. სსრ.: აფხ.: წებელდა, წიფლის ტყე (ვორონოვი), აქმგუეს ქედი (ალბოვი); რაჭა-ლეჩხ.: სოფ. აბანოეთის ახლოს ტყეში (მ. სოხაძე); იმერ.: ნაქერალას ქედი (კემულარია-ნათაძე, ა. ქუთათელაძე); ქართ.: ბორჯომის მიდამოები, მდინარე მტკვრის ხეობის გაყოლებით (კოზლოვსკი; კემულარია-ნათაძე), ბანისხევი (სოსნოვსკი), საგურამოს ქედი (ზედელმეიერი; კაფიევი); კახ.: ლაგოდეხი, ტყეში (ტ. რობი), ლაგოდეხის ნაკრძალი წიფლნარ-რცხილნარ ტყეში (კემულარია-ნათაძე; დოლუხანოვი), ალაზნის მარცხენა ნაპირი (ა. გამრეკელი); გარე კახ.: ჩაილურის ტყე (იგივე).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ. (ლენქორანი); ევრ. ნაწ. (ყირიმი).

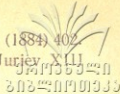
საერთო გავრცელ.: ჩრდ. და შუა ევრ.: ხმელთაშ. ზღვ. მზრ.: მც. აზ.

სექცია 2. *Homalocarpus* DC. — ბრტყელნაყოფიანი. თესურა შიშველია, ქლიერ გაბრტყელებული, ფართო სიფრიფანა ფრთისებრი არშიითა და მოკლე ირიბი ნისკარტით. საყვავილე ყლორტი გვერდითაა და ქერქლისებრი ან მწვანე ფოთლის უბიდან გამოდის, საბურველის ფოთოლი 4, ჯვარედინად განლაგებული.

მწკრივი 1. *Narcissiflorae* Juz. — ყვავილები მარტივ ქოლგაშია შეკრებილი. ფოთოლი ჩვეულებრივ თათისებრია დანაკვეთული.

2. *A. fasciculata* L. Sp. Pl. (1753) 542; Юзепч. во Фл. СССР VII (1937) 270; Колак. Фл. Абх. II (1939) 135; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 101; Гроссг. Опред. (1949) 50; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 39; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 88; Кем.-Нат. Ранадиевые на Кавказе (1966) 159. — *A. narcissiflora* M. Bieb. Fl. Taug.-Cauc. II (1808) 20; Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 18; Boiss. Fl. Or. I (1867) 14; Шмальг. Фл. Средн. и Южн. Росс. I (1895) 9; Липский Фл. Кавк. (1899) 205; Somm. et Levier Enum. (1900) 2; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 92; Опред. Ranales (1919)

34. — *N. narcissiflora* var. *umbellata* Trautv. in A. H. P. VII, 2 (1884) 402.
— *N. narcissiflora* var. *caucasica* Schipcz. in A. H. B. Univers. Jurjev. X [11] 111
(1912) 99. — *N. umbellata* Grossh. Фл. Кавк. II (1930) 105.

4. მცენარე 15—50 სმ სიმაღლისაა; ღერო სწორმდგომია, ძირში ძველი ფოთლის ყუნწების ერთმანეთში გადახლართული ძაფებისა და ბოჭკოების მონარჩენებითაა დაფარული; ფოთოლი ზემოდან, ჩვეულებრივ ძარღვების გაყოფებით, ხშირბეწვიანია; ქვემოდან მთელ ზედაპირზე გაფანტული ბეწვითაა შებუსვლილი; ფესვთანური ფოთლები, გრძელყუნწიანია, მოხაზულობით თირკმლისებრ-გულისებრი ფირფიტით, 5 ან 3 დიდი ზომის მჯდომარე ან მოკლეყუნწიან სეგმენტად გაყოფილი თითოეული სეგმენტი თავის მხრივ შუამდგა სამად დაყოფილი და მოგრძო კბილებიან, მჯდომარე 3 მოგრძო დაკბილულ ნაკვთადაა განკვეთილი; ყვავილის ყუნწი საბურველზე გრძელია ან მისი ტოლი. ყვავილები მარტივ ქოლგებშია შეკრებილი; ყვავილსაფრის ფოთლები თეთრია, ვარდისფერი ან მეწამული, უკუკვერცხისებრი, წვერში მოზღაგვო. თესლურა ფართო ელიფსურია. V—VII. $2n=14, 32$ (სურ. 13, 1).

აწერილია ტრაპეზუნდსა და არზრუმს შორის. ინახება პარიზში.

იზრდება სუბალპურ და ალპურ მდელოებზე და ზედა სარტყლის ტყის მდელოებზე.

საქ. სსრ.: ყველა რაიონი.

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკაცე.; ამიერკაცე.

საერთო გავრც.: მც. აზ.; სომხ.-ქურთ.

var. *rosea* Trautv. — ყვავილი ვარდისფერი ან მეწამულია. იზრდება ტიპობრივ ეგზემპლარებთან ერთად.

var. *longipedunculata* Kem.-Nath.

ყვავილის ყუნწი საბურველის ფოთლებზე ბევრად გრძელია. იზრდება ტიპობრივ ეგზემპლარებთან ერთად.

©. 3. *A. speciosa* Adams in herb. Willd. ex Pritzel in Linnaea XV (1841) 685; Rupr. Fl. Cauc. (1869) 12, 286; Юзепч. во Фл. СССР VII (1937) 281 p.; Колак. Фл. Абх. II (1939) 135; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1958) 101; Рзазаде, во Фл. Азерб. IV (1953) 60; Тахтадж. Фл. Арм. I (1954) 176; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 87; Kem.-Nath. Ранадиевые на Кавказе (1966) 160. — *N. narcissiflora* var. *subuniflora* C. A. Mey. Verz. Kolen. (1849) 54; Rupr. Fl. Cauc. (1882) 285; Boiss. Fl. Or. Suppl. (1888) 3; Акинф. Фл. Центр. Кавк. (1894) 38; Липский Фл. Кавк. (1899) 205; Somm. et Levier Enum. (1900) 2; Radde, Mus. Cauc. II (1901) 44; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 95. — *N. narcissiflora* var. *chrysantha* C. A. Mey. in (Sched.; Липский Фл. Кавк. (1899) 205; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 95. — *N. narcissiflora* subsp. *chrysantha* Ulbr., in Engl. Bot. Jahrb., 37 (1906) 266; Юзепч. во Фл. СССР VII (1937) 282; Гроссг. Фл. Кавк. 2 IV (1950) 47. — *Anemone chrysantha* (C. A. Mey.) Grossh. во Фл. Кавк. II 1930) 105; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 102.

4. მცენარე 6—20 სმ სიმაღლისაა; ღერო შიშველია ან მკვრივი, ხშირად მუქი ფერისაა; ღეროში წინაწლის ფოთლების ყუნწის ბოქვების მრავალი ნატივითი ფარული; ფოთოლი ძარღვებსა და კიდებზე წამწამისებრ ბეწვიანია, მოხაზულობით მომრგვალო-გულისებრი, ღრმადა განკვეთილი მახვილი ნაკვთებით დაბოლოებულ სეგმენტებად; ფესვთანური ფოთლები, ცოტად თუ მეტად გრძელყუნწიანია, უკანასკნელი ძირში გაფართოებულია; საბურველის ფოთლები მჯდომარეა, ძირში ხშირბეწვიანი. ყვავილი გრძელყუნწიანია, ყვითელი, გოგირდისფერ-ყვითელი, ვარდისფერი ან თეთრი, მარტოული ან ქოლგასებრ ყვავილედში შეკრებილი. ყვავილსაფრის ფოთლები კვერცხისებრია ან უკუკვერცხისებრი, წვერში წაწვეტებული ან მობლაგვო. თესლურა ელიფსურია. VII. 2n=16 (სურ. 13,2).

აწერილია კავკასიონიდან, ინახება ბერლინში.

იზრდება ალპურ სარტყელში კლდეებსა და ქვიან ფერდობებზე.

საქ. სსრ.: აფხ: სამურზაყანო მთა ეფშირა (ალბოვი); სვან.: ქელი აბაკურა 2500—2700 მ (დოლუხანოვი), მთა ბაკხი (ხარაძე, სახოკია), ნაკრას სათავეები (სახოკია); სამეგრ.: ჩიტავალა (ალბოვი); რაჭა-ლეჩხ.: ლეჩხუმი, მთა ცეკური (ხინთიბიძე და მიქელაძე), მამისონის გადასავალი; (დესულავე; კემულარია-ნათაძე, ხინთიბიძე, მიქელაძე); მთიულ.; ყაზბეგის მყინვარი ორწვერი (სოსნოვსკი; ძევანოვსკი), ყაზბეგის მიდამოები, ბეთლამის გადასავალი (ხარაძე, ხუციშვილი), ყაზბეგი (რაძე), სოფ. ჯუთა, საძროხიას ქედი (გაჩეჩილაძე), ჩხერის მყინვარზე მიმავალი გზა (კასპიევი); თუშმ-ფშავ-ხევსურ.: პირიქითის ხევსურეთი, მწვერვალი ზუბუქი (გრიგორაშვილი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.

შ ე ნ ი შ ვ ა: ეს სახეობა პირველად მოყვანილი იყო მეიერის მიერ 1831 წელს — *A. narcissiflora*-ს სახელწოდებით, როგორც ყვითელყვავილიანი მცენარე. ამავე სახელწოდებით იხილავს მას ლედებური (1842); მაგრამ მეიერს ეტიკეტზე აღნიშნული აქვს *A. narcissiflora* var. *chrysantha*-ს სახელწოდებით, როგორც ეს მოხსენებული აქვს ბუშსაც (1903); შემდეგში ულბრიხი (1906) ამ სახესხვაობას ამოღებს ქვესახეობად — ssp. *chrysantha*. ა. გროსპიმი კი (1930) მას, იხილავს, როგორც დამოუკიდებელ სახეობას (*A. chrysantha* (C. A. Mey.) A. Grossh). ადამსის მიერ პერბარიუმში აღნიშნული იყო *A. speciosa*-ს სახელწოდებით და 1851 წელს გამოქვეყნებული ვილდენოვისა და პრიტცლის მიერ. ამგვარად პრიორიტეტის წესის თანახმად უპირატესობა უნდა მიეცეს ადამსის სახელწოდებას.

სექცია 3. *Tuberosa* Ulbr. — მცენარე ტუბერისებრი, მომრგვალო ან ოდნავ მოგრძო ფესურითაა. ყვავილსაფრის ფოთლები მრგვალია. ყვავილსაფლოში საკმაოდ ძლიერაა ამობურცული.

©. 4. *A. caucasica* Willd. herb. ex Rupr. Fl. Cauc. (1869) 14, 286; Boiss. Fl. Or. Suppl. (1888) 3; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 90; Albov Prodr. (1895) 2; Липский Фл. Кавк. (1899) 204; Radde Mus. Cauc. II (1901) 44; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 106; Юзепч. во Фл. СССР VII (1937) 251; Колак. Фл. Абх. II (1939) 134; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 98; Гроссг. Опре. (1949) 50; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 38; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 87; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 163—

სახეობა — *A. blanda* მოყავდათ. აღწერილობით ეს ორი სახეობა ძალიან მსგავსია ერთმანეთს, მაგრამ კავკასიის და ტავრის სახეობის იგივეობაზე მსჯელობისას *A. blanda*-ს ტიპის ნახვის გარეშე. ამიტომ მიზანშეწონილია ეს ორი სახეობა (*A. caucasica* და *A. blanda* auct. cauc.) ჩაითვალოს დამოუკიდებლად. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ *A. blanda*-დ გარკვეული კავკასიის ეგზემპლარები, ყვავილის გარდა არაფრით არ განსხვავდება *A. caucasica*-სგან.

გვარი 4. PULSATILLA ADANS. — მელბარა

ყვავილი აქტინომორფულია, მარტოული; ყვავილსაფარი მარტივია, გვირგვინისებრი, 6-ფოთლიანი, ან უფრო იშვიათად ყვავილსაფრის ფოთლები მეტია; სანექტრეები არა აქვს. მტვრიანა მრავალია; სტამინოდიუმები ძალიან შემცირებულია, ხშირად მჯდომარე ჯირკვლების სახითაა. ბუტკო მრავალია, შებუსვილი, გრძელბეწვიანი დინგიტ. ნაყოფი შებუსვილია, ხასიათდება შებუსვილი გრძელი ფეხით. მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია. ფესვთანური ფოთლები გრძელყუნწიანია, ფრთისებრი ან თათისებრი განკვეთილი ფირფიტით, იშვიათად სამფოთლოაქიანია; ღეროსეული ფოთლები მჯდომარეა, ჩხროსებრაა ზარისებრი საბურველის სახით შეკრებილი და ძირში შეზრდილი. ჭტვრის მარცკვლები სფერულია ულარო მრავალფორმიანი; ეგზინის ზედაპირი მარცკლოვანია.

1. ყვავილი ფართოდაა გადაშლილი, დიდი ზომისაა, 2,5—6 სმ დიამეტრის; ყვავილსაფრის ფოთლები ოქროსფერ-ყვითელია შიშველი ან სუსტად შებუსვილი. ფოთოლი ორმაგ ფრთისებრაა განკვეთილი ზაზურ ნაკვებად; საბურველის ფოთლები ყუნწიანია

1. *P. aurea* (Somm. et Levier) Juz.

- ყვავილი უფრო პატარა ზომისაა, ზარისებრი განწყობილი ყვავილსაფრის ფოთლებით, რომელიც ხშირი ბეწვითაა შემოსილი და სხვა ფერისაა. ფოთოლი სამმაგ ფრთისებრაა განკვეთილი ძალიან ვიწრო, თითქმის ძაფისებრი ნაკვებად; საბურველის ფოთლები მჯდომარეა

2

2. ყვავილები ყვითელია ან მოყვითალო ფერისაა, ფოთოლი მოკლე ბლაგვი ან მობლაგვი ნაკვებებითაა

2. *P. albana* (Stev.) Rupr.

- ყვავილი სხვა ფერისაა. ფოთოლი გრძელი, ვიწრო და მახვილი ან წაწვეტილებული ნაკვებითაა

3

3. ყვავილი იისფერია ან სოსანი, ყვითელი ელფერის შეურველად-ფოთოლი ვიწრო ზაზური ნაკვებითაა.

3. *P. violacea* Rupr.

- ყვავილი სხვადასხვანაირი შეფერვითაა: მოვარდისფრო-მოყვითალო-იისფერი, ყოველთვის მოყვითალო ან იისფერი ელფერის მიწარევითაა და არასდროს ერთი სუფთა ფერის არ არის. ფოთოლი ძალიან ვიწრო, თითქმის ძაფისებრი წვეტიანი ნაკვებებითაა

4. *P. georgica* Rupr.

სექცია 1. *Pulsatilla* (Proenanthes Ehrh). — საბურველის ფოთოლი/ ფოთოლი/ მოკლეყუნწიანია, კარგად განვითარებული.

საქართველოში
გვხვდება
კემულარია-ნათაძე

1. *P. aurea* (Somm. et Levier) Juz. во Фл. СССР, VII (1937) 287; რია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 95; Гроссг. Опред. (1949) 50; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 40; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 86; Кем.-Нат. Рана-лиевые на Кавказе (1966) 166. — *Anemone alpina* var. *aurea* Somm. et Levier Enum. XVI (1900) 2. — *A. alpina* ssp. *aurea* N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 97. — *A. aurea* N. Busch, Опред. Раналяс (1919) 34. — *A. alpina* var. *sulphurea* (non DC.) Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 19; Boiss. Fl. Or. (1867) 11. — *P. lutea* Rupr. Fl. Cauc. (1869) 9 p.p.; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 106; Коллак. Фл. Алх. II (1939) 135.

2. მცენარე მძლავრი ფესურითაა. ღერო 6—50 სმ სიმაღლისაა, მარტივი. ფოთოლი ყუნწიანია, ორმავე ფრთისებრია გაყოფილი და წაწვეტებული ნაკვეთებით დაბოლოებული; ფესვთანური ფოთოლი გრძელი შებუსვილი ყუნწითაა. საბურველის ფოთოლაკები მოკლეყუნწიანია, თავისუფალი, ფესვთანური ფოთლების მსგავსი. ყვავილის ყუნწი გრძელია, ქეჩისებრ შებუსვილი. ყვავილი მარტოულია, დიდი ზომის, 2,5—6 სმ დიამეტრის, ფართოდ გადშლილი. ყვავილსაფრის ფოთოლაკები კვერცხისებრია, ოქროსფერ ყვითელი, შიშველი ან გარედან ოდნავ შებუსვილი, გამრთობისას ხშირად თითქმის შავდება. მტვრიანა ნორმალურია, ე. ი. სტამინოდიუმები არა აქვს, ყვავილსაფარზე ბევრად მოკლე. თესლურა შებუსვილია, გრძელფხიანი. ფხა გრძელი, ხშირი ბეწვითაა შებუსვილი. VI—VII (VIII—IX) (სურ. 14,3).

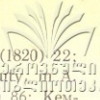
აწერილია სვანეთიდან. ინახება ფლორენციაში.

იზრდება სუბალპურ და ალპურ სარტყელში მდელოებზე, დეკანების რაყაში.

საქ. სსრ.: აფხ.: მთა ჩედიმი, კლიჩის ხეობა, ნახარის გადასავალი (ალბოვი; ვორონოვი); კლიჩის ხეობასა და ქლუხორის გადასავალს შორის (კემულარია-ნათაძე); სვან.: მთა დადიაში (რადე; აკინფიევი); ლათფარის გადასავალი (სრედინსკი; აკინფიევი); სამეგრ.: მთა ჩიტაგვალა (ალბოვი; ვორონოვი); გურ.: მთა საწვერო (შოვიცი; ნორდმანი); ბახმარო, მთა საყორნე, აჭარა-გურჯისტის მთები (ქიქოძე); სიმლია (მედევევი; ქიქოძე); აჭარ.: ხინოს მთა (ალბოვი; ქიქოძე).

სექცია 2. *Campanaria* Endl. — საბურველის ფოთლები შედარებით პატარა ზომისაა, ძირში შეზრდილია და ზარისებრ საბურველს ქმნის. ყვავილსაფრის ფოთოლი უფრო ხშირად ექვსია. მტვრიანები ყვითელია, რომელთაგან გარეთა მტვრიანები თავაკისებრ სტამინოდიუმებადაა გადაქცეული.

მწკრივი 1. *Campanellae* Juz. — ყვავილსაფრის ფოთლები განლაგებულია ზარისებურად, ყვავილი ფესვთანური ფოთლების წარმოქმნისთანავე ვითარდება, ფართოდ არ არის გაშლილი.

2. *P. albana* (Stev.) Bercht. et Presl, Rostl. I Ranuncul. (1820) 22; Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 22; C. A. Mey. Verz. (1881) 203; Trautv. in A. H. P. II (1884) 491; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 86; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 167. — *P. albana* var. *flavescens* Regel. Bull. Mosc. XXXIV (1861) 29; Юзепч., во Фл. СССР, VII (1937) 304; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 96; Гроссг. Опред. (1949) 51; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 41. — *Anemone albana* Stev. Mem. Soc. Nat. Mosc. III (1812) 248; Boiss. Fl. Or. I (1867) 10; Акинф. Фл. Центр. Кавк. (1894) 36; Albov Prodr. (1897) 2; Шмалъг. Фл. Средн. и Южн. Росс. I (1895) 8; Somn. et Levier Enum. (1900) 2; Radde Mus. Cauc. II (1901) 44. — *A. albana* var. *flavescens* Smirn. Enum. (1887) 934; Акинф. Фл. Центр. Кавк. (1894) 36; Липский Фл. Кавк. (1899) 204. — *A. albana* subsp. *flavescens* (Reg.) N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 102.

4. მცენარე ბანჯგვლიანი გაფარჩხული ბეწვითაა შემოსილი, 5—20 სმ სიმაღლის, ნაყოფობისას უფრო მაღალი; ფესვთანური ფოთლები გრძელ-ყუნწიანია, თითქმის ყვავილებთან ერთდროულად ვითარდება, მათი ფირფიტა მოხსაზულობით მოგრძოა, ორჯერ ფრთისებრია ხაზურ, მოკლე ნაკვეთებად განკვეთილი; საბურველის ფოთლები შეზრდილია, მთლიანი ან დანაკვეთული. ყვავილი ყვითელია, თავდახრილი; ყვავილსაფრის ფოთლები მოგრძო ელიფსისებრია, გარედან, ზშირი მიტკეცილი აბრეშუმისებრი შებუსვით; მტვრიანები ყვითელია, ყვავილსაფრის ფოთლებზე მოკლე. თესლურა შებუსვილია, გრძელი შებუსვილი ფხით, რომელიც წვერში შიშველია. V—VII. $2n=16$.

იზრდება ალპურ, სუბალპურ და ტყის ზედა სარტყელში: ღია ფერდობებზე, მდელოებსა და ტყის პირებზე.

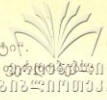
აღწერილია მთა შახ-დალიდან.

საქ. სსრ.: თუშ-ფშავ-ხევსურ.: სამყურის წვერი, დანოს ახლოს, მთა ყომითოსწვერი, მთა აწუნთა (რუბრეხი), მ. სამერცხლე (კეცხოველი).

სსრკ. დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ. (დაღესტანი).

©. 3. *P. violacea* Rurp. Fl. Cauc. (1869) 6; Trautv. in A. H. P. IV, 2 (1884) 343; Юзепч. во Фл. СССР, VII (1937) 305; Колак. Фл. Абх. II (1939) 136; კემულარია-ნათაძე, საქ. ფლორა, IV (1948) 96; Гроссг. Опред. (1949) 51; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 41; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 87; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 169. — *Anemone albana* var. *floribus coeruleis* Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 22. — *A. alba* var. *violacea* Boiss. Suppl. (1868) 2; Smirn. Enum (1887) 15; Акинф. Фл. Центр. Кавк. (1894) 37; Albov Prodr. (1895) 2; Липский Фл. Кавк. (1899) 204; Somn. et Levier Enum. (1900) 2. — *A. alba* ssp. *violacea* N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 103; Опред. Ranales (1914) 34.

4. მცენარე ზშირი, რბილი შებუსვითაა 6—20 სმ სიმაღლის, ნაყოფობისას უფრო მაღალი; ფესვთანური ფოთლი ორმაჯ ფრთისებრია განკეთილი და გრძელი, ვიწრო, მახვილწვერიანი ნაკვეთითაა; ფოთლის ფირფიტა მოგრძოა, წაწვეტებული ან მომრგვალო. ყვავილი თავდახრილია, იისფერი ან სოსანი ყვავილსაფრის ფოთლებით, რომლებიც წვერში უკანაა გადაღუნული. თესლურა გრძელი, წაწვეტებული და შებუსვილი ფხითაა. V—VI. $2n=16$ (სურ. 14,2).

ტიპი: „სოფ. ყაზბეგის ქვემოთ, 14.V.1861 რუპრეხტი“.
 იზრდება სუბალპურ და ალპურ სარტყელში, ქვიან ფერად-მწვანად
 მდებარეობს.
 შიგლი

საქ. სსრ: აფხ.: მთა არბიკას სამხ. აღმ. ფერდობი (ალბოვი), კუტიში
 (კოლაესკი); მამზდიშხა (იგივე); ახ.-აგი და აშარა (იგივე); სამეგრ.:
 საცხელოსა და ოთიფურეს შორის (ალბოვი); რაჭა-ლეჩხ.: მამისონის გა-
 დასავალი (სერდუკოვი); მთიულ.: ყაზბეგსა და კობს შორის (ოვერინი).
 კობი (აკინფიევი), სოფ. ყაზბეგის ქვემოთ (რუპრეხტი, ბროტერუსი, ლარ-
 სი) ბროტერუსი, მთა ყაზბეგი (დესულაევი); თუშ-ფშავე-ხევსურ.: დიდგვერ-
 დის მთა, დიდო (რუპრეხტი); ქართ.: ცხრაწყარო (პ. მიშჩენკო); ტაბი-
 წყურის ტბა (რადე).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმერკავკ.

О. З. Р. *georgica* Rupr. Fl. Cauc. (1869) 9; Trautv. Incr. (1882) 35;
 Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 107; Юзепч. во Фл. СССР, VII (1947) 305; კემუ-
 ლარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 96; საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 87; Kem.-
 Nat. Ранахиевые на Кавказе (1966) 168. — *Anemone albana* var. *georgica*
 Smirn. Enum. (1887) 936; Липский Фл. Кавк. (1899) 204. — *Anemone albana*
subsp. georgica (Rupr.) N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3, (1903) 104.

2. პატარა მცენარეა, 5—10 სმ სიმაღლის, ხშირი, რბილი ბეწვით შე-
 მოსილი; ფოთოლი თითქმის ყვავილთან ერთდროულად იწყებს განვითარე-
 ბას; ფესვთაშორი ფოთოლი მოხაზულობით მოგრძოა ან ვიწრო ლანცე-
 ტისებრი, ქალიან წვრილი, თითქმის ძაფისებრი და წაწვეტებული ნაკეთე-
 ბით დაბოლოებული. ყვავილი 2—2,5 სმ სიგრძისაა; ყვავილსაფრის ფოთ-
 ლები მეტად სხვადასხვა ფერისაა (მოვარდისფრო-სოსანი, მოვარდისფრო-
 მოციფრო-მოყვითალო, მომწვანო-მოყვითალო-მოციფრო, მოწითალო-
 მოყვითალო-იისფერი) მეტწილად მოყვითალო-იისფერი ელფერის სიჭარბით.
 თესლურას ფხა წვერში ხშირად გამსხვილებულია. III—V. (სურ. 14,1).

ტიპი. „კოჯორი 26.III.1861. რუპრეხტი“.

იზრდება მთის შუა სარტყელში ღორღიან ადგილებზე მეჩხერ ტყეში.
 საქ. სსრ: ქართ. კოჯორის ახლოს (რუპრეხტი). უძო (ოვერინი), ქო-
 როლი (ოვერინი; კემულარია-ნათაძე).

ტრიბი 5. *Adonieae* Langl.

შენიშვნა. ტრიბი *Adonieae* დადგენილია ციტოლოგ ლანგლეს (Langlet, 1927) მიერ. ბაიასებრთა ოჯახის სისტემაში ნ. ქუკოვა (1955, 1958) მას ქვე-
 ტრიბის მნიშვნელობით განიხილავს.

კავკასიაში ამ ტრიბიდან გვარი *Adonis* L.-ია გავრცელებული.

გვარი 5. *ADONIS* L. — ცხვინის საბუხალა

ყვავილი მარტოულია, ორმაგი ყვავილსაფრით. ჯამის ფოთლები ფირ-
 ფიტისებრია, 5 ან მეტი, ადრე ცვივა. გვირგვინის ფურცლები 5-დან 24-
 მდეა, სანექტრე ფოსო არა აქვს. მტვრიანა გრძელძაფიანია, მრავალი.

ბუტკო მრავალია; ნასკვი ერთი თესლკვირტითაა ყვავილსაჯდომი ცოტად
 თუ მეტად გრძელია, მოგრძო ან ცილინდრული. ნაყოფი თესლკვირტის
 ნაოქიანი, სწორი ან ქვევით გადახრილი ნისკარტი. მრავალწლოვანი
 ერთწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია, მარტივი ან დატოტვილი ღეროთი
 და ჩახურ ან ხაზურ-ლანცეტა ნაკვებად მრავალჯერ ფრთისებრ განკვეთი-
 ლი ფოთლებით. მტვრის მარცვლები ოვალური და სამღარაანია ან სფე-
 როსებრია და ექვსი გაბნეული ღარითაა; ეგზინის ზედაპირი მარცვლოვანია.

1. ყვავილი პატარა ზომისაა; გვირგვინის ფურცელი 4—6 მმ სიგრძისაა 2. **A. parviflora** Fisch.
 — ყვავილი დიდი ზომისაა; გვირგვინის ფურცელი 8—15 მმ სიგრ-
 ძისაა 2
2. თესლურები წაგრძელებული, ვიწრო თავაკადაა შეკრებილი; თი-
 თოეული თესლურა ზედა კიდეზე ერთი კბილით და ნისკარტით
 ბოლოვდება; ნისკარტი ნაყოფზეა მიკრული, შავდება. ჯამის
 ფოთლები ყოველთვის შებუსხვილია **A. flamma** Jacq.
 — თესლურები ფართო თავაკადაა შეკრებილი. ჯამის ფოთლები შიშ-
 ველია ან ბეწვით შემოსილი 3
3. ჯამის ფოთლები შიშველია, იშვიათად ქვემო ნაწილშია ბეწვით შე-
 მოსილი; გვირგვინის ფურცლები აგურისფერ წითელია. თეს-
 ლურა 2—3 კბილიანია, მისი ნისკარტი არ არის ნაყოფზე მიკრუ-
 ლი. ღერო მარტივია 1. **A. aestivalis** L.
 — ჯამის ფოთლები ქვემოდან ყოველთვის ცოტად თუ მეტად ხში-
 რი, რბილი ბეწვითაა შემოსილი 4. **A. Bienertii** Butk.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა : გვარი Adonis L. ჯერ კიდევ დეკანდოლის მიერ (1824)
 გაყოფილია ორ სექციად: Adonis და Consolida; ეს სექციები მიღებულია დღეს-
 საც ბოტანიკურ სისტემებში. საქართველოში გავრცელებულია სექცია Adonis-ის
 სახეობები. გვარი Adonis L. 20 სახეობას აერთიანებს. კავკასიაში იზრდება 6
 სახეობა, რომელთაც არც თუ ისე ფართო გავრცელება აქვს. უფრო დიდი
 როდენობით ველებში, ნათესებსა და რუდერალურ ადგილებში იზრდება. სა-
 ქართველოში 5 სახეობაა ცნობილი, რომელთაგან ყველაზე ფართოდ *A. aesti-*
valis -ია გავრცელებული.

სექცია 1. Adonis — ერთწლოვანი მცენარეებია, ყვავილი წითელია ან
 მოყვითალო; გვირგვინის ფურცელი ძირში მუქი-იისფერი ლაქითაა. თეს-
 ლურები შიშველია, სწორი ან გადაღუნული ნისკარტით.

1. **A. aestivalis** L. Sp. Pl. II (1762) 771; Липский Фл. Кавк. (1899) 205;
 N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 197; Бобров во Фл. СССР VII
 (1937) 537; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 40; Гроссг. Фл. Кавк.
 2, IV (1950) 76; Рзазаде во Фл. Азерб. IV (1953) 104; Тахтадж. Фл. Арм.
 I (1964) 213; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 85; Кем.-Нат. Рана-
 лиевые на Кавказе (1966) 173.

○. ღერო მარტივია ან დატოტვილი, 20—50 სმ სიმაღლის, შიშველი
 ან ქვედა ნაწილში შებუსხვილი; ფოთოლი ღია მწვანე ფერისაა, ორ ან სამ-

მაგ განკვეთილი ხაზურ ნაკვეთებად; ფესვთანური და ქვედა ფოთლები მოკლეყუნწიანია, ოვალური ან მოგრძო კვერცხისებრი მოხაზულობის, ფურცლებით, დანარჩენი ფოთოლი მჯდომარეა. ყვავილი აგურისფერ წითელაქროსფერ მის ფოთლები გვირგვინზეა მიკრული. შიშველია ან ქვემო ნაწილში შებუსეილი, 7—12—15 მმ სიგრძის; გვირგვინის ფურცლები კვერცხისებრია, ან ლანცეტისებრი, ჯამზე თითქმის ორჯერ გრძელი. თესლურა ფიჭისებრ-ნაოჭიანია, ფუძის ზემოთ სავარცხლისებრ დაკბილული არშიით და სამი კბილით, რომელთაგან ერთი წვეტიანი კბილი კიდევება მოთავსებული, ორი დანარჩენი კი ზემოდან. ნისკარტი სწორია, არ არის მუქად შეფერილი. IV—V. 2n=32.

აწერილია სამხრეთ ევროპიდან.

იზრდება მთის შუა სარტყლამდე მშრალ, ღია ფერდობებზე, ნათესებში.

საქ. სსრ.: აფხ: წებელდა (გორონოვი; თ. დუმბაძე); იმერ.: ქუთაისი, სოფ. გელათი (კემულარია-ნათაძე); ქართ.: თბილისი (რადე; სმირნოვი; ზავ-გოროდნი), თბილისის მიდამოები (კენიგი; პრიხოდკო; სახოკია; ბალუევი), წავკისი (გურგენოვი); სურამი (კოზლოვსკი), სოფ. გომი (ფანცულია), სამთავისი (ვოლჩანეცკი); მუხრანი (ქუთათელაძე), ბორჯომი (რადე; კოზლოვსკი), ბორჯომის მიდამოები, სოფ. ჩობისხევი, ბაკურიანი (კოზლოვსკი); გარე კახ. კაკაბეთი (ზ. ყანჩაველი); გარდაბ.: ყარაიას ველი (ვერზილოვი) ჯავახ.: ახალქალაქი, სოფ. ბარალეთი (კოზლოვსკი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ. ევრ. ნაწ.; დას. ციმბ.; შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: დას. ევრ.; ხმელთაშ. ზღვ. მხრ.; მც. აზ.; სომხ.-ქურთ.; ირ.

2. *A. parviflora* Fisch. in DC. Prodr. I (1824) 24; Boiss. Fl. Or. I (1867) 17; Smirn. Enum. (1887) 933; Липский Фл. Кавк. (1899) 205; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 123, 2 IV (1950) 78; Рзазаде, во Фл. Азерб. IV (1953) 104; Тахтадж. Фл. Арм. I (1954) 213; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 85; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 174. — *A. aestivalis* var. *parviflora* M. Bieb. Fl. Taur.-Cauc. III (1819) 378; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 40. — *A. aestivalis* ssp. *parviflora* N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 203.

○. ღერო მარტივია, წვრილი, 10—30 (40) სმ სიმაღლის, შიშველი ან ქვედა ნაწილში სუსტად შებუსეილი; ფოთოლი ღია მწვანეა ორ-სამჯერ ღრმად განკვეთილი ვიწრო ნაკვეთებად. ყვავილი პატარა ზომისაა მკრთალი, აგურისფერ წითელი; ჯამი შიშველია, გვირგვინზე მიტკეცილი; გვირგვინის ფურცლები 4—6 (10) მმ სიგრძისაა, მოგრძო, ვიწრო, ფარჩხატად განწყობილი — ერთმანეთს არ ეხება. ნაყოფი ბადისებრნაოჭიანია, ოდნავ ქედისებრ ამოზურცული ზედა კიდითა და ერთი კბილით ქვემო ნაწილში. V—VI.

აწერილია ინდერის ტბის მიდამოებიდან (კასპიისპირეთი).

იზრდება მთის შუა სარტყლამდე, მშრალ ფერდობებზე, კლდეთა ნაპრალებში.

საქ. სსრ.: ქართ.: თბილისი (სოსნოვსკი), ბორჯომი (კოზლოვსკი); მთიულ.: ძველი ჩმი (ხუციშვილი), გარდაბ.: ყარაიაზი, (ვ. სტაროსელსკი); ჯა-

ვახ.: მდინარე ქციას ველი (კოზლოვსკი); მესხ.: სოფ. ოთასა და შორის (კოზლოვსკი).
 სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; შუა აზ. საერთო გავრც.: ირ.

3. **A. flammea** Jacq. Fl. Austr. IV (1776) 29; Boiss. Fl. Or. I (1867) 19; Ломак. Фл. Карабах. (1895) 2; Липский Фл. Кавк. (1899) 206; N. Busch in Fl. Sauc. Crit. III, 3 (1903) 202; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 41; Бобров, во Фл. СССР, VII (1937) 538; Гроссг. Фл. Кавк. 2, IV (1950) 78; Рзазаде, во Фл. Азерб. IV (1953) 105; Тахтадж. во Фл. Арм. I (1954) 214; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 85; Кем.-Нат. Раналиевые на Кавказе (1966) 174.

⊙. ღერო 20—50 სმ სიმაღლისაა, სწორი, მარტივი ან დატოტვილი, ქვედა ნაწილში თეთრი ხშირი ბუწვით შემოსილი; ფოთოლი მუქი მწვანე ფერისაა, ძირში გაფართოებული, თითქმის ღერომხვევი, შებუსვითი. ყვავილი კაშკაშა წითელია, ზოგჯერ ყვითელი ძირში შავი ლაქით. თესლურები შეკრებილია ცოტად თუ მეტად ფაშარ, გრძელ ცილინდრულ თავაკად; თითოეული თესლურა ზურგის მხარეს გამობერილია, მხოლოდ დაკბილული არ არის, კიდევ ზემოდან ერთადერთი კბილითაა; ნისკარტი მოკლეა, წვრილი, წვერში ჩვეულებრივ შავდება. V—VI. 2n=32.

აწერილია ევროპიდან (ავსტრია).
 იზრდება მთის შუა სარტყლამდე შშრალ ფერდობზე, ნათესებში.
 საქ. სსრ: აჭარ. ხულო (მყაშვილი); ქართ.: თბილისის მიდამოებში, წყნეთი (სოსნოვსკი), მახათას მთა (სოსნოვსკი), ხუდადოვის ტყე (ზედელმეიერი), ბორჯომი, ლიკანის პარკი (კოზლოვსკი); გარდაბ.: ყარაიას ველი (ტროიცი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: შავი ზღვის სანაპ., აზერბ.; ევრ. ნაწ. საერთო გავრცელ.: შუა ევრ., ხმელთაშ. ზღვ. მხრ.; მც. აზ.

შენიშვნა: კავკასიის ეგზემპლარები, რომლებიც გარკვეულია და ირკვეოდა როგორც *A. flammea* მთლიანად არ უდგება ევროპულ მასალას. ჩვენი ეგზემპლარები ხასიათდება უფრო მოკლე, ოვალური და არა გრძელი, ცილინდრული და ვიწრო თავაკებით, ვიდრე ეს ტიპობრივ ფორმისათვისაა დამახასიათებელი. კავკასიის მცენარე განსხვავდება აგრეთვე უფრო მკრთალი ყვავილსაფრის ფოთლებით.

4. **A. Bienertii** Butk., in schedis (1935); Гроссг. Фл. Кавк. 2, IV (1950) 38; Рзазаде, во Фл. Азерб. IV (1953) 104; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 85; Кем.-Нат. Раналиевые на Кавказе (1966) 175. — *A. aestivalis* var. *velutina* Lipsky Fl. Ciscauc. (1894) 226; Фл. Кавк. (1899) 205; N. Busch in Fl. Sauc. Crit. III, 3 (1903) 200; Опрд. Ранаев (1919) 70; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 123; Бобров во Фл. СССР, VII (1937) 537; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 40 p.p.

⊙. ღერო 10—30 სმ სიმაღლისაა, შებუსვითი ან ბანჯგვლიან ბეწვებიანი, მარტივი ან დატოტვილი; ფოთოლი ღია მწვანე ან ოდნავ მორუხო-მწვანეა, ორ-სამმაგ განკვეთილი ვიწრო ნაკვეთბად. ყვავილი აგურისფერ წითელია, 8—15 მმ სიგრძის; ჯამი ბანჯგვლიანი ბეწვითაა შემოსილი,

გვირგვინზე მიკრული ან დაცილებული. თესლურები მოგრძობილია, არა
რბილი; თესლურა ნაოჭიანი, ძირთან სავარცხლისებრილებიანი არაა, არა
რომლის ქვედა კიდეზე ერთი მახვილი კბილია განვითარებული, ქვედა
დეზე კი ორი. V—VI.

აწერილია თურქმენეთიდან და ბაქოდან.

იზრდება მთის ქვედა სარტყელამდე მშრალ ადგილებსა და ნათესებში.

საქ. სსრ.: ქართ.: თბილისი დაბახანის ხეობა (კვარაცხელია); გარდაბ.
ყარაის სატყეო (ვერზილოვი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმერკავკ. (დაღესტანი); ამიერკავკ. აზერბ.;
შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: ირ.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა : კავკასიაში გავრცელებული გვარი Adonis-ის ყველა სახე-
ობისაგან A. Bienertii კარგად განსხვავდება თითქმის ძირიდანვე ან შუა ნაწილი-
დან გაფარჩხულად დატოტილი ღეროთი, მთელი მცენარის რუხი შეფერვითა
და ხშირი შებუსებით.

ტრიბი 5. Ranunculeae DC.

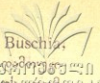
შ ე ნ ი შ ვ ნ ა : ტრიბი Ranunculeae, რომელიც დეკანდოლის მიერაა დად-
გენილი, ენგლერის სისტემაში (1894), გაუქმებულია და მასში გაერთიანებული
გვარები ტრიბა Anemoneae-შია გადატანილი. აქ ტრიბი განხილულია დეკანდო-
ლის გაგებით (კემულარია-ნათაძე, 1963).

ტრიბი Ranunculeae-ში ერთიანდება 9 გვარი: Ranunculus, Ficaria,
Buschia, Myosurus, Ceratocephalus, Batrachium, Trautvetteria, Halerpes-
tes, Oxygraphis. სამი უკანასკნელი გვარი კავკასიაში არ იზრდება. სახეობრივი
შედგენილობით ყველაზე მდიდარია გვარი Ranunculus.

გვარი 6. RANUNCULUS L. — ბაია

ყვავილი აქტივომორფულია, ორმაგი ყვავილსაფრით; ჯამის ფოთლები და
გვირგვინის ფურცლები ხუთ-ხუთია ან მეტი, უკანასკნელნი ბრტყელ სანექ-
ტრებადაა გადაქცეული; სანექტრე ფოსო, რომელიც გვირგვინის ფურც-
ლის ძირშია მოთავსებული, ჩვეულებრივ, ქერქლითაა დაფარული, ან იშვია-
თად შიშველია. ნაყოფი თესლურაა, თავაკებად შეკრებილი. მრავალწლო-
ვანი ან ერთწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია მთლიანი ან დანაკეთული,
მორიგეობით განლაგებული ფოთლებით. მტვრის მარცვლები ცოტად თუ ბევ-
რად სფეროსებრია, სამლარიანი, გაბნეულად განწყობილი განსხვავებულ-
ღარიანი ან მრავალღარიანი (10—30—50 ფორით) ეგზინის ზედაპირი
მარცვლოვანია, ზოგჯერ წვრილკლოვანი.

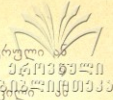
შ ე ნ ი შ ვ ნ ა : გვარი 300-მდე სახეობას აერთიანებს, რომლებიც გავრ-
ცელებულია განსაკუთრებით ჩრდილოეთ ნახევარსფეროში, დაბლობიდან
დაწყებული ალპურ სარტყელამდე. გვხვდებიან სხვადასხვა ნიადაგებზე: თიხ-
ნარ, შამიწა, მლაშობ, კირქვიან, ქვიშნარ, ქვადორიან, რიყნარსა და სხვა,
მაგრამ ყოველთვის ტენიანობის მხრივ უფრო ხელსაყრელ პირობებში
ვრცელდებიან.

გვარი *Ranunculus*-ი, მას შემდეგ, რაც მისვან გამოიყო, *Ficaria*, *Buschia*, *Myosurus*, *Batrachium*, *Oxygraphis*, *Trautvetteria* და *Halerpestes* დებულ გვარებად, წარმოადგენს მონათესავე სახეობების ბუნებრივ ჯგუფს. ლის არა თუ ქვეგვარებად, სექციებად დაყოფაც კი ძნელია.

სამეურნეო მნიშვნელობა: ამ გვარის სახეობათა უმრავლესობა შეიცავს შხამიან ნივთიერებებს და საქონელი მას არ ეტანება; გამხმარი სახით თივაში მოხვედრისას კი ხშირად საქონლის დაღუპვის მიზეზი ხდება.

1. ყველა ფოთლის ფირფიტა მთლიანია 2
- ფოთლის ფირფიტა (სულ ზედა ლეროსეული ფოთლების გარდა) არ არის მთლიანი 7
2. ფოთოლი ხეშეშია, თითქმის ტყავისებრი; ფოთლის ფირფიტა მოხაზულობით ფართოელიფსისებრია, წვერში რამდენიმე მსხვილი კბილით 1. *R. subtilis* Trautv.
- ფოთოლი სხვა ნიშნებით ხასიათდება 3
3. ფოთლის ფირფიტა ფართო-კვერცხისებრია ან თითქმის სფეროსებრი, წვერში წვრილი კბილებითა და ზემოთ აკეცილი კიდით 2. *R. Helenae* Albov
- ფოთლის ფირფიტა გრძელია, მისი სიგრძე ბევრად აღემატება სიგანეს 4
4. ფოთოლი მოგრძო ლანცეტისებრია; ლეროსეული ქვედა ფოთლები გულისებრი ფუძითაა, დანარჩენი — ძირში შევიწროებულია ან მომრგვალო. ნაყოფი ძალიან პატარა ზომისაა, მრავალი წვრილი ბორცვით მოფენილი. ერთწლოვანი მცენარეა 41. *R. ophoglossifolius* W.
- ყველა ფოთოლი ერთნაირია. ნაყოფი გლუვია და დიდი ზომისაა. მრავალწლოვანი მცენარეა 5
5. ყვავილი დიდი ზომისაა, 2,5—3,5 სმ დიამეტრის. ნაყოფი გრძელი მოკაუჭებული ნისკარტითაა. ღერო მსხვილია, სწორი 44. *R. lingua* L.
- ყვავილი უფრო პატარა ზომისაა, 0,5—1,5 სმ დიამეტრის. ნაყოფი ძალიან პატარა ნისკარტითაა 6
6. ღერო სწორია, წვრილი, მიტკეცილი ბეწვით შემოსილი. ფოთოლი ძირში სოლისებრია; ქვედა ფოთლები ყუნწიანია მოგრძო ელიფსისებრი ან ლანცეტა; ზედაღეროსეული — მჯდომარე 43. *R. strigillosus* Boiss. et Huet
- ღერო განრთხმულია, მუხლებში ფესვგადგმული ან აღმამდგომი წამოწეული, შიშველი ან მეჩხერი ბეწვით შემოსილი; ფოთოლი გრძელყუნწიანია; ყუნწი ფირფიტაზე გრძელია ან მისი ტოლია; ღეროსეული ზედა ფოთლები მჯდომარეა 42. *R. flammula* L.
7. მცენარე მრავალწლოვანია, ფესურიანი ან ტუბერისებრ გამსხვილებული ფესვებით 8
- მცენარე ერთწლოვანია, წვრილი ფუნჯა ფესვებით და ბორცვებიანი ან ეკლიანი ნაყოფებით 46

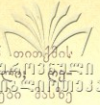
8. ჯამის ფოთლები გადაშლილია (გაზიდული), გვირგვინზე მიკრული ან მისგან დაცილებული
 — ჯამის ფოთლები ყვავილის გაშლისას უკანაა გადაკეტილი ან გადაღუნული 37
9. ფესვთანური ფოთლები მარტივია — სამნაკვთიანია ან თათისებრ ცოტად თუ მეტად დანაკვთულია 10
 — ფესვთანური ფოთლები რთულადაა დაყოფილი — სამფოთოლაკიანია, ორმაგ-სამფოთოლაკიანი ან ფრთისებრი 27
10. ფოთოლი 3—5, არც თუ ისე ღრმად დანაკვთულია, ვაზის ფოთლის მსგავსია. თესლურა მრავალრიცხოვანია, ძალიან პატარა ზომის, 1,5 მმ-მდე სიგრძის, მკიდრო თავაკებადაა შეკრებილი
 3. *R. ampelophyllus* Somm. et Levier
 — მცენარეს ვაზის მსგავსი ფოთოლი არა აქვს 11
11. თესლურა არშიითაა გვერდებშებრტყელებულია ან ბრტყელი 12
 — მცენარე სხვა ნიშნებით ხასიათდება 14
12. ყვავილსაჯდომი შიშველია. თესლურა ვიწრო არშიითაა. ფოთლები შუამდე ან უფრო ღრმადაა სამად გაყოფილი ლანცეტა მკდომარე სეგმენტებად 18. *R. acer* L.
 — ყვავილსაჯდომი ბეწვიანია, თესლურა საკმაოდ ფართო არშიითაა, ბრტყელია. მცენარე წითური ჯაგრისებრი ბეწვითაა შემოსილი . . 13
13. ფოთლები მოხაზულობით კვერცხისებრ მრგვალია, სამად გაყოფილი უკუკვერცხისებრ ან რომბისებრ, თითქმის ერთმანეთთან მიხაზულობულ სეგმენტებად. მცენარე აბრეშუმისებრი შებუსვითაა
 20. *R. nemorosus* DC.
 — ფოთლები მოხაზულობით ხუთკუთხოვანია ან მომრგვალო, ღრმად თითქმის შუამდე დაკვეთილი ვიწრო, ლანცეტა ან ხაზურ, იშვიათად ფართო ნაკვეთებად. თესლურა შიშველია, ფართო არშიითაა და მოკლე სწორი, ფართო ნისკარტი. მცენარე წითური ბეწვითაა შემოსილი 19. *R. Meyerianus* Rupr.
14. ფოთლები ხეშეშია, ტყავისებრი, გამობურცული ბადისებრი ძარღვებით; ფესვთანური ფოთლების ფირფიტა მოხაზულობით 3 კუთხოვანია (შუა სეგმენტი გვერდებზე გრძელია). ძირში ფართო ამონაკვეთით, კიდებზე მსხვილი არათანაბარი მახვილი ან წაწვეტიებული კბილებით 14. *R. Grossheimii* Kolak.
 — ფოთლები სხვანაირია 15
15. ფესვთანური ფოთლების ფირფიტა მომრგვალო, ბლაგვი ან უცბად შევიწროებული კბილებითაა 16
 — ფესვთანური ფოთლების ფირფიტა წვეტიანი კბილებითაა 22
16. ფოთლები ორჯერ სამადაა განკვეთილი ვიწრო სოლისებრ ბლაგვ ნაკვეთებად. ნაყოფი მოკლენისკარტიანი თესლურა
 8. *R. Loykae* Somm. et Levier
 — ფესვთანური ფოთლები დანაკვთულია ან ღრმადაა გაყოფილი ფართო სეგმენტებად 17

17. ფოთლები ხორცოვანია, სქელი, ზედა მხარეზე ფოსოებით, დაწერ-
ტილი ძარღვების ბადე დაღარულია 15. *R. crassifolius* (Rupr.) Grossh.
- ფოთლების ფირფიტის ძარღვების ბადე დაღარული არ არის და
ფოთლები არაა დაწერტილი 18
18. ფოთლები ორივე მხრიდან ხშირი შებუსხვითაა, სქელია, თირკმლი-
სებრი ან მომრგვალო-თირკმლისებრი, არც ისე ღრმადაა განკვე-
თილი 3 ერთმანეთთან მეტად მიახლოებულ ნაკვთად, ძირში
არაღრმა ფართო ამონაკვეთით და კიდეზე მოკლე ბლაგვი
კბილებით ხასიათდება 17. *R. migaricus* Kem.-Nath. et Chinth.
- მცენარე შიშველი ფოთლებითაა ან ნორჩი ფოთლები ბეწვიანია 19
19. ფოთლები სქელია, თითქმის ხორცოვანი, გაშრობის შემდეგ ტყა-
ვისებრი, ოდნავ დანაოქებული 20
- ფოთლები სხვა ნიშნებით ხასიათდება 21
20. ფესვთანური ფოთლების ფირფიტა მოხაზულობით მომრგვალო-
თირკმლისებრია ან მრგვალია, არაღრმად სამად გაყოფილი, ძირში
ოდნავ ან ფართოდ ამოკვეთილი ან მომრგვალებული, კიდეზე
მრგვალი ბლაგვი კბილებით 5. *R. ginkolobus* Schum. et Levier
- ფესვთანური ფოთლების ფირფიტა მოხაზულობით თითქმის მრგვა-
ლია ან თირკმლისებრი, ძირში ღრმად ამოკვეთილი, ხშირად კიდე-
ზე ბლაგვკბილა 4. *R. brachylobus* Bciss. et Hohen.
21. ფესვთანური ფოთლების ფირფიტა მოხაზულობით გულისებრია ან
მომრგვალო, სამადაა ღრმად გაყოფილი, კიდეზე მობლაგვო ან წა-
წვეტებულკბილებიანია, ყვავილი დიდი ზომისა 7. *R. Buschii* Ovcz.
- ფესვთანური ფოთლების ფირფიტა არაღრმადაა სამად დანაკვეთილი
თითქმის მთლიან სეგმენტებად, კიდეზე მომრგვალო ბლაგვი ან უც-
ბად შევიწროებულკბილებიანია 6. *R. svaneticus* Rupr.
22. ფესვთანური და დანარჩენი ყველა ფოთლი ღრმადაა (ნახევარზე
მეტად) დაყოფილი ან განკვეთილი ვიწრო ლანცეტა ან ხაზურ წა-
წვეტებულ ნაკვთებად. თესლურა ცოტად თუ მეტად გრძელი ნისკარ-
ტითა 9. *R. abchasicus* Albov
- ფესვთანური ფოთლების ფირფიტა არ არის ღრმად დანაკვეთილი 23
23. ფოთლები ორივე მხრიდან შებუსხვილია ან თითქმის შიშველი 24
- ფოთლები ქვედა ან ზედა მხრიდანაა ბეწვიანი 25
24. ფესვთანური ფოთლები სამადაა გაყოფილი ფართო სოლისებრი, ერთ-
მანეთს მიახლოებულ სეგმენტებად, რომელთაგან შუა სეგმენტი
ჩვეულებრივ უფრო ვიწროა 10. *R. oreophylus* M. Bieb.
- ფესვთანური ფოთლების ფირფიტა 3—5 წაწვეტებულ სეგმენტადაა
დაყოფილი 13. *R. acutilobus* Ledeb.

25. ფესვთანური ფოთლები დიდი ზომისაა, მოხაზულობით ხუთკუთხე-
ვანი, ხშირი ან გაფანტული ბეწვით შებუსხილი ან თიხის-
ველი. თესლურა საკმაოდ დიდი ზომისაა, გრძელი მოხარული
კარტი 16. *R. baidarae* Rupr.
- ფოთლები არ არის დიდი ზომის, მოხაზულობით გულისებრია ან
გულისებრ-თირკმლისებრი, გაფარჩხული, იშვიათად მიტკეცილი
ბეწვით შემოსილი 26
26. ყვავილები დიდი ზომისაა, 2—3 სმ დიამეტრის. მცენარე 1—2 მსხვი-
ლი ღეროთია, 5—25 (40) სმ სიმაღლის, ძირში ხშირი გაფარჩხული
თეთრი ბეწვით შემოსილი 11. *R. dzavakheticus* Ovez.
- ყვავილები უფრო პატარა ზომისაა, მცენარე ჩვეულებრივ მრავალ-
ღეროვანია ან იშვიათად ერთი ღეროთი, ძირში გაფარჩხული წი-
თური ან მიტკეცილი თეთრი ბეწვით შემოსილი 12. *R. Makaschwilii* Kem.-Nath.
27. მცენარე მხოზავი, ხშირად ფესვგადგმული ყლორტებითა და მწო-
ლარე ან წამოწეული დატოტვილი ან მარტივი ღეროთია 31. *R. repens* L.
- მცენარეს მხოზავი ყლორტები არა აქვს 28
28. ფესვთანური ფოთლები სამფოთლოაქიანია მოკლე, მოხაზულობით
მომრგვალო ფოთოლაკებით ან სეგმენტებით (ყველა ფოთოლაკი
და სეგმენტი ყუნწიანია) 29
- ფესვთანური ფოთლები ფრთისებრია ან სამად გაყოფილია წაწვე-
ტებულ სეგმენტებად 31
29. ფოთლები სქელია ოდნავ ტყავისებრი მკაფიო ძარღვებით. თესლუ-
რა ზურგზე ფართო არშიითაა და მოკლე მსხვილი, ოდნავ მოღუ-
ნული ნისკარტითაა 22. *R. astrantiaefolius* Boiss. et Bal.
- ფოთლები თხელია, არაა ტყავისებრი. თესლურა ზურგზე ვიწრო
არშიითა და მსხვილი ქედითაა აღჭურვილი 30
30. მცენარე მონაცრისფრო-მომწვანოა, პატარა ზომის, 5—10 (15) სმ
სიმაღლის; ღერო დაკლანძილია, წამოწეული, ქვედა ნაწილში ხში-
რი შებუსხვით; ფოთლები ფირფიტის ტოლი ან მასზე მოკლე
ყუნწითაა 23. *R. Scherosii* Kem.-Nath.
- მცენარე მწვანეა ან მოყვითალო-მწვანე, თითქმის შიშველი ან გა-
ფანტულბეწვიანი, ჩვეულებრივ მრავალღეროიანი. ღერო სწორია
გაფანტული ბეწვით შემოსილი ან შიშველი 21. *R. trisectilis* Ovez.
31. ფესვთანური ფოთლები სამადაა დაყოფილი; ფირფიტა მოხაზულო-
ბით მოგრძოა ან სამკუთხავერცხისებრი; ყველა ფოთოლაკი და
სეგმენტი წაწვეტებულია, შუა ფოთოლაკი ცოტად თუ ბევრად
გრძელყუნწიანია 32
- ყველა ან უმეტესი ფესვთანური ფოთოლი ფრთისებრაა დანაკეთუ-
ლი ვიწრო ლანცეტა ან ხაზურ სეგმენტებად და ნაკვეთებად, იშვი-
ათად 1—2 ფოთოლი სამფოთლოაქიანია ფართო სეგმენტებით 33

32. მცენარე გაფანტული წამწამისებრი ბეწვით შემოსილი ან თითქმის შიშველი, იშვიათად ხშირი მიტკეცილი ბეწვით შემოსილი; რო სწორია, ცილინდრული; ფოთლები გლუვია, ძარღვები მასზე ოდნავ ემჩნევა 24. R. caucasicus M. Bieb.
- მცენარე მონაცრისფრო-მწვანეა, ხეშეში მიტკეცილი ან ნახევრად-მიტკეცილი ხშირი ბეწვით შემოსილი. ღერო წამოწეულია, დატოტვილია, დაკლაცანილი, დაღარული, ხშირი შებუსვით, განსაკუთრებით ქვედა ნაწილში; ფოთლები მკაფიოდ გამოსახული ამობურცული ძარღვეებითაა 25. R. Buhsei Boiss.
33. თესლურა დიდი ზომისაა 5—8 მმ სიგრძის, გრძელი 3—4 მმ სიგრძის ნისკარტი. ყვავილი დიდი ზომისაა 34
- თესლურა უფრო პატარა ზომისაა და უფრო მოკლე ნისკარტითაა . 36
34. ფესვთანური და ღეროსეული ქვედა ფოთლების ფირფიტა თავისი სიგანით სიგრძეზე მეტია, ღრმადაა გაყოფილი ელიფსურ, რომბისებრ ან ლანცეტა სეგმენტებად, კიდეზე მახვილკბილიანია 26. R. Brutius Ten.
- ფესვთანური და ღეროსეული ფოთლების ფირფიტის სიგრძე სიგანეზე მეტია 35
35. ნაყოფი შებუსვილია, ფოთლის ნაკვთები ვიწრო-ლანცეტა 27. R. Raddeanus Regel.
- ნაყოფი შიშველია. ფოთლის ნაკვთები ხაზურია 28. R. Sommieri Albov
36. მცენარე ღია მწვანეა თითქმის შიშველი; ფოთლის სეგმენტები თანაბრადაა ერთიმეორისგან დაცილებული; ყველა ფესვთანური და ღეროსეული ქვედა ფოთლი ფრთისებრია დაყოფილი, გრძელყუნწიანია 29. R. osseticus Ovcz.
- მცენარე მონაცრისფრო-მწვანეა, მოკლე ან ცოტად თუ მეტად ხშირი ან გაფანტული ბეწვით შემოსილი; ფოთლები ამობერილი (ამოწეული) ძარღვეებითაა და ერთმანეთს დაშორიშორებული სეგმენტებით და ნაკვთებით ხასიათდება; ფესვთანური ფოთლები მოკლეყუნწიანია, ყველა ერთნაირია ან უმეტესი ფრთისებრია დაყოფილი, ხოლო 1—2 ფოთლი სამადაა გაყოფილი 30. R. transcaucasicus Kem.-Nath.
37. ფესვები ნაწილობრივ მაინც ტუბერისებრ ან თითისტარისებრია გამსხვილებული. ნაყოფი მკიდროდაა ყვავილსაჯდომზე მიზრდილი და თავაკი ნაყოფობისას წავრქელებულია 38
- მცენარე სხვა ნიშნებით ხასიათდება 39
38. ფესვთანური ფოთლები სამადაა გაყოფილი მოკლე ფართო სეგმენტებად; მცენარე აბლაბუდასებრი შებუსვითა და წვრილი ძაფისებრი ფესვგადგმული ყლორტებით ხასიათდება. ნაყოფი წვრილობრცვიანია, სწორი წაწვეტებული ნისკარტი 45. R. oxyspermus M. Bieb.
- ყველა ფოთლი გრძელი ლანცეტა ან ხაზური სეგმენტებითაა; მცენარე ნაცრისფერ-მოთეთროა, აბრეშუმისებრი თითქმის ქეჩისებრი შებუსვით 46. R. illyricus L.

39. ყვავილსაჯდომი შიშველია. ფესვთანური და ქვედა ფოთლები სამად ან თათისებრ დანაკეთულია ან განკვეთილია, იშვიათად მთლიანია
- ყვავილსაჯდომი ბეწვიანია. ნაყოფი ბრტყელია. ფოთლები სამფოთლაკიანია, ან ორმაგ სამად ან ფრთისებრ დაყოფილია 44
40. ფოთლები ხორცოვანია, ტყავისებრი, შიშველი; ფესვთანური ფოთლები გრძელყუნწიანია, სამნაკეთიანი ან მთლიანი, წვერში მომრგვალო კბილებით, ძირში მომრგვალო ან სოლისებრია ან ოდნავ ამოკვეთილი. ყვავილი დიდი ზომისაა 3—4 სმ დიამეტრის 32. *R. obesus* Trautv.
- ფოთლები არ არის ხორცოვანი და არც ტყავისებრია. ფესვთანური ფოთლების ფირფიტა სამადაა გაყოფილი ერთმანეთს დაშორებულ ან მიახლოებულ სეგმენტებად 41
41. ფოთლები სოლისებრი ან მომრგვალო ან ოდნავ ამოკვეთილი ძირითაა, ორ-სამჯერაა განკვეთილი ერთმანეთს დაშორებულ ლანცეტა ან მოგრძო სეგმენტებად. ნაყოფი ვიწრო არშიითაა და მოკლე მოღუნული წაწვეტებული ნისკარტითაა; მცენარე ხშირი ხეშეში მწითული ბეწვითაა შემოსილი 35. *R. Kotschyi* Boiss.
- ფოთლები ფართო სეგმენტებია, ძირში ცოტად თუ მეტად ამოკვეთილი, იშვიათად მომრგვალო 42
42. ყვავილენი ნასვერად ქოლგასებრია. ფოთლები ორივე მხრიდან გაფანტული ხეშეში ან ხშირი თეთრი ბეწვითაა შემოსილი. ნაყოფი ვიწრო არშიითა და მოკლე წვრილი კაუჭისებრი ნისკარტითაა 36. *R. constantinopolitanus* Urv.
- ყვავილენი სხვანაირია. მცენარე ხშირი, თითქმის ქეჩისებრი შებუსხვითაა 43
43. ყვავილები დიდი ზომისაა, 2,5—2,5 სმ დიამეტრის. ნაყოფი უკუკვერცხისებრია, გვერდებშებრტყელებული, ოდნავ შესამჩნევი არშიით; ნისკარტი მოკლეა, ძირში ფართო, წვერში მოკლე კაუჭისებრი. ფესვთანური ფოთლები თითქმის ძირამდეა სამად დაყოფილი სამ უთანაბროდ განკვეთილი რომბისებრ ან მოგრძო ლანცეტა სეგმენტებად 33. *R. elegans* C. Koch
- ყვავილები უფრო პატარა ზომისაა, 1,5—2,5 სმ დიამეტრის. ნაყოფი ოდნავაა გვერდებშებრტყელებული, ფართო უკუკვერცხისებრია; ნისკარტი თხელია, წვრილია, კაუჭისებრი. ფესვთანური ფოთლები სამადაა არალრმად დაყოფილი რომბისებრ ან უკუკვერცხისებრ სეგმენტებად 34. *R. georgicus* Kem.-Nath.
44. ფოთლები ორ-სამ ოთხმაგ ფრთისებრია დაყოფილი მკდომარე ხაზურ მოგრძონაკეთებთან სეგმენტებად, ჩვეულებრივ თეთრი აბრეშუმისებრი ბეწვით შემოსილი. ნაყოფი ფიჭისებრია, რამდენიმე პარალელური, ძირში შეერთებული ძარღვით; ნისკარტი მოკლეა, გვერდზე გადახრილი. ღეროს ძირი და ფოთლის ყუნწები ხშირი, თეთრი დახლართული ბეწვითაა შემოსილი 37. *R. Huetii* Boiss.

- ფესვთაური ფოთლები სამფოთოლაკიანია ან მოკლე და ფართო სეგმენტებად სამად გაყოფილი, რომელთაგან შუა სეგმენტი უფროსი ყუნწიანია, გვერდითები მჯდომარეა ან მოკლესუნწიანი . 38. *R. bulbosus* L.
- ღერო ძირში ბოლქვისებრად გამსხვილებული, ხასიათდება მოკლე ფესურითა და უთანაბრო ზორცოვანი მოგრძო ფესვების კონით. ნაყოფი ბრტყელია, მისი ნისკარტი მოკლეა, წაწვეტილებული, გვერდზე გადაღუნული ან კაუჭისებრ მოღუნული 38. *R. bulbosus* L.
- ღერო ძირში არ არის ტუბერისებრ გამსხვილებული. ნაყოფი ორღარჩინი არშიითაა. ნისკარტი ოდნავაა მოღუნული ან სწორია 39. *R. pseudobulbosus* Schur
- 46. ნაყოფი მრავალრიცხოვანია, ძალიან პატარა ზომის, მომრგვალო, ოდნავ ნაოჭიანი. ნისკარტი ძალიან მოკლეა, წვეტიანი. ერთ ან ორწლოვანი მცენარეა 45. *R. scleratus* L.
- ნაყოფი არ არის მრავალი, ბრტყელია, ბორცვებით ან ეკლებით მოფენილი, კიდე არშიანია. მცენარე ერთწლოვანია 47
- 47. ჯამის ფოთლები გაზიდულია, გვირგვინზე მიკრული ან ოდნავ მოცილებული. ნაყოფი გვერდებზე ეკლებითაა მოფენილი, კიდეზე მიყოლებული არშია ეკლიანია ან სამკუთხა-კბილებიანი. ფოთლები გრძელი სეგმენტებითა და ნაკვეთებითაა 47. *R. arvensis* L.
- ჯამის ფოთლები ქვემოთაა გადაკეცილი. ნაყოფის არშიას ეკლები და კბილები არა აქვს. ფოთლები მოკლე და ფართო სეგმენტებითაა 48
- 48. ყვავილის ყუნწი ნაყოფობისას გურზისებრად გამსხვილებული და ქვევითაა დახრილი. ყველა ფოთოლი მთლიანია. მცენარე აბრეშუმისებრი ბეწვითაა შემოსილი 52. *R. chius* DC.
- ყვავილის ყუნწი თანაბრადაა გამსხვილებული, სწორია როგორც ყვავილობისას ისე ნაყოფობის დროს 49
- 49. ნაყოფი ბორცვებიანია 50
- ნაყოფი ეკლებითაა მოფენილი 51
- 50. ბორცვები ნაყოფებზე არშიის გასწვრივაა მწკრივად განლაგებული. ფოთლები სამფოთოლაკიანია ან ორმაგ სამფოთოლაკიანი 51. *R. sardous* Crantz
- ბორცვები თანაბრადაა გაფანტული ნაყოფის გვერდების მთელ ზედაპირზე, ხშირად ჯაგრებითაა, რომელნიც ადრე სცივია. ფოთლები სამწკვეთიანია ან ორმაგსამფოთოლაკიანი 50. *R. trachycarpus* Fisch. et Mey.
- 51. ნაყოფი პატარა ზომისაა, წვრილი ეკლებითა და მოკლე ნისკარტით. გვირგვინის ფურცლები ჯამის ფოთლებზე მოკლეა. ფოთლები სამფოთოლაკიანია ან ორჯერ სამფოთოლაკიანი, დაყოფილი ან სულ ქვედა ფოთლები მთლიანია, თირკმლისებრი 49. *R. Sosnovskiyi* Kem.-Nath.
- ნაყოფი დიდი ზომისაა, მსხვილი ეკლებით და გრძელი მაგარი ნისკარტით. გვირგვინის ფურცლები ჯამის ფოთლებზე გრძელია. ფესვ-

სექცია 1. *Auricomus* Spach — ფესვთანური ფოთოლი გრძელყუნ-
 წიანია, თათისებრაა 3—5 ნაკეთად გაყოფილი ან მთლიანია, მოყვანილობით
 ელიფსური ან მომრგვალო; ღეროსეული ზედა ფოთლები მჭდომარეა, უფრო
 ღრმადაა გაყოფილი. ნაყოფი გამობურცულია.

მწკრივი 1. *Subtiles* Ovcz. ex Kem.-Nath. (Цикл *Subtiles* Ovcz.) — ფესვ-
 თანური ფოთლები მრგვალია ან განივ ელიფსისებრი, ოდნავ ტყავისებრი,
 მთლიანი ან დანაკეთული.

©. 1. *R. subtilis* Trautv. Bull. Acad. Sci. Petersb. X (1866) 393; Rupr.
 Fl. Cauc. (1869) 27; Trautv. *Increm.* (1882) 25; Smirn. *Enumer.* (1886) 944;
 Boiss. *Fl. Or. Suppl.* (1888) 9; *Albov Prodr.* (1897) 5; Липский *Фл. Кавк.*
 (1899) 207; *Somm. et Levier Enum.* (1901) 4; *Radde Mus. Cauc.* II (1900)
 45; N. Busch in *Fl. Cauc. Crit.* III, 3 (1903) 130; *Гроссг. Фл. Кавк.* II
 (1930) 110; *Овчинн. во Фл. СССР*, VII (1937) 386; *Колак. Фл. Абх.* II (1939)
 144; *კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა* IV (1948) 51; *Гроссг. Опред.* (1949) 53;
Фл. Кавк. 2, IV (1950) 55; *კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ.* I (1964) 73;
Кем.-Нат. Раналиевые на Кавказе (1966) 182.—*Icon.*: *Rupr. Fl. Cauc.* (1869)
 tab. 1, fig. 2; *Гроссг. Фл. Кавк.* IV (1950) табл. V, фиг. 13, карта 43.

4. მცენარე 17—42 სმ სიმაღლისაა, შიშველი ან მეჩხერი მიტკეცილი ბეწ-
 ვით შემოსილი; ღერო წვრილია, მარტივი ან ზემო ნაწილში სუსტად და-
 ტოტვილი; ფოთოლი ხეშეშია, თითქმის ტყავისებრი, კარგად შესამჩნევი
 ძარღვებით; ფესვთანური და ღეროსეული ქვედა ფოთლები გრძელყუნწია-
 ნია, ჩვეულებრივ ბეწვიანი ვაგინით და თითქმის პორიზონტალური ფირფი-
 ტით, რომლის სიგანე სიგრძეზე მეტია, ძირში მომრგვალოა ან ოდნავ ამო-
 კვეთილი, წვერში დიდი ზომის კბილებითაა; ზედა ფოთლები მოკლეყუნწი-
 ანია, ან მჭდომარე, ღრმადაა 3—5 ლანცეტისებრ ნაკეთად გაყოფილი ან
 ყველაზე ზედა ფოთლები მთლიანია. ყვავილი საშუალო ზომისაა, 2—2,5 სმ
 დიამეტრის; ყვავილსაჯდომი მოგრძოა, წვერზე ბეწვიანი; ჯამის ფოთლები
 გადაშლილია, გვირგვინისაგან მოცილებული, შიშველი, კვერცხისებრი ან მო-
 გრძო ელიფსისებრი, ბლაგვი, კიდეზე სიფრიფანა; გვირგვინის ფურცლები
 უკუკვერცხისებრია, წვერზე ოდნავ ამოკვეთილი. ნაყოფიანი თავაკი თითქ-
 მის სფერულია; თითოეული ნაყოფი შებრტყელებულია, არათანაბარი უკუ-
 კვერცხისებრია, მალალი მუცლით და ქედით, რომელიც განსაკუთრებით
 ზურგის მხრიდანაა შესამჩნევი. ნისკარტი მოკლეა, ძირში გაფართოებული,
 წვერში კაუქისებრ მოღუნული. VI—VII. $2n=16$.

აწერილია ნახარის გადასავლიდან.
 იზრდება ალპურ და სუბალპურ სარტყელში მდელოებზე და ნაკადულე-
 ბის ნაპირებზე.
 საქ. სსრ: აფხ.: კლიჩის ხეობა, ქლუხორისა და ნახარის გადასავალი (რა-
 დე; სომეხ და ლევეი; ალბოვი; დესულავი; კემულარია-ნათაძე).
 სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ. (ქლუხორი).

სექცია 2. *Thora* DC. — ნაყოფი მომრგვალო-გამობურცულია, მკაფიოდ გამოსახული იშვიათი, ერთმანეთს დაშორიშორებული, ძარღვებით. ფოთლოვანი მთლიანია. ფესვი გამსხვილებული და ხორცოვანია. მრავალწლოვანი მცენარეა.

©. 2. *R. Helenae* Albov в Тр. Общ. садов. в Одессе (1891); Bull. Herb. Boiss. I (1893) 253; Липский Фл. Кавк. (1899) 206; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 133; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 109; Овчинн. во Фл. СССР, VII (1937) 410; Колак. Фл. Абх. II (1939) 145; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 50; Гроссг. Опред. (1949) 53; Фл. Кавк. 2, IV (1949) 56; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 73; Кем.-Нат. Раналиевые на Кавказе (1966) 184.

4. მცენარე 10 სმ-მდე სიმაღლისაა, შიშველი 1—2 აღმავალი ღეროთი; ფესვანური ფოთლები მომრგვალოა ან ფართო კვერცხისებრი, გრძელყუნწიანი, კიდეზე მრვალაბილა; ღეროსეული ფოთლები მოგრძოა ან ხაზურლანცეტისებრი. ჯამის ფოთლები ქვევითაა გადაღუნული, თითქმის მთლიანად სიფრიფანა, ყვითელი; გვირგვინის ფურცლები უკუკვერცხისებრია. ნაყოფი გამობერილია, მოღუნული ან სწორი, წვრილი ნისკარტით, შიშველი ან გაფანტული წვრილი ბეწვით ან ჯირკვლებით შემოსილი. V—VII.

ტიპი: „აფხაზეთი, ბზიფის ქედი, ალპური მდელო, თოვლის ლაქებთან. 7.VI (1889—92). ნ. ალბოვი“.

იზრდება ალპურ სარტყელში მდელოებზე და ღორღიან ადგილებზე თოვლის ლაქების ახლოს.

საქ. სსრ.: აფხ: ბზიფის ქედი მთა კუტიში (ალბოვი; ვორონოვი; კოლაკოვსკი; კოზლოვსკი), მდინარე პსოუს სათავეები, კაცირხას ქედის განშტოება, აიბგას საძოვრები (შხიანი); სამეგრ.: ასხის ქედი სოსნოვსკი; კოზლოვსკი; კემულარია-ნათაძე, ხინთიბიძე, მიქელაძე).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ. (დას. ნაწ.); ამიერკავკ.: შავი ზღვის სანაპ.

შენიშვნა: გვარ *Ranunculus*-ის კავკასიის სახეობათა შორის ეს სახეობა მეტად განცალკევებულად დგას. ცნობილია მხოლოდ დასავლეთ ამიერკავკასიისა და იმიერკავკასიის ალპური სარტყლის კირქვიანებიდან და ნათესაურად დაკავშირებულია სექცია *Thora*-ს წარმომადგენლებთან, რომლებიც ევროპის ალპებისათვისაა დამახასიათებელი. ნ. ბუში (1803) კავკასიის სახეობას მესამეული პერიოდის რელიქტად თვლის.

სექცია 3. *Chrysanth* (Spach) L. Benson — ნაყოფი ცოტად თუ მეტად გვერდებრშებრტყელებულია ან მკაფიოდ გამოსახული სიგრძივი ძარღვებითაა. ფოთოლი 3—5 ნაკვთადაა გაყოფილი ან განკვეთილი, ან ფრთისებრ-სამნაკვთიანი, იშვიათადა მთლიანი. მცენარე ჩვეულებრივ კარგად განვითარებული თესლურითაა.

მწკრივი 2. *Ampelophylli* Ovcz. ex Kem.-Nath. (Цикл *Ampelophylli* Ovcz.) — ნაყოფი მრავალრიცხოვანია, პატარა ზომის, 1,5 მმ სიგრძის, ძალიან მოკლე ნისკარტით. ფოთოლი ფართონაკვთებიანია.

3. *R. ampelophyllus* Somm. et Levier in Nuov. Giorn. Bot. Ital. (1894) 9 et Enum. XVI (1900) 11; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 174; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 118; Овчинн. во Фл. СССР VII (1937) 430; Гроссг. лак. во Фл. Абх. II (1939) 147; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 51; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 75; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 190. — *R. macrophyllus* Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 42 non Desf. — *R. grandiflorus* (non L.:) Boiss. Fl. Or. I (1867) 46; Гроссг. Опред. (1949) 58; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 60. — *R. vitifolius* Boiss. et Bal. in Bal. sec. Boiss. Fl. Or., Suppl. (1888) 9; Albov in Bull. Herb. Boiss. I (1893) 266. — *R. Ledebouri* Lipsky Фл. Кавк. (1899) 207; Radde, Mus. Cauc. II (1901) 45.

2. მცენარე 10—40 (60) სმ სიმაღლისაა, კარგად განვითარებული, ხშირად დატოტვილი ფესურით; ღერო წვრილია, მარტივი ან ზემო ნაწილში სუსტად დატოტვილი; ფოთოლი თხელია, ორივე მხრიდან მიტყეცილი, გაფანტული ბეწვითაა შემოსილი, ქვემოდან უფრო ხშირი შებუსუსის გამო მორუხია. ფესვთანური ფოთლები გრძელყუნწიანია, ფირფიტა მოხაზულობით 5—3 კუთხა გულისებრია, თითქმის შუამდეა სამად გაყოფილი ფართო, მახვილ ნაკეთებად ან ქვედა გვერდითი ნაკეთები ბლავგია, მომრგვალო; ზედა ფოთლები მჭდომარეა ან მოკლეყუნწიანი, ვიწრო ლანცეტისებრ ნაკეთებად სამად გაყოფილი ან ფესვთანური ფოთლების მსგავსია. ყვავილი 1—2 სმ დიამეტრის; ყვავილსაჯდომი გურზისებრია, ჯაგრისებრბეწვიაანი; ჯამის ფოთლები გადაშლილია, ოდნავაა გვირგვინისაგან მოცილებული, მოგრძო კვერცხისებრია. გვირგვინის ფურცლები მკრთალი ყვითელია, უკუკვერცხისებრი, მოკლეფრჩხილიანია. ნაყოფები მომრგვალო თავაებადაა შეკრებილი, მრავალრიცხოვანია, პატარა ზომის, ძალიან მოკლე ნისკარტიანი. VII—VIII. $2n=16$.

ტიპი: აწერილია აპარიდან. „სოფელ ხულოსა და დანისფარეულს შორის, ხანლის ქედი. 23.VI.1890, სომიე და ლევიე“.

იზრდება მთის შუა სარტყლიდან სუბალპურ სარტყლამდე (ტყის ზედა სარტყლამდე) წიფლნარ არყნარ და სოჭნარ ტყეში.

საქ. სსრ.: აფხ.: სოხუმი, აპიანჩა, ბზიფის ქედი (ალბოვი; ვორონოვი); სვან.: აბაკურა (სახოკია), თეთნაშენი (დოლუხანოვი); რაჭა-ლეჩხ.: ხვამლის ქედი, ურავი მთა ჭუთხარო, ნაქერალას ქედი (კემულარია-ნათაძე), ლეჩხუმი, ახალქალა (კემულარია-ნათაძე, ხინთიბიძე, ი. მიქელაძე); სამეგრ.: სოფ. ჯვარსა და ოხაჩყუეს შორის (კემულარია-ნათაძე და სხვ.); სოფ. ლეშამგესა და მთა ყვირას შორის (კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა, ხინთიბიძე, მ. დოლიძე, ი. მიქელაძე), სალხინოსა და მთა ასხს შორის (მედვედევი; ი. ბუაჩიძე); იმერ.: პატარა ხარაგოული (ი. ბუაჩიძე), ქვაზინები (ლომაკინი), ლომის მთა (მედვედევი); გურ.: მთა მუჩუთა (ა. ყაზაროვი, ა. დოლუხანოვი), ბახმაროს ახლოს (გროსპეიმი); ქართ.: ბაკურიანი, წაღვერი, კოხტაგორა (კოზლოვსკი; ტროიცი), ბანის ხევი (სოსნოვსკი); სამხ. ოს.: დიდი ლიანხვის ხეობა, ვანელის ახლოს, მთა სირხლებერდა, ბუბენახერის მიმართულებით (ნ. და ე. ბუში).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ. (დას. ნაწ.); ამიერკავკ. სანაბ.
საერთო გავრცელ.: მც. აზ. (კანეთი).

შ ე ნ ი შ ე ნ ა: ბოტანიკურ ლიტერატურაში ეს სახეობა სხვადასხვა სახელწოდებითაა მოხსენიებული. ლედებური მას *R. macrophyllus*-ს უწოდებს; ბუასის — *R. grandiflorus*-ის და *R. vitifolius*-ის სახელწოდებით მოყავს; სომიე და ლევიე — *R. ampelophyllus*-ის, ხოლო ლიპსკი — *R. Ledebouri*-ის სახელწოდებით. როგორც ცნობილია, პირველი სამი სახელწოდება უფრო ადრე სხვა მცენარის აღსანიშნავად იყო გამოყენებული.

ამიტომ კავკასიის მცენარისათვის დატოვებული უნდა იქნას სომიესა და ლევიეს ხმარებული სახელწოდება — *R. ampelophyllus*.

ტიპობრივი ფორმის გარდა მოვეყავს აგრეთვე 2 სახესხვაობა.

var. *minor* (Boiss.) N. Busch (*R. vitifolius* β *minor* Boiss.).

მცენარე პატარა ზომისაა, 5—10 სმ სიმაღლის; მცენარის ყველა ნაწილი პატარაა; ფოთლის ნაკვეთები თითქმის მობლაგვოა.

იზრდება ტყის სარტყლის ზედა საზღვარზე.

საქ. სსრ.: სამეგრ.: მთა ოხაჩყუე (კემულარია-ნათაძე, შ. ქუთათელაძე და სხვა). მთა მიგარია, ჯვარი (მანდენოვა, შ. ქუთათელაძე და სხვა); ასხის ქედი (კემულარია-ნათაძე, ხინთიბიძე, ი. მიქელაძე).

var. *adzharicus* Kem.-Nath. — ფოთლები მბზინავია თითქმის შიშველი, ორივე მხრიდან ერთი ფერის; ფესვთაური ფოთლები მობლაგვო ნაკვეთითაა; ზედა ფოთლები ფორმით ფესვთაური ფოთლების მსგავსია (სურ. 17).

ტიპი: აწერილია აჭარიდან, „ციხის ძირი, კემულარია-ნათაძე“.

იზრდება ტენიან ხეობებში მთის ქვედა და შუა სარტყელში.

საქ. სსრ.: აჭარ.: ყორონის თავის ხეობა (სოსნოვსკი); ციხის ძირი, რკინის გზის ახლოს (კემულარია-ნათაძე).

შ ე ნ ი შ ე ნ ა. ეს სახესხვაობა მისთვის დამახასიათებელი სქელი, ცხიმოვანი პრილა, თითქმის ერთფერი, შიშველი ფოთლებითა და დიდი ზომის ყვავილებით, კარგად განსხვავდება *R. ampelophyllus*-ის ტიპობრივი ეგზემპლარებისაგან, რომელთათვისაც დამახასიათებელია ორივე მხრიდან შებუსვილი, ქვედა მხარეს მორუხო ფერის ფოთლები

მწკრივი 3. *Brachylobi* Kem.-Nath. — ფესვთაური ფოთლები სამადაა დანაკვეთილი, მოკლე, ფართო სეგმენტებად, რომლებიც კიდევ მრგვალებილიანი ან ბლაგვებილია. ჯამის ფოთლები წარზიდულია.

4. *R. brachylobus* Boiss. et Hohen. in Kotschy Pl. Pers. bot. 1846; Boiss. Diagn. Ser. I, VIII (1849) 6; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 119; კემულარია-ნათაძე საქ. მეცნ. სარკვ. I (1964) 76; Kem.-Nath. Ранапиевые на Кавказе (1966) 193; Овчинн. во Фл. СССР, VII (1937) 440; Колак. Фл. Абх. II (1939) 149; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 53; Гроссг. Опред. (1949) 58; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 60. — *R. Villarsii* var. *brachylobus* Boiss. Fl. Or. Suppl. (1888) 10; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 169 pro spp.)

4. მცენარე შიშველია, 11—25 სმ სიმაღლისაა, მსხვილი, სუსტად გავითარებული ფესურით, რომელზედაც წინა წლის ფოთლის ყუნწის მრავალი, წვრილი ბოჭკოა შერჩენილი და წვრილი ფესვებია განვითარებული. ღერო მარტოულია ან ორ-ორი, მარტივი, ჩვეულებრივ ერთყვანიანი; ფოთოლი შიშველია, თითქმის ხორცოვანი, გამშრალი ტყავისებრია, კარგად გამოსახული ძარღვებით; ფესვთანური ფოთლები სხვადასხვა სიგრძის ყუნწებითაა; ფოთლის ფირფიტა მოხაზულობით თირკმლისებრია, შუამდე ან შუას ზემოთ 3 მოკლე, ფართო ნაკვთად გაყოფილი, კიდეზე მომრგვალო ან ბლაგვკბილიანი; ზედა ფოთლები მჭდომარეა, მთლიანი, ლანცეტისებრი ან 2—3 ლანცეტისებრი, კიდეშლიან ნაკვთად გაყოფილი. ყვავილი 1,5—2,5 სმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები გაშლილია, ჰორიზონტალური, კვერცხისებრი, შებუსვილი, კიდეზე სიფრიფანა; გვირგვინის ფურცლები უკუკვერცხისებრია; სანექტრე ფოსო ქერქლითაა დაფარული; ყვავილსაჯლომი გურზისებრია, შებუსვილი. ნაყოფი მომრგვალო ელიფსისებრია, გვერდებშებრტყელებული, მოკლენისკარტიანი. VII—VIII. $2n=16$.

აწერილია ირანიდან, ინახება ქენევაში.

იზრდება მდელოებზე და ღორღიან ფერდობებზე ალპურ სარტყელში.

საქ. სსრ: ქართ.: ცხრაწყარო (აკინფიევი; კოზლოვსკი; ვ. ნახუტრიშვილი; კემულარია-ნათაძე), მთა სანისლო, ბაკურიანი, ლიკანის ხეობა, ბორჯომის მიდამოები (კოზლოვსკი); ჯავახ.: მთა ლეული დაგი (გროსპეიმი), სოფ. როდიონოვსკისა და ტამბოვკას შორის, სოფ. გრეჩისას ახლოს (მაცაშვილი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.

საერთო გავრც.: სომხ.-ქურთ., ირ.

5. *R. gingkolobus* Somm. et Levier in Enum. (1900) 5; Radde Mus. Cauc. (1901); კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 52; Дмитриева Опред. раст. Аджар. (1959) 47; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 76; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 194. — *R. brachylobus* auct. cauc. p.p.

4. მცენარე 10—30 სმ სიმაღლისაა, შიშველი, იშვიათად გაფანტული ბეწვით შემოსილი; ხასიათდება მომსხვილო სწორი ან ირიბად ჰორიზონტალური ფესურით, რომელიც ძველი ფოთლების მონარჩენი ბოჭკოებითა და წვრილი ფესვებითაა დაფარული; ღერო მარტივია; ფოთოლი შიშველია, სქელი, გაშრობის შემდეგ ხეშეში, თითქმის ტყავისებრი, ქვედა მხარეზე მკვეთრად გამოსახული ძარღვებით; ფესვთანური და ღეროსეული ქვედა ფოთლები გრძელყუნწიანია, თირკმლისებრი ფორმის ფირფიტაო, რომელიც სამ თითქმის თანასწორ ნაკვთადაა არაღრმად დაყოფილი, კიდეზე ბლაგვკბილიანი, ძირში ფართოდ არაღრმად ამოკვეთილი ან თითქმის მომრგვალო ანდა სწორად წაკვეთილი ფუძით; ღეროსეული ზედა ფოთლები მჭდომარეა, მთლიანი. ყვავილსაჯლომი მოგრძოა, ბეწვიანი; ყვავილი 1,7—2,8 სმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები კვერცხისებრია გადაშლილი, ოდნავა გვირგვინისაგან მოცილებული; გვირგვინის ფურცლები უკუკვერცხისებრია, მომრგვალო ან წვერში ამოკვეთილი. ნაყოფი ფართოა, უკუკვერცხისებრი, ხასიათდება ზურგისაკენ მიახლოებული ერთი ძარღვით და მოკლე, ძლიერ

ტიპი: აწერილია აჭარიდან „ხანლის ქედი სოფ. დანისპირეულის პირ-
დაპირ (სომეხ და ლევიე)“.

იზრდება ტენიან მდელოებზე ალპურ და სუბალპურ სარტყელში.

საქ. სსრ: გურ.: მთა მუხრათა (დ. ყაზაროვი); აჭარ.: სარიჭაური, ჩირუ-
ხი (მაყაშვილი, შეროზია), არსიანის საგუშაგოსთან (ვორონოვი); ქართ.:
ცხრა წყარო (კობლოვსკი); ჯავახ.: სოფ. ტამბოვკის და ტიქმა-ტაშის ახლოს
(მაყაშვილი), დიდი ხანჩალი, სოფ. გორელოვკის ახლოს (შ. ნახუცრიშვილი).
სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: სომხ. (პოენა შესაძლებელია);
საერთო გავრც.: მც. აზ. (ჰანეთი).

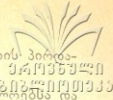
var. *gracilescens* Somm. et Levier — მცენარე მთლიანად უფრო პატარაა
და ნაზი.

აჭარ. სახეობის ჩვეულებრივ ფორმებთან ერთად.

შენიშვნა. კავკასიის უმეტესი მკვლევარი უარყოფს ამ სახეობის და-
მოუკიდებლობას და მას აერთიანებს *R. brachylobus*-ის ან *R. crassifolius*-ის ანდა
R. baidarae-ს ფარგლებში. მართალია ეს სახეობა, ტყავისებრი ფოთლებით
ახლოს დგას პირველ ორ სახეობასთან (რის შესახებაც ჯერ კიდევ ნ. ბუში აღნიშ-
ნავდა *R. crassifolius*-ის შენიშვნაში. 1903), მაგრამ მათგან კარგად განსხვავდება
ძირში ღრმად ამოკვეთილი ფოთლებით; ხოლო *R. baidarae*-საგან, გარდა ამისა
გამიჯნულია ფოთლის სიმკვრივით.

©. 6. *R. svaneticus* Rupr. Fl. Cauc. I (1869) 21, 289; Albov Prodr. (1895)
6; Липский Фл. Кавк. (1899) 207; Somm. et Levier Enum. (1900) 19; Radde
Mus. Cauc. II (1901) 45; Гросср. II (1930) 119; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა
IV (1948) 54; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 76; Кем.-Нат. Пана-
лиевые на Кавказе (1966) 195. — *R. brachylobus* auct. cauc. p.p. — *R.*
gymnadenus Somm. et Levier in Acta Hort. Petrop. XIII (1894) 181, XVI
(1900) 17. — *R. Villarsii* subsp. *Baidarae* N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III,
3 (1903) 169 p.p.

4. მცენარე 9—15 (20) სმ სიმაღლისაა, შიშველი, ხასიათდება მსხვილი,
ჩვეულებრივ დატოტვილი ფესურითა და წვრილი ან მომსხვილო ფესვე-
ბით; ღერო წვრილია, მარტივი, ძირში წინა წლის ფოთლის ყუნწის ნარ-
ჩენით, მრგვალი მუქი ყავისფერი ბოჭკოებით დაფარული; ფოთოლი თხელია,
გლუვი; ფესვთანური ფოთლების ფირფიტა მოხაზულობით თითქმის მომრ-
გვალო ხუთკუთხიანია, 3—5 არადრმა ფართო სეგმენტად დანაკეთული, ძირში
ღრმად ამოკვეთილი, კიდეზე მრგვალებილიანი; ზედა ფოთლები მჯდომარეა,
ღრმადაა 2—3 კიდემთლიან ნაკეთად გაყოფილი. ყვავილი 1—2,5 სმ დია-
მეტრისაა; ჯამის ფოთლები გადაშლილია, გვირგვინისაგან დაშორებული,
მოგრძო კვერცხისებრი; გვირგვინის ფურცლები მოგრძო კვერცხისებრია,
თითქმის უფრჩხილო; სანექტრე ფოსო მოგრძო ქერქლითაა დაფარული. ნა-
ყოფი შიშველია, გლუვი, არათანაბრად კვერცხისებრი; ნისკარტი გრძე-
ლია, კაუქისებრი ან ბრჭყალისებრი. VII—VIII.

ტიპი: აწერილია სვანეთიდან „მდინარე ენგური სოფ. ფარის პირდაპირ, მთა ლატფარი, თოვლის ხაზზე. 11.VII.1864, რადე“.

იზრდება ალპურ და სუბნივალურ სარტყელში, ტენიან მდელოებზე და ფერდობებზე.

საქ. სსრ: აფხ.: მთა ჩედიმი (ალბოვი); ნახარის გადასავალი (ალბოვი), ქლუხორის გადასავალი (კემულარია-ნათაძე); სვან.: ლატფარის გადასავალი (აქინფიევი); მთა ეტეიხი (სოსნოესკი), უშგული, ლელზირი (ა. ხარაძე), კირარის მწვერვალი (მ. სახოკია, ა. დოლუხანოვი), დონღუზორენის გადასავალი (ა. ხარაძე, სახოკია), მთა აბაკურა (ვ. შეროზია), ჭალაათი, (ა. ხარაძე), სვანეთის ქედი, ცეკური (იონიდი), შხელდა (ნ. კეცხოველი); რაჭა-ლეჩხ.: მამისონის გადასავალი (აქინფიევი, ვედენსკი); გურ.: ბახმარო (ალბოვი), საყორნე (ა. გროსპეიმი), სომღია (ი. ქიქოძე); აჭარ.: ხულოს მიდამოები (მაყაშვილი, შეროზია).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ. (დას. ნაწ.): ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაბ.

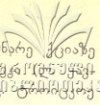
შენიშვნა. სვანეთიდან გამოყოფილი სახეობა *R. svaneticus* და ირანიდან აწერილი *R. brachylobus* ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელ სახეობებად მიგვაჩნია და მათი არეალიც მკვეთრად გამიჯნულია. პირველი სახეობა დასავლეთ კავკასიის ალპების მცენარეა, მეორე კი სამხრეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ ამიერკავკასიაში გვხვდება.

©. 7. *R. Buschii* Ovcz. во Фл. СССР, VII (1937) 443, Addenda VI, 744; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1943) 54; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 76; Кем.-Нат. Ранаевые на Кавказе (1966) 196. — *R. brachylobus* auct. cauc. p.p. — *R. baidarae* auct. cauc. p.p.

4. მცენარე 20—35 სმ სიმაღლისაა, წვრილი, დამოკლებული ფესურით და მასზე კონასებრ განვითარებული წვრილი ფესვებით; ღერო სწორია, ჩვეულებრივ გაფანტული და გაფარჩხული ბეწვით შემოსილი; ფესვთანური ფოთლები სხვადასხვა სიგრძის ყუნწებითაა; ფოთლის ფირფიტა შიშველია ან ქვედა მხარეზე გაფანტული ბეწვითაა შემოსილი; კიდზე მომრგვალო ან ბლაგვკბილა, მოხაზულობით მომრგვალო კვერცხისებრ გული-სებრი, ძირში ღრმად ამოკვეთილი, თითქმის შუამდეა ფართო ნაკვეთბად სამად გაყოფილი, რომელთაგან შუა ნაკვეთი 3 ნაკვეთადაა დაყოფილი, გვერდითები კი 2 ნაკვეთად; ღეროსეული ზედა ფოთლები მჭდომარეა, სამადაა ხაზურ-ლანცეტისებრ ან ხაზურ-კიდემთლიან ნაკვეთბად გაყოფილი. ყვავილი დიდი ზომისაა, 3—3,5 სმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები გადაშლილია, კიდზე შიშველი, მოყვითალო, სიფრიფანა არშიით, გვირგვინის ფურცლები მოგრძო კვერცხისებრია, სოლისებრი ფრჩხილით, წვერში სუსტად დაკბილული ან ოდნავ ამოკვეთილი. ნაყოფები კვერცხისებრ თავაჯადაა შეკრებილი, თითოეული ნაყოფი უქუკვერცხისებრია, გვერდებშებრტყელებული, სუსტი, ვიწრო არშიითა და წვრილი ბრჭყალისებრი ნისკარტით. VII—VIII.

ტიპი. აწერილია ჯავახეთიდან „მთა აბული, ალპური სარტყელი 25.VII.1907. ე. ბორძილოვსკი“.

იზრდება სუბალპურ და ალპურ სარტყელში, მდელოებზე.

საქ. სსრ.: ჯავახ.: ახალქალაქის რაიონი. მდებარეობს მდინარე ქციანზე (კოზლოვსკი); ქორ-ოლი (შ. ნახუცრიშვილი), სოფ. გორელოვქანი (შ. ნახუცრიშვილი და ა. სანაძე), სოფ. ტამბოვკა (მაყაშვილი), სოფ. ტაბაღაშვილი (შ. ნახუცრიშვილი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.
საერთო გავრცელ.: სომხ.-ქურთ. (პოვნა შესაძლებელია).

მწკრივი 4. *Lojkianae Kem.-Nath.* — ფესვთანური ფოთლები თითქმის ძირამდე ორმაგ-სამად გაყოფილი ბლაგვებილა სეგმენტებად. ჯამის ფოთლები გაზიდულია და გვირგვინის ძირიდან დაშორებული.

©. 8. *R. Lojkae* Somm. et Levier in *Nuov. Giorn. Bot. Ital.* (1894) 10; *A. H. P.* XIII (1894) 188; *Enum.* XVI (1900) 22; *N. Busch* in *Fl. Cauc. Crit.* III, 3 (1903) 175; *Гроссг. Фл. Кавк.* II (1930) 114; *Овчинн., во Фл. СССР*, VII (1937) 445; *კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV* (1948) 55; *Гроссг. Опред.* (1949) 55; *Фл. Кавк.* 2, IV (1950) 62; *კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ.* I (1964) 75; *Кем.-Нат. Раналиевые на Кавказе* (1966) 197.

2. პატარა ზომის მცენარეა, 4,5—15 სმ სიმაღლის, შიშველი ან ზემო ნაწილში გაფარჩხულბეწვიანი; ფესურა პირიზონტალურია, წვერში წინა წლის ფოთლების ყუნწის მრავალი, მორუხო წაბლისფერი ბოქვებითაა დაფარული; ფოთოლი ყველა ფესვთანურია გრძელყუნწიანი, ფართო ვაგინით და ხუთკუთხა მოხაზულობის ფირფიტით, რომელიც ორჯერაა თითქმის ძირამდე ბლაგვებილა ნაკვეთებად სამად გაყოფილი. ყვავილი 1,5—2,5 მმ დიამეტრის; ყვავილსაჯდომი ბეწვითაა შემოსილი, მოგრძოკონუსისებრია, მომრგვალო, ბლაგვი; ჯამის ფოთლები კვერცხისებრია გაშლილი, გვირგვინისაგან ოდნავ დაცილებული, ძლიერ ჩაზნექილი; გვირგვინის ფურცლები ოქროსფერია, ფართო უქუკვერცხისებრი, წვერში მომრგვალო ან შუაში ოდნავ ამოკვეთილი, ჰირში მოკლე ფრჩხილით; სანექტრე ფოსო მოკლე, მომრგვალო ქერქლითაა დაფარული; მტვრიანა მოკლე სამტვრითა და წვერში გაფარჩხული ძაფითაა. ნაყოფი კვერცხისებრია სწორი ან კალუქისებრი ნისკარტით. VII. 2n=16,14.

ტიპი. აწერილია მამისონის გადასავლიდან „ლოიკა, 1886“.

იზრდება ალპურ და სუბალპურ სარტყელში ქვადორიან ჩამონახვავებზე.

საქ. სსრ.: სვან.: მთა ხარხრას განშტოებანი (ა. დოლუხანოვი); ჩხოტნიერის ქედი თეთნულდის პირდაპირ (ა. ხარაძე); სამხ. ოს.: ყელის ტბა (ნ. და ე. ბუში; ა. ხარაძე; ი. მანდენოვა; პრიხოდკო), ერმანის ქედი (მანდენოვა, დოლუხანოვი; ჩოჩიევი; რუტი), ურსტვალეცეკის გადასავალი, ჩასავალი თრუსოს ხეობისაკენ (პროხოდკო; ე. და ნ. ბუში); მთიულ: ყაზბეგის რაიონი, თრუსოს ხეობა, სოფ. აბანოს პირდაპირ (ა. ხარაძე).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმერკავკ. (ჩრდილო ოსეთი).

მწკრივი 5. *Abchasic Kem.-Nath.* — ფესვთანური ფოთლები თათისებურად ღრმად გაყოფილია ვიწრო და წაწვეტებულ ნაკვეთებად.

©. 9. **R. abchasicus** Freyn in Oesterr. Bot. Zeitschr. XLIII (1893) 373; Somm. et Levier in Nuov. Giorn. Bot. Ital. (1894) 9; Липский Фл. Кавк. II (1899) 207; Somm. et Levier Enum. (1900) 21; N. Busch in Fl. Cauc. III, 3 (1903) 173; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 117; Овчин. во Фл. СССР, VII (1937) 444; Колак. Фл. Абх. II (1939) 149; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 55; Гроссг. Опред. (1949) 58; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 62; კემულარია-ნათაძე საქ. მეცნ. სარკვ. I (1964) 75; Кем.-Нат. Раналиевые на Кавказе (1966) 202.

4. მცენარე 9—20 სმ სიმაღლისაა, შიშველი. ფესურა ჩვეულებრივ დატოტვილია, ჰორიზონტალური, ჯაგრისებრი ბეწვებით შემოსილი, ზედა ნაწილში გასული წლის ფოთლის ყუნწების წვრილი, ყავისფერი ბოჭკოებით დაფარული; ღერო წვრილია, შიშველი ან შებუსხვილი; ფოთოლი გრძელ-ყუნწიანია; ფოთლის ფირფიტა მოხაზულობით თითქმის მომრგვალოა, ღრმად თითქმის ძირამდე 3—5 ვიწრო ლანცეტისებრ ან ხაზურ ნაკეთად გაყოფილი, ძირში ღრმადაა ვიწროდ ამოკვეთილი. ყვავილი 1—1,7 სმ დიამეტრის; ყვავილსაჯდომი მოგრძო კონუსურია. წვერში ბეწვების კონა აქვს; ჯამის ფოთლები გადამოლილია, გვირგვინისაგან დაცილებული, ელიფსური, ბლაგვი, შიშველი; გვირგვინის ფურცლები მკრთალი ყვითელია, მქრქალი, უკუკვერცხისებრი, მოკლეფრჩხილიანი; სანექტრე ფოსო დაფარულია ფართო და ძალიან მოკლე, წვერში ამოკვეთილი ქერქლით; მტვრიანა გრძელი სამტვრითა და წვერში თანდათან გაფართოებული ძაფითაა. ნაყოფი კვერცხისებრია, ძალიან გრძელი, მოკაუჭებელი ნისკარტით. VII—VIII. $2n=16$.

აწერილია აფხაზეთიდან ქლუხორის გადასავალი (დესულავი).

იზრდება სუბალპურ და ალპურ სარტყელში; იშვიათად ჩამოდის ტყის ზედა სარტყლამდე. გვხვდება კლდის ნაპრალებში და ღია, ნაკლებად დაკორდებულ ფერდობებზე.

საქ. სსრ.: აფხ.: ქლუხორის გადასავალი (დესულავი; კემულარია-ნათაძე; კოლაკოვსკი); სვან.: უტვირის ხეობა, მთა კირარის განშტოებანი (დოლუხანოვი, სახოკია, ხარაქე), ხალდეს მყინვარი (ა. ხარაქე); რაჭა-ლეჩხ.: მამისონის გადასავალი (არდასენოვი; კემულარია-ნათაძე), მამისონის გადასავალსა და სოფ. გლოლას შორის (კემულარია-ნათაძე, ხინთიბიძე, ი. მიქელაძე).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ. (დას. ნაწ.).

მწკრივი 6. **Oreophylli** Ovcz. ex Kem.-Nath. (Цикл Oreophylli Ovcz. p. max. p.) — ფესვთანური ფოთლების ფირფიტა თითქმის შუამდეა ფართო სეგმენტებად გაყოფილი, კიდზე მახვილ და წაწვეტებულკბილებიანი. ჯამის ფოთლები გაზიდულია. მთის მცენარეებია ცოტად თუ მეტად ხშირი შებუსხვით.

10. **R. oreophyllus** M. Bieb. Fl. Taur-Cauc. III (1819) 383; C. A. Mey. Verz. (1831) 201; Stev. in Bull. XXIX, 2 (1856—1857) 280; Rupr. Fl. Cauc. (1869) 286; Липский Фл. Кавк. (1899) 207; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 120; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 58; Гроссг. Опред. (1949) 59; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 61; კემულარია-ნათაძე საქ. მეცნ. სარკვ. I (1964) 78; Кем.-Нат. Раналиевые на Кавказе (1966) 198. — **R. Villarsii** Ledeb. Fl.

4. მცენარე 5—10 სმ სიმაღლისაა მთლიანად მიტკეცილი ბეწვით შემოსილი, ფესურა სუსტადაა განვითარებული; ღერო სწორია, მარტივი, 1—2 ყვავილიანი; ფოთლები ორივე მხარეზე ბეწვიანია; ფესვთანური ფოთლების ფირფიტა მოხაზულობით სამკუთხა-თირკმლისებრია ძირში ღრმად ამოკვეთილი კიდეზე წვეტიანი კბილებით, სამადაა გაყოფილი ფართო სეგმენტებად, რომელთაგან შუა სეგმენტი ჩვეულებრივ უფრო ვიწროა და სამნაკეთიანი; გვერდითი სეგმენტები ორნაკეთიანია; ზედა ფოთლები მჯდომარეა, ჩვეულებრივ 2—3 მთლიან ხაზურ ნაკეთად გაყოფილი. ყვავილი 1,5—2,6 სმ დიამეტრის. ჯამის ფოთლები განზიდულია, უღიფსური; გვირგვინის ფურცლები უკუკვერცხისებრია. თესლურა უკუკვერცხისებრია, მოკლე ძლიერ მოღუნული ან სწორი ნისკარტით. VI—VII. n=16.

ტიპი: აწერილია ყირიმიდან „მთა ჩატირდალი VI, მარშალ ბიბერ-შტეინი“. ინახება ლენინგრადში.

იზრდება ალპურ მდელოებზე.

საქ. სსრ.: მთიულ.: ჯვრის გადასავალი (პაგირევი), გუდოს მთა (აკინ-ფეივი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ყირიმი.

შე ნ ი შ ვ ნ ა. ჩვენი დაკვირვებით ეს სახეობა კავკასიაში ძალიან იშვიათად გვხვდება. მას აქ ენაცვლება სახეობათა მთელი ჯგუფი, რომელთაგან ყველაზე ახლოს *R. dzhavacheticus*-ი დგას. ჩვენ მიერ მითითებული ამ სახეობის ეგზემპლარები უფრო ყირიმის მასალას უახლოვდება, მაგრამ მთლიანად მათი შესატყვისი არ არის.

O. 11. *R. dzavacheticus* Ovcz. во Фл. СССР, VII (1937) 438; in Addenda VI, 744; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 58; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 77; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 198. — *R. oreophyllus* et *R. Baidarae* auct. cauc. p.p.

4. ცოტად თუ ბევრად შებუსვილი მცენარეა, 15—30 (40) სმ სიმაღლის; ფესურა ირიბია, წვრილი თასმისებრი ფესვებით; ღერო სწორია, მარტივი ან მცირედ დატოტვილი; ფესვთანური ფოთლები გრძელი, შებუსვილი ყუნწებიანია; მათი ფირფიტა მოხაზულობით მომრგვალოა შუამდე ან შუას შემოთ 3 ფართო ნაკეთად გაყოფილი, კიდეზე წაწვეტებული ან მობლაგვო კბილებით; გვერდითი ნაკეთები თავისი კიდეთ ხშირად ფოთლის ძირში არსებულ ვიწრო და ღრმა ამონაკვეთს ფარავს; ღეროსეული ზედა ფოთლები ფართო ვაგინითაა, მოკლყუნწიანი ან მჯდომარე, მათი ფირფიტა გაყოფილია 2—3 ლანცეტისებრ ან ხაზურ ნაკეთად, ანდა ყველაზე ზედა ფოთლები მთლიანია. ყვავილი დიდი ზომისაა, 2—3 სმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები კვერცხისებრია, გადაშლილი, ოდნავაა გვირგვინისაგან მოცილებული, ბეწვით შემოსილი, ხასიათდება მოყვითალო, შიშველი, სიფრიფანა კიდეთ; გვირგვინის ფურცლები ფართო უკუკვერცხისებრია, მოკლე, ვიწრო ფრჩხილით, კაშკაშა ყვითელი ან ოქროსფერი. ნაყოფი უკუკვერცხისებრია,

კიდევ ვიწრო არშით, მოკლე, წვერში მოკაუჭებული ნისკარტით VI—VII.

აწერილია ცხრაწყაროდან. ინახება ლენინგრადში.

იზრდება მცირე კავკასიონის ალპურ სარტყელში მდებარეობს ზღვის დონიდან 1000 მ-ზე.

საქ. სსრ.: ქართ.: ცხრაწყარო (აკინფიევი; სოსნოვსკი; კოზლოვსკი; ტროიცი; კემულარია-ნათაძე), საყველოს მთა (კოზლოვსკი; სოსნოვსკი; კემულარია-ნათაძე); თრიალ.: თრიალეთის ქედი, მთა არჯევანი (ნ. ტროიცი); ჯავახ.: ახალქალაქის რაიონი, მთა გოდორები (შ. ნახუცრიშვილი); ოშორის ქედი (სოსნოვსკი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.

©. 12. *R. Makaschwilii* Kem.-Nath. საქ. ფლორა IV (1948) 58; Kem.-Nath. Not. Syst. Georg. Tbilis. 23 (1963) 31; Дмитриева Опред. раст. Адж. (1959) 47; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 77; Kem.-Nat. Ранадливые на Кавказе (1966) 199. — *R. oreophyllus* auct. cauc. non M. Bieb.

2. მცენარე 10—20 სმ სიმაღლისაა, სწორი ან ირიბი ფესურითა და წვრილი, ყვითელი ან მოყვითალო ყავისფერი ფესვებით; ღერო, ჩვეულებრივ წვრილია, სწორი ან ოდნავ დაკლანძვილი, შებუსხვილი (განსაკუთრებით ქვედა ნაწილში), წითური ხშირი, ერთმანეთში დახლართული ბეწვით; ფოთოლი ორივე მხრიდან შებუსხვილია; ფესვთანური ფოთლები ხშირბეწვიანი გრძელი ყუნწებითაა; მათი ფირფიტა მოხაზულობით მომრგვალო ან მომრგვალო თირკმლისებრია 3 თითქმის თანაბარ ნაკეთად ღრმად გაყოფილი, კიდევზე წაწვეტებული კბილებით; ზედა ფოთლები მჯდომარეა ან მოკლეყუნწიანი, ძირში ვაგინით; მათი ფირფიტა ღრმად სამ ვიწრო ლანცეტისებრ ან ხაზურ, კიდემთლიან ნაკეთებად გაყოფილი. ყვავილი 1,5—2,5 სმ დიამეტრის; ყვავილსაჯდომი გურზისებრია, ძირში და წვერში გრძელი ბეწვების კონით; ჯამის ფოთლები გაშლილია, კვერცხისებრი, ბეწვიანი, კიდევზე შიშველი, სიფრიფანა; გვირგვინის ფურცლები უკუკვერცხისებრია; სანექტრე ფოსო ქერქლითაა დაფარული. ნაყოფი კვერცხისებრია, მაღალი მუცლით და მოკლე მომხსვილი ნისკარტით. VII—VIII.

ტ ი პ ი. აწერილია აჭარიდან. „ზორთიყელი, ა. მაყაშვილი“.

იზრდება ალპური სარტყლის მდებარეობსა და კლდეებზე.

საქ. სსრ.: რაჭა-ლეჩხ.: მთა ვაქენაწვერი (მთვარაძე); გურ.: საყორნეს მთა, ბახმაროს ახლოს (ა. გროსჰეიმი); აჭარ.: ზორთიყელი, ზამბორი, ჩირუხი, მთა მოცქვა (მაყაშვილი); სამხ. ოს.: პატარა ლიხვის აუზი შუაწყურში; ბიბლითი-ხოლდენი, წონას ქვაბული (ე. და ნ. ბუში); სოფ. როკი (ფედოროვა), ერმანი (დარბინი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმერკავკ.: ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაბ.

13. *R. acutilobus* Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 40; Boiss. Fl. Or. I (1867) 41; Rupr. Fl. Cauc. (1869) 22; Trautv. in A. H. P. 2 (1875) 402; Липский Фл. Кавк. (1899) 208; Radde Mus. Cauc. II (1901) 45; Гросср. Фл. Кавк. II

8. საქართველოს ფლორა, II

(1930); Овчинн. во Фл. СССР, VII (1937) 431; Колак. Фл. Абх. II (1939) 148; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 56; Гроссг. Опред. (1949) 58; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 60; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. შრომები, II, I, 1-2, 1951, 1952, 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1971, 1972, 1973, 1974, 1975, 1976, 1977, 1978, 1979, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989, 1990, 1991, 1992, 1993, 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000. — R. Villarsii ssp. acutilobus N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 167. — R. Villarsii var. major Boiss. Fl. Or. Suppl. (1888) 10.

4. მცენარე 30—60 სმ სიმაღლისაა, ჩვეულებრივ შებუსვილი; ფესურა მოკლეა, მსხვილი, ზემო ნაწილში წინა წლის ფოთლების მონარჩენი მრავალი ბოჭკოთა დაფარული; ღერო სწორია, მარტივი ან შუა ნაწილის ზემოთ, იშვიათად ქვემოთაც დატოტვილი; ფესვთანური ფოთლები გრძელყუნწიანია, მათი ფირფიტა შებუსვილია, კიდეზე მახვილკბილიანი, მოხაზულობით თითქმის მომრგვალო-კვერცხისებრი ან კვერცხისებრი, განკვეთილია 3—5 ფართო წაწვეტებულ ნაკვთად, რომელთაგან შუა ნაკვთი ჩვეულებრივ გვერდითებზე გრძელია; ღეროსეული ზედა ფოთლები მჯდომარეა ან მოკლეყუნწიანი, 3—5 ლანცეტისებრ ან ხაზურ, კიდემთლიან ნაკვთად გაყოფილი. ყვავილი 2—2,5 სმ დიამეტრის; ყვავილსაჯდომი გურბისებრია, ბეწვიანი; ჯამის ფოთლები გადაშლილია გვირგვინისაგან ოდნავ მოცილებული, კვერცხისებრი, ბლაგვი, შებუსვილი; გვირგვინის ფურცლები ფართო უკუკვერცხისებრია, მომრგვალებული; სანექტრე ფოსო დაფარულია. ნაყოფი უკუკვერცხისებრია, მალალი მუცლით და კაუქისებრ მოხვეული ნისკარტით, რომელიც გახმობის შემდეგ თითქმის სწორია. VII—VIII. 2n=32.

აწერილია დაღესტნიდან (გუნები).

იზრდება ალპურსა და სუბალპურ სარტყელში მდელოებზე და ტყის ზედა სარტყლის მდელოებზე.

საქ. სსრ: აფხ.: აიბგას მთა (ალბოვი); სვან.: მთა აბაკურა (მეფერტი), ნალდეს მყინვარი (ა. ხარაძე); რაჭა-ლეჩხ. მამისონის გადასავალი (ვედენსკი; კემულარია-ნათაძე); ქართ.: ლომის მთა (მეღვედვი); სამხ. ოს.: მდ. ქსნის სათავეები, გორდას მთის ძირში (ე. და ნ. ბუში); მთიულ.: ყაზბეგის ახლოს, კობი (კოზლოვსკი); ყაზბეგის მიდამოები (სოსნოვსკი; მეღვედვი). სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.

О. 14. R. *Grossheimii* Kolak. Not. Syst. Geogr. Thbilis. 17 (1953) 88; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 77; Кем.-Натадзе Ранадиевые на Кавказе (1966) 205. — R. sartorianus auct. cauc. (non Boiss. et Heldr.): Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 120; Овчинн., во Фл. СССР VII (1937) 437; Колак. Фл. Абх. II (1939) 148; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 56; Гроссг. Опред. (1949) 58; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 61. — R. Villarsii var. sartorianus N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1901—1903) 167.

4. მცენარე 13—33 სმ სიმაღლისაა, წვრილი მიტკეცილი ბეწვით შემოსილი; ფესურა დამოკლებულია; ფოთოლი ტყავისებრია, მკვეთრად გამოსახული ბადისებრი დაქარღვით, კიდეზე და ქარღვების გაყოლებით მოკლე გაფანტული ბეწვით შემოსილი; ფესვთანური ფოთლები გრძელყუნ-

წინაია; მათი ფირფიტა მოხაზულობით თითქმის სამკუთხა გულისებრი ან ფართო კვერცხისებრ მომრგვალო, ძირში ფართოდ ამოკვეთილი, მკვეთრად ორჯერ-სამად გაყოფილი ფართო უკუკვერცხისებრ, მსხვილკბილა ხეცმანტიქსიკან ბად, რომელთაგან გვერდითი სეგმენტები, ხშირად სწორ კუთხეს ქმნის; ღეროსეული ფოთლები ღრმადაა ვიწრო ხაზურ ნაკვეთად განკვეთილი. ყვავილი 3,5 სმ-მდე დიამეტრის; ჯამის ფოთლები გადაშლილია, გვირგვინისაგან მოცილებული, გაფანტულბეწვიანი, 5 მმ-მდე სიგრძის. თესლურები შიშველია, ოდნავ შებრტყელებული, ქედიანი; ნისკარტი მოკლეა, კაუქისებრი. V—VI.

ტ ი პ ი: „აფხაზეთი ბზიფის ხეობა, მეთორმეტე კილომეტრზე, ძირითადად მეჩხერ ტყეში კლდის ნაპრალებში 1450 მ ზღვის დონიდან. 19.V.1948, ა. კოლაკოვსკი“.

იზრდება მთის შუა სარტყელიდან ალპურ სარტყლამდე მდელოებზე, რცხილნარ და ფიჭვნარ ტყეში.

საქ. სსრ.: აფხ.: ბზიფის ხეობა (ა. კოლაკოვსკი), ბზიფის ქედი, ჩედიმი, აჩახას მთა (ალბოვი), მთა აფსხუ (ფურცხვანიძე), აშბის ხევი (დოლუხანოვი), მაჯარის ხეობა (ა. კოლაკოვსკი და ვ. იაბროვი).

შ ე ნ ი ვ ე ნ ა. ეს მეტად საინტერესო სახეობა, რომელიც განცალკევებულად დგას ყველა დანარჩენი წარმომადგენლებისაგან, ბევრმა ბოტანიკოსმა განიხილა როგორც *R. sartorianus* Boiss. et Heldr. ეს უკანასკნელი საბერძნეთიდანაა (თესლის ალბური მთებიდან) აწერილი. შემდეგში ბუასიემ (*Fl. Or.*, I, 1867) უარყო თავისი სახეობის დამოუკიდებლობა და მიზანშეწონილად სცნო სახესხვაობის მნიშვნელობით დაექვემდებარებინა კრებადი სახეობის — *R. Villarsii*-სათვის, რომელიც უფრო გვიან რამენიმე სახეობად იქნა დაყოფილი, ბოლო დროს კი (*E. Landolt* — 1956) *R. aduncus* Grem. et Gord.-ის სინონიმში მოხვდა.

გვსიაში მოხარდი მცენარე, რომელიც *R. sartorianus*-ის სახელწოდებითაა ცნობილი, კარგად განსხვავდება ვერობული სახეობის — *R. Villarsii*-საგან.

©. 15. *R. crassifolius* (Rupr.) Grossh. *Фл. Кавк.* II (1930) 119; *Овчинн.*, во *Фл. СССР*, VII (1937) 436; *კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა* IV (1948) 57; *Гроссг. Опред.* (1949) 58; *Фл. Кавк.* 2, IV (1950) 61; *კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ.* I (1964) 76; *Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе* (1966) 203. — *R. oreophyllus* var. *crassifolius* Rupr. *Fl. Cauc.* (1869) 20, 286; *Липский Фл. Кавк.* (1899) 207. — *R. Villarsii* ssp. *crassifolius* N. Busch in *Fl. Cauc. Crit.* III, 3 (1903) 171.

4. მცენარე 5—22 სმ სიმაღლისაა, გაფანტულბეწვიანი, დამოკლებული ფესურითა და წვრილი ფესვებით; ღერო მარტივია, სწორი, მომსხვილო, 1—2 ყვავილიანი; ფოთოლი მოსქელოა, ზედა მხარეზე ფოსოებით დაწინწკლულ და ჩაღრმავებულძარღვიანი ახალგაზრდა ფოთოლი ქვემოდან გაფანტული მიტკეცილი ბეწვითაა შემოსილი, შემდეგში კი თითქმის შიშველია; ფესვთანური ფოთლები გრქელყუნწიანია, მათი ფირფიტა მოხაზულობით კვერცხისებრ-მომრგვალოა ან თირკმლისებრი, კიდეზე მობლაგვობილიანი, შუამდე ან უფრო ღრმად 3 ფართო ნაკეთად გაყოფილი, რომელთაგან

შუა ნაკვით, ჩვეულებრივ უფრო ვიწროა; ღეროსეული ფოთლები მჯდომარეა, კიდემთლიან ლანცეტისებრ ან ხაზურ-ნაკვეთებად გაყოფილი, საჯდომი გურბისებრია, ბეწვიანი; ყვავილი 2—3,5 სმ დიამეტრისა, ფოთლები გადაშლილია, გვირგვინისაგან ოდნავ დაცილებული, მოგრძო კვერცხისებრი ან მოგრძო ელიფსისებრი, ბეწვიანი, კიდეზე მოყვითალო-მომწვანო სიფრიფანა, შიშველი. გვირგვინის ფურცლები უქუქვერცხისებრია, სოლისებრ შევიწროებული ფრჩხილით და ამოკვეთილი ან დაკბილული წვერით. ნაყოფი კვერცხისებრია მოკლე, თითქმის სწორი ან კაუჭისებრი ნისკარტით. VII—VIII. $2n=32$.

აწერილია ჩრდილო ოსეთიდან. ინახება ლენინგრადში.

იზრდება სუბალპურ და ალპურ სარტყელში მდელოებსა და საძოვრებზე.

საქ. სსრ.: სამხ. ოს.: ერმანის ქედი (დარბინი; მანდენოვა, დოლუხანოვი; ა. ლორთქიფანიძე), სბის გადასავალი (ე. და ნ. ბუში), ყელის ტბა (ე. და ნ. ბუში; ა. ხარაძე, ა. ლორთქიფანიძე), მთიულ.: ჯვრის გადასავალთან (პაგირევი); თუშ-ფშავ-ხევსურ.: პირიქითი ხევსურეთი, შიბუ-ღელეს გადასავალი (გრიგორაშვილი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ. (დას. ნაწ.).

©. 16. *R. baidarae* Rupr. Fl. Cauc. (1869) 22, 286; Акинф. Фл. Центр. Кавк. (1894) 41; Trautv. Incr. (1882) 17; Лилский Фл. Кавк. (1899) 208; Somm. et Levier Enum. (1900) 20; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 119; Овчинн. во Фл. СССР, VII (1937) 435; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 57; Гроссг. Опред. (1949) 58; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 60; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 77; Кем.-Нат. Ранадиевые на Кавказе (1966) 204. — *R. Villarsii* ssp. *Baidarae* (Rupr.) N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 169. Icon.: Rupr. l. c. tab. II, f. a.-f.; Somm. et Levier tab. I (sub nom. *R. gingkolobus*).

24. მცენარე 20—40 (60) სმ სიმაღლისაა, საკმაოდ ხშირი მიტეცილი ან გაფანტული, გაფარჩხული ბეწვით შემოსილი; ფესურა გრძელია, ჩვეულებრივ გამსხვილებული; ღერო მარტივია, დაღარული, გაფანტულ-ბეწვიანი ან თითქმის შიშველი; ფოთოლი შებუსვილია მიტეცილი ან გაფარჩხული ბეწვით; ფესვთანური ფოთლები ცოტად თუ მეტად გრძელყუნწიანია, ვიწრო ვაგინით; ფოთლის ფირფიტა მოხაზულობით გულისებრ 5 კუთხაა ან თითქმის მომრგვალო, კიდეზე იშვიათი, წაწვეტებული კბილებით, 5—3 ფართო ნაკვეთად დაყოფილი; ნაკვეთები ერთიმეორეზე გადადის და ფოთლის ძირის ღრმა და ვიწრო ამონაკვეთს ფარავს. ღეროსეული ზედა ფოთლები მჯდომარეა, 2—3 ხაზურ ან ლანცეტისებრ-ნაკვეთად გაყოფილი. ყვავილი 1,5—2,7 სმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები გადაშლილია, გვირგვინისაგან დაცილებული, მოგრძო ან უქუქვერცხისებრი, ბეწვიანი, კიდეზე ფართო სიფრიფანა; გვირგვინის ფურცლები მკრთალი ყვითელია, საკმაოდ გრძელი ფრჩხილით. ნაყოფი ფართოა; გვერდებშებრტყელებული, არათანაბარ უქუქვერცხისებრი; ნისკარტი მოკლეა, კაუჭისებრი. VII—IX. $2n=32$.

აწერილია ბაიდარადან (მთიულეთი, ჯვრის გადასავალი). ინახება ლენინგრადში.

იზრდება სუბალპურ და ტყის ზედა სარტყელში მდელოებსა და ნაკვეთებში.
 ენციკლოპედია

საქ. სსრ.: რაჭა-ლეჩხ.: სოფ. უწერას ახლოს (კემულარია-ნაძვარდია);
 ოს.: სბის ხეობა, ბელოთის გადასავალი, ჩაფარუხის ხეობა (ე. და ნ. ბუში);
 მთიულ.: სოფ. ყაზბეგის მიდამოები, არეშის მთის ძირი, თრუსოს ხეობა,
 ყორას ხეობა. (ა. ხარაძე). კაიშაური (პაგირევი), ბაიდარა (რადე), დევ-
 დორაის მყინვარის ახლო (აყინფიევი; სოსნოვსკი), ოცხურის ქედი (ე. ხუ-
 ციშვილი); თუშ-ფშავ-ხევსურ.: გუროს გადასავალი (რადე).
 სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმერკავკ. (ცენტრ. ნაწ.).

○. 17. *R. migaricus* Kem.-Nath. et Chinth. Not. Syst. Geogr. Tbilis. 24 (1965) 21. — *Ranunculus* n. sp. N. Albov Prodr. (1895) 5.

2. მცენარე კარგად განვითარებული მსხვილი ფესურითაა, ძირში წინა წლის ფოთლის ყუნწების მონარჩენი ბოჭკოებით დაფარული; ღერო 25—40 სმ სიმაღლისაა, 2—8 ყვავილიანი, მიტკეცილი ბეწვით შებუხვილი, ჩვეულებრივ ზედა ან შუა ნაწილში დიქოტომიურად დატოტვილი; ფოთოლი ტყავისებრია, მკვეთრად გამოსახული ძარღვების ქსელით, ორივე მხრიდან ხშირი ბეწვით შემოსილი; ფესვთანური ფოთლები გრძელი, ქვემო ნაწილში სქლად შებუხვილი მსხვილყუნწებიანია; ფოთლის ფირფიტა მონახულობით თირკმლისებრია ან თითქმის მომრგვალო 3, იშვიათად 4 ფართო რომბისებრ სეგმენტად არაღრმად გაყოფილი ან მთლიანი, კიდეზე მსხვილკბილიანი; ღეროსეული ფოთლები მხოლოდ ტოტების ძირშია განვითარებული, ღრმადაა ლანცეტისებრ ან ხაზურ ნაკეთებად გაყოფილი ან მთლიანია. ყვავილი დიდი ზომისაა, 2—3 სმ დიამეტრის, გრძელყუნწიანი; ჯამის ფოთლები გადაშლილია, გვირგვინისაგან ოდნავ დაცილებული, შებუხვილი, კვერცხისებრი; გვირგვინის ფურცლები ყვითელია, ქვემოდან მკრთალი, ფართო უკუკვერცხისებრი. თესლურა ფართოა, უკუკვერცხისებრი, საკმაოდ გრძელი, ჩვეულებრივი მუქი ნისკარტი. VI—VII.

ტიპი: აწერილია სამეგრელოდან. „მთა მიგარია 24.VI. 1957, ლ. ხინთიბიძე და ი. მიქელაძე“. ინახება თბილისში.

იზრდება ალპურ სარტყელში კირქვიან კლდეებზე.
 საქ. სსრ.: სამეგრ.: მთა ჯვარი და მიგარია (ხინთიბიძე და ი. მიქელაძე).
 შენიშვნა. ეს მცენარე პირველად ნახულია, კოლხეთის გამოჩენილი მკვლევარის, ნ. ალბოვის მიერ 1893 წელს სამეგრელოში მთა ჯვარი — მიგარიაზე ალპურ მდელოებზე. არასრული ეგზემპლარის სახით (მხოლოდ ფესვთანური ფოთლებით), მის მიერ (1895) მოყვანილია ლიტერატურაში როგორც ახალი სახეობა, მხოლოდ კითხვის ნიშნით. საფიქრებელია, რომ, სრული მასალის უქონლობის გამო, ნ. ალბოვმა თავი შეიკავა ამ მცენარის აღწერაზე და მისთვის სახელწოდების მიცემაზე.

ლ. ხინთიბიძის და ი. მიქელაძის მიერ მის კლასიკურ ადგილსამყოფელზე შეგროვებულმა სრულმა მასალამ (ფოთლებით, ყვავილებით და ნაყოფებით) შესაძლებლობა მისცა ავტორებს შეეცნათ მისი დიაგნოზი და დამოუკიდებელ სახეობად მიეღოთ. ეს მცენარე განსხვავდება გვარ *Ranunculus*-ის ყველა დანარჩენი სახეობებისაგან. უფრო ახლოს დგას აფხაზეთიდან ა. კოლაკოვსკის მიერ 1953 წელს აწერილ სახეობასთან (*R. Grossheimii*), რომლისგანაც კარგად გან-

მწკრივი 7. *Acres Kem.-Nath.* — ჯამის ფოთლები გადაშლილია; ყვავილ-
საჯდომი შიშველია. ზედა ფოთლები ყოველთვის მჯდომარეა, შუამდე ან თითქმის
ძირამდე სამად გაყოფილი ფართო ან ლანცეტისებრ სეგმენტებად. თესლურა
ოდნავ გამოსახული ვიწრო არშიითაა შებრტყელებულია.

18. *R. acer* L. Sp. Pl. (1753) 554; Boiss. Fl. Or. I (1867) 48; Rupr.
Fl. Cauc. (1882) 16; Smirn. Enum. (1887) 944; Шмалъг. Фл. Средн. и Южн.
Росс. I (1891) 92; Липский Фл. Кавк. (1899) 207; N. Busch, in Fl. Cauc.
Crit. III, 3 (1903) 142; Овчинн., во Фл. СССР VII (1937) 461; Гроссг. Опред.
(1949) 57; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 67; Kem.-Nath. Ранапиевые на Кавказе
(1966) 208.

4. მცენარე 30—70 სმ სიმაღლისაა, მიტკეცილებეწვიანი ან თითქმის
შიშველი; ღერო სწორია, დატოტვილი; ფესვთანური და ქვედა ფოთლები
ყუნწიანია, ფირფიტა მოხაზულობით მომრგვალოა ან ხუთკუთხა,
თათისებრაა გაყოფილი მოგრძობისებრ ან ლანცეტა სეგმენტებად, რომ-
ლებიც თავის მხრივ ლანცეტისებრ ნაკვეთებადაა განკვეთილი; ღეროსეული
ზედა ფოთლები მჯდომარეა, სამადა ხაზურ ნაკვეთებად გაყოფილი. ყვა-
ვილსაჯდომი შიშველია; ყვავილი 1,5—2 სმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები გა-
დაშლილია; გვირგვინის ფურცლები ოქროსფერყვითელია. თესლურები
ირიბ კვერცხისებრია, ვიწრო არშითა და ძალიან მოკლე ნისკარტით. V—
VII. $2n = 14$; 28; 42.

აწერილია ევროპიდან. ინახება ლონდონში.

იზრდება მთის ზედა სარტყლამდე სარწყავ მდელოებზე, საძოვრებსა და
მინდვრებზე.

საქ. სსრ: ქართ.: ბაქურიანი (ბორტერუსი; მიშჩენკო; კოზლოვსკი); სამხ.
ოს.: წონას ქვაბული (ა. გროსჰეიმი, Фл. Кавк. 1950);

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ევრ. ნაწ.; დას. ციმბ.; შუა აზ. საერთო გავრცელ.:
შუა ევრ.

მწკრივი 8. *Polyanthes Ovcz.* — ჯამის ფოთლები გადაშლილია; ყვავილ-
საჯდომი ბეწვიანია. თესლურა ფართო არშიითაა და მოკლე, ფართო, სწორი ან
მოხრილი ნისკარტი აქვს. ფოთლი თათისებრაა განკვეთილი ხაზურ ან ლანცე-
ტისებრ სეგმენტებად, იშვიათად სეგმენტები ფართოა, მომრგვალო უკუკვერცხი-
სებრი ან რომბისებრი. მცენარე ხშირი შებუსვითაა ან თითქმის შიშველია.

19. *R. Meyerianus* Rupr. Fl. Cauc. I (1869) 25; Овчинн. во Фл. СССР
VII (1937) 447; კემულარია-ნათაქე საქ. ფლორა, IV (1948) 52; Карягин, во Фл.
Азерб. IV (1953) 87; კემულარია-ნათაქე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 75; Kem.-
Nath. Ранапиевые на Кавказе (1966) 209. — *R. polyanthemos* var. *latifolius*
Rupr. l. c. 16, ex parte; N. Busch, in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 149. —
R. polyanthemos Rupr. Fl. Cauc. I (1869) 16 (non L.); N. Busch l. c. 148;
Гроссг. Фл. Кавк. 2, IV (1950) 64; Тахтадж. Фл. Арм. I (1954) 191, 194. —
R. polyanthemos auct. cauc. non L.

2. მცენარე მოკლე, მსხვილ ფესურას და მრავალ, მომსხო თხემისებურ ფუნჯა ფესვს ივითარებს; ღერო მაღალია, სწორი, დატოტვილი, მომსხვილო, ხშირი, ქვემოთ მიმართული გრძელი წითური ბეწვით შემოსილი საკუთრებით ხშირი შებუსვითაა ძირში და ფოთლის ყუნწებზე; ღრმად და სამად გაყოფილი ან განკვეთილი ფართო რომბისებრ ან ფართო ლანცეტისებრ მჯდომარე სეგმენტებად და ნაკეთებად, ზოგჯერ შუა სეგმენტი ძალიან მოკლესუნწიანია; ფესვთანური ფოთლები გრძელყუნწიანია, დანარჩენი მოკლე ყუნწებითაა, სულ ზედა ფოთლები მჯდომარეა. ყვავილი საკმაოდ დიდი ზომისაა, 2—3 სმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები გადაშლილია კვერცხისებრ ელიფსისებრი, ხშირი, გრძელი ბეწვით შემოსილი; გვირგვინის ფურცლები უკუკვერცხისებრია; ყვავილსაჯდომი ბეწვიანია. ნაყოფი კვერცხისებრ მოგრძოა ან კვერცხისებრი, შებრტყელებული, კიდებზე დაღარული არშიით. ნისკარტი სწორია, წვრილი, წვერში მომრგვალო. V—VII. $2n=16$.

აწერილია ყირიმიდან. ინახება ლენინგრადში.

იზრდება მთის შუა სარტყლიდან სუბალპურ სარტყლამდე. ტყეში, ბუჩქნარში, მდელოებზე.

საქ. სსრ: აფხ.: სოფ. იურევოს ახლოს (ვორონოვი), მდ. ბზიფი (ალბოვი); ქართ.: ბორჯომი, სოფ. ტბა, საკოჭავი (კოზლოვსკი); მცხეთა; წყნეთი (კემულარია-ნათაძე), კოჯორი (რადე). გარდაბ.: ყარაიაზი (სტაროსელსკი), გარე კახ.: სოფ. მალხაზოვკა (ნ. ტროიცი; მ. ტიმოფეევი); კახ.: ლაგოდეხი მლაკოსევიჩი); თრიალ.; თეთრი წყარო (ნ. ტროიცი; უტკინი); ჯავახ.: სოფ. საღამო (შ. ნახუტრიშვილი), სოფ. გორელოვკა (ა. გროსჰეიმი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ. (ყირიმი).

საერთო გავრცელ.: სამხ. ევრ.

20. *R. nemorosus* DC. Syst. I (1818) 280; Prodr. I (1824) 37; Овчинн., Фл. СССР VII (1937) 448; Гроссг. Фл. Кавк. VI (1950) 64; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 75; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 210.—*R. polyanthemus* ssp. *nemorosus* N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 151.

2. მცენარე თითქმის შიშველია ან მოფენილია გაფანტული თეთრი ან მოოქროსფრო ბეწვით; ღერო სწორია, დატოტვილი, მიტკეცილბეწვიანი, ცოტაყვავილიანია; ფოთლები ფართო სეგმენტებითაა, ორივე მხარეზე მიტკეცილბეწვიანი, ფესვთანური ფოთლები გრძელ, გაფარჩხულბეწვიანი ყუნწებითაა; მათი ფირფიტა მოხაზულობით მომრგვალო გულისებრია ან მომრგვალო თირკმლისებრი, შუამდე ან უფრო ღრმად სამად გაყოფილი ფართო რომბისებრ ან უკუკვერცხისებრ სეგმენტებად, ძირში ფართოდ არაღრმად ამოკვეთილი ან თითქმის მომრგვალო ან სწორად წაკვეთილი. ყვავილი 1,5—3 სმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები განხიდულია, გვირგვინისაგან ოდნავ დაცილებული, მოგრძო კვერცხისებრი, ბლაგვი, გრძელბეწვიანი; გვირგვინის ფურცლები უკუკვერცხისებრია, ძირში სოლისებრ შევიწროებული; ყვავილსაჯდომი ბეწვიანია. თესლურა უკუკვერცხისებრია, გვერდებშებრტყელებული, დაღარული არშიით და სწორი, წვერში მომრგვალო წვრილი ნისკარტი. VI—VII. $2n=16$.

აწერილია ევროპიდან. ინახება ჟენევაში.

იზრდება ტყის ქვედა სარტყლიდან ზედა სარტყლამდე ფოთლოვან, იშვიათად წიწვოვან (ფიჭვნარ) ტყეში.

საქ. სსრ: იმერ.: ქუთაისი, სოფ. გოდოვანი, საქოლავის ქედი (კემულარია-ნათაძე), ოკრიბის რაიონი ცილწვილას მთა (ა. ქუთათელაძე), ნაქერა-ლის ქედი (კემულარია-ნათაძე, ა. ქუთათელაძე).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ევრ. ნაწ.

საერთო გავრცელ.: შუა და სამხ. ევრ.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა. *R. nemorosus* DC. კავკასიაში იშვიათად გვხვდება; ამის შესახებ ჯერ კიდევ ნ. ბუში მიუთითებდა, რომელსაც ეს სახეობა სახეხევაობის მნიშვნელობით *R. polyanthemus*-ისადმი აქვს დაქვემდებარებული. გარდა ამისა ნ. ბუშს შესაძლებლად მიაჩნია აგრეთვე ვარდამავალი ფორმების არსებობა *S. nemorosus*-სა და *R. polyanthemus* var. *latifolia*-ს შორის, რაც შემდეგში არ იყო შემჩნეული.

R. nemorosus დამოუკიდებელი სახეობაა, რომელიც მკვეთრად განსხვავდება *R. polyanthemus* var. *latifolia*-საგან კარგად განვითარებული, ცოტად თუ მეტად გრძელნისკარტიანი ნაყოფით, შედარებით უფრო მრგვალებილებიანი ფოთლის სეგმენტებით და უფრო რბილი შებუსვით.

მწკრივი 9. *Trisectiles* Kem.-Nath. — ფოთოლი გაყოფილია 3 ფართო სეგმენტად, რომელთაგან შუა სეგმენტი მოკლესწიანია, გვერდითი—მჯდომარეა. ნაყოფი მოკლე 1—1,5 სმ ნისკარტიანა.

©. 21. *R. trisectilis* Ovcz. во Фл. СССР VII (1937) 427; Addenda IV, 743; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 63; Гросср. Опред. (1949) 57; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 59; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 78; Kem.-Nath. Ранапиевые на Кавказе (1966) 211. — *R. astrantiaefolius* var. *alpinus* Freyn in Somm. et Levier Enum. (1900) 7. — *R. caucasicus* var. *alpina* N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 159.

24. მცენარე 4—20 სმ სიმაღლისაა, დამოკლებული ფესურითა და მრავალი, წვრილი ფესვით; ღერო სწორია, ოდნავ წამოწეული, გაფანტული მიტკეცილი ან აბრეშუმისებრი ბეწვით შემოსილი; ფესვთანური ფოთოლი მოკლესწიანია, მომრგვალო კვერცხისებრი მოხაზულობის ფირფიტით, რომელიც სამფოთლოაქიანია, ე. ი. ძირამდეა სამად გაყოფილი მჯდომარე მახვილებილა ნაკეთებად; ღეროსეული ფოთლები მჯდომარეა, 3—4 ან 2—3 ლანცეტისებრ სეგმენტად გაყოფილი. ყვავილი პატარა ზომისაა; ჯამის ფოთლები გადაშლილია, მოგრძო კვერცხისებრი, შებუსვილი, ბლავევი; გვირგვინის ფურცლები უკუკვერცხისებრია, ძირში სოლისებრ შევიწროებული. ნაყოფი პატარა ზომისაა, 2,5—3 მმ სიგრძის, ბრტყელი, მომრგვალო კვერცხისებრი, ზურგზე წვეტიანი ფხით და სიგრძივი ძარღვით; ნისკარტი მოკლეა ძირიდან სწორია, შემდეგ კი კაუტისებრი. VII—VIII. $2n=16$.

ტ ი პ ი: აწერილია სვანეთიდან „მთა თეთნარი, სოფ. ჩოლურის პირდაპირ. VIII: 1890. სომეხ და ლევიე“. ინახება ლენინგრადში.

იზრდება ალპურ სარტყელში; მდელოებზე.

საქ. სსრ. სვან.: ტვიბერის ახლოს, ლათფარის გადასავალი (სახანგელსკი), მთა აბაკურა (შეროზია), მდინარე ნენსკრის სათავეები (მსხვილიწყობა); დოლუხანოვი, იონიდი); სამეგრ.; ჩაუშონი, ლებარდეს ახლოს (არხანგელსკი; კემულარია-ნათაძე, შ. ქუთათელაძე, შხიანი, ლაჩაშვილი), მთა მუჩერა (შხიანი, შ. ქუთათელაძე, ლაჩაშვილი), ოხაჩკეს ქედი (კემულარია-ნათაძე, შ. ქუთათელაძე, მანდენოვა და სხვა), ყვირა (კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა, ხინთიბიძე, ი. მიქელაძე); მთა ჯვარი და მიგარია ხინთიბიძე და სხვა); ასხის ქედი (კემულარია-ნათაძე და სხვა).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ. (დას. ნაწ.).

22. *R. astrantiaefolius* Boiss. et Bal. in Bal. Exsic. 1866, Sec. Boiss. Fl. Or. Suppl. (1888) 11; Trautv. Incr. (1882) 17; Акинф. Центр. Кавк. (1894) 43; Albov Prodr. (1897) 8; Somm. et Levier Enum. (1900) 7; Radde Mus. Cauc. II (1901) 45; Н. Буш Опред. Ranales (1919) 50; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 59; საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 78; Кем.-Нар. Панагиевые на Кавказе (1966) 212. — *R. Boissieri* Simonk in Termes. XI (1887—8) 212; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 118. — *R. caucasicus* var. *astrantiaefolius* Rupr. Fl. Cauc. (1869) 25, 286. — *R. caucasicus* ssp. *astrantiaefolius* N. Busch, in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 158. — *R. Buhsei* Boiss. Овчинн., во Фл. СССР VII (1937) 424 p.p.; Гроссг. Опред. (1949) 57; Фл. Кавк. 2, IV(1950) 59.

2. მცენარე 10—40 სმ სიმაღლისაა, შიშველი ან გაფანტული, მიტყეცილი ბეწვით შემოსილი; ფესურა თითქმის პორიზონტალურია, წვრილი, თასმისებრი ფესვებით; ღერო ძირიდან ან შუას ზემოთ დატოტვილია, საკმაოდ ხშირად შეფოთილი, ძირში, წინა წლის ფოთლის ყუნწის ნარჩენი, მომურო-რუხი ფერის ხეშეში ბოჭკოებით დაფარული; ფოთოლი მოსქელოა, ოდნავ ტყავისებრი, ორივე მხარეს მიტყეცილ-ბეწვიანი, ქვემოდან კარგად გამოსახული ძარღვებით; ფესვთანური და ღეროსეული ქვედა ფოთლები ცოტად თუ მეტად გრძელყუნწიანია; მათი ფირფიტა მოხაზულობით მომრგვალოა ან თირკმლისებრი, სამადაა გაყოფილი ფართო სეგმენტებად, რომელთაგან შუა სეგმენტი ფართო უკუკვერცხისებრია, არალრმად სამნაკვთიანი და მოკლე ფართო ყუნწიანი; გვერდითი — მჯდომარეა უთანაბრო გვერდებით 2 ან სამნაკვთიანი; ღეროსეული ზედა ფოთლები მჯდომარეა ან მოკლეყუნწიანი, თათისებრ განკვეთილი ლანცეტა ან ხაზურ-ლანცეტა ნაკვთებად. ყვაილი დიდი ზომისაა, 2,5—3 სმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები გადაშლილია, გვირგვინისაგან ოდნავ დაცილებული, კვერცხისებრ მოგრძო, შებუსვილი; გვირგვინის ფურცლები ოქროსფერ ყვითელია, უკუკვერცხისებრი, ფართო ფრჩხილით; სანექტრე ფოსო ფართო ქერქლითაა დაჭარული. ნაყოფები მომრგვალო კვერცხისებრ თავაკადაა შეკრებილი, თითოეული ნაყოფი უკუკვერცხისებრია, შიშველი, გლუვი, კიდის გაყოლებით ერთი ან ორი ძარღვით; ნისკარტი მომხვილოა, თითქმის სწორი. VI—VII (სურ. 15, 6).

აწერილია მცირე აზიიდან. (ლაზისტანი, სოფ. ჯიმილის მიდამოები).

იზრდება ტყის ზედა სარტყელში, მდელოებზე და სუბალპურ ტყის მდელოებზე.

საქ. სსრ: აფხ.: მდინარე სეკენის სათავეები (ალბოვი); სვან.: ზემო სვანეთი, ტვიბერის ხევი, აბაკურის ქედი (დოლუხანოვი); რაქა-ლეჩხ.: მსგ. ქვემო ხარო (რადე; კემულარია-ნათაძე); სამეგრ.: ჯვარი, მიგარია (სოსნოსკვი, მკანაძე); ღენოვა, შ. ქუთათელაძე, ხინთიბიძე, ი. მიქელაძე, მუჩერას ქედი (შხიანი, შ. ქუთათელაძე, ლაჩაშვილი), ასხი (ალბოვი; კოლაკოვსკი; კემულარია-ნათაძე და სხვა); იმერ.: ქვაზინები (ლომაკინი), რკინის ჯვარი (ა. ქუთათელაძე); გურ.: ბახმარო (გროსპეიმი; ქიქოძე), საყორნიას მთა (ე. ქიქოძე); მაცქვამთა (მაყაშვილი); აჭარ.: მთა მუჩუთა, ხინოსა და ტაქინაურს შორის (დოლუხანოვი და ყაზაროვი).

სსრკ-ის დანარჩენ. ნაწ.: იმიერკავკ. (დას. ნაწ., ქლუხორის რაიონი).
საერთო გავრც.: მც. აზ.

23. *R. Scherosii* Kem.-Nath. Not. Syst. Georg. Thbilis. 23 (1962) 5; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 63; საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 78; Kem.-Nath. Ранапиевые на Кавказе (1966) 213. — *R. astrantiaefolius* var. *alpinus* Freyn in Somm. et Levier Enum. (1900) 7 p. p.; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1953) 46.

24. მცენარე პატარა ზომისაა, 5—15 სმ სიმაღლის, ცოტად თუ ბევრად შემოსილი მოთეთრო ბეწვით; ფესურა კარგადაა განვითარებული, თითქმის პორიზონტალურია ან ირიბი, იშვიათად სწორია, მსხვილფესვებიანი. ღერო მიწაზეა განათხმული ან წამოწეული, დაკლანკილი ან იშვიათად სწორი, ქვედა ნაწილში უფრო ხშირი შებუსებით, ძირში დაფარულია გასული წლის ფოთლის ყუნწების ნარჩენების მორუხო ყავისფერი ან მორუხო ფერის მრავალი ბოჭკოთი; ფოთოლი მიტკეცილი ბეწვითაა შემოსილი, ქვედა მხარეზე შესამჩნევად გამოსახული ძარღვებით; ფესვთანური ფოთლები მოკლე, ხშირად თითქმის ფირფიტის ტოლი ყუნწებითაა და ფართო ვაგინა აქვს; ფოთლის ფირფიტა სამადაა გაყოფილი მჯდომარე უკუკვერცხისებრ, სამ ფოთოლაკად; ფოთოლაკები კიდზე წვეტიანი კბილებითაა; იშვიათად ფოთლის ფირფიტა ორჯერაა სამად გაყოფილი ან ფრთისებრ დაყოფილი. ღეროსეული ზედა ფოთლები მჯდომარეა ან ძალიან მოკლეყუნწიანი, თათისებრ დაყოფილი ზახურ ან ლანცეტისებრ ნაკვებად. ყვავილი პატარა ზომისაა, 10—12 მმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები გადაშლილია, კვერცხისებრი; გვირგვინის ფურცლები ყვითელია, უკუკვერცხისებრი; სანექტრე ფოსო მოგრძო ქერქლითაა დაფარული. ნაყოფი უკუკვერცხისებრია, მაღალი, დიდი მუცლით და გრძელი წვეტიანი ნისკარტით. VII—VIII (სურ. 15,2).

ტ ი პ ი: აწერილია აჭარიდან, მთა ზორთიყელი (შეროზია). ინახება თბილისში.

იზრდება ალპურ სარტყელში მდელოებზე, ძიგვიანებში.

საქ. სსრ.: აჭარ.: ზორთიყელი (შეროზია, მაყაშვილი), ჩირუხი, ძანი (მაყაშვილი), აჭარა-იმერეთის ქედი (დმიტრიევი).

საერთო გავრც.: მც. აზ. (ართვინი).

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა. ახლოს მდგომ სახეობისაგან (*R. trisetilis* Ovcz.) განსხვავდება უფრო გრძელბეწვიანი შებუსებით, ფოთლის ქვედა მხარეზე ძლიერ ამოწეული ძარღვებით, პატარა ზომის ყვავილებით და გავრცელების არეალით. შებუსებისა და ზრდის ხასიათით უახლოვდება *R. Buhsei*-ს, რომლისგანაც განსხვავ-

დება პატარა ზომით, წვრილი მომრგვალო-ნაკეთიანი ფოთლებითა და არა წვეტიან ტებულნაკეთიანი ფოთლებით და გავრცელების არეალით.

მწკრივი 10. *Latilobi Ovcz.* — ფოთლის ფირფიტა მოხაზულობით კვერცხისებრია ან სამკუთხა კვერცხისებრი, გაყოფილია სამ ფართო და წვეტიან ფოთლოვანად, რომელთაგან შუა ფოთლოვანი ყუნწიანია და თავის მხრივ თითქმის შუამდე 3 ფართო ნაკეთად გაყოფილი; გვერდითები—მჯდომარეა, 2—3 ნაკეთიანი. ნაყოფი მოკლე, 1—1,5 მმ სიგრძის ნისკარტიანა.

©. 24. *R. caucasicus* M. Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 27; III (1819) 384; Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 41, 732; Липский Фл. Кавк. (1899) 208; N. Busch. in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1901—1903) 154; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 117; Овчинн., во Фл. СССР VII (1937) 423; Колак. Фл. Абх. II (1939) 146; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 64; Гроссг. Опред. (1949) 57; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 58; Карягин, во Фл. Азерб. IV (1953); კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 79; Кем.-Нат. Раналиеэые на Кавказе (1966) 214.

24. მცენარე დიდი ზომისაა, 20—100 სმ სიმაღლის, მიტკეცილი ან ნახევრად მიტკეცილი ბეწვით შემოსილი ან თითქმის შიშველი; ფესურა მსხვილია, მრავალრიცხოვანი წვრილი თასმისებრი ფესვითა და ღეროს ძირში წინა წლის ფოთლის ყუნწის ნარჩენი ბოჭკოებით დაფარული; ღერო სწორია; მარტივი, იშვიათად დატოტვილი, გაფანტული მიტკეცილი ბეწვით შემოსილი, შეფოთილი; ფესვთანური და ღეროსეული ქვედა ფოთლები ცოტად თუ მეტად გრძელყუნწიანია, მათი ფირფიტა სამ ან ორჯერაა სამად გაყოფილი, ფართოკვერცხისებრი, წვეტიან სეგმენტებად; ღეროსეული ზედა ფოთლები მჯდომარეა ორ ან სამად გაყოფილი კვერცხისებრი-ლანცეტა, დაკბილულ ან კიდემთლიან ნაკეთებად. ყვეილი 1,5—2,5 (3) სმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები გადაშლილია, ოდნავაა გვირგვინისაგან დაცილებული, მოგრძო ან ელიფსისებრი, ბეწვიანი; გვირგვინის ფურცლები ყვითელია, უკუკვერცხისებრი, ძირში ფართო ფრჩხილით; სანექტრე ფოსო მოგრძო ქერქლითაა დაფარული. ნაყოფი შიშველია, არათანაბარ უკუკვერცხისებრი, მუცლის მხარეზე ორი სიგრძივი ძარღვით, ზურგის მხარეზე კი ერთი ძარღვითაა. ნისკარტი მოკლეა, კაუჭისებრი. VI—VII. $2n=16$. (სურ. 15, 5).

აწერილია ჩრდილო კავკასიიდან (პიატიგორსკის მიდამოები). ინახება ლენინგრადში.

იზრდება ტყის ზედა და სუბალპურ სარტყლის მდელოებზე და არყნარებში.

საქ. სსრ.: მთიულ.: ყაზბეგის მიდამოები (მედედევი; კოზლოვსკი; პრიხოდკო; თ. სულაკაძე; ე. ზუციშვილი, ა. ხარაძე), ჩიმი, კანდილ-ხოზი (ა. ხარაძე. ე. ზუციშვილი); თუშ-ფშავ-ხევსურ.; პირიქით ხევსურეთი, არხოტის გადასავალი (დ. გრიგორაშვილი), არხოტსა და სნოს შორის (ვედენსკი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: აზერბ. (ჩრდილო ნაწ.).

შ ე ნ ი შ ე ნ ა. *R. caucasicus* M. Bieb., რომელიც მხოლოდ კავკასიონის ჩრდილო მხარეშია გავრცელებული, მიღებულია ვიწრო გაგებით. ამ სახეობას, რომლასთვისაც დამახასიათებელია ფართო, მახვილ სეგმენტებად სამად გაყოფი-

ლი ფოთლები, ცვლის ამიერკავკასიაში სახეობა *R. transcaucasicus* Kern. *Nath.*, კავკასიონის დასავლეთ ნაწილში — *R. Raddeanus* Regel *ფრანკო-კავკასიონის* *rii* Albov.-ს ხოლო კავკასიონის ცენტრალურ და ნაწილობრივ აღმოსავლეთ ნაწილში — *R. osseticus* Ovcz.

25. *R. Buhsei* Boiss. *Fl. Or. I* (1867) 45; *Гроссг. Фл. Кавк. II* (1930) 118; *Овчинн., во Фл. СССР VII* (1937) 423; *Колак. Фл. Абх. II* (1939) 147; *Гроссг. Опред.* (1949) 57; *Фл. Кавк. 2, IV* (1950) 59; *Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе* (1966) 215. — *R. caucasicus* var. *Buhsei* N. Busch, in *Fl. Cauc. Crit. III*, 3 (1903) 158. — *R. astrantiaefolius* var. *Buhsei* N. Busch *Опред. Ранапиевые* (1919) 60. — *R. modestus* Ovcz. *во Фл. СССР VII* (1937) 424.

24. მცენარე მიტყევილი ან გაფარჩხული თეთრი ბეწვების გამო მეტად ხშირი შებუხვითაა; ფესურა ჩვეულებრივ ირიბია; ღერო 15—40 სმ სიმაღლისა ან უფრო მაღალი, დაკლანხილი ან სწორი, ჩვეულებრივ წამოწეული, თითქმის ძირიდანვე ან შუა ნაწილის ზემოთ დატოტვილი, საკმაოდ ხშირბეწვიანი; ფოთოლი მორუხო მწვანეა, ქვედა მხარეს ძლიერ მკაფიოდ გამოსახული ძარღვებით; ფესვთანური ფოთლები სხვადასხვა სიგრძის ყუნწებითაა; მათი ფირფიტა სამადაა გაყოფილი უკუკვერცხისებრ ან კვერცხისებრ 3—5 ნაკვთად; ნაკვთები კიდზე წვეტიანი კბილებითაა; ღეროსეული ზედა ფოთლები მჯდომარეა, მათი ფირფიტა ფესვთანური ფოთლის ფირფიტის მსგავსია, ან ლანცეტა სეგმენტებადაა გაყოფილი. ყვავილი 1,5—2 სმ დიამეტრის. ჯამის ფოთლები გადაშლილია, მოგრძო კვერცხისებრი; გვირგვინის ფურცლები ყვითელია, უკუკვერცხისებრი, სოლისებრი ფრჩხილით; სანექტრე ფოსო მოგრძო ქერქლითაა დაფარული. ნაყოფი უკუკვერცხისებრია, ზურგისა და მუცლის მხარეს ვიწრო ძარღვიანი არშიითაა. ნისკარტი მოკლეა, კაუქისებრი. VI—VIII. $2n=16$.

აწერილია ჩრდილო ირანიდან, შოვოცის მასალების მიხედვით.

იზრდება ტყის ზედა სარტყლიდან ალპურ სარტყლამდე მდელოებსა და ბალახოვან ფერდობებზე.

საქ. სსრ.: მთიულ.: ყაზბეგის მიდამოები (ი. სულაკაძე); კახ.: ლაგოდეხი (ექვთიმიშვილი); თელავის ცივი (ზ. ყანჩაველი); გომბორი (სიტოვი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ. (დალესტანი); ამიერკავკ.: აზერბ.

საერთო გავრცელ. ირ.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა . პ. ოგჩინიკოვი (Фл. СССР, 1937) ამ სახეობის ტიპად სრულიად მართებულად თელის ჩრდილო ირანიდან შოვოცის მიერ შეგროვებულ ვეზემპლარებს, რომელსაც ბუასის ალწერაც უდგება. მაგრამ არამართებულად იგივეებს მას ლაზისტანიდან აწერილ სახეობა—*R. astrantiaefolius*-თან. ამ უკანასკნელისაგან კარგად განსხვავდება ხშირი შებუხვით, ფოთლის მახვილი სეგმენტებით, უფრო პატარა ზომის ყვავილებით და ზრდის ხასიათით (დატოტვით), *R. Buhsei* Boiss. თავისი მორფოლოგიური ნიშნებით უფრო *R. caucasicus*-ს უახლოვდება და ამიტომ *R. caucasicus*-თან ერთად მწკრივ *Latilobi* Ovcz.-შია მოთავსებული.

მწკრივი 11. *Longirostres* Kem.-Nath. ნაყოფი დიდი ზომისაა, 4—8 მმ სიგრძის. ნისკარტი გრძელია 2—4 მმ სიგრძის, თითქმის ნაყოფის დანარჩენ ნაწილს ტოლი. ფესვთანური და ღეროსეული ქვედა ფოთლების ფრთისებრ ან ორმაგფრთისებრაა გაყოფილი ლანცეტისებრ ან ხაზურ-ლანცეტა სეგმენტებად.

26. *R. Brutius* Ten. Prodr. Fl. Napol. I (1810—1815) 315; Boiss. Fl. Or. I (1867) 45; Липский Фл. Кавк. (1899) 208; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 154; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 118; Овчинн., во Фл. СССР VII (1937) 418; Колак. Фл. Абх. II (1939) 145; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1958) 64; Гроссг. Опред. (1949) 57; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 56; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 78; Kem.-Nat. Ранапиевые на Кавказе (1966).

4. მცენარე დიდი ზომისაა, 20—100 სმ სიმაღლის, ჰორიზონტალური ან ირიბად წაგრძელებული ფესურით; ღერო მომსხვილოა, მოკლე გაფარჩხული, გაფანტული ბეწვით შემოსილი, მარტივი ან ზედა ნაწილში დატოტვილი; ფესვთანური ფოთლები გრძელყუნწიანია, ვიწრო გრძელი ვაგინით; მათი ფირფიტა მოხაზულობით ფართო თირკმლისებრია, რომლის სივსხე სიგრძეზე მეტია, ღრმადაა ორჯერ-სამად ან ფრთისებრ გაყოფილი. ფართო ლანცეტა, კიდებზე დაკბილულ ნაკვეთებად; ღეროსეული ზედა ფოთლები მჯდომარეა, 2—3 მახვილკბილა სეგმენტად გაყოფილი. ყვავილი 1,8—2,5 (3) სმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები გადაშლილია, გვირგვინისაგან დაცილებული, მოგრძო კვერცხისებრი ფორმის, ბეწვიანი; გვირგვინის ფურცლები კაშკაშა ყვითელია, ფართო უკუკვერცხისებრი, განიერფრჩხილიანი; სანექტრე ფოსო ფართო ქერქლითაა დაფარული. ნაყოფი დიდი ზომისაა, 5—8 მმ სიგრძის უთანაბრო უკუკვერცხისებრი, შიშველი; ნისკარტი 3—4 მმ სიგრძისაა, დასაწყისში სწორი, ბოლოში მოკაუჭებული. VI—VII. n=16 (სურ. 15, 4).

აწერილია იტალიიდან. ინახება ფლორენციაში.

იზრდება ტყის შუა სარტყლიდან დაწყებული სუბალპურ სარტყლამდე. ფართოფოთლოვან (წიფლნარ), იშვიათად მუქ-წიწვოვან (სოჭნარ) ტყეში და აგრეთვე სუბალპურ მდელოებზე.

საქ. სსრ: აფხ.: გაგრის მდინარეები, მთ. მამძიშხა (ალბოვი; გუსევი), მთა არაბიკა, კლიჩის ხეობა (ალბოვი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ევრ. ნაწ. (ყირიმი).

საერთო გავრცელ.: ხმელთაშუა ზღვ. მხრ.; მც. აზ.

©. 27. *R. Raddeanus* Regel Semin. Hort. Petrop. (1865) 39; Rupr. Fl. Cauc. (1869) 25; Trautv. Increment. (1882) 24; Boiss. Fl. Or. Suppl. (1888) 11; Акинф. Фл. Центр. Кавк. (1894) 43; Albov Prodr. (1895) 7; Липский Фл. Кавк. (1899) 208; Somm. et Levier Enum. (1900) 9; Radde Mus. Cauc. II (1901) 45; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 159; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 115; Овчинн., во Фл. СССР VII (1937) 420; Колак. Фл. Абх. II (1939) 146; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 65; Гроссг. Опред.

(1949) 56; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 56; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. კავკ. 2, IV (1950) 56; (1964) 79; Кем.-Нат. Раналиевые на Кавказе (1966) 217. საქართველოს
ბოტანიკური ბაღი

2. მცენარე 20—50 სმ სიმაღლისაა, შიშველი ან გრძელბეწვიანი; ფესურა გრძელია, მაგარი, მსხვილი, ჰორიზონტალური ან სწორი; ფესვები წვრილია თასმისებრი; ღერო სწორია ან ოდნავ წამოწეული, მარტივი ან ზემო ნაწილში სუსტად დატოტვილი, შემოსილია გაფანტული, წამოწეული ბეწვით, უფრო უხვად ღერო ძირთანაა შებუსვით; ფესვთანური ფოთლები გრძელყუნწიანია, მათი ფირფიტა მოხაზულობით კვერცხისებრია ან კვერცხისებრ-რომბისებრი, ფრთისებრაა სამად გაყოფილი მოგრძო-ხაზურ ან ხაზურ-ლანცეტა წაწვეტილ ნაკვეთებად; ღეროსეული ქვედა ფოთლები ფესვთანური ფოთლის მსგავსია, მხოლოდ უფრო მოკლყუნწიანია. ღეროსეული ზედა ფოთლები მოკლყუნწიანია ან მჯდომარე, თათისებრ ან სამად გაყოფილი კიდემთლიან ან წვეტიან ხაზურ ნაკვეთებად. ყვავილი 2—3,5 სმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები ფართო კვერცხისებრია, გადაშლილი, გვირგვინისაგან ოდნავ დაცილებული, ბეწვიანი; გვირგვინის ფურცლები ფართო უკუკვერცხისებრია, ოქროსფერ ყვითელი თანდათანაა შევიწროებული ვიწრო ფრჩხილში. ნაყოფი უკუკვერცხისებრია, 4—5 მმ სიგრძის, ბეწვიანი, კიდევ 2 პარალელური ძარღვით; ნისკარტი გრძელია, ძირიდანვე წრიულად დახვეული და წვერში კაუქისებრი. VII—IX. 2n=16 (სურ. 15, 3).

აწერილია სევანეთიდან. ინახება ლენინგრადში.

იზრდება სუბალპურ, იშვიათად ალპურ სარტყელში მდელოებზე.

საქ. სსრ.: აფხ.: ბზიფის ხეობა (ვრონოვი, ფურცხვანიძე), სვან.: უშგული, შხარას მყინვართან; ხალდეს მყინვართან, სოფ. აღიში (სოსნოვსკი); სამეგრ.: ასხის ქედი (კემულარია-ნათაძე, ხინთიბიძე, ი. მიქელაძე).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.

შ ე ნ ი შ ვ ა. ამ სახეობისათვის დამახასიათებელია შებუსვითი ნაყოფები, რითაც განცალკევებული ადგილი უკავია გვარ *Ranunculus*-ის სექცია *Chrysanthhe*-ს კავკასიის სახეობათა შორის. სამაგიეროდ ახლოს დგას ირანის სახეობა — *R. trichocarpus*-თან და შუა აზიაში გავრცელებულ — *R. kopetdagensis*-თან.

©. 28. *R. Sommierii* Albov in Bull. Herb. Boiss. I (1893) 245; Somm. et Levier Enum. (1890) 8; Н. Буш, Определ. Раналей (1919) 65; Гроссер. Фл. Кавк. II (1930) 116; Колак. Фл. Абх. II (1939) 146; Овчинн., во Фл. СССР VII (1937) 419; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1949) 65; Гроссер. Определ. (1949) 56; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 57; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 79; Кем.-Нат. Раналиевые на Кавказе (1966) 218. — *R. Raddeanus* var. *Sommieri* Albov Prodr. (1895) 7; Липский Фл. Кавк. (1899) 208; Radde, Mus. Cauc. II (1901) 45; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 160.

2. მცენარე 15—40 (50) სმ სიმაღლისაა, ცოტად თუ მეტად მოთეთრო ბეწვით შემოსილი ან თითქმის შიშველი; ფესურა მომსხვილია, ჰორიზონტალური, გასული წლის ფოთლის ყუნწების ნარჩენი, მორუხო ყავისფერი მრავალი წვრილი ბოჭკოთი დაფარული; ფესვი მრავალრიცხოვანია, სხვადასხვა სისქის, მოყვითალო ფერის, წკებლისებრი; ღერო მაღალია, სწორი,

დატოტვილი ან მარტივი, ჩვეულებრივ შებუსხვილი და შეფოთილი; ფეკ-
თანური და ღეროსეული ქვედა ფოთლები გრძელყუნწიანია, ფართო კვერცხისებრი
ცხისებრი ვაგინით; მათი ფირფიტა მოხაზულობით ფართო კვერცხისებრი
ფრთისებრად დაყოფილი ერთმანეთს დაშორიშორებულ სამად გაყოფილ ხა-
ზურ ან ლანცეტისებრ ნაკვთიან სეგმენტებად; ღეროსეული ზედა ფოთლები
მჯდომარეა, ხაზურ ან ლანცეტა წაწვეტებულ ნაკვთებად განკვეთილი. ყვავილი
დიდი ზომისაა, 2,5—3,6 სმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები კვერცხისებრია გა-
დაშლილი, გვირგვინისაგან ოდნავ დაცილებული, გრძელბეწვიანი, ძლიერ
ჩაღრმავებული; გვირგვინის ფურცლები ფართო უკუკვერცხისებრია, ყვითე-
ლი. თესლურა შიშველია, გრძელი მოკაუჭებული ნისკარტით. VII—VIII.
2n=28.

ტიპი: აწერილია აფხაზეთიდან. „ავათხარა ნ. ალბოვი“.

იზრდება სუბალპურ სარტყელში, ტენიან მდელოებზე და მდინარეთა ნა-
პირებზე.

საქ. სსრ.: აფხ.: ავათხარას სათავეები (ალბოვი), მარუხის გადასავალი
(ალბოვი), ბევის გადასავალი (ალბოვი; ვორონოვი); ბზიფის ქედი, ხიმსა (ვე-
დენსკი); სამეგრ.: ასხის ქედი (ალბოვი; კემულარია-ნათაძე, ხინთიბიძე,
ი. მიქელაძე).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ. (დას. ნაწ.), ამიერკავკ.: შავი ზღვის
სანაბ.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა . ეს სახეობა მეტად ახლოს დგას *R. Raddeanus*-თან. ალბათ
ამით უნდა აიხსნას, რომ თვით ავტორმა (*Albov, Prodr. Fl. Colch. 1895*)
შემდეგში უარყო მისი დამოუკიდებლობა და სახესხვაობის მნიშვნელობით *R.*
Raddeanus-ს დაუქვემდებარა.

ამ ორი სახეობის ძირითად განმასხვავებელ ნიშანს ნაყოფის შებუსხვა ან შეუ-
ბუსაობა და გავრცელების არეალი წარმოადგენს. გვარ *Ranunculus*-ის სახეობა-
თა შორის ნაყოფის შებუსხვა ძალიან იშვიათად გვხვდება და მეტად მყარ განმას-
ხვავებელ ნიშანს წარმოადგენს. რაც შეეხება მათი გავრცელების არეალს, აღსა-
ნიშნავია, რომ ორივე სახეობა გვხვდება სუბალპურ სარტყელში, მხოლოდ *R.*
Sommierii იზრდება საერთო გავრცელების არეალის დასავლეთ, ხოლო *R. Radde-
anus* აღმოსავლეთ ნაწილში.

მწკრივი 12. *Angustilobi* Ovcz. — ფოთოლი ფრთისებრ სამმაგია, ვიწრო
სეგმენტებით. ნაყოფი მოკლე ნისკარტითაა 0,5—0,8 (1) მმ სიგრძის.

29. *R. osseticus* Ovcz. во Фл. СССР VII (1937) 430; Addenda IV
743; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 66; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ.
სარკვ. I (1964) 79; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 219 — *R. cau-
casicus* et *R. Raddeanus* auct. cauc. p.p.

24. მცენარე, გამსხვილებული ირიბი ფესურითაა, რომელზედაც მრავალ-
რიცხოვანი ფუნჯა ფესვებია განვითარებული; ღერო 20—55 სმ სიმაღლი-
საა, ან უფრო მაღალი ან დაბალი, შებუსხვილი ან იშვიათად შიშველი.
ფესვთანური ფოთლები გრძელი ყუნწებითაა, რომლებიც გადადის ღია მურა
ფერის, ცოტად თუ მეტად ბეწვიან გრძელ ვაგინაში; მათი ფირფი-
ტა დიდი ზომისაა, 4—9,5 სმ სიგრძის და 3—7 სმ სიგანის, მოხაზულობით
ფართო კვერცხისებრია, სამჯერაა ვიწრო ლანცეტა ან სოლისებრ ნაკვთებად

გაყოფილი; ღეროსეული ქვედა ფოთლები ჩვეულებრივ არ არის განვითარებული, ფესვთანური ფოთლების მსგავსია; ზედა ფოთლები მჯდომარეა; რამდენაე გაყოფილი წაგრძელებულ ხაზურ ნაკეთებად. ყვავილი ყვითელია, ხშირად შეკრებილია ნახევარფარისებრ ყვავილედში; ფარის ფოთლები გადაშლილია, კვერცხისებრი შებუსხილი; გვირგვინის ფურცლები უკუკვერცხისებრია, 2,7—3,4 სმ-მდე დიამეტრის. ნაყოფი უკუკვერცხისებრია, გვერდებშებრტყელებული, კილისებრი არშიით, ზურგზე 2 მოხრილი პარალელური ძარღვით და ერთი გრძელი და მოკლე დამატებითი ძარღვით მუცლის მხარეზე. ნისკარტი მოკლეა 0,5—0,6 მმ-მდე სიგრძის, შუა ნაწილის ზემოთ კაუქისებრ მოხრილი. VI—VII (სურ. 15, 1).

ტი პი. აწერილია ოსეთიდან „შუახური მდინაოე ბესტაქტიდონი, წიფლნარ ტყეში ე. და ნ. ბუში“. ინახება ლენინგრადში.

იზრდება ტყის ზედა სარტყლის მდელოებსა და სუბალპურ მდელოებზე.

საქ. სსრ.: რაჭა-ლეჩხ.: მთა შაქრისთავი, ღესკე (კემულარია-ნათაძე), მამისონის გადასავალი (მედვედევი), მთა ჭუთხარო (კემულარია-ნათაძე, გ. კიპინაძე); ქართ.: ბაკურიანი, ცრაწყარო (კოზლოვსკი), ლომისმთა (მედვედევი); სამხ. ოს.: შუაწყური, მდინარე დიდი ლიხვის აუზი (ე. და ნ. ბუში), ყელისტა (ა. ხარაძე); მთიულ.: გულამაყრის ხეობა, სოფ. არხოტსა და სნოს შორის (ვედენსკი); თუშ-ფშავ-ხევსურ.: ყუდო-ხიდონის მთა (უგრეხელიძე).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ. (ჩრდ. ოსეთი).

30. *R. transcaucasicus* Kem.-Nath. во Фл. Груз. (1948) 67; Not. Syst. Georg. Tbilis. 23 (1963) 32; კემულარია-ნათაძე საქ. მეცნ. სარკვ. I (1964) 79; Kem.-Nat. Ранапиевые на Кавказе (1966) 220. — *R. caucasicus* auct. cauc. p.p. — *R. megovensis* Ovcz. во Фл. СССР VII (1937) 429 (non Grossh.) p.p.

2. მცენარე 14—50 (100) სმ სიმაღლისაა, ცოტად თუ მეტად შებუსხილი, მორტუხო; ფესურა მოკლეა, მსხვილი, სწორი ან ირიბი წვრილი, მორტუხო ფერის ცილინდრული ფესვებით; ღერო ერთია ან რამდენიმე, დაკლაკნილი ან სწორი, გაფანტული თეთრი ბეწვითაა შემოსილი, რომელიც ქვედა ნაწილში გაფარჩხულია ან ქვევით მიმართული; ფოთოლი ქვედა მხარეზე გამობურცული ძარღვებითაა; ფესვთანური ფოთლები ყველა ერთნაირია, გრძელყუნწიანი, ორჯერ ფრთისებრ განკვეთილი ვიწრო ლანცეტა ნაკეთებად, ან ფოთლები სხვადასხვანაირია, ზოგი შედარებით მოკლეყუნწიანია და სამმაგადაა განკვეთილი უფრო ფართო ნაკეთებად; ღეროსეული ზედა ფოთლები მჯდომარეა ან მოკლეყუნწიანი. ყვავილი საშუალო ზომისაა, 1,5—3,5 სმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები გადაშლილია, გვირგვინისაგან ოდნავაა დაცილებული, კვერცხისებრი, შებუსხილი; გვირგვინის ფურცლები უკუკვერცხისებრია, კაშკაშა ყვითელი; სანექტრე ფოსო მოგრძო ქერქლითაა დაფარული. ნაყოფი უკუკვერცხისებრია, ოდნავ გვერდებშებრტყელებული, ზურგზე 2 პარალელური სიგრძივი ძარღვით, მუცლის ზედა ნაწილში კი დანაოკვებული ძარღვებითაა; ნისკარტი მოკლეა, სწორი ან კაუქისებრი. VI—VII.

იზრდება ტყის ზედა სარტყლიდან ალპურ სარტყლამდე, მდელოებსა და ტყისპირებზე.

აწერილია მანგლისიდან ინახება თბილისში.

საქ. სსრ.: ქართ.: კოჯორი, წავეისი (კემულარია-ნათაძე), ატენის ხეობა, თხინვალი (სოსნოვსკი), სურამის ახლოს (კოზლოვსკი), ბორჯომის მიდამოები (იგივე), ბაკურიანი (კოზლოვსკი; სულაკაძე და კაპელერი), ცხატაწყარო (კოზლოვსკი); თრიალ.: მანგლისი (ნიკოლაევი); ჯავახ.: ტყეშელაშვილი (კოზლოვსკი), გორელისკი; მიდამოები (გროსჰეიმი; შ. ნახუცრიშვილი, ლ. ყავრიშვილი, ზაქაიძე), როდინოვკა (ხედელმეიერი, მაგაკიანი, ე. პეტროსიანი), აბულის მთა (შ. ნახუცრიშვილი), ტამბოვკა (მაყაშვილი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.

var. *parviflorus* Kem.-Nath. — ყვავილები პატარა ზომისაა, 1—1,5 სმ დიამეტრის. ღერო წვრილია, შებუხვილი. ფოთლის ფირფიტა ერთმანეთისაგან საკმაოდ დაშორებული სეგმენტებითაა.

აწერილია ლორის ველიდან (ჩრდ. სომხეთი).

იზრდება მაღალმთის ველებზე.

პოვნა შესაძლებელია მოსაზღვრე რაიონებში.

მწკრივი 13. *Repentes Ovcz.* — მცენარე მხოხავი, მიწისზედა ყლორტებითაა; ფოთოლი სამად ან ორჯერ, ანდა ფრთისებრ სამადაა განკვეთილი ყუნწიან სეგმენტებად, რომელთაგან შუა სეგმენტი უფრო გრძელყუნწიანია, ან გვერდითი სეგმენტები მჯდომარეა. ჯამის ფოთლები გაშლილია.

31. *R. repens* L. Sp. Pl. (1753) 554; Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 44; Акинф. Фл. Центр. Кавк. (1894) 40; Albov Prodr. (1897) 4; Липский Фл. Кавк. (1899) 206; Radde, Mus. Cauc. II (1901) 44; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 152; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 116; Овчинн., во Фл. СССР VII (1937) 423; Колак. Фл. Абх. II (1939) 146; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 68; Гроссг. Опред. (1949) 57; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 58; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1953) 46; Макашвили, Опред. раст. окр. Тбилиси. I (1952) 115; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 75; Kem.-Nath. Ранапиевые на Кавказе (1966) 225.

4. მცენარე შიშველია ან იშვიათად ბეწვითაა შემოსილი; ფესურა დამოკლებულია, თასმისებრი ფესვებითაა; ღერო განართხმულია ან წამოწეული, ძირში გრძელი მხოხავი მიწისზედა ყლორტებით, რომლებიც ზოგჯერ ფესვიანდება; ფოთოლი რთულია, სამად ან ორმაგ-სამადაა ფრთისებრ განკვეთილი ყუნწიან სეგმენტებად, რომელთაგან შუა სეგმენტი უფრო გრძელყუნწიანია, ვიდრე გვერდითები; ყველა ფოთოლი ცოტად თუ მეტად გრძელყუნწიანია, სულ ზედა ფოთლები მჯდომარეა. ყვავილი 15—23 (25) მმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები შიშველია. გადაშლილი, გვირგვინისაგან დაცილებული; გვირგვინის ფურცლები ოქროსფერ ყვითელია ჯამის ფოთლებზე ორჯერ გრძელი. ნაყოფი მომრგვალო კვერცხისებრია, გვერდებშებრტყელებული, ხშირად ფოსებით მოფენილი, კიდებზე არშიანი; ნისკარტი თითქმის სწორია, საკმაოდ გრძელი. V—VIII. $2n=12$; 16; 24; 32.

აწერილია ევროპიდან, ინახება ლონდონში.

იზრდება მთის ქვედა სარტყლიდან ტყის ზედა სარტყლამდე, მეტწილად ტენიან ადგილებში, მდინარეთა და ნაკადულების ნაპირებზე.

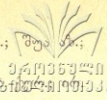
9. საქართველოს ფლორა, II

საქ. სსრ: ყველა რაიონში.

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; ევრ. ნაწ.; ციმბ.; შუა აზ.;

შორ. აღმ. მხრ.

საერთო გავრცელ.: ევრ.; ხმელთაშ. ზღვ. მხრ.; მც. აზ.; სომხეთში; ჩრდ. კავკ.

მწკრივი 14. *Obesi Ovcz.* — ფოთლის ფირფიტა მომრგვალო ან სოლი-
სებრი ძირითაა, მთლიანი ან სამადაა განკვეთილი კვერცხისებრ, დაკბილულ
სეგმენტებად. ღერო გაფანტული, მიტკეცილი ბეწვითაა შემოსილი ან შიშ-
ველია. ყვავილსაჯდომი შიშველია; ჯამის ფოთლები ქვევითაა გადაკეცილი.

32. *R. obesus* Trautv. in A. H. P. III, 2 (1875) 275; IV, 1, 100; Boiss.
Fl. Or. Suppl. (1887) 15; Липский Фл. Кавк. (1899) 200; Radde, Mus. Cauc.
I (1901) 46; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 147; Гроссг. Фл. Кавк.
II (1930) 114; Овчинн., во Фл. СССР VII (1937) 457; კემულარია-ნათაძე საქ.
ფლორა II (1948) 71; Гроссг. Опред. (1949) 55; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 67;
კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 80; Кем.-Нат. Ранапиевые на
Кавказе (1966) 226.

4. მცენარე შიშველია ან ზედა ნაწილში გაფანტული ბეწვითაა შემოსი-
ლი. ფესურა მოკლეა, გამსხვილებული, გასული წლის ფოთლის ყუნწების
ნარჩენი მრავალი ბოჭკოთაა დაფარული; ფესვები წვრილია; ღერო მსხვი-
ლია, რიცხვით 2—3 ან მარტოული, 20—55 სმ სიმაღლის; ფოთოლი სქე-
ლია, ხორცოვანი, გაშრობის შემდეგ ტყავისებრი; ფესვთანური და ღეროსე-
ული ქვედა ფოთლები გრძელყუნწიანია, მათი ფირფიტა მოხაზულობით
უკუკვერცხისებრ ან თირკმლისებრ მომრგვალოა, სამნაკვეთიანი, იშვიათად
მთლიანი, კიდზე მსხვილი კბილებით, ძირში მომრგვალო ან ფართო სოლისებ-
რი; ზედა ფოთლები მჯდომარეა, სამადაა გაყოფილი ლანცეტა ნაკვეთებად. ყვავი-
ლი დიდი ზომისაა 2,5—4 სმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები ქვევითაა გადაკეცი-
ლი, ფართო კვერცხისებრია, გრძელი ბეწვით შემოსილი; გვირგვინის ფურც-
ლები მომრგვალო უკუკვერცხისებრია, წვერში ოდნავ ამოკვეთილი, ოქროს-
ფერ ყვითელი. ნაყოფი მომრგვალო კვერცხისებრია, გვერდებზე მბრტყელებ-
ული, ვიწრო არშიითა და კაუჭისებრი, საკმაოდ გრძელი ნისკარტით.
VII (სურ. 16,1).

ტ ი პ ი: აწერილია მესხეთიდან (თურქეთის მოსაზღვრე რაიონიდან) რადეს
მიერ 1874 წელს შეგროვებულ მასალებზე.

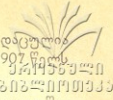
იზრდება ჭაობებსა და დაჭაობებულ ადგილებში.

საქ. სსრ: აჭარა: აჭარა-იმერეთის ქედი, ჩინჩაო (მაყაშვილი); მესხ.: ახალ-
ციხის რაიონი, თურქეთის საზღვართან (რადე).

საერთო გავრც.: ართვინის ოლქი, არსიანის ქედი.

შ ე ნ ი შ ვ ე ა. მეტად თავისებური სახეობაა და *Chrysanth.*-ს სექციამში
დამოუკიდებელი ადგილი უკავია. ეს სახეობა დიდხანს მხოლოდ ერთი ბუნქ-
ტიდან იყო ცნობილი (რადეს მიერ ახალციხის ყოფილი მაზრიდან თურქეთის
საზღვართან 1874 წელს შეგროვებული მასალის მიხედვით), მაგრამ 1932
წელს ა. მაყაშვილის მიერ საკმაოდ დიდი რაოდენობით ნახული იყო აჭარა-
იმერეთის ქედზე ბახმაროდან 20 კმ-ზე დაშორებულ ჩინჩაოს ჭაობში. გარდა

ამისა საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ბოტანიკის ინსტიტუტში დაცულია ამ მცენარის ეგზემპლარები, შეგროვებული ი. ვორონოვის მიერ 1907 წელს კახეთში, არსიანის ქედზე დე სოსნოვსკის მიერ ოლთისში.

მწკრივი 15. *Anemonifolii* Ovcz. — მცენარე თეთრი, რბილი ბეწვითაა შემოსილი ან თითქმის შიშველია. ნაყოფი სუსტად გამოსახული ვიწრო არშითა და ძალიან მოკლე ნისკარტიანაა. ჯამის ფოთლები გადაღუნულია; ყვავილსაჯდომი შიშველია.

©. 33. *R. elegans* C. Koch in Linnaea, XV (1841); Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 115; Овчинн., во Фл. СССР VII (1937) 456; Коллак. Фл. Абх. II (1939) 153; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 70; Гроссг. Опред. (1949) 56; Фл. Кавк., 2, IV (1950) 66; Карягин, во Фл. Азерб. IV (1953) 88; Тахтадж. Фл. Арм. I (1954) 4; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 80; Кем.-Нат. Ранаевые на Кавказе (1966) 229. — *R. anemonifolius* (non DC.) auct. cauc. p. max. p.

4. მცენარე თეთრი აბრეშუმისებრი ბეწვითაა შემოსილი; ფესურა გასული წლის ფოთლების ყუნწის ნარჩენი მუქი მურა ფერის მრავალი ბოჭკოთა დაფარული; ფესვები თასმისებრია, გამსხვილებული; ღერო მეტწილად 2—3, ძირში გამსხვილებული, მრავალყვავილიანი, გრძელი, თეთრი გაფარჩხული, ხშირად თითქმის ქვევით მიმართული ბეწვით სქლად შემოსილი; ფოთოლი შებუსვილია, განსაკუთრებით ხშირი შებუსვითაა ქვედა მხრიდან; ფესვთანური ფოთლები ცოტად თუ მეტად გრძელყუნწიანია, მათი ფარფრები მოხაზულობით კვერცხისებრ სამკუთხაა, ღრმად თითქმის ძირამდეა გაყოფილი სამ, არათანაბრად განკვეთილი და ერთიმეორესთან შემხებ, დაკბილულ სეგმენტად, რომელთაგან შუა სეგმენტი რომბისებრია, ძირში სოლისებრ შევიწროებული და თანაბრად სამ მოგრძო ნაკვთად გაყოფილი; გვერდითი სეგმენტები არასწორ რომბისებრია და 2—3-ნაკვთიან ნაწილადაა გაყოფილი; ფირფიტის ძირში არსებული ამონაკვეთი ვიწროა და ღრმა, გვერდითი სეგმენტების კიდეებითაა დაფარული; ღეროსეული ფოთლები მჭდომარეა, სამადაა გაყოფილი ფართო ლანცეტა, დაკბილულ სეგმენტად. ყვავილები ფარისებრ ყვავილედებშია შეკრებილი, დიდი ზომისაა, 2,5—3 სმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები გადაღუნულია, მოხაზულობით კვერცხისებრი, შებუსვილი; გვირგვინის ფურცლები უკუკვერცხისებრია, ზოგჯერ წვერში ამოკვეთილი. ნაყოფი 3—3,3 მმ სიგრძისაა, მომრგვალო კვერცხისებრი, გვერდებშებრტყელებული, კიდეზე არშიანი; ნისკარტი 0,3—0,6 მმ სიგრძისაა, ფართო ძირით და მოკლე კაუქისებრი წვერით. VI—VII. $2n=16$. (სურ. 16, 2).

ტიპი: აწერილია სამხრეთ საქართველოდან (სომხეთი, კ. კობი 1837 წ.). ინახება ლენინგრადში.

იზრდება ტყის ზედა სარტყლიდან ალპურ სარტყლამდე, მდელოებზე. საქ. სსრ: ყველა რაიონში. სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: მთელ კავკასიაში.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა. *R. elegans*-ად და *R. anemonifolius*-ად გარკვეული კავკასიის ეგზემპლარები იმდენად გვეანერთმანეს, რომ მათ შორის მკვეთრი საზღვრის გავლება შეუძლებელია, და ჩვენი ბოტანიკოსების ცდა გამონახონ ამ ორი

სახეობისათვის დამოუკიდებელი არეალი უმედვგოა, ამიტომ ჩვენ ვეთანხმებით ძველ ბოტანიკოსებს იმაში, რომ კავკასიაში საქმე გვაქვს არა 2, არამედ ერთ სახეობასთან. ნ. ბუში თვლის, რომ კავკასიაში კაპადოკიიდან დეკანდოლის მთებამდე არეალი სახეობა— *R. anemonifolius*-ია გავრცელებული; საქართველოს მთიანეთის რაიონიდან სომხეთიდან (სომხეთი) კ. კობის მიერ გამოყოფილ—*R. elegans*-ს კომის ფარგლებში აერთიანებს.

სამწუხაროდ ჩვენ *R. anemonifolius*-ის ტაობობრივი ეგზემპლარის ნახვის შესაძლებლობა არ გვქონდა. მაგრამ როგორც ირკვევა კავკასიის ეგზემპლარები უფრო მეტად უახლოვდება *R. elegans*-ს, ვიდრე *R. anemonifolius*-ის დიაგნოზს, საგულასხმოა ის ვარემოვებაც რომ კ. კობმა, რომლისთვისაც კარგად იყო დეკანდოლის სახეობა (*R. anemonifolius*) ცნობილი, მაინც აწერა ახალი სახეობა კავკასიიდან. აქედან ვამომდინარე უფრო მართებულად ვთვლით, რომ კავკასიისათვის მხოლოდ სახეობა *R. elegans* დარჩეს.

О. 34. *R. georgicus* Kam.-Nath. во Фл. Груз. IV (1948) 71; Not. Syst. Georg. Tbilis. 23 (1963) 33; Макашвили, Фл. окр. Тбилиси. I (1952) 116; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 81; Кем.-Нат. Ранадиевые на Кавказе (1966) 230. — *R. elegans* et *R. anemonifolius* auct. cauc. p. p.

4. მცენარე ცოტად თუ მეტად ხშირი, აბრეშუმისებრი რბილი ბეწვითაა შემოსილი; ფესურა სწორია ან ირიბი, გასული წლის ფოთლის ყუნწების ნარჩენი მუქი მურა ან მორუხო ფერის მრავალი ბოჭკოთი დაფარული; ფესვები თასმისებრია მომსხვილო; ღერო 10—30 სმ სიღრმისაა, სწორი ან ოდნავ წამოწეული, მარტივი ან დატოტვილი, რიცხვით 2—3; ფესვთანური ფოთლები მრავალია, სხვადასხვა სიგრძის ყუნწებით; მათი ფირფიტა მოხაზულობით 3—5 კუთხიანია, შუამდე ან შუა ნაწილის ზემოთ სამადაა გაყოფილი ფართო რომბისებრ ან არასწორ რომბულ სეგმენტებად, ძირში ღრმადია ამოკვეთილი; ღეროსეული ზედა ფოთლები მჯდომარეა ან მოკლეყუნწიანი, მცირერიცხოვანი, თათისებრი ან სამადაა გაყოფილი; სულ ზედა ფოთლები მთლიანია, ვიწრო ლანცეტა ან ხაზური. ყვავილი საშუალო ან პატარა ზომისაა, 1—2 სმ დიამეტრის, კაშკაშა ყვითელი; ჯამის ფოთლები უკანაა გადაღუნული, ფართოკვერცხისებრი ან კვერცხისებრი, გრძელბეწვიანი; გვირგვინის ფურცლები ფართო უკუკვერცხისებრია, მოკლე ფრჩხილით; სანექტრე ფოსო ფართო ქერქლითაა დაფარული. ნაყოფები სფერულ თავაკებადაა შეკრებილი, თითოეული ნაყოფი ოდნავ შებრტყელებულია, ზურგისა და მუცლის მხრიდან არშიანია; ნისკარტი მოკლეა, წვრილი, კაუქისებრი. IV—VII.

ტ ი პ ი: აწერილია საქართველოდან „მცხეთის მიდამოები, არმაზის ხეობა. 17.V.1952, კემულარია-ნათაძე“. ინახება თბილისში.

იზრდება ტყის შუა სარტყლამდე, რცხილნარ-მუხნარ ტყეში.

საქ. სსრ: იმერ.: შორაპანი (ლომაკინი; ბუაჩიძე), ქუთაისი (მედვედევის პერბარიუმიდან), იქვე (კემულარია-ნათაძე, ა. ქუთათელაძე); ქართ.: მცხეთა (ლიპსკი, კემულარია-ნათაძე, მაყაშვილი).

შ ე ნ ი შ ე ნ ა. ახლოს დგას *R. elegans*-თან, რომლისგანაც განსხვავდება უფრო პატარა ზომის ყვავილებით, შებუსვის ხასიათით, ეკოლოგიითა და გავრცელების არეალით.

35. **R. Kotschy** Boiss. in Kotschy et Hohenacker Pl. Pers. austriacae cat. № 606 (1845); Boiss. Diagn. Ser. I, IV (1845) 136; Fl. Or. I (1867) 50, Smirn. Enum. (1889) 951; Radde, Mus. Cauc. II (1901) 45; Овчинн., во Фл. СССР VII (1937) 458; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 72; Гроссг. Опред. (1949) 56; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 66; Карягин, во Фл. Азерб. IV (1953) 89; Тахтадж. Фл. Арм. I (1954) 194; Кем.-Нат. Ранадиевые на Кавказе (1966) 231. — *R. anemonifolius* var. *Kotschy* Boiss. Suppl. Fl. Or. (1886) 13; Липский Фл. Кавк. (1899) 208; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III 3 (1903) 146. — *R. elegans* Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 115 p. p

24. მცენარე 40—55 სმ სიმაღლისა ხასიათდება მსხვილი, დამოკლებული ფესურით და თასმისებრი ფესვებით; ღერო ღრუა, შიშველი ან გაფანტულბეწვიანი, ნახევრად მიტკეცილი ან გაფარჩხული ბეწვით შემოსილი; ფოთოლი ზემოდან შიშველია ან შებუსხილი; ფესვთანური ფოთლები გრძელყუნწიანია, გაფართოებული ვაგინით; მათი ფირფიტა ძირში სოლისებრია ან მომრგვალო, ძირამდე მარაოსებრად სამად გაყოფილი მოგრძო ლანცეტისებრ სეგმენტებად, რომლებიც ლანცეტა ან სოლისებრი ნაკვეთებით ბოლოვდება; ზედა ფოთლები მკდომარეა, სამად გაყოფილი ლანცეტისებრ ნაკვეთებად. ყვავილი დიდი ზომისაა, 2,5—3,5 სმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები გადაკეცილია; გვირგვინის ფურცლები ყვითელია, უკუკვერცხისებრი. თესლურები (ნაყოფი) დიდი ზომისაა, 5 მმ-დე სიგრძის, მომრგვალო კვერცხისებრი, ბრტყელი; ნისკარტი მოკლეა, მოღუნული. VII. 2n=32.

აწერილია სამხრეთ ირანიდან, ინახება ყენევაში.

იზრდება ტენიან და ჭაობიან მდელოებზე და ბაღებში.

საქ. სსრ.: ჯავახ.: სოფ. გოდორები (კოზლოვსკი), სოფ. ტამბოვკის ახლოს (შ. ნახტარიშვილი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: სომხ.-ქურთ; ირ.

36. **R. constantinopolitanus** Urv. Dumont. d Urville, Enum. Pl. Archip. (1822) 61; Boiss. Fl. Or. I (1867) 49; Smirn. Enum. (1887) 950; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 144; Опред. Реналес (1919) 54; Овчинн., во Фл. СССР VII (1937) 452; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 70; Гроссг. Опред. (1949) 56; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 65; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1965) 80. — *R. lanuginosus* var. *constantinopolitanus* DC. Syst. I (1818) 291, Prodr. I (1824) 37. — *R. tauricum* Freyn (non Pall.) in Bull. Herb. Boiss. ser. 2 (1901) 248.

24. მცენარე ხშირი თეთრი ბეწვითაა შემოსილი; ფესურა დამოკლებული. თასმისებრი ფუნჯა ფესვებითაა; ღერო 25 სმ-მდე სიგრძისაა, ხშირი ჯაგრისებრი გაფარჩხული ბეწვით შემოსილი; ფოთლები ხშირი თეთრი ბეწვითაა შემოსილი; ფესვთანური და ღეროსეული ქვედა ფოთლები ხშირბეწვიანი გრძელი ყუნწებითაა, მათი ფირფიტა მოხაზულობით ხუთყუნწიანია, შუამდე ან უფრო ღრმად გაყოფილი ფართო რომბისებრ მახვილებილა სამ სეგმენტად; ზედა ფოთლები მკდომარეა, სამადაა ლანცეტისებრ სეგმენტებად გაყოფილი; ყვავილედ იზრდება ნახევრადფარისებრია. ყვავილი 2—2,5 სმ დიამეტ-

რის; ჯამის ფოთლები შებუხვილია, გადაკეცილი, კიდზე თეთრი ფარფლიანი
 შიით; გვირგვინის ფურცლები უკუკვერცხისებრია კაშკაშა ყვითელ
 ფი ფართო უკუკვერცხისებრია, ბრტყელი, ვიწრო არშიითა და მრგვალ
 დახვეული 1,5—2 სმ სიგრძის ნისკარტი. IV—V. $2n=14, 42$.

აწერილია კონსტანტინეპოლის მიდამოებიდან. ინახება პარიზში.
 იზრდება მთის შუა სარტყლამდე მუხნარ და წიფლნარ ტყეში.
 საქ. სსრ.: აფხ.: ფსირცხა (ალბოვი); იმერ.: ქუთაისის მიდამოები (მედვე-
 დევის ჰერბარიუმიდან), თერჯოლა, შორაპანი (ლომაკინი), ბუქნარი (ბუაჩი-
 ძე); ქართ.: მცხეთა, სურამი (კოზლოვსკი).
 სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., ევრ.
 ნაწ. (ყირიმი).

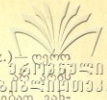
საერთო გავრცელ.: ხმელთაშ. ზღვ. მზრ. (ბალკ.); მც. აზ.; სომხ.-
 ქურთ.

მწკრივი 16. *Dissectifolii* Ovcz. — ფოთოლი ორმაგ ან ოთხმაგ ფრთისებრ
 გაყოფილი მკდომარე სეგმენტებად, რომლებიც თავის მხრივ მოგრძო ნაკეთე-
 ბადაა დაყოფილი.

37. **R. Huetii** Boiss. *Diagn. Pl. Ser. II, V* (1856) 7; *Fl. Or. I* (1867) 43;
Suppl. (1888) 11; *Trautv. in A. H. P. IV* (1875) 100; *Trautv. Incr.* (1882)
 21; *Смирн. Список раст. Кавк.* (1889) 27; *Смирн. Enum.* (1886) 248; *Лип-
 ский Фл. Кавк.* (1899) 208; *Radde, Mus. Cauc. II* (1900) 45; *N. Busch in
 Fl. Cauc. Crit. III, 3* (1903) 161; *Гроссг. Фл. Кавк. II* (1930) 116; *Овчинн.
 во Фл. СССР VII* (1937) 459; *Гроссг. Опред.* (1949) 57; *Фл. Кавк. 2, IV*
 (1950) 67; *Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе* (1966) 232.

2. მცენარე რბილი, მიტკეცილი თეთრი ბეწვითაა შემოსილი; ფესურა
 თითქმის განუვითარებელია, თასმისებრი ფესვებით და გასული წლის ფოთ-
 ლის ყუნწების ნარჩენების მკვრივი ბოჭკოებით დაფარული; ფესვის ყელთან
 გრძელი თეთრი ბეწვებია განვითარებული; ღერო 7—10 სმ სიმაღლისაა,
 წამოწეული, ჩვეულებრივ 2—3 ან მარტივი 2—4 ყვავილით ან ერთ ყვავილია-
 ნია; ფესვთანური ფოთლები მოხაზულობით კვერცხისებრია, ჩვეულებრივ
 ფირფიტაზე ბევრად მოკლე ყუნწებით; ფირფიტა მრავალჯერ ფრთისებრაა გა-
 ყოფილი ხაზურ ან ხაზურ-მოგრძო, წვერში დაკბილულ ნაკეთებად; ღეროსეუ-
 ლი ფოთლები მკდომარეა, ღრმადაა 2—3 ხაზურ ნაკეთად გაყოფილი, სულ
 ზედა ფოთლები მთლიანია. ყვავილი 2—2,5 სმ დიამეტრის, ჯამის ფოთლები
 გადაკეცილია; გვირგვინის ფურცლები უკუკვერცხისებრია. ნაყოფი 3,5—4,5
 მმ სიგრძისაა, არათანაბარ ოვალური, ფიჭისებრი ზედაპირით და რამდენი-
 მე პარალელური ძარღვით, რომელთაგან ორი აშკარად უერთდება ერთმანეთს
 ძირში; ნისკარტი მოკლეა, კაუჭისებრია.

აწერილია თურქეთიდან. ინახება ქენევაში.
 იზრდება ალპურ მდელოებზე.
 საქ. სსრ.: მეხს.: აჭარისწყალის სათავეებსა და არდაგანის პლატოს შორის
 (რადე; სოსნოვსკი).
 საერთო გავრცელ.: მც. აზ.

მწკრივი 17. *Bulbosi Ovcz. ex Kem.-Nath.* (Цикл *Bulbosi Ovcz.*) — ლერო ძირში ტუბერისებრაა გამსხვილებული ან იშვიათად გამსხვილებული (ორწლოვანებში); ფესვთანური ფოთლების ფირფიტა სამადაა სეგმენტებად გახკვეთილი; შუა სეგმენტი ყუნწიანია. ჯამის ფოთლები გადაკეცილია. ყვავილსაჯდომი ბეწვიანია.

38. *R. bulbosus* L. Sp. Pl. (1753) 778; Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 44; Boiss. Fl. Or. I (1867) 38; Шмальг. Фл. Средн. и Южн. Росс. I (1895) 21; Липский Фл. Кавк. (1899) 206; Radde, Mus. Cauc. II (1901) 44; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 151; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 112; Овчинн., во Фл. СССР VII (1937) 150; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 69; Гроссг. Опред. (1949) 54; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 64; Карягин, во Фл. Азерб. IV (1953) 87; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1959) 45; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. საჩკე. I (1964) 80; Kem.-Nat. Ранадиевые на Кавказе (1966) 233.

2. მცენარე თითქმის განუვითარებელი ფესურითა და მთლიანად ან ნაწილობრივ გამსხვილებული ფუნჯა ფესვებითაა; ღერო მაღალია, 78 სმ-მდე სიმაღლის, ბოლქვისებრ გამსხვილებული ძირით; ფესვთანური ფოთლები გრძელი გაფარჩხულბეწვიანი ყუნწებითაა, მათი ფირფიტა ღრმადია განკვეთილი სეგმენტებად, რომელთაგან შუა სეგმენტი ყუნწიანია, გვერდითები კი მკდომარე; ყველა სეგმენტი დანაკეთულია 2—3 წაწვეტებულ დაკბილულ ნაკვთად; დანარჩენი ფოთლები მკდომარეა, სამადაა მოგვძო სოლისებრ სეგმენტებად გაყოფილი; ყვავილსაჯდომი ბეწვიანია. ყვავილი 2,5 სმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები ქვევითაა გადაღუნული; გვირგვინის ფურცლები 7—12 მმ სიგრძისაა, ოქროსფერ ყვითელი. ნაყოფი გვერდებშებრტყელებულია, ბრტყელი, მომწვანო დაღარული არშითა და მოკლე სწორი ან ოდნავ მოღუნული ნისკარტით. IV—VI. $2n = 14, 16$.

აწერილია ევროპიდან. ინახება ლონდონში. იზრდება მთის შუა სარტყლამდე ბუჩქნარში, ტყის პირებზე, ზღვისპირებსა და მშრალ მდელოებზე. საქ. სსრ: ყველა რაიონში. სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ., ამიერკავკ.: აზერბ., შავი ზღვ. სანაპ., ევრ. ნაწ. საერთო გავრცელ.: ჩრდ. და შუა ევრ.; ხმელთაშ., ზღვ. მხრ.; მც. აზ.; სომხ.-ქურთ.; ჩრდ. ამერ. (გზადმოყოლილი).

39. *R. pseudobulbosus* Schur Uerh. Sieb. Natur. (1853) 29; in Oest. Bot. Zeit. (1861) 250; Гроссг. II (1930) 111; Овчинн., во Фл., СССР VII (1937) 450; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 69; Kem.-Nat. Ранадиевые на Кавказе (1966) 233. — *R. sardous* var. *laevis* Čelak. ex Шмальг., Фл. Средн. и Южн. Росс. I (1895) 21; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 138; Гроссг. фл. Кавк. II (1930) 111. — *R. sardous* var. *pseudobulbosus* Grossh. Фл. Кавк. 2; IV (1950) 4.

2. მცენარე ცოტად თუ მეტად შებუსხვილია, მოკლე განუვითარებელი ფესურითაა და მრავალი გრძელი თასმისებრი ფესვებით; ღერო მარტივია, სწო-

რი 10—30 სმ სიმაღლის, გაფარჩხული ბეწვით შემოსილი, ძირში ატყეფილი სხვილებული; ფესვთანური ფოთლები სამფოთოლაკიანია ან ორჯერაა სამად-დანაკეთული ან განკვეთილი სეგმენტებად, რომელთაგან შუა სეგმენტი ყუნ-წიანია. ყვავილი 10—20 მმ დიამეტრისაა; ჯამის ფოთლები გადაკეცილია; ყვავილსაჯდომი ბეწვიანია. ნაყოფი ძლიერაა შებრტყელებული, კიდზე ორ-ღარიანი არშიითაა, გლუვი ან კიდის გაყოლებით ბორცვებიანი; ნისკარტი მოკლეა. VI—VII.

აწერილია ავსტრიიდან, ინახება ვენაში.

იზრდება დაბლობებსა და მთისწინებზე ტენიან მდელოებზე, მინდვრების პირას.

საქ. სსრ: აფხ.: სოხუმი (ფურცხვანიძე; კვარაცხელია); სამეგრ.: ზუგდი-დი, ახალი-სენაკი (კემულარია-ნათაძე); იმერ.: წულუკიძის რაიონი (შ. ქუთათე-ლაძე); აჭარ.: ციხისძირი, მწვანე კონცხი (ზედელშეიერი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ.; ევრ. ნაწ. (შუა და ზემო დნებრ., ყირიმში).

საერთო გავრცელ.; სკანდ.; შუა ევრ.; მც. აზ.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა. ეს სახეობა ჩვენთან იშვითადაა გავრცელებული, ცნობილია მხოლოდ დასავლეთ საქართველოდან. გარეგნული იერით ძალიან ჰგავს *R. bulbosus*-ს, რომლისგანაც ძირითადად განსხვავდება ღეროს ძირში ტუბერისებრი გამსხვილების უქონლობით და კიდზე არშიის მქონე ნაყოფებით. ზოგი მკვლევარი ამ სახეობას *R. sardous* Crantz-ის ფარგლებში აერთიანებს და სახესხვაობის მნიშვნელობით განიხილავს. *R. sardous*-ს ჩვენ სექცია *Pachyloma*-ს ვაკუთვნებთ.

სექცია 4. *Hecatonia* Lour.—ერთ ან ორწლოვანი მცენარეებია, ღრუ ღერო-თი და პატარა ყვავილებით. გვირგვინის ფურცლები პატარა ზომისაა ჯამის ფოთ-ლების ტოლი ან ოდნავ გრძელი, ჩვეულებრივ 5; სამტვრე მოკლეა, თითქმის მომრ-გვალო; დინგი მჯდომარეა, სადგისისებრი. ნაყოფი მრავალაა, (70—100-მდე), გრძელი, მჭიდრო თავაკად შეკრებილი.

მწკრივი 18. *Scelerati* Kem.-Nath. — ნაყოფიანი თავაკი მჭიდროა; ნაყო-ფის გვერდითი ზედაპირი გარდვიარდმო ნაოკიანია; ნაყოფზე ღრუბლისებური ქსოვილი კარგადაა გამოსახული, რის გამოც ნაყოფის წიბო ბლავვია.

40. *R. sceleratus* L. Sp. Pl. (1753) 551, 776; M. Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 24; DC. Prodr. I (1824) 34; C. Koch in Linn. XV (1841) 240; Ledeb. Fl. Ross. (1842) 45; Boiss. Fl. Or. I (1867) 52; Trautv. in A. H. P. IV, I (1884) 101; Smirn. Enum. (1887) 952; Акинф. Фл. Центр. Кавк. (1894) 44; Шмальг. Фл. Средн. и Южн. Росс. I (1895) 17; Albov Prodr. (1897) 9; Лип-ский Фл. Кавк. (1899) 209; Somm. et Levier Enum. (1900) 23; Radde, Mus. Cauc. II (1901) 45; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 131; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 110; Овчинн., во Фл. СССР VII (1937) 408; Колак. Фл. Абх. II (1939) 144; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 76; Гроссг. Опред. (1949) 53; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 50; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 81; Kem.-Nath. Ранадиевые на Кавказе (1966) 235.

⊙, ⊙. მცენარე 7—50 სმ სიმაღლისაა, შიშველი ან მიტკეცილებწიანი; ღერო ჩვეულებრივ სწორია ან დატოტვილი, ღრუ; ფოთოლი 3-ნაკვთიანია

ან სამადაა ღრმად გაყოფილი, ჰირში ფართო ამონაკვეთით ან მკრინისებრი; ფესვთანური და ღეროსეული ქვედა ფოთლები გრძელყუნწიანი, ფართო, თითქმის რომბისებრი ან უკუკვერცხისებრი, ფართოკბილიანი სეგმენტებით; ზედა ფოთლები მჯდომარეა და ვიწროსეგმენტია. ყვავილი პატარა ზომისაა, 5—9 მმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები, გადღუნულია, გვირგვინისაგან დაცილებული, გვირგვინის ფურცლებზე გრძელი, ფართო სიფრფანა არშითი, ქვემოდან შებუსვლი; გვირგვინის ფურცლები უკუკვერცხისებრია, მომრგვალო, ფართო ფრჩხილით; ყვავილსაჯდომი ბეწვიანია. ნაყოფები მჭიდროა, მოგრძო ცილინდრული ან გურზისებრი; ნაყოფი მრავალია, ძალიან პატარა ზომის, 1—1,3 მმ სიგრძის, უკუკვერცხისებრი, მომრგვალო, წვრილნაოჭიანი; ნისკარტი სუსტადაა განვითარებული. IV—VI. $2n=16, 32$.

აწერილია ევროპიდან, ინახება ლონდონში.

იზრდება ტენიან ადგილებზე.

საქ. სსრ.: აფხ.: სოხუმი, ფსირცხა (ალბოვი); გურ.: მდინარე ბეჟუდა (ზედელმეიერი); ქართ.: თბილისის მიდამოები, წყნეთი (კემულარია-ნათაძე), კუს ტბა (პავირევი), მდინარე ვერე (პავირევი), სურამის მიდამოები (პავირევი), ზემო ტბა (სოსნოვსკი), ბორჯომის მიდამოები, პეტრის ციხე (კოზლოვსკი); გარდაბ.: ყარაია (ვ. სტაროსელსკი); ჯავახ.: ზრეზის ტბა (ზედელმეიერი), ბაშკევის ტბა (ტროიციკი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ.; შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: შუა და ჩრდ. ევრ.; ხმელთაშ. ზღვ. მხრ., მც. აზ.; სომხ.-ქურთ.; ირ.; აღმ. და ცენტრ. აზ.; ინდო-მალ.; ჩრდ. ამერ.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა . შხამიანი მცენარეა, ყველაზე მეტად შხამიანი გვარ *Ranunculus*-ის წარმომადგენლებიდან.

var. *minimus* DC. Prodr. I (1824) 34.

პატარა ზომის მცენარეა 5—6 სმ სიმაღლის, ღერო მარტივია, მცირერიცხოვანი ყვავილებით.

იზრდება ტიპობრივ ფორმასთან ერთად.

მწკრივი 19. *Ophyoglossifolii* Ovcz. — ერთ ან ორწლოვანი მცენარეებია; ღერო სწორია. ყვავილები პატარაა, 10 მმ-მდე დიამეტრის. ნაყოფი წვრილბორცვიანია ან წვრილწერტილოვანი, გვერდებიდან ბეწვები მალე ცვივა, მოკლე ნისკარტიანია.

41. *R. ophyoglossifolius* Vill. Hist. pl. Dauph. II (1789) 731; M. Bieb. Fl. Taur.-Cauc. III (1819) 380; DC. Prodr. I (1824) 43; Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 47; Stev in Bull. Mosq. XXIX (1856) 2, 281; Trautv. in A. H. P. VII, 2 (1856) 403; Smirn. Enum. (1887) 952; Шмалъг. Фл. Средн. и Южн. Росс. I (1895) 17; Липский Фл. Кавк. (1899) 209; Radde, Mus. Cauc. II (1900—1901) 45; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. 2 (1903) 135; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 110; Колак. Фл. Абх. II (1937) 144; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 50; Гроссг. Опред. (1949) 53; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 54; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 73; Кем.-Нат. Раналиевые на Кавказе (1966) 240.

○. მცენარე 14—35 სმ სიმაღლისაა, შიშველი ან სუსტად შებუსვლი; ღერო შიშველია, ჩვეულებრივ დატოტვილი; ფოთოლი მთლიანია კიდზე

დაშორიშორებულ მრგვალებილა; ზედა ფოთლები ლანცეტისებრია, ეკუთვნის ყუნწიანი ან მჯდომარე, დანარჩენი კვერცხისებრია ან ოვალურ-კვადრატულსა; ყუნწიანი. ყვავილი პატარა ზომისაა, 8—10 სმ დიამეტრის, გრძელყუნწიანი; ჯამის ფოთლები გადაშლილია, გვირგვინისაგან დაცილებული, კვერცხისებრი, ქვემოდან მიტკეცილებეწიანი; გვირგვინის ფურცლები მოგრძო ელიფსისებრია, უკუკვერცხისებრი ან ოვალური, ჯამის ფოთლებზე გრძელი; ყვავილსაჯდომი შიშველია, გურზისებრი, რთული ნაყოფი თითქმის სფეროსებრია; ნაყოფი მრავალრიცხოვანია, პატარა ზომის 1—1,3 მმ-მდე სიგრძის, წვრილბორცვიანი, ძალიან მეჩხერი ჯაგრებით და ოდნავ ვანეთარებული, ბორცვისებრი ნისკარტი. IV—VI. $2n=16$.

აწერილია სამხრეთ საფრანგეთიდან. ინახება პარიზში.

იზრდება დაბლობებში, მეტწილად ზღვის სანაპირო ზოლში, ტენიან და ჭაობიან ადგილებში.

საქ. სსრ.: სოხუმი (ლიპსკი, გროსპეიმი, კოლაკოვსკი), კელასური (გროსპეიმი, კოლაკოვსკი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.; აზერბ. (ლენქორანი), შავი ზღვის სანაპ.; ევრ. ნაწ. (ყირიმი).

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ., ხმელთაშ. ზღვ. მხრ., მც. აზ.; სომხ.-ქურთ.; ირ.

მწკრივი 20. *Flammuli Ovez.* (ряд *Strigilosi Ovez.*) — ყვავილი პატარა ზომისაა, არაუმეტეს 10—15 მმ დიამეტრის; ღერო განრთხმული, მუხლებში ფესვამდგარი დაფესვიანებული ან წამოწეულია, შიშველი, ან ღერო სწორია და მიტკეცილი ჯაგრისებრი ბეწვით შებუსვილი.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა . მიზანშეწონილია გაგვერთებინა პ. ოჯინიკოვის მიერ დადგენილი მწკრივები *Flammuli Ovez.* და *Strigilosi Ovez.* ვინაიდან მათში გაერთიანებული სახეობების განსხვავება მეტად ძნელია.

42. *R. flammula* L. Sp. Pl. (1753) 548: Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 32; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 110; Овчинн., во Фл. СССР IV (1937) 363; Гроссг. Опред. (1949) 53; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 54; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 74; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 237. —*R. strigillosus* N. Busch (non Boiss. et Huet) in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 135; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 59; Тахтадж. Фл. Арм. I (1954) 187, 205.

24. მცენარე შიშველია ან მცირედი გაფანტული ბეწვით შებუსვილი, 15—50 სმ სიმაღლით; ღერო მწოლარეა, ხშირად მუხლებში ფესვამდგარი, დაფესვიანებული ან წამოწეული; ფოთლები ლანცეტისებრია კიდემთლიანი ოდნავ დაკბილული; ფესვთანური და ღეროსეული ქვედა ფოთლები გრძელყუნწიანია, ზედა — მჯდომარეა ან მოკლეყუნწიანი, ვიწრო, თითქმის ხაზური. ყვავილი 10—15 მმ დიამეტრის, წვრილყუნწიანი; ჯამის ფოთლები 3—4 მმ სიგრძისაა, გადაშლილი, მოგრძო კვერცხისებრი, შებუსვილი; გვირგვინის ფურცლები ფართო უკუკვერცხისებრია, ყვითელი, 5—7 მმ სიგრძის, ჯამის ფოთლებზე გრძელი. ნაყოფი (თესლურა) მრავალია, შიშველი, გლუვი, ძალიან მოკლე ნისკარტით. VI—VIII. $2n=32$.

აწერილია ევროპიდან. ინახება ლონდონში.

იზრდება მთის შუა სარტყელში ჭაობიან მდელოებზე, ისლიან ჭაობებში, მდინარის პირებზე.

საქ. სსრ.: ქართ.: ბორჯომის მიდამოები, ბეჯანოსა და ხუმრისებრე (კოზლოვსკი); ჯავახ.: ტბა ტაბიწყური, სოფელი მოლითას ახლმცხინველში; კი; კემულარია-ნათაძე; ტროიცი), სოფელი გორელოვკა (გროსპეიმი; შ. ნახუცრიშვილი), ბოგდანოვკა, დიდი ხანჩალი (შ. ნახუცრიშვილი).

სსრკ-ის დანარჩენ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; შავი ზღვ. სანაპ., სომხ.; ევრ. ნაწ.; დას. ციმბ.

საერთო გავრც.: სკანდ., შუა ევრ.; ატლანტ. ევრ.

43. *R. strigillosus* Boiss. et Huet. in Boiss. Diagn. ser. II, 5 (1856) 7; Fl. Or. I (1867) 52; Suppl. (1888) 14; Липский Фл. Кавк. (1899) 209; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 135; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 110; Овчинн., во Фл. СССР VII (1937) 367; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 49; Гроссг. Опред. (1949) 53; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 54; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 75; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 238.

2. მცენარე მწვანეა, მიტკეცილებეწვიანი, ჩვეულებრივ მრავალღეროიანი; ღერო განრთხმულია ან წამოწეული, მუხლებში დაფესვიანებული, დაკლაკნილი, დატოტვილი; ფოთოლი ლანცეტისებრია ან ხაზურ-ლანცეტა, ან სულ ქვედა ფოთლები ვიწრო კვერცხისებრ-ლანცეტაა, ფირფიტაზე ბევრად გრძელი ყუნწებით, ძირისაკენ თანდათან შევიწროებული, კიდემთლიანი ან მცირედი დაკბილვით; სულ ზედა ფოთლები მჯდომარეა გაფართოებული, წაგრძელებული სიფრიფანა ვაგინით; ყვავილის ყუნწები გრძელია, წვრილი. ყვავილი პატარა ზომისაა, 7—12 მმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები გადაშლილია, ქვედა მხრიდან მიტკეცილებეწვიანი ან თითქმის შიშველი, მოყვითალო, კიდეზე სიფრიფანა არშიით, აღრე ცვივა; გვირგვინის ფურცლები უკუკვერცხისებრია, მკრთალი ყვითელი. ყვავილსაჯდომი შიშველია, ნაყოფებიანი თავაკი მომრგვალო კვერცხისებრია, პატარა ზომის, 3—4 დიამეტრის. ნაყოფი წვრილ-წერტილოვანია, ძალიან მოკლე ძლიერ მოღუნული ნისკარტით. VII—VIII.

აწერილია თურქეთიდან (სომხ.-ქურთ.), ინახება ეენევაში.

იზრდება ტენიან მდელოებზე მთის ზედა სარტყელში.

საქ. სსრ.: ჯავახ.: სოფ. გორელოვკა (მაყაშვილი, ყვერიშვილი, ნაკაიძე), როდიონოვკა (კოზლოვსკი), ტბა მადატაფა (შ. ნახუცრიშვილი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: სომხ.

საერთო გავრცელ.: მც. აზ.; სომხ.-ქურთ.; ირ.

მწკრივი 21. *Lingui Ovez.*—მცენარე მაღალღეროიანია, ხასიათდება მჯდომარე ლანცეტისებრი, თითქმის კიდემთლიანი ფოთლებით და დიდი ზომის, 2,5—4 სმ დიამეტრის ყვავილებით.

44. *R. lingua* L. Sp. Pl. (1753) 549; M. Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 23; Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 31; Липский Фл. Кавк. (1899) 208; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 134; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 110; Овчинн., во Фл. СССР VII (1937) 362; Колак. Фл. Абх. II (1939) 144; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 49; Гроссг. Опред. (1949) 53; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 54; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 74; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 239.

4. მცენარე დიდი ზომისაა, 50—120 სმ-მდე სიმაღლის, შიშველი ფანტული მიტკეცილი ბეწვით შემოსილი; ღერო სწორია, ღრუსიანი რივ მსხვილი, სუსტად დატოტვილი ან მარტივი; ფოთოლი წაგრძელებულ-კვერცხისებრია, წვერისაკენ თანდათანობითა შევიწროებული და წაწკტე-ბული, ურთიერთ დაშორებული მსხვილი კბილებით ან კიდეშლიანი, ძირში ჯერ შევიწროებული, შემდეგ ფართოვდება და გადადის ღერომხვევ კიდეზე სიფრიფანა ვაგინად. ყვავილი გრძელი, 5—10 სმ სიგრძის ყუნწითაა, დიდი ზომის, 2,5—4,5 სმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები კვერცხისებრია, გადაშლილი, გვირგვინისაგან დაცილებული, სიფრიფანა, მკრთალი შეფერ-ვით; გვირგვინის ფურცლები მკრთალი ყვითელია, ფართო უკუკვერცხი-სებრი; ყვავილსაჯდომი შიშველია. ნაყოფები მრავალია თითქმის სფერო-სებრ თავაკისებრაა შეკრებილი, შიშველი, გლუვი, ან ოდნავ, შესამჩნევი ბორ-ცვებით, ზურგის მხრიდან კარგად გამოსახული სიფრიფანა არშიით; ნის-კარტი საკმაოდ გრძელია, კაუქისებრი. VII—VIII. $2n=56, 64, 128, 112$.

აწერილია ჩრდილო ევროპიდან. ინახება ლონდონში.

იზრდება მთის შუა სარტყლამდე ჭაობებში.

საქ. სსრ.: აფხ. ბებესირის ტბა (ალბოვი; კოლაკოვსკი); ქართ.; ჯავახ.; ხანჩალის ტბა (ზედელმეიერი).

სსრკ-ის დანარჩენ. ნაწ.: ამიერკავკ.: აზერბ.; სომხ.; ევრ. ნაწ.; ციმბ.; შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: ევრ.; სამხ. და აღმ. აზ.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა . გვხვდება იშვიათად. ცვალებადობს შებუსვისა და ფოთლის სიდიდის მიხედვით; ამ სახეობის ფარგლებში გამოყოფილი სახესხვაობა — var. *submersum* Gluck form. *aquaticum* Nazar., რომლისთვისაც დამახასიათებელია ძირში ფართო გულისებრ ამოკვეთილი ფოთლები, ჩვენს ფლორაში არ აღმოჩნ-და. ამის მიზეზი შესაძლებელია არის ის, რომ ჩვენს ჰერბარიუმში ჭაობის, ტბისა და ღრმაწყალსაცავების მცენარეთა საჰერბარიუმო მასალა ღარიბადაა წარმოდ-გენილი.

სექცია 5. *Ranunculastrum* DC. — ფესვები ორგვარია: ძლიერ გამსხვილე-ბული კოქრისებრი, მოვრძო ტუბერისებრი, ან წვრილი და ფუნჯა.

მწკრივი 22. *Xiphocoma* (Stev.) Kem.-Nath. — მცენარე თეთრი ბეწვითაა შებუსვილი ან თითქმის შიშველია; ფესვთანური ფოთლები სამადაა დაყოფილი რომბისებრ ნაკეთებად.

38. *R. oxyspermus* M. Bieb. in Willd. Sp. Pl. II (1799) 1328; Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 97; III (1819) 384; Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 29; Boiss. Fl. Or. I (1857) 29; Smirn. Enum. (1887) 942; Акинф. Фл. Центр. Кавк. (1894) 40; Липский Фл. Кавк. (1899) 206; Radde, Mus. Cauc. II (1901) 44; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 179; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 113; Овчинн., во Фл. СССР VII (1937) 483; Қолак. Фл. Абх. (1939); კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 72; Гроссг. Опред. (1949) 55; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 70; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 80; Kem.-Nath. Рана-лиевые на Кавказе (1966) 242.

4. მცენარე 12—40 სმ სიმაღლისაა, თეთრი ბეწვით შებუსვნილი; ფესვი ტუბერისებრია გამსხვილებული; ღერო სწორია, ჩვეულებრივ კლინოდატოტილი; ხშირად ღეროს ძირში განვითარებულია მიწისზედა ყვითელი ყლორტები, რომლებიც ფესვიანდება; ფესვთანური ფოთლები ძლიერ შებუსვილი გრძელი ყუნწებითაა, მათი ფირფიტა მოხაზულობით კვერცხისებრია, ძირში სოლისებრი ან თითქმის გულისებრი, სამადაა დანაკეთული თითქმის რომბისებრ, ბლაგვ ნაკვეთბად; ღეროსეული ზედა ფოთლები მოკლეყუნწიანია ან მჯდომარე, ლანცეტასებრი ან ხაზურ-ლანცეტა ნაკვეთით. ყვავილი 2—3 სმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები უკანაა გადაღუნული, მოგრძო კვერცხისებრია, გრძელბეწვიანი, მოყვითალო-მომწვანო ფერის; გვირგვინის ფურცლები უკუკვერცხისებრია, ყვითელი. ნაყოფები წაგრძელებულ, მოგრძო კვერცხისებრ მკიდრო თავაკისებარაა შეკრებილი; თითოეული ნაყოფი მტკიცედაა ყვავილსაჯდომთან შეზრდილი, სამკუთხა კვერცხისებრია, გვერდ-შებრტყელებული, წვრილობორცვებიანია და მეჩხერი ჯაგრებით მოფენილი; ნისკარტი სწორია ან კაუქისებრი, ძირში გაფართოებული. IV—VI. 2n = 16.

აწერილია ყირიმიდან. ინახება ლენინგრადში.

იზრდება ველებში, მშრალ ფერდობებზე, ბუჩქნარში მთის შუა სარტყლამდე.

საქ. სსრ. ქართ. თბილისი (რუბრეხტი; რადე; მედევედევი; კენიგი; პაგირევი; ზედელმეიერი), ვერე (ბალუევი), წაყისი (ბალუევი, კემულარია-ნათაძე), დაბახანის ხეობა (ყავრიშვილი), თელეთის ქედი (ყაფიევი), მცხეთა (ჩიევი; პაგირევი; კემულარია-ნათაძე); კახ.: კარდანახი (რგინევეცი); ქიზ. შირაქი (ფომინი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღ. სანაპ., აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ. (სამხ.); შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ხმელთაშ. ზღ. მხრ.; მც. აზ.; სომხ.-ქურთ., ირ.

var. *carthalinica* Kem.-Nath. — მცენარე თითქმის მწვანეა, სუსტად შებუსვილი. ფესვთანური და ღეროს ქვედა ფოთლები ძირში გულისებრია. ყვავილები გრძელი, სუსტი ქვევით დახრილი ყუნწებითაა.

აწერილია მცხეთიდან.

იზრდება ბუჩქნარში მთის ქვედა სარტყელში.

საქ. სსრ. ქართ.: მცხეთა, წყნეთი (კემულარია-ნათაძე).

მწერავი 23. *Illyrics* Grossh. — მცენარე ქეჩისებრ აბრეშუმისებრი ბეწვითაა შემოსილი; ფესვთანური ფოთლები სამადაა ან თითქმის ხუთად განკვეთილი ხაზურ ან ლანცეტისებრ სეგმენტებად.

46. *R. illyricus* L. Sp. Pl. (1753) 776; M. Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 25, III (1819) 381; Hohenack. Enum. (1838) 237; C. Koch Linn. XV (1848) 248; Boiss. Fl. Or. I (1867) 29; Ломак. Фл. Карабах. (1895) 2; Липский, Фл. Кавк. (1899) 206; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 177; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 112; Овчинн., во Фл. СССР VII (1937) 483; Қолак. Фл. Абх. (1939) 155; Гроссг. Опред. (1949) 55, Фл. Кавк. 2, IV (1950) 71; Тахтадж. Фл. Арм. I (1954) 202; Кем.-Нат. Ранаевые на Кавказе (1966) 245. — R.

meridionalis Grossh. в Бот. журн. 3 (1948) 311; კემულარია-ნათამე საქ. ფლორა IV (1948) 75; Гроссг. Опред (1949) 55, Фл. Кавк. 2, IV (1950) 71; Каряг. во Фл. Азерб. IV (1953) 96. — R. Alexeenkoi Grossh. в Бот. журн. 3 (1948) 309; კემულარია-ნათამე საქ. ფლორა IV (148) 75; Каряг. цит. л. 99.

2. მცენარე 13—45 სმ სიმაღლისაა, ვერცხლისფრად აბრეშუმისებრი ან მორუხო ფანტელასებრი შებუსვით; ფესვები ტუბერისებრია გამსხვილებული, ზოგჯერ მიწისზედა ყლორტებს ივითარებს, ღერო სწორია, მარტივი ან ზედა ნაწილში სუსტად დატოტვილი; ფესვთანური და ღეროსეული ქვედა ფოთლები გრძელყუნწიანია, ღრმადაა თათისებრ გაყოფილი 3 იშვიათად 4—5—7 ხაზურ ნაკვთად; ზედა ფოთლები მოკლეყუნწიანია ან მჯდომარე, მთლიანი. ყვავილი 2—3,4 სმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები გადაღუნულია, კვერცხისებრი; გვირგვინის ფურცლები ფართო კვერცხისებრია, ოქროსფერ ყვითელი, ვიწრო ფრჩხილით. თესლურა (ნაყოფი) მტკიცედა ყვავილსაჯდომზე მიზრდილი, ირიბ რომბისებრ კვერცხისებრია, გვერდებზე დაწერტილი; ნისკარტი ძირისაკენ თანდათან ფართოვდება, წვერში კუჭისებრია. IV—VI. 2n=32.

აწერილია ევროპიდან. ინახება ლონდონში.

იზრდება ველებში, მშრალ ფერდობებზე, ბუჩქნარში მთის შუა სარტყლამდე.

საქ. სსრ: ქართ.: თბილისის მიდამოები მცხეთა, (ზედელმეიერი, კემულარია-ნათამე). თელეთი (სოსნოვსკი), წაგისი, ბალუევი, კემულარია-ნათამე); თბილისი (პავირევი; კემულარია-ნათამე, შ. ქუთათელაძე), კოჯორი (ბარნაბი-შვილი, კემულარია-ნათამე); ქვ. ქართ.: ბორჩალო, სოფ. ქოჩალო (ტროიცი-კი); კახ.: ლაგოდეხი (მლოკოსევიჩი, კემულარია-ნათამე, დოლუხანოვი); ქიზ.: შირაქი, სიღნაღი (ფომინი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ. (სამხრეთ აღმ. ნაწ.).

საერთო გავრც.: შუა ევრ.: ხმელთაშ. ზღვ. მხრ.; სომხ.-ქურთ.; ირ.

var. meridionalis (Grossh.) Kem.-Nath. — მცენარე 13—45 სმ სიმაღლისაა აბრეშუმისებრი ვერცხლისფერი შებუსვით. ფესვთანური და ღეროსეული ქვედა ფოთლები გრძელყუნწიანია, ღრმადაა 3, იშვიათად 5 ხაზურ ნაკვთად გაყოფილი; ზედა ფოთლები მოკლეყუნწიანია ან მჯდომარე, მთლიანი. ყვავილი 2—3, 4 სმ დიამეტრის.

იზრდება მშრალ ფერდობებზე, ბუჩქნარში, მინდვრებზე მთის შუა სარტყლამდე.

გავრცელებულია ტიპობრივ ფორმებთან ერთად.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა . საქართველოს ფლორის პირველ გამოცემაში (1948) ამ სახეობის ნაცვლად მოყვანილია R. meridionalis Grossh. და R. Alexeenkoi Grossh., რომლებიც ახალი მასალების გადასინჯვისას R. illyricus-ის შესატყვისი აღმოჩნდა. პირველი მათგანი მოგვყავს როგორც სახესხვაობა.

სეკტია 6. Pachyloma Spach — ერთ ან ორწლოვანი მცენარეებია. ნაყოფი ბრტყელია, ბორცვებიანი ან ეკლიანი კიდეზე არშიანი. ყვავილები პატარაა; ჯამის ფოთლები გაზიდულია, გვირგვინისაგან დაშორებული ან ქვევითაა გადაკეცილი.

მწკრივი 1. *Arvensis* (Prantl) Kem.-Nath. — ჯამის ფოთლები გადაშლილია ან ოდნავაა გვირგვინს დაცილებული. ყვავილსაჯდომი თითქმის ბრტყელია. ყოფებიანი თავაკი მრგვალია, ფარჩხატი, მცირერიცხოვანი ნაყოფები კიდეზე ფართო არშიითა და გრძელი, მაგარი ეკლებით ან სამკუთხა კბილებითაა გვერდებზე ეკლებიანი.

47. *R. arvensis* L. Sp. Pl. (1753) 78; M. Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 28; DC. Prodr. I (1824) 41; Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 46; Boiss. Fl. Or. I (1867) 57; Smirn. Enum. 2 (1886) 952; Albov Prodr. (1895) 10; Шмалыг. Фл. Средн. и Южн. Росс. I (1895) 18; Липский Фл. Кавк. (1899) 209; Radde, Mus. Cauc. II (1901) 45; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 136; Гроссг. Фл. Кавк. (1930); Колак. Фл. Абх. II (1939) 143; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 81; Гроссг. Опред. (1949) 54, Фл. Кавк. 2, IV (1950) 68; Каряг., во Фл. Азерб. IV (1953) 94; Тахтадж. Фл. Арм. I (1954) 201; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1959) 44; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 81; Kem.-Nat. Ранапиевые на Кавказе (1966) 249.

○. მცენარე 4—30 სმ სიმაღლისაა, შიშველი ან ფარჩხატი შებუხვით; ღერო ჩვეულებრივ ძლიერაა დატოტვილი; ფოთლები, სულ ზედა მჯდომარე ფოთლების გამოკლებით, ცოტად თუ მეტად გრძელყუნწიანია; ფოთლის ფირფიტა უკუკვერცხისებრია, ფესვთანური და სულ ზედა ფოთლების ფირფიტა კიდემთლიანია, დანარჩენები ღრმადაა სამად განკვეთილი სამნაკვეთიან სეგმენტად. ყვავილი 6—12 მმ დიამეტრის, წვრილ სუსტყუნწიანი; ჯამის ფოთლები გადაშლილია, მოგრძო კვერცხისებრი; გვირგვინის ფურცლები მოგრძო უკუკვერცხისებრია, კარგად გამოსახული ძარღვებით, ჯამის ფოთლებზე გრძელი; ყვავილსაჯდომი მოკლეა, ბეწვიანი. ნაყოფებიანი თავაკი ფარჩხატია, რამდენიმე (4—6) ნაყოფიანი; ნაყოფი გაბრტყელებულია დიდი ზომის 5 მმ სიგრძის (უნისკარტოდ) და 3,5 მმ სიგანის, ხაისათღება ფართო არშიით; გვერდებზე და არშიის გაყოლებით გრძელეკლიანია ან არშია სამკუთხა კბილებითაა, იშვიათად გვერდებზე ბორცვებია განვიითარებული; ნისკარტი მაგარია, გრძელი, სწორი ან კალჭისებრ მოღუნული. V—VI. 2n=32.

აწერილია ევროპიდან. ინახება ლონდონში.

იზრდება დაბლობიდან ტყის ზედა სარტყლამდე მშრალ ფერდობებზე, მინდვრებსა და ნათესებში.

საქ. სსრ.: ყველა რაიონში.

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ. (დნებრის შუა მხრ., ყირიმი); შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: შუა და სამხ. ევრ.; ხმელთაშ. ზღვ. მხრ.; მც. აზ.; სომხ.-ქურთ.; ირ.; ინდ.; აღმ. აზ.

var. *tuberculatus* Somm. et Levier — ნაყოფი ბორცვიანია.

იზრდება ძირითად ფორმასთან ერთად.

საქ. სსრ.: რაჭა-ლეჩხ.: ლეჩხუმი, ლაშხეთი (რადე); სვან.: ლენტეხი (რადე).

შე ნ ი შ ვ ნ ა. ბორცვიან ნაყოფიანი ფორმა ჩვენ არ შეგვხვედრია. მისი გავრცელება მოგვყავს ლიტერატურის მიხედვით, ძირითადად ნ. ბუშის (1903) მონაცემებით.

მწკრივი 25. Marginati Kem.-Nath. — ჯამის ფოთლები ქვევითაა გადღეუ-
ნული. ნაყოფი მრავალია, ბორცვიანი ან ეკლიანი; არშია უეკლოა.

48. *R. muricatus* L. Sp. Pl. (1753) 780; M. Bieb. Fl. Taur. Caucas. II (1808) 28; III (1819) 386; DC. Prodr. I (1824) 42; Hohenack. Enum. Fl. Caucas. (1824) 151; Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 47; Stev. Bull. Soc. Nat. Moscou XXIX, 2, 281; Boiss. Fl. Or. I (1867) 56; Smirn. Enum. (1887) 952; Акинф. Фл. Центр. Кавк. (1894) 44; Albov Prodr. (1895) 10; Шмальг. Фл. Средн. и Южн. Росс. I (1895) 18; Липский Фл. Кавк. (1899) 209; Somm. et Levier Enum. (1900) 23; Radde, Mus. Cauc. II (1901) 45; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 140; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930); Колак. Фл. Абх. II (1939) 154; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 80; Гроссг. Опред. (1949) 54, Фл. Кавк. 2, IV (1950) 67; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1959) 44; კემულარია-ნათაძე საქ. მეცნ. სარკვ. I (1964) 82; Kem.-Nath. Ранадиевые на Кавказе (1966) 250.

○. მეცნარე 10—30 სმ სიმაღლისაა, შიშველი მეჩხერი, დაკლანილი ბეწვით შემოსილი; ღერო მარტივი ან ძირიდანვე დატოტვილია; ფესვთანური და ღეროსეული ქვედა ფოთლები თირკმლისებრია, გრძელყუნწიანი, სამადაა დანაკეთული მსხვილკბილა სეგმენტებად; სულ ზედა ფოთლები ვიწროა, უკუკვერცხისებრი, ლანცეტა, მჯდომარე ან ყუნწებად შევიწროებული. ყვავილი გრძელი, თანაბრად გამსხვილებული სწორი ყუნწითაა, პატარა ზომისაა, 1—1,3 სმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები გადაღუნულია, შემოსილია გაფანტული, გრძელი ბეწვით; გვირგვინის ფურცლები მოგრძო უკუკვერცხისებრია, ჯამის ფოთლებზე ოდნავ გრძელი; ყვავილსაჯდომი წამწამისებრი მეჩხერი ბეწვითაა შემოსილი. ნაყოფიანი თავაკი თითქმის სფეროსებრია; ნაყოფი გაბრტყელებულია, კიდეზე არშით, გვერდებზე გრძელი, მაგარი ეკლებით; ნისკარტი გრძელია, მაგარი, ფართო ხმლისებრი ფორმის. IV—V. $2n=48$.

აწერილია ხმელთაშუა ზღვის მხრიდან. ინახება ლონდონში.

იზრდება დაბლობებში და მთის ქვედა სარტყელში ტენიან ადგილებზე, ხშირად როგორც სარეველა მინდვრებზე და გზის გაყოლებით.

საქ. სსრ.: ყველა რაიონში.

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: შავი ზღვის სანაპ., აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ. (ყირიმი); შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: სმელთაშ. ზღვ. მხრ.; მც. აზ.; სომხ.-ქურთ.; ირ.; აღმ. აზ.; ჩრდ. ამერ. (გზადმოყოლილი); ავსტრალ. (გზადმოყოლილი).

var. *abchasicus* (Rupr.) Kem.-Nath. (*R. abchasicus* Rupr. in schedis)—მეცნარე უფრო ხშირი ბეწვითაა შემოსილი; ფოთლის ფირფიტა სამჯერაა განკვეთილი; შუა ფოთოლაკი გრძელყუნწიანია.

საქ. სსრ.: აფხ.: კელასურის ახლოს (რუბრეხტი), წებელდა (ვორონოვი); აჭარ.: ქობულეთი (მაყაშვილი), ციხის-ძირი (კემულარია-ნათაძე).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა . ეს სახეობა მეტად ცვალებადობს სიმაღლის, შებუსებისა და ვეგეტატიური ნაწილების ზომის მიხედვით; სახესხვაობის მნიშვნელობით მოგვყავს

მხოლოდ ის მცენარეები, რომლებიც პერბარიუმშია (Schedae) აღნიშნული და
 ლიტერატურაშია მითითებული როგორც *R. abchasicus* Rupr. (non Freyre)
 49. *R. Sosnowskii* Kem.-Nath. Not. Syst. Geogr. Tbilis. 10 (1944) 225.
 საქ. ფლორა IV (1948) 81; Гроссг. Опред. (1949) 54, Фл. Кавк. IV (1950)
 68; Дмитриева Опред. раст. Аджар. (1959) 45; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ.
 სარკვ. I (1964) 83; Kem.-Nat. Ранапиевые на Кавказе (1966) 251.

⊙. მცენარე შიშველია ან ძალიან მეჩხერად გაფანტული ბეწვით შე-
 ბუსვილი; ღერო მრავალია განრთხმული ან წამოწეული თითქმის ძირი-
 დანვე ძლიერ დატოტვილი; ფოთოლი სამფოთოლაკიანია; ფესვთანური და
 ღეროსეული ქვედა ფოთლები გრძელყუნწიანია, სამფოთოლაკიანი, მათი შუა
 ფოთოლაკი გრძელი ყუნწითაა, ფართო ოვალური ან ფართო უკუკვერცხი-
 სებრია, სამად განკვეთილი, მომრგვალო ძირით; გვერდითი ფოთოლაკები
 ასიმეტრიულია, უთანაბროდაა დანაკვეთული და მოკლეყუნწიანია; ზედა
 ფოთლები ფესვთანური ფოთლების მსგავსია ან ძლიერ დაპატარავებული,
 თითქმის კიდემთლიანი სეგმენტებითაა. ყვავილი ძალიან პატარა ზომისაა,
 6 მმ-მდე დიამეტრის, გრძელი, წვრილი ყუნწით; ჯამის ფოთლები გადაკე-
 ცილია, აკისებრი, გვირგვინის ფურცლები გრძელი ან მათი ტოლი; გვირ-
 გვინის ფურცლები ოვალურია ან უკუკვერცხისებრი, ვიწრო ფრჩხილით;
 ყვავილსაჯდომი კონუსისებრია, ჯაგრიანი. ნაყოფიანი თავაკი პატარა ზომი-
 საა, ფართო კვერცხისებრი ან თითქმის ნახევარკვერცხისებრი; ნაყოფი პა-
 ტარა ზომისაა, 3—5 მმ სიგრძის (ნისკარტიანად), კიდეზე არშითა და პა-
 ტარა წვრილი ეკლებით; ნისკარტი მოკლეა. V—VI.

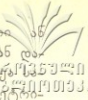
აწერილია სამეგრელოდან.
 იზრდება ტყის ზედა სარტყელში ტენიან მდელოებზე.

საქ. სსრ: სამეგრ.: ცხაკაისა (ახალი სენაკი) და კურორტ მენჯს შო-
 რის (კემულარია-ნათაძე); გურ.: ოზურგეთის რაიონი, სოფ. ეწერი (ზე-
 დელმეიერი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაბ.
 საერთო გავრცელ.: პოენა შესაძლებელია ჭანეთში.

50. *R. trachycarpus* Fisch. et C. A. Mey. Ind. sem. Hort. Petrop. III
 (1836) 46; Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 46; Stev. in Bull. Soc. Nat. Moscou XXIX
 (1848) 149—150; Boiss. Fl. Or. I (1867) 35; Smirn. Enum. (1886) 952; Albov
 Prodr. I (1897) 10; Шмальг. Фл. Средн. и Южн. Росс. I (1895) 18; Липский
 Фл. Кавк. (1899) 300; Somm. et Levier Enum. (1900) 23; Radde, Mus.
 Sauc. II (1901) 35; N. Busch in Fl. Sauc. Crit. III, 3 (1903) 139; Гроссг. Фл.
 Кавк. II (1930) 112; Овчинн. во Фл. СССР VII (1937) 477; Колак. Фл. Абх.
 II (1933) 154; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 79; Гроссг. Опред.
 (1949) 54, Фл. Кавк. 2, IV (1950) 68; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I
 (1964) 82; Kem.-Nat. Ранапиевые на Кавказе (1966) 252. — *R. lomatocarpus*
 Boiss. Fl. Or. I (1867) 46 p.p. — *R. Alexandrii* Kem.-Nath. საქ. ფლორა IV
 (1948) 79; Дмитриева Опред. раст. Аджар. (1959) 45.

⊙. მცენარე 16—30 სმ სიმაღლისაა, შებუსვილი; ღერო სწორია, ჩვე-
 ულებრივ მარტოული, მარტივი ან სუსტად დატოტვილი; ფესვთანური
 10. საქართველოს ფლორა. II

და ღეროსეული ქვედა ფოთლები გრძელყუნწიანია, თირკმლისებრი მომრგვალო თირკმლისებრი, სამად დანაკვეთული ფართო ნაკვეთებად ან დაყოფილია სამ გრძელყუნწიან ფოთოლაკად; ზედა ფოთლები მჯდომარეა, მად გაყოფილი უფრო ვიწრო სეგმენტებად. ყვავილი 10—16 მმ დიამეტრისაა, ვიწრო, გრძელყუნწიანი; ჯამის ფოთლები გადაკეცილია, აპკისებრი, კვერცხისებრი, წაწვეტებული; გვირგვინის ფურცლები უკუკვერცხისებრია, ფართო ფრჩხილით, ჯამის ფოთლებზე გრძელი; ყვავილსაჯდომი კონუსისებრია, ჯაგრისებრბეწვიანი. ნაყოფიანი თავაკი კვერცხისებრია ან მრგვალი; ნაყოფი გაბრტყელებულია, გვერდებზე ბორცვიანი და ჯაგრიანი, კიდეზე ვიწროარშიანი, წვერზე მოკლე, სწორი ან მოღუნული ნისკარტი. IV—V. $2n=32$.

აწერილია აღმოსავლეთ საქართველოდან (იბერია). იზრდება დაბლობებსა და მთისწინებზე ტენიან ადგილებში, არხის პირებზე.

საქ. სსრ.: ყველა რაიონში (მეტწილად დასავლეთ საქართველოში). სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ. საერთო გავრცელ.: მც. აზ. (ქანეთი).

შ ე ნ ი შ ე ნ ა . კავკასიის ფარგლებს გარეთ გავრცელებული ახლოს მდგომი მრავალი მონათესავე სახეობის გადასინჯვის შედეგად გამოირკვა, რომ ის მორფოლოგიური ნიშნები, რომლის მიხედვითაც ანსხვავებდნენ *R. trachycarpus* F. et M. და *R. Alexandrii* Kem.-Nath.-ს ერთმანეთისაგან, მხოლოდ ვარიაციული მნიშვნელობისა აღმოჩნდა; ამიტომ უარყოფილია სახეობა—*R. Alexandrii*-ს დამოუკიდებლობა.

51. *R. sardous* Crantz Stirp. Austr. ed. I fasc. II (1763) 84; ed. II. (1769) 111; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 782. — *R. sardous* var. *pseudobulbosus* Grossh. Фл. Кавк. 2, IV (1950) 4.

⊙. მცენარე სუსტადაა შებუსხვილი ან თითქმის შიშველი, გრძელ ფუნჯა ფესვებს ივითარებს; ღერო 10—30 სმ სიმაღლის, სწორი, ძირში გამსხვილებული არ არის, მარტივია, გაფარჩხულბეწვიანი; ფესვთანური ფოთლები ორჯერაა სამადგაყოფილი სამად განკვეთილ ან დაყოფილ სეგმენტებად, რომელთაგან შუა სეგმენტი ყუნწიანია. ყვავილი 10—20 მმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები ქვევით გადაკეცილია; ყვავილსაჯდომი ბეწვიანია. ნაყოფი მეტად გაბრტყელებულია, კიდეზე ორღარიანი არშიით; ნისკარტი მოკლეა. VI—VIII. $2n=16, 18, 48$.

იზრდება დაბლობებსა და მთისწინებზე ტენიან მდელოებზე, მინდვრებზე. აწერილია სარდინიის კუნძულიდან.

საქ. სსრ.: აფხ.: სოხუმი (ფურცხვანიძე; კვარაცხელია); სამეგრ.: ზუგდიდი, ახალი სენაკი (კემულარია-ნათაძე); იმერ.: წულუკიძის (ზონი) რაიონი (შ. ქუთათელაძე); აჭარ.: ციხის ძირი, მწვანე კონცხი (ზედელმეიერი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: შავი ზღვის სანაპ.; ევრ. ნაწ.: დნეპრის ზედა დინება, ყირიმი. (სსრკ-ის ფლორის მიხედვით).

საერთო გავრცელ.: ჩრდ. აფრ., მც. აზია.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა : ეს სახეობა ჩვენთან იშვიათად გვხვდება; ცნობილია მხოლოდ დასავლეთ საქართველოდან. გარეგნულად ძალიან გავს

R. bulbosus ს, რომლისგანაც ძირითადად განსხვავდება ღეროს ძირში მრავალ-
ქვისებრი გამსხვილების უქონლობით და არშიანი ნაყოფებით.

52. R. chius DC. Syst. I (1818) 299; Prodr. I (1824) 42; Boiss. Fl. Orient. I (1842) 114; DC. Prodr. (1867) 54; Trautv. Incr. (1882) 18; Smirn. Enum. (1886) 952; Albov Prodr. (1895) 9; Шмальг. Фл. Средн. и Южн. Росс. I (1895) 18; Липский Фл. Кавк. (1899) 200; Radde, Mus. Cauc. II (1901) 45; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 141; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 111; Овчинн., во Фл. СССР VII (1937) 476; Колак. Фл. Абх. II (1939) 153; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 78; Гроссг. Опред. (1949) 54, Фл. Кавк. 2, IV (1950) 67; Дмитриева Опред. раст. Аджар. (1958) 44; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 82; Кем.-Нат. Раналевые на Кавказе (1966) 254.

⊙. მცენარე 6—25 სმ სიმაღლისაა, გრძელი აბრჭუმისებრი რბილი ბეწვით შემოსილი; ღერო 2—3 ან მარტოული, მარტივი ან დატოტვილი; ფოთოლი თირკმლისებრია, მსხვილკბილა სეგმენტებად დანაკეთული გრძელყუნწიანი ან ზედა ფოთლები მოკლეყუნწიანია; მჯღომარე; ყვავილის ყუნწი ნაყოფობისას ქვევითაა გადაღუნული, გამსხვილებულია, გურზისებრი. ყვავილი პატარა ზომისაა, 5—8 მმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები გადაღუნულია, ბეწვიანი, თითქმის გვირგვინის ფურცლების ტოლი; გვირგვინის ფურცლები ვიწროა, უკუკვერცხისებრი ან ვიწრო და მოგრძო, ძლიერ შევიწროებული ფრჩხილით; მტვრიანები მცირერიცხოვანია 8—10-მდე. ნაყოფიანი თავაკი ნახევრად სფერულია; ნაყოფები გაბრტყელებულია, კიდეზე არშიით, გვერდებზე ბორცვებითაა და მოხრილი ჯაგრებით; ნისკარტი მოკლეა, ფართო ლანკეტისებრი; მოკაუჭებული. VI—V. $2n=14, 16$.

აწერილია კუნძულ ხიოსიდან (საბერძნეთის არქიპელაგი).

იზრდება ზღვის სანაპირო დაბლობებიდან ტყის შუა სარტყელამდე, ტენიან ადგილებში, არხების პირებზე, ბუჩქნარში და რუდერალურ ადგილებზე.

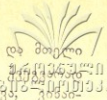
საქ. სსრ.: აფხ.: ფსირცხა (ალბოვი; ვორონოვი), სოხუმი (მარკოვიჩი); აჭარ.: სოფ. მარადიდი (გროსჰეიმი), ციხის-ძირი (კემულარია-ნათაძე; მ. პოპოვი, დიმიტრიევი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ. (თალიში); ევრ. ნაწ. (ყირიმი).

საერთო გავრცელ.: ხმელთაშ. ზღვ. მხრ.: მც. აზ.

გვარი 7. FICARIA DILL.

ყვავილი ორმაგი ყვავილსაფრთია. ჯამის ფოთლები 3—4, მომწვანო-მოყვითალო. გვირგვინის ფურცლები 8 ან მეტი; სანექტრე ფოსო ქერქლითაა დაფარული. მტვრიანები და ბუტკო მრავალია. ნაყოფი მომრგვალოა, გაბერილი, ძლიერ მოკლე ბორცვისებრი დინგიოთ. მრავალწლიანი ბალახოვანი მცენარეებია გამსხვილებული ფესვთა კონით და მთლიანი ფოთლებით. მტვრის მარცვლები სფეროსებრია, სამლარიანი ან გაბნეულად განწყობილი 6, იშვიათად 4 ღარით. ეგზინის და ღარების მემბრანის ზედაპირი ცოტად თუ ბევრად მსხვილბორცვიანია.

შენიშვნა. ძლიერ ახლოს დგას გვარ *Ranunculus*-თან და მთელი რიგი ბოტანიკოსებისა მას ამ უკანასკნელის სექციად ან შერეულად თვლის. მიზანშეწონილია მისი დამოუკიდებელ გვარად განხილვა, განიდან მორფოლოგიურ ნიშანთა განსხვავებულ კომპლექსთან ერთად მას ახასიათებს გავრცელების განსაზღვრული არეალი: წარმოდგენილია ძირითადად ხმელთაშუაზღვეთის მხარეში.

გვარი შეიცავს მხოლოდ 5—6 სახეობას, რომელთაგან კავკასიისათვის მიღებულია 5. გვარს ესაჭიროება მონოგრაფიულად დამუშავება და უფრო სრულყოფილი მასალების შეგროვება.

1. გვირგვინის ფურცლები მოგრძო-ელიფსურია, ელიფსური ან მოგრძო უკუ-კვერცხისებრი 2.
- გვირგვინის ფურცლები თითქმის ხაზურია. ფესვები წაგრძელებულია, ოდნავ გამსხვილებული 3.
2. ფოთლის უბეებში ხშირია ჩეკია ტუბერები. გვირგვინის ფურცლები მოგრძო ელაფსურია. ნაყოფი შიშველია ან შებუსხვილი. ღერო კარგად განვითარებულია და ხშირად დატოტვილი 1 *F. caltifolia* Reichb.
- ფოთლის უბეში ჩეკია ტუბერები არა აქვს; ღერო სუსტადაა განვითარებული. გვირგვინის ფურცელი ელაფსურია, ნაყოფი წვრილობუსხვიანია. ფესვის გამსხვილებები ოვალურია 2. *F. Ledebourii* Grossh. et Schischk.
3. ფოთლები კვრცხაებრ-ოვალურია ირიბად წაყვეთილი ან თითქმის მორგვალბულია ფუძით, კიდეშილიანია ან დაკბილული. 3. *F. fascicularis* C. Koch
- ფოთლები ძირში ამოკვეთილია 4.
4. ნაყოფი შიშველია. ფოთლები მომრგვალო კვერცხისებრია ან კვერცხისებრა, ვულაებრ ამოკვეთილი ფუძით, კიდეები თანაბრად მსხვილი მრგვალებილა 4. *F. ficarioides* (Bory et Chaub) Halaczy
- ნაყოფი წვრილი შებუსხვითაა, დანაოჭებული. ფოთლის უბეში განვითარებულია ჩეკია კვირტები-ტუბერები. ფოთლები პატარა ზომისაა, ზედა მხარე შავი ლაქებიანია 5. *F. varia* Oschiauri

1. *F. caltifolia* Reichb. Fl. Germ. Excurs. (1830—1832) 718; Rupr. Fl. Sib. (1832) 23; Озидин., во Фл. СССР VII (1937) 333; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1943) 42; Гроссг. Опред. (1949) 52, Фл. Кавк. 2, IV (1950) 45; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 256. — *Ficaria verna* (non Huds.) კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 41. — *Ranunculus calthifolius* Jord. Obs. VI (1847) 2; Boiss. Fl. Or. I (1867) 24; Липский Фл. Кавк. (1899) 206; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 125.

4. მცენარე 10—15 (18—20) სმ-ის სიმაღლისაა, მოგრძო ტუბერისებრ გამსხვილებული ფესვებით; ჩვეულებრივ სწორმდგომი, მარტივი ან დატოტვილი, ერთყვავილიანი ღეროთი; ფოთლები კვერცხისებრ გულისებრია, ფუძესთან ამონაკვეთით, კიდეშილიანია ან სუსტად მრგვალებილა; ყუნწი გრძელი და ფართო ვაგინითაა. ყვავილი კაშკაშა ყვითელია; სიფრიფანა

ჯამის ფოთლებით; გვირგვინის ფურცლები მოგრძო უკუკვერცხისებრია 16
მმ სიგრძისა და ფუძისაკენ შევიწროებულია. ნაყოფი ორივე ბოლოში
ვიწროებულია, წვერში ბლაგვი ნისკარტითაა. IV—V.

აწერილია ევროპიდან (დალმაცია). ინახება ვენაში.
იზრდება ტყის შუა სარტყლამდე, ტენიან ადგილებში, ტყეში, ბუჩქ-
ნარებში და ნათესებში.

საქ. სსრ.: აფხ.: ფსირცხა (ალბოვი); იურიეცკოე-წებელდა (ვორო-
ნოვი); სამეგრ.: ახალ-სენაკის მიდამოები, ბუჩქნარები (კემულარია-
ნათაძე); იმერ.: ყვირილა, მუხნარ ტყეში (ლომაკინი, გორაევი; ა. ქუთა-
თელაძე), ქუთაისის მიდამოები, წითელი ხიდის გადაღმა (მედვედევის პერ-
ბარიუმიდან; ა. ქუთათელაძე), საქოლავის ქედი (კემულარია-ნათაძე); რა-
კ-ალ-ღეჩხ.: ზემო რაჭა (ბიკოვი), სოფელ ბუგეულსა და ნაქერალის ქედს
შორის (სოხაძე); აჭარ.: მწვანე კონცხი (კემულარია-ნათაძე, დიმიტრიევა);
ქართლ.: თელეთის ქედი (მედვედევი; კოზლოვსკი; კაფიევი; კვარაცხე-
ლია; ოჩიაური და ძნელაძე), საგურამოს ქედი; ხაშურსა და სურამს შორის
გორაკებზე (კოზლოვსკი); კახ.: ლავოდუხის ნაკრძალი, კუდიგორა (ა. ლო-
ლუხანოვი, გ. ლეკბორაშვილი), თელავის რაიონი, სოფელი ვანთა (ლ. ჯა-
ფარიძე), სიღნაღი 1891 (კოლექტორი უცნობია).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.

საერთო გავრცელ.: შუა და სამხ. ევრ., მც. აზ.

var. *adzharica* Kem.-Nath. — ტოტები გრძელი და სუსტია; ფოთლის
უბეში ჩვეულებრივ განვითარებულია ჩეკია ტუბერები; ფოთლის ყუნწი გრძელი
და სუსტი. ჯამის ფოთოლი ოთხი; გვირგვინის ფურცლები მრავალია, გამსხვი-
ლებული ფესვები გრძელია და ვიწრო. III—IV.

ტიპი: აწერილია აჭარიდან „ციხისძირი, ტენიანი ხევი 4.IV.39, კე-
მულარია-ნათაძე“. დაცულია თბილისში.

იზრდება ტენიან ხეობებში და ხეებში.

საქ. სსრ.: აჭარა.: ციხისძირი (კემულარია-ნათაძე; როლოვი), ბობო-
ყვათი (კოზლოვსკი; ბუჩაიძე).

შენიშვნა. საქართველოს ფლორის პირველ გამოცემაში (1948) ეს მცე-
ნარე მოყვანილია როგორც *F. verna*. მაგრამ ახალ მასალაზე დაყრდნობით გამოვ-
ლინდა მისი უფრო მეტი მსგავსება *F. calthifolia* Rehb.-თან.

©. 2. *F. Ledebourii* Grossh. et Schischk. in *Грсссг. Фл. Кавк. II* (1950)
108, *Опред.* (1949) 52, *Фл. Кавк. 2, IV* (1950) 47; *Макашвили [Фл. окр.*
Тбилиси (1952) 110; *Рзазаде, во Фл. Азерб. IV* (1953) 67. — *Ranunculus*
Ficaria β *Ledeb. Fl. Ross. I* (1842) 30 p.p. — *Ranunculus calthifolius*
Липский Фл. Кавк. (1899) 206 p. p. — *R. Ficaria* N. *Busch in Fl. Cauc.*
Crit. III, 3 (1903) 123 p.p. — *Ficaria ranunculoides* (non Menn.) Н. Бүш.
Опред. Ranales (1919) 39 p.p. — *F. calthifolius* и *F. verna* *Ор. вивн., во Фл.*
СССР VII (1937) 33 p.p.; *კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV* (1948) 41.

4. მცენარე 10—20 სმ სიმაღლისაა, მცირე რაოდენობის ვიწრო, გრძე-
ლი და მრავალი გამსხვილებული ფესვით; ღერო სუსტადაა განვითარებული;
ფოთოლი გულისებრ-კვერცხისებრია, კიდემთლიანი ან ოდნავ მრგვალებილია

და ფუძესთან უკუსოლისებრად ამოკვეთილი. ყვავილები მარტოულია; ჯამის ფოთლები კვერცხისებრია, მოყვითალო, კიდეზე სიფრიფანე; კვერცხის ფურცლები 6—10-მდეა, მოგრძო-ელიფსური 8—15 მმ სიგრძის, 0,5 მმ სიგანის. ნაყოფები წვრილბუსუსებია. IV—V.

ტიპი: აწერილია თბილისიდან „თბილისი, 23.III.1908 პავირევი“.

იზრდება მთის შუა სარტყლამდე. ტყის პირებზე ბუჩქნარებსა და დამუშავებულ ნიადაგზე.

საქ. სსრ: ქართ: წავეისსა და ოქროყანას შორის (კემულარია-ნათაძე); თბილისის მიდამოები, დაბახანის ხეობის ჩრდილო ფერდობებზე (შ. ქუთათელაძე, ი. ლაჩაშვილი, ე. მირონენკო); კოჯორი (კემულარია-ნათაძე).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ. ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.

3. *F. fascicularis* C. Koch Linn. XV (1841) 249; Rupr. Fl. Cauc. I (1882) 28; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 107; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 42; Шипчинск., во Фл. СССР VII (1937) 334; Гроссг. Опред. (1949) 52; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 47; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 89; Кем. Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 258. — *Ranunculus Kochii* Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 73; Липский Фл. Кавк. (1899) 206; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1901—1903) 124. — *R. edulis* Boiss. et Hohen. in Boiss. Diagn. Ser. 1, VIII (1849) 4, Fl. Or. I (1867) 25.

4. მცენარე სავსებით შიშველია მრავალი წვრილი და გამსხვილებული ფესვებით; ღერო დამოკლებულია, 3—10 სმ სიმაღლის; ფოთლები კვერცხისებრია ან თითქმის სამკუთხაკვერცხისებრი, თითქმის კიდემთლიანი ან ფართო ან წვრილად მრგვალებულია, ფუძესთან წაკვეთილია, ამოკვეთილი ან ამონაკვეთის გარეშე; ყუნწი გაბრტყელებულია. ყვავილი მარტოულია, დაყვავილების შემდეგ ძირისკენ გადახრილი; ჯამის ფოთლები კვერცხისებრია, გვირგვინის ფურცლები ღია ყვითელი ფერისაა, მოგრძოა და ფუძისკენ შევიწროებული. ნაყოფი შიშველია, დანაოჭებული, ბლავი ბორცვიანებული ნისკარტი. IV—V.

აწერილია სომხეთიდან (შურაველი).

იზრდება ტყის ზედა სარტყელში, ქვიან ადგილებზე კლდის ნაპრალებში.

საქ. სსრ.: ქართ.: ცხრა წყარო (კოზლოვსკი); ჯავახ. მთა ქადნანი ტაბაწყურის ტბის მახლობლად (კოზლოვსკი); სოფ. ბარაღეთის მახლობლად, ჩერული (კოზლოვსკი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.; აზერბ. სომხ.

საერთო გავრცელ.: მც. აზ., ირ.

4. *F. ficarioides* (Bory et Chaub.) Halaczky Consp. Fl. Graec. I (1901) 26; Овчинн., во Фл. СССР VII (1937) 335; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 53; Гроссг. Опред. (1949) 52; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 68. — *F. fascicularis* Кем.-Нат., non C. Koch საქ. ფლორა IV (1948) 42 p.p. — *F. edulis* Grossh. Фл. Кавк. II (1930) 108 (non Boiss.) — *Ranunculus ficarioides* Bory et Chaub. Fl. Peloponese (1838) 34.

4. პატარა ზომის 4—10 სმ სიმაღლის შეუბუსავი მცენარეა; ფესვები მოგრძო გასქელებებითაა. მარტივი ან დატოტვილი ღერო ფოთლებზე

მოკლე ან ოდნავ მათზე გრძელი; ფოთლები კვერცხისებრ-გულისებრია ან მომრგვალო სამკუთხა გულისებრი, ფუძესთან გულისებრი ამონაკვეთზე რომელიც ხშირად კიდეზე თანაბრად მსხვილი, მომრგვალო ზღბუნივან-მწვანე ლებითაა. ყვავილები მარტოულია მსხვილსაყვავილე ყუნწებზე, რომლებიც დაყვავილების შემდეგ ქვემოთაა გადახრილი; თითქმის შიშველი ჯამის ფოთლები მოთეთრო-მოყვითალოა მომრგვალებული ფორმის და განიერი სიფრიფანა კიდით; გვირგვინის ფურცლები ხაზურია, ხშირად ფუძისაკენ შევიწროებული, მკრთალი ყვითელი ფერის. ნაყოფები მოკლე ბლავი ნისკარტითაა. V.

აწერილია საბერძნეთიდან. ტიპი ინახება პარიზში.

იზრდება სუბალპური სარტყლის ღორღიან ადგილებზე და თოვლის ლაქებთან, ზღვის დონიდან 2000—3000 მ სიმაღლეზე.

საქ. სსრ: ჯავახ.: ტაბაწყურის ტბასთან (კოზლოვსკი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.

საერთო გავრცელ. ევრ.: მც. აზ.

О. 5. F. varia Otschiauri Not. Syst. Geogr. Tbilis. 25 (1965) 6.

4. მცენარე დაბალია: ღერო სუსტია 3—5 სმ სიმაღლის, თითქმის გართხული, შიშველი, მოგრძო ტუბერისებრი ფესვის გამსხვილებებით; ფოთლები პატარა ზომისაა, გრძელი ბრტყელი 4—10 სმ სიგრძის ყუნწებით; ფოთლის ფირფიტა მოხაზულობით მომრგვალოგულისებრია ძირში ამონაკვეთი დაფარულია ქვედა ნაკვეთებით, კიდემთლიანია ან უთანაბროდ კიდედაკბილულია; ფირფიტის ზედა მხარე შავი ლაქებითაა; ფოთლის უბეში ხშირად განვითარებულია ჩეკია კვირტები ტუბერების სახით. ყვავილები რამოდენიმეა, მოკლეყუნწიანი, რომელიც ფოთლებზე 2—3-ჯერ მოკლეა და დაყვავილების შემდეგ, ნაყოფობის დროს ქვევითაა დახრილი; ჯამის ფოთოლი თხელ აკისებრია, მოთეთრო, ფართო კვერცხისებრი ძირთან გამობერილი; გვირგვინის ფურცელი რიცხვით 7—9, მოგრძოა, 10—15 მმ სიგრძის და 2—3 მმ სიგანის. ნაყოფი წვრილბუუსიანია, ნაოქებიანი, ცალმხრივ მომრგვალებული, გვერდზე ბლავი ბორცვაკისებრი დინგიით. V.

ტიპი: აწერილია ფშავიდან, „ფშავი, არაგვის ხეობა, სოფ. შუაფხოს მიდამოები, მდინარე ნაროულას მარჯვენა ნაპირი“, ინახება თბილისში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ჰერბარიუმში.

გავრცელება. საქ. სსრ: თუშ-ფშავ-ხეცს.

შენიშვნა: ეს სახეობა უახლოვდება *Ficaria ficarioides* (Bory et Chaub.) Halaczky, რომელიც აწერილია საბერძნეთიდან და სამხრეთ ამიერკავკასიიდან მოყავთ. საქართველოსთვის კი ჯავახეთიდანაა ნაჩვენები. ოჩიაურის მიერ აწერილი სახეობა საბერძნეთის სახეობიანგან განსხვავდება შებუსილი, ნაოქიანი ნაყოფით, ფოთლის უბეში ჩეკია კვირტების განვითარებით, მრავალყვავილიანობით, ფოთლების მოყვანილობით და გავრცელების არეალით. თვითონ ავტორი არ მიუთითებს მისი სახეობის სხვა სახეობებთან ნათესაურ დამოკიდებულებაზე და განსხვავებაზე.

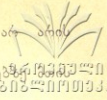

ძლიერ პატარა ზომის, 2—2,5 მმ დიამეტრის ყვავილები გვხვდება. ხშირად ფოთლებისა და ტოტების ილღებში ორ-ორად ან სამ-სამად შეჯგუფებული. ჭამის ფოთლი, 5 ადრე ცვივა გვირგვინის ფურცლები მოგრძო კოეზისებურია, გრძელი თითქმის ხაზური ფრჩხილით და ქერქლით წამოფარებული სანექტრე ფოსოთი. მტვრიანა 5, უფრო იშვიათად 7, სამტვრე პატარაა, მომრგვალო. ნაყოფები წერტილოვანი ბორცვებითაა მოფენილი. ერთწლოვანი მცენარეებია ცრუ დიქოტომიურად დატოტვილი ღეროთი და მთლიანი მორიგეობით ან მოპირისპირედ განლაგებული, ერთმანეთთან დაახლოებული ფოთლებით. მტვრის მარცვლები სფეროსებრია, სამი გრძელი ღარით, ეგზინის ზედაპირი მარცვლოვანია.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა . გვარი *Buschia* Ovcz. 1940 წელს პ. ოგინიკოვის მიერ იქნა გამოყოფილი გვარ *Ranunculus*-იდან მან აამალა *Ranunculus lateriflorus* DC. დამოუკიდებელ გვარად და სახელწოდება მისცა ცნობილი რუსი ბოტანიკოსის, კავკასიის რანალების პირველი მონოგრაფიის ნ. ბუშის საპატივცემულოდ. გვარი შეიცავს ორ სახეობას: *B. lateriflora* და *B. nudiflora*, რომლებიც გავრცელებულია ხმელთაშუაზღვის მხარეში, ძირითადად მის აღმოსავლეთ ნაწილში; *B. lateriflora*-ს გავრცელების არეალი შუა აზიას აღწევს. გვარის გეოლოგიური ამპლიტუდა ძლიერ შეზღუდულია: გვხვდება ტენიან, ხშირად მლშობ ლამიან ადგილებში, ტყის ქვედა და შუა სარტყელში. ჩვენში გვარი მხოლოდ ერთი სახეობითაა წარმოდგენილი.

1. *B. lateriflora* (DC.) Ovcz. в Бот. журн. СССР XXV, 4—5 (1940) 339; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 82; Гроссг. Опред. (1949) 59; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 72; Дмитриева Опред. раст. Аджар. (1959) 47; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 83; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 260. — *R. lateriflorus* DC. Syst. I (1818) 251; Prodr. I (1824) 43; Boiss. Fl. Or. I (1867) 53; Липский Фл. Кавк. (1899) 200; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 130; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 110; Овчинн., во Фл. СССР VII (1937) 474; Тахтадж. Фл. Арм. I (1954) 205.

2. მცენარე შიშველია ან თითქმის შიშველი, 5—25 სმ სიმაღლის, წვრილ ფესვთა კონით; ღერო ღრუა, სწორი ან წამოწეული ცრუ დიქოტომიურად დატოტვილი; ფოთლები გრძელყუნწიანია, მხოლოდ კენწრული ფოთლები მჯდომარეა; ფოთლის ფირფიტა მთლიანია, მოგრძოკვერცხისებრი ან მოგრძო ელიფსური, კიდემთლიანი ან სუსტად დაკბილული. ყვავილი პატარა ზომისაა, მისი დიამეტრი 2—3 მმ-ს არ აღემატება, ყველა მჯდომარეა; ჭამის ფოთლები შეფერილია, ყვითელი, შეზრდილი, გვირგვინის ფურცლებზე მოკლეა ან გრძელი; გვირგვინის ფურცლები ხშირად განუვითარებელია, მოთეთრო ან მოყვითალო მოთეთრო ფერისაა, ნიჩბისებრი მოყვანილობისაა და გრძელი ვიწრო ფრჩხილით ხასიათდება. ყვავილსაქდომი შიშველია, მოგრძო. სანაყოფე თავაკი მომრგვალოა, ნახევარსფეროსებრი; ნაყოფები პატარაა, ვიწრო არშიით შემოვლებული, ბორცვებით მოფენილი და სწორი ან წვერში მოკაუჭებული ნისკარტითაა. IV—VI. 2n=16.

აწერილია აღმოსავლეთიდან. უახლოესი ადგილსამყოფელი არ არის მითითებული.

იზრდება ჭაობებში, მდინარეების და ტბების ლამიან ნაპირებზე. შუადასიური ზონის მდინარეებში.

საქ. სსრ: აჭარ.: ხულოს რაიონი ჩირუხი, ჯინალოს საძოვრები (შერო-ზია); ხულოს რაიონი, ჭაობი ნაძვანარ-სოჭნარი ტყის ზედა საზღვართან (დმი-ტრიევა); ქართ.: ბორჯომის მდამოები ჭაობი სოფ. ჯანჯალასა — (ბეყანო) და ხუშისის შორის, ცხრა წყაროს გადასასვლელთან, დაჭაობებულ ადგილებში (კოზლოვსკი); მდ. ქციის დაბლობი (ტროიცი). ჯავახ.; ტბა თავკვეთლის კრატერთან (კოზლოვსკი); სოფ. გორელოვკის მახლობლად (გროსპეიმი, ყავ-რიშვილი, ზაქაიძე, შ. ნახუცრიშვილი), სოფ. როდიონოვკას მახლობლად (მა-ყაშვილი), სოფ. ტროიციკოე (შ. ნახუცრიშვილი). მადატაფის ტბა; აბუ-გელი (ო. ზედელმეიერი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: აზერბ. (თალიში), სომხეთი: ევრ. ნაწ.: ყირიმი, ქვემო ვოლგ. ნაპირ., შუა დნებარ; დას. ციმბ.; ირტიში, შუა აზ.

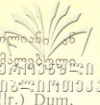
საერთო გავრცელ.: ევრ. (ბალკან.); მც. აზ.

გვარი 9. BATRACHIUM S. F. GRAY

ყვავილები ორმაგი 5-წევრიანი ყვავილსაფრითაა; ჯამის ფოთლები მოყ-ვითალო-მოთეთროა, სიფრიფანა კიდეებით; გვირგვინის ფურცლები მთლი-ანად თეთრია ან ყვითელი ფრჩხილითაა; გვირგვინის ფურცლის ძირთან ღია (უქერქლო) სანექტრე ფოსაა. მტვრიანა და ბუტკო მრავალია, თა-ვისუფალი. ნასკვი ერთბუდიანია, ერთი თესლკვირტით; ნაყოფი თესლუ-რაა, ერთი თესლით. ფოთლები წყლითაა დაფარული ან წყლის ზედაპირ-ზე ტივტივებენ. წყალქვეშა ფოთლები მრავალნაკვითიანია ძაფისებრ-განკვე-თილი, მოტივტივე ფოთლები მთლიანია ან ფართო ნაკვებად განკვეთილი. მტვრის მარცვლებს სამი გრძელი ღარი აქვთ; ეგზინის ზედაპირი მარცვლო-ვანია.

შენიშვნა: გვარი *Batrachium* შეიცავს 20-მდე სახეობას, რომლე-ბიც იზრდება დამდგარ ან გამდინარე, მტკნარ ან მლაშე წყლებში, ზღვის პირებზე, მდინარეებში, ჭაობებში, თხრილებში და ა. შ. *Batrachium*-ის წარ-მომადგენლები ძირითადად გავრცელებულია ევროპაში, აზიაში და ჩრდი-ლო ამერიკაში, მაგრამ ცალკეული სახეობები გვხვდება სამხრეთ ამერიკა-ში (ჩილი), ტასმანიაში და აფრიკაში (აბისინია).

ამ გვარის შესწავლის სიძნელეზე ყურადღება გაამახვილეს მრავალმა მკვლევარმა, მაგრამ განსაკუთრებით ნათლად ამის შესახებ მიუთითებს ვ. ი. კრეჩეტოვიჩი (Флора СССР-ში 1937), რომელიც წყლის ბაიების გარ-კვევისათვის აუცილებლად თვლიდა მათ შეგროვების ერთი და იმავე ადგი-ლიდან სხვადასხვა განვითარების სტადიაში და ყველა შემთხვევაში უნდა შეგროვდეს ეგზემპლარები ყვავილებსა და ნაყოფებში; ყვავილები უნდა იყოს ჯამით; ნაყოფები კი მომწიფებული და დიდი რაოდენობით. უნდა ვალიაროთ, რომ ჩვენს ბოტანიკურ დაწესებულებაში დაცული წყლის ბაიე-ბის საპერბაროჟმო მასალა არ აკმაყოფილებს ზემოთ აღნიშნულ მოთხო-ვნებს და კავკასიის წყლის ბაიები მოელიან თავის მკვლევარებს.

1. ფოთლები ორნაირია: წყალზე მოტივტივე, განიერი, მთლიანი და სამად დაყოფილი ფირფიტით და წყალში ჩაყურყურებულ შემთხვევაში წვრილ ნაკვეთებად დაყოფილი 1. *B. triphyllum* (Wallr.) Dum.
- ყველა ფოთოლი ერთნაირია, წყალში ჩაყურყურებულ და წვრილ ნაკვეთებად განკვეთილი 2
2. წყლიდან ამოღებული ფოთლები არ არის გაფარჩხული, მოხაზულობით თითქმის ნახევრადსფეროსებრია (თითქმის თანაბარი სეგმენტებად) 2—3-ჯერ სამადგაყოფილი. თავაკში 15—20 ნაყოფია. 2. *B. divaricatum* (Schran) Schur
- წყლიდან ამოღებული ფოთლები გაფარჩხულია, ზუპუპა ნაკვეთებით ხასიათდება 3.
3. თავაკში 50—80 წვრილი 1—1,2 მმ სიგრძის, თითქმის მომრგვალო შიშველი ნაყოფია. ყვავილის ყუნწი ფოთლებზე ბევრად გრძელია. ფოთლის ვაგინა შიშველია. 3. *B. Rionii* (Lagger) Nym.
- თავაკში 25—30 ჯაგრისებრ ბეწვიანი ნაყოფია. ყვავილის ყუნწი ფოთოლზე ოდნავ გრძელია, მისი ტოლია ან უფრო მოკლე. ფოთლის ვაგინა ბეწვიანია 4. *B. trichophyllum* (Chaix.) Van den Bossche

სექცია — 1. *Batrachium* DC. — ხასიათდება გვარის ნიშნებით.

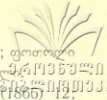
მწკრივი 1. *Heterophyllum* Kem.-Nath. — ფოთლები ორნაირია: მოტივტივე და ფართო ფირფიტით, ჩაყურყურებულ ვიწრო, ძაფისებრი ნაკვეთებით.

1. *B. triphyllum* (Wallr.) Dum. in Bull. Soc. Bot. Belg. II (1863) 214; Озчинн., во Фл. СССР VII (1937) 343; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 85; Гроссг. Опред. (1949) 52, Фл. Кавк. 2, IV (1950) 48. — *B. aquatile* Rupr. in Mem. Acta St. Petersb. VII ser., XV, 2 (1869) 15. — *B. aquatilis* ssp. *heterophyllum* Grossh. Фл. Кавк. II (1930) 109. — *Ranunculus triphyllus* Wallr. in Linnaea XIV (1840) 548. — *R. aquatilis* C. A. Mey. Verz. Pfl. Cauc. (1831) 202. — *R. aquatilis* var. *heterophyllus* Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 27; Boiss. Fl. Or. I (1867) 23; Липский Фл. Кавк. (1895) 205.

4. მცენარე მწვანეა, ორნაირი ფოთლებით; მოტივტივე ფოთლები, ბრტყელი მომრგვალო თირკმლისებრია ორ განიერ ნაკვთად გაყოფილი ფირფიტით და გულისებრ ამოკვეთილი ფუძით; ჩაყურყურებულ ფოთლები ვიწრო, ძაფნაირი ნაკვეთითაა; წყლიდან ამოღებისას გაფარჩხულია და ერთმანეთს არ ეწეება. ყვავილის დიამეტრი 8—10 (12) მმ-ია. ნაყოფი მორუხია, რიცხვით 15—20-ია და ზემოთ ჯაგრისებრ ბეწვებიანი. VI—VIII.

აწერილია გერმანიიდან (მთა პარტი). ინახება გერმანიაში. იზრდება დაბლობებში და მთებში მდგარ და წელა მიმდინარე წყლებში. საქ. სსრ.: ყველა რაიონში. სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ., ამიერკავკ. შავი ზღვ. სანაპ.; აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ.

საერთო გავრცელ.: ატლ. და შუა ევრ.; ხმელთაშ. ზღვ. მზრ., მც. აზ.

მწკრივი 2. *Flaccida* V. Krecz. — ღია მწვანე ფერის მცენარეებია; ფოთლოვანი ყუნწებითაა, ფორფიტა ორჯერ-სამჯერ თანაბარ სვემენტებადაა დაყოფილი. საქ. მცენარეული მემკვიდრეობა

2. ***B. divaricatum*** (Schrank) Schur Enumer. pl. Transilv. (1866) 12; Овчинн., во Фл. СССР VII (1937) 340; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 86; Гроссг. Опред. (1949) 53, Фл. Кавк. 2, IV (1950) 48; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 84; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 267. — *Batrachium flaccidum* (non Pers.) Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 109. — *Ranunculus divaricatum* Schrank, Baier. Fl. II (1789) 104. — *R. aquatilis* M. Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 29, III (1819) 386; Н. Буш., Опред. Ранапиевых (1919) 41. — *R. Drouetii* (non Schulz) N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 129. — *R. paucistamineus* (non Tausch) Н. Буш., Опред. Ранапиевых (1919) 41.

2. ღია მწვანე ფერის მცენარეებია ვიწრო, შიშველი ღეროებით; ფოთლები ყველა წყალშია ჩაყურყურმელავებული, მოყვანილობით ნახევრად-სფეროსებრია 3—4 სმ სიგრძის, სამჯერ სამმაგ გაყოფილია ძლიერ წვრილ თანაბარი ზომის ბეწვისებრ ნაკვეთებად, წყლიდან ამოღებისას ნაწილობრივ ერთმანეთს სუსტად ეკვრის. ყვავილების დიამეტრი 10 მმ-ია; ყვავილის ყუნწი მომსხოა და მოკლე, ფოთლის სიგრძისაა ან ოდნავ გრძელია მათზე; ჯამის ფოთლები ადვილად და ადრე ცვივა; გვირგვინის ფურცლები მოყვითალოა, უქუქვერცხისებრია ჯამზე თითქმის ორჯერ გრძელი. დინგი ცილინდრულია. ნაყოფი მორუხია, ოდნავ ჯაგრიანი. VI—IX.

აწერილია ევროპიდან (ბავარია). ტიპი ინახება ბერლინში.

იზრდება მდგარ და ნელა მიმდინარე წყალში ტყის ზედა სარტყელამდე.

საქ. სსრ: ყველა რაიონში.

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ.: შუა აზ.

საერთო გავრც.: დას. ევრ.; ჩრდ. ამერ.

მწკრივი 3. *Paucistaminea* V. Krecz. — მუქი მწვანე ფერის მტკრევალი მცენარეა, ხუჭუჭა, სამჯერ სამმაგ დაყოფილი მჯდომარე ფოთლებით.

3. ***B. trichophyllum*** (Chaix) Bossche Prodr. Fl. Bat. (1850) 7; Овчинн., во Фл. СССР VII (1937) 344; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 86; Гроссг. Опред. (1949) 53, Фл. Кавк. 2, IV (1950) 48; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 84; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 268. — *Ranunculus trichophyllum* Chaix ex Vill. Hist. pl. Dauph. I (1786) 335; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 128.

2. მუქი მწვანე ფერის მცენარეა შიშველი ღეროთი. ფოთლოვანი თითქმის უხეშია, ნახევრად მრგვალი მოყვანილობის, სამმაგ სამნაკეთიანი, წვრილი ძალიან ხუჭუჭი, წყლიდან ამოღების შემდეგ გაფარჩხული, სხვადასხვა ზომის ნაკვეთით, შუა მათგანი გვერდითებზე მოკლეა; ფოთლის ვაგინა ფართოა, ბეწვიანი. ყვავილების დიამეტრი 12—15 მმ-ია; ყვავილის ყუნწი სხვადასხვა ზომისაა, თითქმის ფოთლების ტოლი; ჯამის ფოთლები ადრე ცვივა; გვირგვინის ფურცლები სოლისებრია, ჯამის ფოთლებზე 1,5—2 ჯერ

გრძელი; მტვრიანა 8—15. ნაყოფი მრავალი 20—30, განივნაოქიანი, სებრ-ბეწვიანი. IV—VIII. $2n=32$;

აწერილია საფრანგეთიდან. (დოფინე). ინახება პარიზში. იზრდება ტყის ზედა სარტყელამდე, დამღვარ და ნელა წყლებში.

ქართულში
შეხვედრისას

საქ. სსრ: ყველა რაიონში.
სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ. აზერბ., (თალიში),
ევრ. ნაწ. ციმბ.; შორ. აღმ.

საერთო გავრცელ. ციმბ. (ალტ.); შუა ევრ., ჩრდ. ამერ.

მწკრივი 4. Polysperma V. Krecz. — თავაკები შედგება მრავალი 40—80 (90) ნაყოფისაგან (თესლურები).

4. B. Rionii (Lagg.) Nym. Syll. Fl. Eur. (1854—1855) 174; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 109; Озчиши., во Фл. СССР VII (1937) 346; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 86; Гроссг. Опред. (1949) 53, Фл. Кавк. 2, IV (1950) 49; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 84; Кем.-Нат. Ранапиевые на Кавказе (1966) 268. — B. caespitosum Grossh. Фл. Кавк. II (1930) 109 p.p. — B. flaccidum var. parviflorum C. A. Mey. in Beitr. Pfl. Russ. Reich. VII (1849) 55 p.p. — Ranunculus Rionii Lagg. in Flora XXXI, I (1848) 49. — R. Drouetii N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III (1903) 129 p.p. non F. Schulz — R. trichophyllus N. Busch c. l. 128 p. p. non Chaix.

4. მცენარე პატარა ზომისაა, წვრილი მკვრივი ღეროებით; ფოთლები მოყვანილობით განიერია და ნახევრადმრგვალი, ორჯერ-სამჯერ სამმაგ დანაკვეთული წვრილი ოდნავ ხუჭუტუა სხვადასხვა ზომის ნაკვეთებად, წყლიდან ამოღებისას ერთმანეთს თითქმის არ ეხება, ქვედა ფოთლები ცოტად თუ ბევრად გრძელ ყუნწებზეა მოთავსებული, ზედა ფოთლები თითქმის მჯდომარეა. ყვავილის ყუნწი ფოთლებზე ბევრად გრძელია; ყვავილები წვრილია 6—8 სმ დიამეტრის; ჯამის ფოთლები გაზიდულია, ოდნავ გადაზნექილი, კვერცხისებრი ფორმის; გვირგვინის ფურცლები უკუ-კვერცხისებრია; მტვრიანები 6—16; ნაყოფი წვრილია და მრავალი, 80-მდე, თითქმის მომრგვალო და შიშველი ან ოდნავ ბეწვიანი. IV—VIII. $2n=16$.

აწერილია შვეიცარიიდან.

იზრდება დაბლობებიდან ტყის შუა სარტყელამდე, დამღვარ და წყნარად მიმდინარე წყლებში.

საქ. სსრ: ყველა რაიონში.

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ., ამიერკავკ.; აზერბ., სომხ., ევრ. ნაწ.; შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: შუა და სამხ. აღმ. ევრ.; მც. აზ.

გვარი 10. MYOSURUS L.

ყვავილები მცირე ზომისაა, 5 წვერიანი; ჯამის ფოთლები ღია ყვითელი ფერისაა, ადრე ცვივა, ძირთან მოკლე, ძაფნაირად ვიწრო ღებით. გვირგვინის ფურცლები ჯამის ფოთლებზე მოკლეა, ვიწრო-მოგრძობა, გრძელი

ძაფისებრი ფრჩხილით და სანექტრე ფოსოთი. მტერიანა 5 ან მრავალჯერ. ყვავილსაჯდომი ნაყოფის მომწიფების პერიოდში ძალიან გრძელდება. ფი მრავალია, თითოეულში თითო თესლია, სამწახნაგოვანი. პატარა მცენარეებში მთლიანი ფოთლებით, ერთწლოვანებშია. მტერის მარცვლები სფეროსებრია სამლარიანი; ეგზინისა და ღარების შემზარანის ზედაპირი მარცვლოვანია.

გვარი შეიცავს 7 სახეობას, რომლებიც მთელს დედამიწის ზურგზეა გაფანტული. ჩვენში გვხვდება მხოლოდ 1 სახეობა.

1. *M. minimus* L. Sp. Pl. (1753) 284; M. Bieb. Fl. Taur.-Cauc. I (1808) 258; Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 26; Boiss. Fl. Or. I (1867) 19; Шмалг. Фл.) Средн. и Южн. Росс. I (1895) 12; Липский Фл. Кавк. (1899) 205; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 114; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 107; Овчинн. во Фл. СССР VII (1937) 323; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 87; Гроссг. Опред. (1949) 52, Фл. Кавк. 2, IV (1950) 44; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 84; Кем.-Нат. Ранадиевые на Кавказе (1966) 262.

©. მცირე ზომის 2—10 სმ სიმაღლის, შიშველი მცენარეა, მრავალრიცხოვანი ფუნჯა ფესვებით; მარტოულ ყვავილიანი ღერო, თითქმის ფესვთანური ფოთლების ტოლია ან მათ ოდნავ აღემატება; ფოთლები ფესვთანურია ვიწროხაზური, ბლაგვი და მრავალრიცხოვანი. ყვავილები წვრილი ყუნწებითაა და მცირე ზომისაა; ჯამის ფოთლები მოთეთრო-მომწვანოა და ფუძესთან ვიწრო დეზით ხასიათდება; გვირგვინის ფურცლები ღია ყვითელი ფერისაა გრძელი, ვიწრო ფრჩხილით და ფუძესთან სანექტრე ფოსოთი. ყვავილსაჯდომი ნაყოფების მომწიფებისას ძლიერ გრძელდება, ცილინდრულია და წაწვეტებული. IV—VI. $2n=16$.

აწერილია ევროპიდან.

იზრდება ტენიან და ბიციბიან ადგილებში. ველებსა და ნახევრადუდაბნოს რაიონებში.

საქ. სსრ.: „თბილისი, კუკის ტბა (ვ. შეროზია)“.

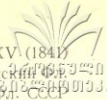
სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ. იმიერკავკ.: ამიერკავკ.: აზერბ., (თალიში); ევრ. ნაწ.; დას. ციმბ. შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: ევრ.; მც. აზ.; ჩრდ. აფრ.: ავსტრალ.

გვარი 11. CERATOCEPHALUS MOENCH

ყვავილი ორმაგი ყვავილსაფრითაა. ჯამის ფოთოლი 5-ია გვირგვინის ფურცლებზე მოკლეა. გვირგვინის ფურცლები 5, ყვითელი ფერის, ძირში ქერქლით დაფარული სანექტრე ფოსოთი. მტერიანები მრავალია, თავისუფალი; ნაყოფის ფოთლები თავისუფალია. ნაყოფი ფუძესთან ორი ღრუ ბორცვით და გრძელი, მაგარი სწორი ან ნამგლისებრ მოხრილი ნისკარტით ხასიათდება. ერთწლოვანი, პატარა ზომის შებუსხვილი მცენარეებია, თათისებრ გაყოფილი ხაზურნაკვითიანი ფოთლებით. მტერის მარცვლები სამლარიანი; ეგზინის ზედაპირი მარცვლოვანია.

გვარი გავრცელებულია ევროპაში, ხმელთაშუაზღვეთში და შუა აზიაში. კავკასიაში გვარი წარმოდგენილია მხოლოდ ერთი სახეობით.

1. *C. falcatus* (L.) Pers. Syn. (1805) 341; C. Koch Linnaea XV (1841) 249; Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 26; Boiss. Fl. Or. I (1867) 58; Липский, Фл. Кавк. (1899) 209; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 108; Овчинн., во Фл. СССР VII (1937) 324; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 88; Гроссг. Опред. (1949) 52; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 44; Тахтадж. Фл. Арм. I (1954) 9; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. (1964) 85; Кем.-Нат. Раналиевые на Кавказе (1966) 263. — *C. orthoceras* DC. Syst. I (1818) 231; Гроссг. Опред. (1949) 52; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 44; კემულარია-ნათაძე საქ. ფლორა IV (1948) 88. — *C. testiculatus* Roth, Enum Pl. Phaner. Germ. I (1824) 1014; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 108. — *C. incurvus* Stev., *C. platyceras* Stev., *C. leiocarpus* Stev. Bull. Soc. Nat. Mosc. (1848) 269. — *Ranunculus falcatus* L. Sp. Pl. (1753) 781; Kuntze in Acta Hort. Petrop. X, I (1885) 341; Шмальг. Фл. Средн. и Южн. Росс. I (1895) 15; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 126.

⊙. მცენარე ძალიან პატარა ზომისაა, 2—3 (3,5) სმ სიმაღლის, ქვიშებრ ან რბილბეწვიანი შებუსებით ან უფრო იშვიათად, თითქმის შიშველი; ღერო ცილინდრულია დამოკლებული, ფესვთანური ფოთლებით; ფოთლების ფირფიტა თათისებრ ღრმად განკვეთილია მთლიან ან ვიწრო ხაზურ-ნაკვეთებიან სეგმენტებად. ყვავილსაჯდომი გრძელია; ცილინდრული; ყვავილები წვრილია გრძელყუნწებიანი; ჯამის ფოთლები ბეწვებიანია; გვირგვინის ფურცლები დია ყვითელი ფერისაა, უკუკვერცხისებრი ფორმის, ჯამის ფოთლებზე გაცილებით უფრო გრძელი. ნაყოფი ნამკლისებრ მოხრილი ან თითქმის სწორი ნისკარტითაა. III—IV. 2n=14.

აწერილია ევროპიდან, იზრდება ველებში მშრალ ფერდობებზე და დასარეველიანებულ ადგილებში.

საქ. სსრ: ქართ.: მტკვრის მარჯვენა ნაპირი, ბორჯომის მიდამოები, ბორჯომსა და მწვანე მონასტერს შორის (კოზლოვსკი); თბილისი (მედვედევის პერბარიუმიდან); მესხ.: ახალციხე (ვინოგრადოვი; ნიკიტინი; სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე, მანდენოვა).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ. (დალესტანი), ამიერკავკ. შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ., სომხ. ევრ. ნაწ.: შუა აზ.

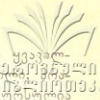
საერთო გავრც.: შუა ევრ.; მც. აზ.; სომხ.-ქურთ.; ირ.; ინდო-მალ.

რიგი 2. NYMPHAEALES DC.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა: ცნობილი ფრანგი ბოტანიკოსი ა. დეკანდოლის მიერ დადგენილი და შემდეგში ი. შეფერის მიერ აღდგენილი Nymphaeales-ის რიგი Ranales-საგან გამოიყო. ამ ორი რიგის დამოუკიდებლობა მართებულია, ვინაიდან მათ შორის საერთო მხოლოდ მრავალმეტრიანობაა.

ამ რიგში შემავალი 5 ოჯახიდან ჩვენში იზრდება მხოლოდ 2 ოჯახის — Nymphaeaceae და Ceratophyllaceae-ს წარმომადგენლები. უკანასკნელი ოჯახი ამ რიგში, ჩვენი ფიქრით, ხელოვნურადაა შეყვანილი (იხილეთ ოჯ. Ceratophyllaceae-ს შენიშვნა).

- ყვავილი ორსქესიანია დიდი ზომის, 5—20 სმ დიამეტრის, ორმავი-ყვავილსაფრიანი. ფოთოლი მორიგეობითია, მთლიანი ფირფიტაა, წყლის ზედაპირზე მოტივტივე ოჯახი 1. Nymphaeaceae DC.

— ყვავილი ერთსქესიანია ძალიან პატარა ზომის, მარტივი საფრით. ფოთოლი რგოლურია, დიქოტომიურად განკვეთილი ვალი, წვრილი ნაკეთებით. მთელი მცენარე წყალში ჩაყვანილია ოჯახი 2. *Ceratophyllaceae* S. Gray

ოჯახი 29. NYMPHAEACEAE DC. — ღუმფარასმბრნი

ყვავილი მარტოულია, ორმაგყვავილსაფრიანი კარგად განსაზღვრული ჯამით და გვირგვინით. მტვრიანა მრავალია, სპირალურად განწყობილი და გრძელი ძაფებითაა. ნასკვი აპოკარპულია, ზედა ან ჩამკდარია ჩაღრმავებული ყვავილსაჯდომში, ან სინკარპულია. დინგი მკდომარეა, ვარსკვლავისებრი. ნაყოფი ზორცოვანია, კენკრისებრი. წყალში მოზარდი მცენარეებია კარგად განვითარებული ფესურითა და წყლის ზედაპირზე მოტივტივე მთლიანი ფოთლებით.

შენიშვნა. ღუმფარასებრია, ოჯახი შეიცავს 5—8 გვარამდე და 65—70 სახეობამდე, რომლებიც გავრცელებულია დედამიწის სხვადასხვა სარტყლის არქტიკისა და უდაბნოების გამოკლებით (დამდგარ და ნელად გამდინარე წყლებში).

ოჯახში განირჩევა გვარების 2 დიდი ჯგუფი, რომელიც ტრიბებად ან ზოგიერთი სისტემებში ქვეოჯახად არის ცნობილი.

ოჯახი წარმოადგენს მესამეულის წყლის ფლორის რელიქტს.

1. ჯამი 4-ფოთოლაკიანია; გვირგვინის ფურცლები და მტვრიანები მიმაგრებულია ნასკვეზე 1. *Nymphaea* L.

— ჯამი 5—ფოთოლაკიანია; გვირგვინის ფურცლები და მტვრიანები მიმაგრებულია ნასკვის ქვეშე, ყვავილსაჯდომზე 2. *Nuphar* Sm.

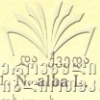
ტრიბი 1. *Nymphaeae* DC.

გვარი 1. NYMPHAEA L. — ღუმფარა

ყვავილი დიდი ზომისაა 5—15 (21) სმ დიამეტრის მარტოული; ჯამი 4-ფოთლიანია გვირგვინის ფურცლებზე მოკლე. გვირგვინის ფურცლები და მტვრიანები მრავალია, სპირალურად ნასკვის ფუძეზე მიმაგრებული; მტვრიანას ძაფები გაფართოებულია და თანდათან გადადის გვირგვინის ფურცლებში. ნაყოფის ფოთლები შეზრდილია ყვავილსაჯდომთან და წარმოქმნიან ერთ მრავალბუდიან რთულ ნასკვს; დინგი მკდომარეა, მრავალსხივიანი, ნაყოფი კენკრისებრია. თესლი პერისპერმიანია, პარკუჭისებრი (საცურავი) დანამატი. მცენარე ფესურით და გრძელყუნწიანი მარტივი ფოთლებით დახასიათდება; თანაფოთლები დიდი ზომისაა.

მტვრის მარცვლები 2—3 დისტალური ღარით, ეგზინის ზედაპირი ბორცვოვან-ეკლოვანია.

1. ჯამის ძირი მომრგვალებულია. ყვავილები დიდი ზომისაა, 13—15 (25) სმ დიამეტრის. ფოთლები ძირში ღრმად და ფართოდაა სოლი-

სებურად ამოკვეთილი, ძარღვები დაშორიშორებულია და კვედა ნაკვეთებზე გაშლილი ბოლოებითაა.

— ჯამის ძირი მომრგვალებული არ არის, არამკვეთრად ოთხკუთხევა-
ნია. ყვავილები უფრო პატარა ზომისაა, 5—10 სმ სიგანის. ფოთო-
ლი ძირში ვიწროთაა ამოკვეთილი, ძარღვები ხშირია და კვედა ნაკე-
თებზე მათი ბოლოები რკალისებურად დაახლოებულია

. 2. *N. colchica* Woron. (*N. candida* auct. non Presl)

შენიშვნა. დასავლეთ საქართველოში მოზარდი ღუმფარები პირვე-
ლად მოყვანილია გროსჰემის მიერ (Фл. Кавк., 1930). როგორც *N. colchica*
Woron. განსხვავდება კავკასიის დანარჩენ ცნობილი ღუმფარებისაგან, რის
გამო უფრო მიზანშეწონილად მიგვაჩნია მოვიყვანოთ ორივე სახეობა *N. alba*
L., აგრეთვე *N. colchica* Wor.

1. *N. alba* L. Sp. Pl. (1753) 510; Albov Prodr. (1895) 16 p.p.; Шмальг.
Фл. Средн. и Южн. Росс. I (1897) 34; Липский Фл. Кавк. (1899) 215; N.
Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 2 p.p.; Комаров, во Фл. СССР IV
(1937) 7; მაყაშვილი საქ. ფლორა IV (1948) 1; Гроссг. Опред. (1949) 62 p.p.;
Фл. Кавк. 2 IV (1950) 8 p.p.—*Castalia alba* Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 87.

4. ფესურა ჰორიზონტალურია, მსხვილი, მასზე დარჩენილია წინაწლის
ფოთლის ყუნწები ან მათი ბოჭკოები; ფოთლის ფირფიტა გულისებრ მომრ-
გვალო ან ოვალური; ძირში გულისებრ ან ფართოსოლისებრ ამოკვეთილი.
ყვავილი დიდი ზომისაა, 10—20 (25) სმ დიამეტრის; ჯამის ფუძე მომრგვა-
ლოა, მისი ფოთლები კვერცხისებრია; გვირგვინის ფურცლები თეთრია,
მრავალი ყვავილის ცენტრისკენ თანდათანობით დაპატარავებული და დავიწ-
როებული; მტვრიანა მრავალია; სამტვრე და მტვრის მარცვალი ყვითელია;
დინგი ხშირად 6—24 სხივიანია. ნაყოფი მომრგვალო ან კვერცხისებრია
VI—IX. 2n=48; 52; 56; 64; 84; 105; 112; 160 (სურ. 21).

აწერილია ევროპიდან, იზრდება ტბებსა, ჭაობებში და ნელად მიმდინა-
რე წყლებში.

საქ. სსრ.: ქართ.: კუს ტბა (კენიგი; ტროიცი); ქართ.: სოფ. ორმათშუას
მახლობლად (ნ. კეცხოველი); თრიალ.: თეთრი წყაროს მახლობლად ტბა (კოზ-
ლოვსკი).

სსრკ-ის დანარჩენი ნაწ.: ამიერკავკ.: შავიზღვის სანაპ.: აზერბ., სომხ.;
ევრ. ნაწ.

საერთო გავრცელ.: ევრ.; ხმელთაშუა ზღვ. მხრ.; მც. აზ.

შენიშვნა. ღუმფარების საქართველოში გავრცელება არ განისაზღვ-
რება ჩვენ მიერ მოყვანილი ადგილებით, არამედ ჰერბარიუმში დაცული ეგ-
ზემპლარების სიღარიბეზე მიუთითებს. ჩვენი ტბების, ჭაობების მცენარეუ-
ლობა მოითხოვს შემდგომ შესწავლას.

2. *N. colchica* (Woron.) Kem.-Nath. comb. n.; Woronow ex Grossh. Фл.
Кавк. II (1930) 87 (pro *Castalia colchica*); *Nymphaea candida* auct. cauc.,
non Presl — *N. alba* auct. cauc. p. p.

4. მცენარე ჰორიზონტალური მომსხვილო ფესურითაა, რომელზედაც
შერჩენილია წარსული წლის ფოთლების ყუნწები; ფოთლები მუქი მწვა-
ნია, ზოგჯერ მოწითალო-მოიისფრო ფერი გადაკრავს, გრძელყუნწიანია,

ფოთლის ფირფიტა მომრგვალოა ან მომრგვალო-ოვალური გულისებრი/ ძირში ღრმად და ვიწრო სოლისებრ ამოკვეთილია ან ფირფიტის ქვედა ნაკვეთები დაახლოებულია და ერთმანეთზე თითქმის გადაფარებულია. ყვავილები ფირფიტის ძირში რკალისებურადაა ერთმანეთთან დაახლოებული. ყვავილები 5—9 (10) სმ დიამეტრის; ჯამი ძირში მომრგვალებულია ან არამკვეთრად 4-კუთხაა; ჯამის ფოთლები მოგრძო-კვერცხისებრია, 5—7 ძარღვით, გვირგვინის ფურცლები თეთრია მოგრძო-კვერცხისებრი; მტვრიანები ყვითელია; ნასკვი ღინგის ქვეშ ძალიან შევიწროებულია; ღინგის სხივები 6—15-მდეა, წითელი ან ყვითელია, VI—VIII (IX).

აწერილია აფხაზეთიდან ცოცხალ ეგზემპლარებზე.

იზრდება დაბლობების მთის ქვედა და შუა სარტყლის ტბებსა, ჭაობებში და ნელა მიმდინარე წყლებში.

საქ. სსრ.: აფხ.: ოჩამჩირის ახლოს მდებარე ტბა (ალბოვი); ბებესირის ტბა (ი. ბუაჩიძე); სამეგრ.: ფოთის ახლო ჭაობები (ყენივი); რიონის დელტა (რადე); აჭარ.: ქობულეთი; სოსნოვსკი; ზედელმეიერი; ქართ.: ბაზალეთის ტბა (თ. სულაკაძე; პ. ტაგარელი).

სსრკ-ის დანარჩენი ნაწილი: შავი ზღვის სანაპ.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა. ჯერ კიდევ 1901—1903 წლებში პროფ. ნ. ბუში (Fl. Cauc. Crit. III, 3 1903, 3) აღნიშნავდა, რომ კავკასიიდან მას ნახული ჰქონდა დუმფარების მხოლოდ ორი ეგზემპლიარი: ერთი ყუბანიდან (პოლტარაცის) და მეორე აფხაზეთიდან ყვავილობაში, ალბოვის მიერ შეგროვებული. ყვავილის შესახებ ბუში წერს, რომ ყვავილი არ იყო დიდი «цветок этот не крупный 8 1/2 см в диам». შემდგომში ი. ვორონოვმა დასავლეთ საქართველოდან პატარა ყვავილიანი დუმფარა სახეობად მიიჩნია და 1930 წელს ა. გროსკეიმის კავკასიის ფლორაში (Гроссрейм, 1930) *Castalia colchica*-ს სახელწოდებით გამოაქვეყნა.

ტრიბი 2. Nuphareae Planch.

გვარი 2. NUPHAR SM.

ყვავილები მარტოულია ყვითელი ფერის. ჯამი 5-ფოთლიანია, იშვიათად 6, ყვავილობის შემდეგ ზედგვა შერჩენილი, გვირგვინის ფურცლებზე მნიშვნელოვნად გრძელი. გვირგვინის ფურცელი და მტვრიანა მრავალია, ყვავილსაჯდომზე მიმაგრებული. ნასკვი მრავალბუდიანია, ხორცოვანი, შედგება ერთმანეთთან შეზრდილი მრავალი ნაყოფის ფოთლისაგან, სადაც თითოეულში თითო თესლკვირტია განვითარებული; ღინგი მრავალსხივიანია. ნაყოფი ხორცოვანი კოლოფია. ფოთლები გულისებრია ან მოგრძო-გულისებრი. ხასიათდება ხშირი რკალისებრ მოხრილი ურთიერთ დაშორიშორებული ძარღვებით და ძირში ღრმა და ვიწრო ამონაკვეთით. მტვრის მარცვლები სფეროსებრი ან ელიფსოიდურია, ერთი დისტალური ღარით; ეგზონის ზედაპირი ბორცოვან-მსხვილეკლოვანია.

გვარი შედგება დაახლოებით 12—15 სახეობისაგან, რომლებიც გავრცელებულია ჩრდილოეთ ნახევარსფეროს წყლებში. ჩვენში იზრდება მხოლოდ ერთი სახეობა.

1. *N. luteum* (L.) Smith in Sibth. et Sm. Fl. Graec. Prodr. (1808—1809) 361; Липский Фл. Кавк. (1899) 215; N. Busch in Fl. Caucasica 3 (1903) 3; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 88; Колак. Фл. Абхазии (1939) 116; მაყაშვილი საქ. ფლორა IV (1948) 3; Гроссг. Опред. (1949) 62; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 8; Дмитриева Опред. раст. Аджар. (1959) 50. — *Nymphaea lutea* L. Sp. Pl. (1753) 729; M. Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 6.

4. მცენარე ფესვგამდგარი, მსხვილი ჰორიზონტალური ფესურითაა; ფოთლები ორნაირია: წყალში ჩაყურსული უფრო მოკლე ყუნწითაა, თხელია თითქმის გამჭვირვალე, ტალღისებური კიდეით და ძირში ღრმა და ფართო ამონაკვეთით; წყლის ზედაპირზე მოტივტივე ფოთლები კი სქელია თითქმის ტყავისებრი, ოვალურ გულისებრი, ხშირი რაკლისებრი ძარღვებით, ძირში ღრმა და ვიწრო ამონაკვეთით. ყვავილი 4—5 სმ დიამეტრის, სურნელოვანია ყვითელი ფერის. წყლის ზედაპირიდან ამოწეული გრძელი ყუნწებით; ჯამის ფოთლები 5 (6), მომრგვალო, მოღუნული, წვეგრებით ერთმანეთთანა დაახლოებული; გვირგვინის ფურცლები ჯამის ფოთლებზე მნიშვნელოვნად მოკლეა, მრავალი, უკუკვერცხისებრი, ზურგის მხარეზე ღია სანექტრე ფოსოთი; დინგი ჩაზნექილია, 10—20 სხივებიანი, სხივები ფოთლის კიდეებამდე არ აღწევს. ნაყოფი ხორცოვანი კენკრისმაგვარი, მრავალბუდიანი კოლოფია. VII—IX. 2n=34.

აწერილია ევროპიდან. იზრდება ტბებში, მდორე წყლებსა და ქაობებში.

საქ. სსრ.: აფხ.: სამურზაყანო, ბებესირის ტბა, ახსაძიხი — სამეფო ჭა (ალბოვი), ბებესირის ტბა (ი. ბუაჩიძე), ბიჰვინთა (გუსევი); სამეგრ.: ქალადიდის ქაობი, ფოთის რაიონი (მთვარაძე), სოფ. ეწერის მახლობლად (მაყაშვილი); იმერ.: (გულდენშტეტი); აჭარ.: ქობულეთი (სოსნოვსკი; ზედელმეიერი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: შავი ზღვის სანაპ., აზერბ., სომხ.; იმიერკავკ.; ევრ. ნაწ.; აღმ., ციმბ., შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: დას. ევრ.; ხმელთაშ. ზღვ. მხ.; ბალკ.; მც. აზ.

სამეურნეო მნიშვნელობა: დეკორაციული მცენარეა, გამოყენებულია მებაღეობა-მეყვავილეობაში.

ოჯახი 2. CERATOPHYLLACEAE A. GRAY

ყვავილი ერთსქესიანია, ერთსახლიანი, პატარა ზომის, ფოთლების ილიეებში მარტოულად განლაგებული. ყვავილსაფარი მარტივია გვირგვინისებური; მტვრიანები მცირერიცხოვანია ან 5—27-მდე, თითქმის მკდომარე, გრძელი სამტვრე პარკებით; ნასკვი გრძელი სვეტითაა, ერთი ნაყოფის ფოთლისაგან შექმნილი. ნაყოფი — ერთთესლიანი კაკალია, ეკლისებური ან ქაცვისებური გამონაზარდებით. წყალში ჩაყურსული მრავალწლოვანი მცენარეებია, რგოლურად განწყობილი მჭრქალი დიქოტომურად მრავალჯერ განკვეთილი ფოთლებით.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა: მონოტიპური ოჯახი Ceratophyllaceae დადგენილია ა. გრეის მიერ 1837 წ.; თავისი მორფოლოგიური ნიშნებით კარგად განსხვავდება რო-

გორც Ranales, ისე Nymphaeales რიგებში შემავალი ოჯახებისაგან უმეტეს შემთხვევაში თებული იქნებოდა მისი გამოყოფა ცალკე ან ოჯახი Haloragidaceae-ისა და ამოუკიდებელ რიგად.

გვარი 1. CERATOPHYLLUM L. — მახვითოლა

ყვავილები ძალიან პატარა ზომისაა, თეთრი, ილიუთრი, მარტივი ყვავილსაფრით; მამრობითი ყვავილის ფოთლები რიცხვით 12-ია, ფუძესთან მილისებურადაა შეზრდილი; მდედრობითი ყვავილის ფოთლები განცალკევებულია, უფრო ნაკლები რიცხვითაა; მტვრიანები მჯდომარეა რიცხვით 10—16; ნასკვი ერთბუდია ანაგრადი სვეტით. ნაყოფი — კაკალი დაბოლოებულია ერთი მთავარი და 2 ან 4 გვერდითი ეკლით ან მრავალი ქაცვით. მტრის მარცვლები სფეროსებრია, ღარს და ფორებს მოკლებული, ეგზინა ძალიან თხელია, თითქმის სადა ზედაპირით.

მრავალწლოვანი, წყალში ჩაყურსული მცენარეებია დანაწევრებული ღეროებით და რგოლურად განწყობილი მქრქალი ფოთლებით, რომლებიც დიქოტომურადაა განკვეთილი ძაფისებრ ან ხაზურ ნაკვეთებად.

შენიშვნა: გვარი შეიცავს 7 სახეობას, და შეიძლება 2 სექციად დაიყოს: sect. Apterum Kem.-Nath. უფრო ნაყოფებით, sect. Carpopterum Kem.-Nath. ფრთიანი ნაყოფებით.

კავკასიაში წარმოდგენილია მხოლოდ პირველ სექციის ორი სახეობა. მათგან ყველაზე მეტად გავრცელებულია *C. demersum* L., შედარებით იშვიათად *C. submersum* L. ორივე სახეობა ჰერბარიუმში სრულყოფილად არ არის წარმოდგენილი და ძალიან მცირერიცხოვანია.

გვარ *Ceratophyllum*-ის კავკასიის წარმომადგენლები, ისევე როგორც წყლის სხვა მცენარეები, მოითხოვენ მეტ ყურადღებას და გამოკვლევას.

1. ნაყოფი ერთი წაწვეტებული, ნაყოფზე უფრო მოკლე ეკლითა და მრავალრიცხოვანი წვრილი ქაცვითაა. ფოთლები ნახია, კიდეებზე წვრილკბილა 2. *C. submersum* L.
- ნაყოფი 3—5 წაწვეტებული ეკლითაა, შუა მათგანი ნაყოფზე გრძელია ან მისი ტოლი. ფოთლები ხეშეშია, ნაკვეთები კიდეებზე დაშორებულია 1. *C. demersum* L.

სექცია 1. *Apterum* Kem.-Nath. h. l. — ნაყოფს კიდეებზე ფრთები არა აქვს.

1. *C. demersum* L. Sp. Pl. (1753) 992; Ledeb. Fl. Ross. II (1842) 123; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 209; Липский Фл. Кавк. (1899) 452; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 4; Гроссер. Фл. Кавк. 2, IV (1950) 9; Опред. (1949) 62; Кузенева, во Фл. СССР VII (1937) 15; Колак. Фл. Абх. II (1939) 118; სოსნოვსკი საქ. ფლორა IV (1948) 4; Дмитриева Опред. раст. Adj. (1959) 50; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 91.

2. მცენარე მუქი მწვანეა; ღერო წვრილია ზედა ნაწილში ძლიერ დატოტვილი; ფოთლები ხეშეშია, მეტნაკლებად მეჩხერ რგოლებად განლა-

გებული, დიქტომურად დაყოფილი ძაფისებრ, 2 მმ სიგრძის, წვეტიანი კბილა ნაკვეთბად. ყვავილები თეთრია. ნაყოფი 3—5-ეკლიანი ნაყოფზე გრძელია ან მისი ტოლი. VI—VII. 2n=24.

აწერილია ევროპიდან. ინახება ლონდონში.

იზრდება დაბლობ ადგილებში იშვიათად აღწევს მთის ზედა სარტყელს. გვხვდება ტბებში, არხებში და ნელად გამდინარე წყლებში.

საქ. სსრ.: აფხ.: ტბა ინკითი, სოფ. ბიჭვინთის მახლობლად (სატუნინი), კელასური (პანიუტინი), ტბა ბებესირი (მალევევი); ქართ.: თბილისი (ე. კენიგი); ახალქალაქის მახლობლად, ტოპჩანკის შენაკადთან (ო. ზედელმეიერი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; ევროპ. ნაწ.: აღმ. ციმბ.; შუა აზ., ხმელთაშ. ზღვ. მხრ.

2. *C. submersum* L. Sp. Pl. II (1763) 1409; Липский Фл. Кавк. (1899) 452; N. Busch in Fl. Cauc. Crit III, 3 (1903) 4; Гроссг. Фл. Кавк. 2, IV (1950) 9; Кузенева, во Фл. СССР VII (1937) 19; Колак. Фл. Абх. II (1939) 119; სოსნოესკი საქ. ფლორა IV (1948) 4; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 91.

4. მცენარე ღია მწვანე ფერისაა, ხასიათდება ძალიან გრძელი და წვრილი, 50 სმ-მდე სიგრძის ღეროთი. ფოთლები რბილია, ნაზი, მრავალი, რგოლურად განლაგებული, ორჯერ ოთხჯერ ორთითისებრ (დიქტომურად) დაყოფილი ძაფისებრ ნაკვეთბად, კიდევებზე დაშორიშორებული კბილებით. ყვავილები პატარა ზომისაა, თეთრი. ნაყოფი მჯდომარეა ან თითქმის მჯდომარე, ერთი, ნაყოფზე მოკლე, კენწრული სწორი ეკლით, და მრავალრიცხოვანი წვრილი და მოკლე ქაცვებით. VI—VII. 2n=24.

იზრდება დაბლობ ადგილების, იშვიათად მთის ზედა სარტყლის ტბებში, არხებში და ნელად მიმდინარე წყლებში.

საქ. სსრ.: ს ყველა რაიონი.

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; ევროპ. ნაწ., დას. ციმბ. (ირტიში), შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: შუა და ატლ. ევრ.; დას. ხმელთაშ. ზღვ. მხრ.; ბალკ.

რიზი 3. BERBERIDALES HUTSCH.

ცნობილი ინგლისელი ბოტანიკოსი ჰეტჩინსონი, დამოუკიდებელი რიგი Berberidales დადგენის დროს, მასში აერთიანებს 6 ოჯახს; ყველა ისინი, ოჯახი Berberidaceae-ის გამოკლებით, ტროპიკული ქვეყნების ოჯახებია.

ოჯახი 30. BERBERIDACEAE (A. L. JUSS.) TORR. ET A. GRAY—კოჭახურიანებრივი

ყვავილები ორსქესიანია, 2—3 წვერიანი; ყვავილსაფარში ჯამი და გვირგვინი ყოველთვის არ არის მკვეთრად გამოყოფილი. მტვრიანები თავისუფა-

ლია. ნასკვი ზედაა, ერთი ნაყოფის ფოთლისგან შემდგარი, მრავალი ან ერთი თესლკვირტით. ნაყოფი ხორცოვანია, კენკრისებრი ან მშრალე კენკრისებრი ფია. ბუჩქები, ხეები ან მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეები ან ან ფრთისებრთული ფოთლებით.

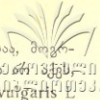
შენიშვნა. ოჯახის წარმომადგენლები გავრცელებულია უმთავრესად ჩრდილოეთ, იშვიათად სამხრეთ ნახევარსფეროში; გვარების ყველაზე მეტი მრავალფეროვნება შემჩნეულია ჩრდილოეთ ამერიკასა და აღმოსავლეთ აზიაში. კავკასიაში იგი წარმოდგენილია ოთხი გვარით: *Berberis L.*, *Epimedium L.*, *Leontice L.* და *Bongardia C. A. Mey.*

1. ბუჩქები ან პატარა ზომის ხეებია მარტივი ფოთლებით და ეკლებად გადაქცეული თანაფოთლებით. ნაყოფი ხორცოვანია, კენკრისებრი 1. *Berberis L.*
- მრავალწლოვანი ბალახოვანი მცენარეებია სამყურა ან ფრთადგაყოფილი ფოთლებით. ნაყოფი კოლოფია 2.
2. გვირგვინის ფურცელი დეზიანია; მტერიანა — 4. მხოხავი, დამუხლულფესურიანი მცენარეებია 2. *Epimedium L.*
- გვირგვინის ფურცელი უდებოა; მტერიანა — 6. გორგლისებურად გამსხვილებული ფესურიანი მცენარეებია 3.
3. ფოთლები სამმაგად რთულად გაყოფილია. ყვავილი — მარტივი მტევანია 3. *Leontice L.*
- ფოთლები ფრთად დაყოფილია. ყვავილეთი დატოტვილია საკველასებრი 5. *Bongardia C. A. Mey.*

გვარი 1. BERBERIS L. — კოფახშირი

ყვავილი ყვითელია, შეკრებილია ფოთლის უბეებში მტევნისებრ ყვავილედებად, უფრო იშვიათად მარტოულად ზის ფოთლის უბეში. ჯამის ფოთოლი 6—9, თითქმის გვირგვინის ფურცლების მსგავსი, მაგრამ გარეთა შიგნითაზე უფრო მოკლეა. გვირგვინის ფურცლები — 6 და კრამიტისებურად 2 წრედ განლაგებული, გვირგვინის ფურცლების შიგნითა მხარეზე, ძირთან ან ცოტა ზევით მოთავსებულია ერთი წვრილი ოვალური ჯირკვალი — სანექტრე; მტერიანები — 6 და ასევე ორ წრედაა განლაგებული. ნასკვი ერთი ნაყოფის ფოთლისაგანა წარმოქმნილი, ხორცოვანი, დინგი ფართოა, ფარისებური, ჩვეულებრივ მჯდომარე. ნაყოფი თვითუხსნადი, ხორცოვანი, კენკრასებრია. დაბალი ხეები ან ბუჩქები მთლიანი ფოთლებით და ეკლებად გადაქცეული თანაფოთლებით. მტერის მარცვლები ცოტად თუ ბევრად სფეროსებრია, ფორას მოკლებული; ერთი ასიმეტრული, დანაწევრებული ან სპირალური, კიდედაკბილული ღარით, ეგზინის ზედაპირი სადაა, წვრილბადისებრი მოხაზულობით.

შენიშვნა. გავრცელებულია შუა და სამხრეთ ევროპაში, ხმელთაშუაზღვეთში, მცირე, შუა და აღმოსავლეთ აზიაში, ჩრდ. და სამხ. ამერიკაში (კორდილიერებისა და ანდების ქედების გასწვრივ მდის ცეცხლოვან მიწამდე). გვარი *Berberis*-ის ცნობილი მონოგრაფი ს. შნაიდერის აზრით გვარში 156 სახეობაა, რომელთაგან ჩვენში მხოლოდ 2-ია წარმოდგენილი.

1. ფოთლის კიდე დაკბილულია. ნაყოფი სხედასხვა ფორმისაჲ, მოგრძოა, კაშკაშა წითელი, ლეგა, იშვიათად ყვითელი, ნაფიფქითაჲ 1. *B. vulgaris* L.

— ფოთოლი კიდემთლიანია, ან ოდნავ დაკბილულია. ნაყოფი უპირატესად მოგრძო ცილინდრულია, წითელი ან მუქი ვარდისფერი, ლეგა ნაფიფქით, იშვიათად ყვითელი 2. *B. iberica* Stev. et Fisch.

სამეურნეო მნიშვნელობა: კოწახურის ნაყოფებს ფართო გამოყენება აქვს კვების მრეწველობაში, როგორც ნედლად, ისე მურაბების, მკავე ხილვაფების და წველების სახით. თაფლოვანი, საღებავი და დეკორაციული მცენარეებია.

სექცია 1. *Berberis* — ხასიათდება გვარის ნიშნებით

ნორჩი ტოტები ნაცრისფერია ან იშვიათად მოყვითალო, ზრდადასრულებული-ნაცრისფერი ან მონაცრისფრო-მწვანეა. ფოთოლი თხელია, შიშველი, ორივე მხარეზე მწვანეა და კიდეებზე ხერხკბილა.

1. *B. vulgaris* L. Sp. Pl. (1753) 330; M. Bieb. Fl. Taur; Cauc. I (1808) 286; Boiss. Fl. Or. I (1867) 102; Rupr. Fl. Cauc. (1869) 47; Липский Фл. Кавк. (1899) 214; Somm. et Levier Enum. (1900) 30; Radde Mus. Cauc. II (1901) 47; Н. Буш. in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 213; Медвед. Дер. и куст. (1919) 4; Федченко, во Фл. СССР VII (1937) 556; Папавა Not. Syst. Georg. Tbilis. (1941) 93; პაპავა საქ. ფლორა IV (1948) 108; Гросср. Опред. (1941) 61; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 81; Қолак. Раст. мир Колх. (1961) 154; Дмитр. Опред. раст. Аджар. (1960) 42; კემულარია-ნათაძე საქ. მკენ. სარკვ. I (1964) 89; ნ. კეცხოველი საქართველოს კოწახურები (1970) 23. — *B. orientalis* auct. fl. cauc. p.p. — ჩვეულებრივი კოწახური.

ჩ. ჩვეულებრივი კოწახური დაბალი 2,5 მ-მდე სიმაღლის, იშვიათად უფრომ მაღალი ხეა. მონაცრისფრო მწვანე ახალგაზრდა ტოტები (ერთწლიანი, ან ზოგჯერ ორწლიანი), ყვავილობაში მონაცრისფრო ან მოყვითალოა, მეორე წელს ნაცრისფერი ხდება; ქაცვისებრი ეკლები სამადაა დაყოფილი ან ნორჩ ტოტებზე ზედა ეკლები მარტოულია; ფოთოლი თხელია, შიშველი, ორივე მხარეზე ერთფერად მწვანე, წვრილი ძარღვების ფართო ქსელით; მოყვანილობით ელიფსურიდან მოგრძო-ლანცეტისებურამდეა, ბლაგვი, ფუძისკენ შევიწროებულია და კიდეებზე ხერხკბილა. ყვავილედ მრავალყვავილიანია, ქვევით ჩამოკიდებული, ფოთლებზე უფრო გრძელი ან მათი ტოლი, იშვიათად უფრო მოკლე. ნაყოფი ელიფსისებრია ჩვეულებრივ წითელი, უფრო იშვიათად ყვითელი ან ვარდისფერი. V—VI. 2n=28.

აწერილია ევროპიდან.

იზრდება ტყის ქვედა სარტყლიდან ზედა სარტყლამდე, ტყეებში ტყის პირებზე, ხეობებში.

საქ. სსრ: ყველა რაიონში.

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ.

საერთო გავრცელ. შუა ევრ., ხმელთაშუაზღვ. მხრ., ბალკ. ევრ. ნაწ. შ ე ნ ი შ ვ ნ ა. სახეობა ძლიერ ცვალებადობს ნაყოფის ფორმების მიხედვით.

ფერილობით, ფოთლების ფორმითა და სიდიდით და ყვავილელების სიგრძით. ჯერ კიდევ დეკანდოლი (1824) ნაყოფებს ანსხვავებდა ფერით: lutea, purpurea, alba, nigra, violacea. ბუასიეს (1867) აღმოსავლეთისათვის მოყავდა ორი სახესხვაობა: var. brachybotrys და var. emerginata, რომლებიც შემდეგში მიაკუთვნეს B. orientalis-ს, პირველად შნაიდერმა (1905) და მეორედ—ბ. ფედჩენკომ (1937); შნაიდერი B. vulgaris-ში არჩევდა 4 სახესხვაობას და 2 ფორმას. უკანასკნელ ხანებში ნ. კეცხოველის და ვ. პაპავას მიერ ფოთლის და ნაყოფების ფორმისა და ზომის მიხედვით აწერილია მრავალი სახესხვაობა და ფორმები (იხ. ნ. კეცხოველი 1970).

©. 3. B. iberica Stev. et Fisch. ex De Candolle Syst. II (1821) 6; Prodr. I (1824) 105; S. C. Schneider in Bull. de L'Herb. Boiss. V (1905) 656 p. p.; პაპავა საქ. ფლორა IV (1948) 109; Гроссг. Опред. (1949) 61; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 82; მაყაშვილი თბილ. მიდ. ფლორა (1952) 96; Pзазаде, во Фл. Азерб. IV (1953) 111; Тахтадж. Фл. Арм. (1954) 229; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. (1964) 90; კეცხოველი საქართველოს კოწახურები (1970) 39. — B. vulgaris var. emarginata (non Friv.) Rupr. Fl. Cauc. (1869) 48; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 216. — B. vulgaris var. coriacea Rupr. l. c. 49; N. Busch l. c.—B. crataegina (non DC.) Федченко, во Фл. СССР VII (1937) 558. — B. integerrima (non Bge) auct fl. cauc. — B. tragacanthoides DC. Syst. II (1821) 18; Prodr. I (1824) 108. — B. densiflora (non Boiss. et Buhse) Papava Not. Syst. Geogr. Tbilis. 10 (1941) 92. — ქართული კოწახური.

ჩ. ახალგაზრდა (ერთწლიანი და ორწლიანი) ტოტები მოწაბლისფრო-ყვითელია, ან მოყავისფრო-მოწითალო, ცილინდრული, გლუვი ან სუსტად დაღარული; ძველი ტოტები ყველა ნაცრისფერია, ხშირად დახეთქილი ქერქით; ფოთლები მარტივია, ტყავისებრი, მოსქელო, კარგად შესამჩნევი ბადისებრი დაძარღვით, მოყვანილობით კვერცხისებრიდან ლანცეტისებრამდე, კიდევბზე არათანაბრად ამოღრღნილი, დაშორიშორებული ქაცვისებრი კბილებით ან ყველა კიდემთლიანია, განსაკუთრებით მოყვავილე ყლორტებზე (ტოტებზე); ქვედა ფოთლები შეჭგუფებულია ერთმანეთთან მიახლოებულ ძველ ტოტებში; ეკლები მაგარია, მსხვილი ან წვრილი, ქვედა — სამადაა გაყოფილი, ზედა ეკლები ჩვეულებრივ მარტოულია. ყვავილენი მრავალყვავილიანია. ფოთლებზე უფრო გრძელი; ყვავილედის ღერძი ქვედა ნაწილში 1/3-მდე შიშველია (უყვავილო); ყვავილები მცირე ზომისაა, ჯამის ფოთლები ემსგავსება გვირგვინის ფურცლებს, გარეთა ფოთლები შიგნითა ფოთლებზე გაცილებით უფრო პატარაა; შიგნითა თითქმის გვირგვინის ფურცლების ტოლია; გვირგვინის ფურცლები წვერზე ჩვეულებრივ ჩაღრმავებულია, ძირთან ორი მოგრძო ოვალური სანექტრე ჯირკვლით; ღინგი

მკდომარეა. კენკრა მოგრძოა, წითელი ფერის, ლევა ნაფიფქით, თესვით ლევა ზეთისხილის ფერია, თხელბადისებრი, პრიალა, მიმაგრებულია მკდომარეებთან ღრმული აქვს. V—VI. $2n=28$. გ. დვალაძე (კეცხოველი, 1970) (სურ. 18).

აწერილია საქართველოდან (იბერია).

იზრდება ველებში, გაველებულ ადგილებზე, მშრალ ადგილებში, ბუჩქნარებში და მდინარეების ტერასებზე.

საქ. სსრ: ქართ. თბილისის მიდამოები (ოვერინი, ფრიაკი), კასპი (ე. ქიქოძე, ნ. კეცხოველი, დ. სოსნოვსკი); მტკვრის ხეობა (რადე); გარე კახ.; საგარეჯოს ველი (კლოპატოვსკი, ე. ქიქოძე); ქიზ.: შირაქი, პანტიშარის ხეობა, (შ. ქუთათელაძე, ტერ-ხაჩატუროვი). დევის წყლის ხეობა (შ. ქუთათელაძე, შეროზია, ტერ-ხაჩატუროვა, კაჟულია, პაპავა), ელდარი, ივრის პირა ქალის ტყე, მთა ელიაროულის ძირში (სოსნოვსკი);

სსრკ-ის დანარჩენ. ნაწ.: იმიერკავკ.: (დაღესტანი); ამიერკავკ.: აზერბ.: სომხ.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა. იბერიული კოწახური პირველად გამოქვეყნებული იყო დეკანდოლის მიერ სახეობის ავტორების სტევენისა და ფიშერის წერილობითი ცნობების საფუძველზე. მოკლე დიაგნოზიც დეკანდოლის მიერაა მოცემული იმ საკერძობრივო ნიმუშების მიხედვით, რომელიც სტევენის მიერ შეგროვებულია იბერიაში, უახლოესი ადგილმდებარეობის მიუთითებლად და მოყვანილია როგორც ჩვეულებრივი კოწახურის სახესხვაობა კითხვის ნიშნით. ამ მდგომარეობამ, როგორც ჩანს, ამ სახეობის დამოუკიდებლად არსებობის უარყოფის საბაზი მისცა დეკანდოლის შემდგომ ბოტანიკოსებს. ნ. ა. ბუშმა (1903) მხედველობაში მიიღო ის ეტიკეტი, რომელიც თან ახლდა რუბრეხტის მიერ 3. X. 61 წ. ახალციხესა და აბასთუმანს შორის შეგროვებულ მასალებს (var. coriaceae = var. emarginata) და ამის მიხედვით იბერიული კოწახური შეუერთა ჩვეულებრივი კოწახურის სახესხვაობას — v. emarginata Boiss., რომელთანაც გააერთიანა ასევე იბერიიდან აწერილი var. coriaceae Rupr. შენიშვნაში ნ. ბუში წერს, რომ ეს სახესხვაობები არაფრით არ განსხვავდება ერთი მეორისაგან, ორივეს ფოთლები ტყავისებურია, მტევანი მკვრივი და ჩვეულებრივ თითქმის სწორი. რაიმე განსხვავებული ნიშნები მათ შორის არ არსებობს“.

ჩვენ არ გვექვევბა, რომ კავკასიური ავტორების var. emarginata და რუბრეხტის var. coriaceae-ს შორის არავითარი განსხვავება არ არის, მაგრამ ისინი კარგად განირჩევიან ჩვეულებრივი კოწახურისაგან და მათი ჩათვლა უკანასკნელის სახესხვაობად არ შეიძლება და ამავე დროს ისინი თავისი ნიშნებით ემთხვევიან B. iberica Stev.-ს. ამის გარდა var. emarginata Boiss. არის იმ საექვო სახეობის B. emarginata Wild.-ს წარმოებულნი, რომელსაც ცნობილი დენდროლოგი შნაიდერი B. vulgaris და B. sibirica-ს შორის ჰიბრიდად თვლიდა და ფედჩენკო (1937) უცნობ სახეობებს მიაკუთვნებს. გვარი Berberis-ის მონოგრაფიაში შნაიდერი იბერიის კოწახურს განიხილავს როგორც დამოუკიდებელ სახეობას და B.

crataegina DC. - სთან ერთად ათავსებს სექცია *Sinensis*-ის სხვადასხვა ქვესექციებში: *B. iberica*-ს *B. sinensis*-თან ერთად ქვესექცია *Eusinensis*-ში, *B. iberica* და *crataegina*-ს *B. cretica*-სთან ერთად — ქვესექცია *Creticae*-ში როგორც *B. cretica* და *B. cretica* საფუძველი მისცა ფედჩენკოს (1937) გაერთიანებინა იგი *B. crataegina* DC.-სთან, რაც მცდარ მოსაზრებას წარმოადგენს. ამ ორი სახეობის გაერთიანების საწინააღმდეგო მოსაზრების, სახეებით სამართლიანად, დასაბუთებას ჩვენ ვხვდებით კავკასიური კოწახურების პირველ მონოგრაფიაში, რომელიც ვ. პაპავას ეკუთვნის. ამის გარდა ჩვენ პირადად საშუალება გვქონდა შეგვესწავლა *B. crataegina* DC.-ის ახალი მასალები მცირე აზიიდან, რომელიც გადმოგვიგზავნა თურქეთის ფლორის მკვლევარმა ინგლისელმა ბოტანიკოსმა დევისმა. ამის შედეგად ჩვენ მივედით იმავე დასკვნამდე როგორც ვ. პაპავა — რომ *B. crataegina* საქართველოში არ იზრდება. რაც შეეხება სახეობა *B. tragacanthoides* DC., რომელიც აწერილი იყო ცნობილი ფრანგი ბოტანიკოსის დეკანდოლის მიერ 1821 წელს, იმ მასალების მიხედვით, რომელიც ტურნეფორმა 1702 წელს შეაგროვა მტკვრის ხეობაში, თბილისის მახლობლად და ინახება პარიზის მუზეუმში. დეკანდოლის შემდეგ ეს სახეობა მხოლოდ ზოგიერთ ბოტანიკოსს მოჰყავდა; ლედებური (1842, Fl. Ross.) შენიშნავდა, რომ მის მიერ განხილულ ლიტერატურაში ეს სახეობა არ შეხვედრია; რუპრეხტი შესაძლებლად თვლიდა მის გაიგივებას *Caragana grandiflora* DC.-თან, რომელიც ტურნეფორის მიერ იმავე ადგილიდან იყო შეგროვილი, საიდანაც *B. tragacanthoides* — «Iberica merid. prop. Tiflis».

1909 წელს გვარების *Mahonia* და *Berberis*-ის მონოგრაფია ფედემ დაუშვა შესაძლებლობა და ეს სახეობა გვარ — *Mahonia*-ს მიაკუთვნა. 1937 წელს ფედჩენკო სამართლიანად უარყოფდა ფედეს აზრს და განცალკევებით მოჰყავდა იგი გაურკვეველ სახეობათა შორის. გვარების *Berberis* და *Mahonia*-ს უახლოესი მონოგრაფი არჰენდი (Ahrhend, 1964) უარყოფს ტრაგაკანტული კოწახურის მონათესავეობას გვარ *Mahonia*-თან და უფრო სამართლიანად თვლის, რომ იგი *Caragana grandiflora*-ს მიეკუთვნოს. როგორც ირკვევა დეკანდოლის სახეობა *B. tragacanthoides* უახლოვდება *B. iberica*-ს და შესაძლებელია მისი სახესხვაობა იყოს, მაგრამ სათანადო მასალების უქონლობის გამო ჯერჯერობით იგი განიხილება *B. iberica*-ს სინონიმად.

ქართულ კოწახურშიც მეორდება თითქმის იგივე სახესხვაობები და ფორმები, რაც ჩვეულებრივ კოწახურშია მოყვანილი ნ. კეცხოველის მიერ (იხ. კეცხოველი, 1970).

O. subsp. Lelae Ketzkh. საქართველოს კოწახურები (1970) 45.

ჩ. ძლიერი ბუჩქია, ღერო 5—10 სმ სისქის; ყლორტები ძოწეული, წითელი ან ყაიისფერია; ფოთლები უკუკვერცხისებრია ან წაგრძელებული, კიდნთლიანი. ნაყოფი ყვითელია, ნაფიქვით, 8—9 მმ სიგრძის და 4—5 მმ სიგანის, მეტწილად სფეროსებრი, კვერცხისებრი ან ზრგვალი ფორმის.

4. მცენარე ხასიათდება განვითარებული, მურა ფერის ქერქლებით და ფარული, დამუხლული, ხშირად დატოტიანებული, მხოხავი ფესური; ღრუბნულა ფოთოლი ფესვთანურია, ფრთართული და შედგება 3—5 ფოთოლიდან, რომლებიც აგრეთვე გრძელყუნწიანია; ფოთლის ფირფიტა უკუგულისებურია, ფუძესთან ვიწრო ამონაკდევით, თავდაპირველად იგი თხელია, შემდეგში, განსაკუთრებით დაყვავილების შემდეგ ხეშეშდება და ტყავისებრი ხდება; ქვედა მხარეზე ძარღვები კარგად ემჩნევა; ფოთლის კიდე ხრტილისებურია, მთლიანი ან პატარა ქიცვისებური კბილებით. მტევანი გრძელი და ფაშარია, თანაყვავილები მცირე ზომისაა, ფართო კვერცხისებრი ან ლანცეტა (ხედა). ბლავი და გრძელ, წვრილ ყვავილის ყუნწებზე ბევრად მოკლეა; ჯამის ფოთლები თითქმის გვირგვინის ფურცლების ტოლია; გვირგვინის ფურცლები ყვილილია; სანექტრები მურა ან მოწითალო ფერისაა. ნაყოფი მშრალი ოდნავ გამოზერილი კოლოფია. III—IV. $2n = 12$.

აწერილია ამიერკავკასიიდან ვიტმანის მასალების მიხედვით. ინახება ჟენევაში.

იზრდება ნესტიან დაჩრდილულ ფოთლოვან ტყეებში. ქვედა სარტყლიდან ზედა სარტყლამდე.

საქ. სსრ.: აფხ.: ფსირცხა (ალბოვი); ახალი ათონი ტყეებში (ი. პალიბინი და ვარაბიოვი, გუბისი); სოხუმი (მარკოვიჩი, მაყაშვილი, მ. პოპოვი); წებელდა (ვორონოვი); გაგრა, მდ. გეგასა და იუშარას შეერთების ადგილზე (ე. შეროზია), ტყეში სოფ. იურევსკოესთან (ვორონოვი); აჭარ.: ბათუმის ბოტანიკური ბაღი (რადე).

var. *integrifolium* Medw. — ფოთლები კიდემთლიანია. აწერილია დასავლეთ ამიერკავკასიიდან ნორდმანის ეგზემპლარების მიხედვით. «Hab. in Caucaso occid. (Nordman)».

საქ. სსრ.: აფხ.: გაგრა (პალიბინი, ვორონოვი), სოფ. ლეთასთან (კემულარია-ნათაძე), სამეგრ.: დაღმართი ჭითა-წყალიდან ხობის-წყლამდე (ალბოვი); გზა ენგურიდან ზუგდიდის გავლით ანაკლიისკენ (ლაგოვსკი); ურთას მთა (მაყაშვილი). ლ. კემულარია-ნათაძე; სვან.: სოფ. ხაიმთან (ლ. კემულარია-ნათაძე და ა. ხარაძე).

2. *E. circinnatocuculatum* D. Sosn. in Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 124; Д. Сосновск., в Вестн. Тифл. бот. сада, нов. сер., в. I (1922—1923) 75; Федченко, во Фл. СССР VII (1937) 543; Гроссг. Опред. (1949) 61; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 79; Колак. Раст. мир. Колх. (1961) 154.

4. ახასიათებს გრძელი დამუხლული და დატოტილი ფესურა, რომელიც ღეროს და ფოთლების ყუნწების ძირთან დაფარულია პატარა მურა ფერის ქერქლისებური ფოთლებით და ხშირი, გრძელი წითური ბუსუსების კონებით; ფოთლები ყველა ფესვთანურია, სამყურა, გრძელი წითური მოგრძო ბუსუსებიანი ყუნწებით, რომლებიც თავიდან წვრილია, ნაზი და შებუსხვილი, უფრო მოგვიანებით ხეშეში, ტყავისებური და შიშველია; ფოთოლაკების ფირფიტა უკუკვერცხისებურია. ძირში ღრმად და ვიწროდ ამოკვეთილი, კიდემბი ხრტილისებურია, თითქმის წაწოლილი ქიცვისებური კბილებით. ყვავილები გრძელია, ფაშარი; საყვავილე ისარი, ხშირად ფოთლებზე მოკლეა; ყვავილები გრძელყუნწიანია; ჯამის ფოთლები, გვირგვინის ფურცლებზე მოკლეა;

გვირგვინის ფურცლები კაშკაშა ყვითელია; სანექტრეებიც კაშკაშა ყვითელია, ზედა ნაწილში ლოკოკინასებრი, გვირგვინის ფურცლებზე ბეწვითაა დაფარული; მტვრისა 4-ია, სამტვრეები მწვანე; მათი ძაფები ერთნაირი ზოლისაა და სვეტივით არის მის ზევით ამოშვებული. II—V.

აწერილია იმ ცოცხალი ეგზემპლარების მიხედვით, რომლებიც შემოტანილი იყო სოქის მიდამოებიდან და იზრდებოდა თბილისის ბოტანიკური ბაღის კოლხეთის ყოფილ განყოფილებაში (ზუგდიდში).

იზრდება კავკასიის შავი ზღვის სანაპირო ტენიან ტყეებში (სოქა).

საქ. სსრ: აფხ.: პოვნა შესაძლებელია.

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა. თუმცა ეს სახეობა ჯერ კიდევ 1921 წელსაა აწერილი დ. ი. სოსნოვსკის მიერ ad interim., მაგრამ იგი მოყვანილია კავკასიის ფლორის ყველა მონდევნო ავტორის მიერ, რაც მისი დამოუკიდებელ სახეობად აღიარების ცდად უნდა მივიჩნიოთ. თვით ავტორის აზრით იგი ძლიერ უახლოვდება E. colchicum Boiss.-ს, რომლისაგან ვეგეტატიური ორგანოების მიხედვით თითქმის არ განსხვავდება და რომელთან ერთობლავე კულტურის დროს იძლევა პიბრიდებს (სოსნ. ციტ. ლიტ. 7:—77). ჩვენ მათ ვაერთიანებთ ერთ ეკოლოგიურ მწყობრში. როგორც ჩანს, ეს სახეობა არც ისე ხშირადაა გავრცელებული და ლიტერატურაში მითითებულია მხოლოდ „სოქის მიდამოებისათვის“; საქართველოს ფლორის პირველ გამოცემაში იგი არ არის მოყვანილი. სოქის მიდამოების ტყეები ძნელი გამოსაყოფია მისი მოსაზღვრე აფხაზეთის ტყეებისაგან, ამიტომ ეს სახეობა შეიძლება იყოს ნაპოვნი აგრეთვე აფხაზეთშიც.

სექცია 2. Phyllocaulon Franch. — ფესვთანი ფოთლების გარდა განვითარებულია ღეროსეული ფოთლებიც. ღეროსეული ფოთლები რიცხვით 1—2—3 ან მრავალი.

3. E. pubigerum (DC.) Morr. et Decne In Ann. sc. nat. ser. 2, vol. II (1834) 354; Boiss. Fl. Or. I (1867) 101; Suppl. 22; Липский Фл. Кавк. (1899) 214; Somm. et Levier Enum. (1901) 30; Radde, Mus. Cauc. II (1901) 47; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 209; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 124; Федченко, во Фл. СССР VII (1937) 544; პაპავა საქ. ფლორა IV (1948) 104; Гроссг. Опред. (1949) 60; Фл. Кавк. 2, IV (1950) 80; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1959) 49; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 89. — Epimedium alpinum var. pubigerum DC. Syst. II (1818) 28; Prodr. I (1824) 110; Franch. in Bull. Soc. bot France XXXIII(1886) 107.

4. ფესურა მოკლეა, დამუხლული, სიფრიფანა ფოთლებით დაფარული; ფოთლები უფრო ხშირია ღეროს პირში; გარდა 2 ფესვთანი ფოთლისა ჩვეულებრივ მოიპოვება ერთი (იშვიათად 2 — 3) ღეროსეული ფოთალი; ყველა ფოთოლი ორჯერ-სამჯერაა განკვეთილი; ფოთოლაკები უკუვერცხისებრია, საკმაოდ გრძელი ყუნწებით, რომლებიც არ აღემატება ფოთოლაკების ფირფიტას; ფოთოლაკები ჯერ ნაზია, თხელი ოდნავ შებუსხილი; შემდეგში ხეშეში. კიდევებზე პატარა ქაცვისებრი კბილებით; ფოთოლაკების ყუნწები განსაკუთრებით შებუსხილია მუხლებთან. ყვავილე-

დი დატოვილია, შებუსვლი; ყვავილები სხვადასხვა ზომის ყუნწებზეა; ჯამის ფოთლები ბაცი წითელია, ოვალური და ბლაგვი; გვირგვინის ფურცლები და სანექტრები ყვითელია; სამტვრეები მოკლეა. III—IV აწერილია კონსტანტინეპოლის მიდამოებიდან. ინახება უენევაში. იზრდება ტენიან ხეობებში მთის შუა სარტყლამდე.

საქ. სსრ.: აჭარ.: ბათუმი (რადე; ა. დმიტრიევა), აჭარის წყალსა და და-ნისპარაულს შორის (სომიე და ლევიე), სოფ. ახოდან მთა კალვასკენ (ალ-ბოვი);

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ. (დასავლ.).

საერთო გავრცელ.: ბალკ.; მც. აზ. (ჭანეთი).

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა. ეს სახეობა სამხრეთ ევროპისა და მცირე აზიის ჩრდილო სანა-პაროს მთებშია გავრცელებული. კავკასიაში ის ცნობილია მხოლოდ აჭარის მთების ტენიან ტყეებში. კავკასიაში გავრცელებული გვარის დანარჩენ წარმომადგენლებიდან *E. pubigerum* განცალკევებულად დგას. მას ყველაზე მეტად ენათესავება სამხრეთ ევროპასა და ინგლისში გავრცელებული *E. alpinum*, რომლის სახე-სხვაობადაც მას მრავალი მკვლევარი თვლიდა. ნ. ა. ბუში მათ დამოუკიდებელ სახეობებად მიიჩნევს.

გვარი 3. LEONTICE L.

ყვავილები შეკრებილია კენწრულ ყვავილედებად. ჯამის ფოთლები შე-ფერილია, 6—9, უთანაბრო, გარეთა შინაგანზე უფრო მცირე ზომისაა, გვირ-გვინის ფურცლები ჯამის ფოთლებზე გაცილებით მოკლეა, სანექტრების მსგავსი, რაოდენობით 6, წვერში თითქმის სწორად გადაკვეთილი; მტვრი-ანა 6, თავისუფალი. ნასკვი 2—4 თესლკვირტით; დინგი პატარაა, სვეტი შესამჩნევია; ნაყოფი გამობერილი კოლოფია. ბალახოვანი მცენარეა ტუბე-რისებრ გამსხვილებული ფესურებით და მცირე რაოდენობის, სამმაგად რთუ-ლად განკვეთილი ფესვთანური ფოთლებით. მტვრის მარცვლები მოგრძო ფორმისაა, სამლარიანი; ეგზინის ზედაპირი სადაა, ბადისებრი მოხატულობით.

ამ გვარის 10—12 სახეობა გავრცელებულია სამხრეთ ევროპაში, აზია-სა და ჩრდილოეთ ამერიკაში. აქედან კავკასიაში ცნობილია 2 სახეობა, რომელიც გავრცელებულია აღმოსავლეთ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ ამიერკავ-კასიაში; საქართველოში მხოლოდ ერთი სახეობა იზრდება.

სექცია 1. *Leontice* — ხასიათდება გვარის ნიშნებით.

○ 1. *L. Smirnowii* Trautv. in A. H. P. VII (1881) 405; *Increm.* (1882) 40; *Boiss. Suppl.* (1868) 22; *Липский Фл. Кавк.* (1899) 214; *Radde, Mus. Cauc.* II (1901) 4; *N. Busch in Fl. Cauc. Crit.* III, 3 (1903) 212; *N. Busch Ranales Кавказа* (1919) 212; *Гросср. Фл. Кавк.* II (1930) 125, *Опред.* (1949) 61, *Фл. Кавк.* 2, IV (1950) 80; *პაპავა საქ. ფლორა* IV (1948) 104; *კემუ-ლარია-ნათაძე საქ. მეცნ. სარკვ.* I (1964) 90.

2. მცენარე მწვანეა ან ლევა ფერის, მსხვილი, მომრგვალო, ხორცოვა-ნი ფესურით და სამმაგად რთული ფესვთანური ფოთლით, რომლის გრძელი

ყუნწი ვაგინისებრია გაფართოებული; ცალკეული ფოთოლაკი გრძელია 11 ანა და 5—4 ელიფსურ, კიდემთლიან სეგმენტადაა თათისებრ გაფართოებული. ყვავილედის ქვეშ განვითარებულ ღეროსეულ ფოთოლს აქვს ღეროს ირგვლივ შემოხვეული გაფართოებული ვაგინა; ყვავილედში ყვავილების რიცხვი მცირეა; ყვავილი ყვითელია; ჯამის ფოთლები მოგრძოა, გვირგვინის ფურცლები ჯამის ფოთლებზე სამჯერ მოკლეა, ყვითელი ფერისაა, სოლისებრ-ფუძიანია. კოლოფი ოვალურ-სფეროსებრია. II—III. $2n=16$. (სურ. 19).

აწერილია კახეთიდან, სმირნოვის მიერ ლაგოდების მიდამოებში შეროვილი მასალების მიხედვით. ტიპი დაცულია ლენინგრადში.

იზრდება დაბურულ ტყეებში მთის შუა სარტყლამდე.

საქ. სსრ.: კახ. ლაგოდების მახლობლად (სმირნოვი, მედვედევი, მლოკოსევიჩი); ლაგოდების ხეობა (მლოკოსევიჩი).

შპარი 4. BONGARDIA C. A. MEY.

ყვითელი ყვავილები შეკრებილია ძლიერდატოტიანებულ საკველასებრ ყვავილედებად. ყვავილსაფარი გვირგვინისებრია; ჯამის ფოთლები და გვირგვინის ფურცლები ექვს-ექვსია. ფოთლოვანწყობა არამკაფიოდ სპირალურია. მტვრიანა 6, სამტვრეები უწვეტოა და იხსნება ორი საგდულით. ბუტკო ერთი ან მცირერიცხოვანი (4—8) თესლკვირტიო. ნაყოფი გამომხრული კოლოფია. თესლები მცირე ზომის, თითქმის მრგვალი, ძირში ჩაქყლებილი. მრავალწლოვანი მცენარეებია ტუბერისებრ გამსხვილებული ფესურებით და ფრთისებრ განკვეთილი ფესვთანური ფოთლებით.

მტვრის მარცვლები სფეროსებრია სამღარიანი; ეგზინის ზედაპირი სადაა წერტილოვანი მოხატულობით; ღარების მემბრანის ზედაპირი მარცვლოვანია.

გვარში ცნობილია მხოლოდ 4 სახეობა, რომელიც იზრდება ხელთაშუზღვეთის აღმოსავლეთი ნაწილის, წინა და ცენტრალური აზიის მშრალ ზეგნებსა და ფერდობებზე. ეს გვარი ჩვეუში ერთი სახეობითაა წარმოდგენილი.

სექცია 1. Bongardia— ფესურა ტუბერისებრ გამსხვილებულია. ყველა ფოთლი ფესვთანურია და ფრთისებრ დაყოფილი. ყვავილენი რთულია.

1. *B. chrysogonum* (L.) Boiss. Fl. Or. I (1867) 99; Raïde, Mus. Cauc. II (1890) 247; Липский Фл. Кавк. (1899) 214; Гроссг. Фл. Кавк. (1930) 125; Федченко, во Фл. СССР VII (1937) 552; მაყაშვილი საქ. ფლორა IV (1948) 107; Гроссг. Фл. Кавк. 2, IV (1950) 81; Pзазаде, во Фл. Азерб. IV (1953) 108; კემულარია-ნათაძე საქ. მცენ. სარკვ. I (1964) 90. — *B. Rauwolfii* C. A. Mey. Verz. (1831) 174; Ledeb. Fl. Ross. I (1842) 80. — *Leontice chrysogonum* L. Sp. Pl. (1753) 447; N. Busch in Fl. Cauc. Crit. III, 3 (1903) 211.

2. ტუბერისებრ გამსხვილებული ფესურები დიდებია და უსწორო ზედაპირიანი. 10—50 სმ სიმაღლის ღერო ძირში ქერქლისებრი მარტივი და ფესვთანური ფრთისებრ გაყოფილი ფოთლებითაა; მათი სეგმენტები მჯდომარეა, ფუძისკენ სოლისებრ შევიწროებული, წვერისკენ 3—5-ნაკვთიანი. ყვავილი ყვითელია, გვირგვინის ფურცლები თითქმის ორჯერ გრძელია ჯამ-

14.

აწერილია საბერძნეთიდან.

იზრდება ველებში, ნათესებს შორის და მშრალ ფერდობებზე.

საქ. სსრ.: ქიზ.: შირაქი (ა. კაკულია, მ. სოხაძე). იბერია (ვილპელმსი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; შუა აზ.

საერთო გავრცელება: ბალკ.; მც. აზ.; ირ.

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ო ბ ა. შემწვარი ან მოხარშული ტუბერები იქმნება. სახალხო მედიცინაში ცნობილია, როგორც სამკურნალო საშუალება.

რიზი 4. LAURALES HUTSCH.

პეტჩინსონი Laurales რიგში ათავსებს 7 ოჯახს, რომელთაგან 3 მიეწინააღმდეგება მსოფლიოს ტროპიკულ ქვეყნებშია გავრცელებული, დანარჩენი ტროპიკული და სუბტროპიკული მცენარეებია.

ჩვენში ეს რიგი წარმოდგენილია ოჯახი Lauraceae-ში შემავალი გვარი—Laurus-ის მხოლოდ ერთი სახეობით.

ოჯახი 31. LAURACEAE A. L. JUSS.—დაფნისებრნი

ყვავილი ქოლგებადაა შეკრებილი, აქტინომორფულია, ორსქესიანია ან ერთსქესიანი. თავიდან (კოკრობისას) მოთავსებულია საბურველში. ყვავილსაფარი მარტივია, სამწევრიანი. ყვავილსაფრის ფოთლები ორ წრედ არის განლაგებული. თითო წრეში სამ-სამი, უთანაბრო, ფუძესთან შეზრდილი ფოთოლია. მტვრიანები 8—14, რამდენიმე წრედ განლაგებული, ზოგჯერ რედუცირებული ან სტამინოდიუმებად გადაქცეული. ნასკვი ზედაა, ჩაღრმავებულ ან გაფართოებულ ყვავილსაჯდომზე მოთავსებული, ერთბუდინიანი და ერთი თესლკვირტიანაა. ნაყოფი კენკრასებრია ან კურკიანაა. თესლი უენდოსპერმაა. ფოთოლი მარტივია, ტყავისებრი. ხეა ან ბუჩქი.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა. ოჯახში შედის 39-მდე გვარის 1000-მდე სახეობა, რომლებიც გავრცელებულია აზიისა და ამერიკის ტროპიკულსა და სუბტროპიკულ ტყეებში. ამ ოჯახს ეკუთვნის *Laurus nobilis* (ვერობა) — კეთილშობილი დაფნა, *Cinnamomum camphora* (ჩრდ. ამერიკა) — ქაფურის ხე, *C. zeilanicum* (ციელონი) — დარიჩინის ხე, *Persea gratissima* — ავოკადო და სხვა. ჩვენში ეს ოჯახი წარმოდგენილია ერთი სახეობით — კეთილშობილი დაფნით, რომელიც ფართოდაა გავრცელებული ხმელთაშუაზღვის ქვეყნებში; ზემოაღნიშნული სხვა სახეობანი კულტურაშია გავრცელებული შავი ზღვის სანაპიროზე.

გვარი 1. LAURUS L.—დაფნა

ყვავილები აქტინომორფულია პატარა ზომის, მცირერიცხოვანი, შეკრებილი თავაკისებრ, ქოლგისებრ ან მტევნისებრ ყვავილელებად. ყვავილსაფრის ფოთლები მომწვანო-მოყვითალოა, ჯამისებრი, ორ წრედ განლაგებული. მტვრიანები 3—4 წრედაა განლაგებული; ძაფები პირში შეზრდილია, სამტვრე საგდულებით იხსნება. ნასკვი ერთბუდინიანი; დინგი პატარა ზომისაა. ნაყოფი წვნიანი-კენკრა ან კურკიანაა. ხეები ან ბუჩქებია, რომელთა

ფოთლები ტყავისებრია, კიდეშლიანია, მორიგეობით ან მოპირისპირედ და განლაგებული და ყველა ნაწილში სურნელოვანი ზეთების გამოყოფის უნარი აქვთ. მტერის მარცვლები სფეროსებრია ღარსა და ფოსტის მარცვლები ბული; ეგზინა თხელია, წვრილეკლოვანი ზედაპირით.

ევროპაში მხოლოდ ორი სახეობა იზრდება: *L. canarensis* — მადეირასა და კანარის კუნძულებზე და *L. nobilis* — მთელ ხმელთაშუაზღვეთში.

1. *L. nobilis* L. Sp. Pl (1753) 529; Липский Фл. Кавк. (1889) 440; N. Busch in Fl. Sauc. Crit. III (1901—1903) 220; Гроссг. Фл Кавк. II (1930) 126; И. Палибин, во Фл. СССР VII (1937) 572; Гроссг. Опред. (1949) 42, Фл. Кавк. 2, IV (1950) 84; Колак. Фл. Абх. II (1939) 161; შტეპა საქ. ფლორა IV (1948) 110.

ჩ ან ჩ. გლუვი წაბლისფერი ქერქით; ფოთლები მორიგეობითია, მარად-მწვანე, ტყავისებური, ზედა მხარეზე პრილა, მოგრძო-ლანცეტა ფორმის, წვერისაკენ შევიწროებული, მოკლესუნწიანი. ყვავილი პატარაა, მოკლე შებუსვლილი ყუნწით, შეკრებილია ფოთლის უბეებში მჯდომარე, ცრუქოლგისებრ ყვავილედებად, რომლებიც ყვავილების გაშლამდე დაფარულია თანაყვავილისაგან შექმნილი საბურველით; ყვავილსაფრის ფოთლები ბლაგვია, უკუკვერცხისებრი ან კვერცხისებრი. ნაყოფი მოკლე ყუნწიანია, ელიფსური ან კვერცხისებრი მოყვანილობის, მწიფე-შავია, ჩვეულებრივ, ლეგა ნაფიფქით. $2n=42, 48$.

აწერილია ევროპიდან.

იზრდება ტყის ქვედა სარტყელში ან მთის წინებზე.

საქ. სსრ.: სამეგრ.: ახალი სენაკი სალომიას მონასტრის ნანგრევები (ალ-ბოგი; კემულარია-ნათაძე); ფოთი (რადე), იმერ.: ქუთაისი (ფრიკი), სოფ. გელათსა და ქუთაისს შორის, მოწამეთასა და ქუთაისს შორის, სოფ. გოდოგანი საცხოვრებელ ბინებთან გზის პირებზე (კემულარია-ნათაძე);

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: შავი ზღვ. სანაპ.

საერთო გავრცელ.: ხმელთაშ. ზღვ. მხრ.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა. მესამეული პერიოდის რელიქტია, რაზედაც მიუთითებს მისი ნამარხებში პოვნა სსრკ-ის ევროპულ ნაწილში და კავკასიაში.

ს ა მ ე უ რ ნ ე ო მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ო ბ ა: როგორც ეთეროვანი და ცხიმოვანი ზეთების შემცველ მცენარეს, კეთილშობილ დაფნას აშენებენ მრავალ რაიონში, განსაკუთრებით დასავლეთ ამიერკავკასიაში; ფოთლები გამოიყენება, როგორც სურნელ-სანელებელი. დაფნის ხეს აშენებენ აგრეთვე როგორც დეკორაციულ მცენარეს მარადმწვანე ფოთლებით.

რიბი 5. PIPERALES LINDL.

ოჯახი 32. SAURURACEAE LINDL.¹

ყვავილები უყვავილსაფროა, ორქესიანი, შეკრებილია ხშირ თავთავებად ან მტვენებად წაგრძელებულ საყვავილე ღერძზე. მტერიანა ჩვეულებრივ 6,

¹ დაამუშავა ა. შხინმა.

ორწორედ განლაგებული, იშვიათად მტერიანა მეტია (რვამდე) ან ნაკლები (3), თავისუფალი ან ნასკვის ძირზე მიზრდილი. სამტერე იხსნება კერძოდ გინეციუმში (ბუტო) შედგება 3—5 თავისუფალი ან შეზრდილი ნაყოფის ლისაგან. ნაყოფი ხორკოვანი, მრავალთესლიანი კოლოფია, რომელიც წვერში ნასვრეტებით იხსნება; იშვიათად ნაყოფები უხსნადია, ძირში შეზრდილი, ერთთესლიანი.

გზარი 1. HOUTTUYNIA THUNB.

მტერიანა 3. ნაყოფის ფოთოლი 3—4, სტილოდიუმების ძირამდე შეზრდილი, ეს უკანასკნელები ქვევით დახრილი დინგებითაა. კოლოფი მომრგვალოა, ერთბუდინანი, მრავალთესლიანი. თესლები მომრგვალოა. მრავალწლოვანი ბალახებია, სპირალურად განლაგებული ფოთლებით და ხშირი თავთავისებრი ყვავილედებით. მტერის მარცვლები ერთი დისტალური ღარით. ღარის მემბრანა მარცვლოვანია. მტერის მარცვლების ზომა $11 \times 18 \times 15$ მიკრონია.

1. *H. cordata* Thunb., Fl. Jap. (1784) 234; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 1; Гроссг. Фл. Кавк. 2, III (1945) 15; პაპავა, საქ. ფლორა III (1947) 1; Гроссг. Опред. (1949) 724.

2. დერო მარტოულია ან რამდენიმე, 20—30 სმ სიმაღლის, სწორმდგომი ან ოდნავ დაკლავნილი; ფოთლები მორიგეობითაა, ყუნწიანი, ფართო კვერცხისებრი ან კვერცხისებრ ლანცეტა, წვერში წაწვეტილი, ძირში გული-სებრი; ფოთლის ყუნწი ფირფიტაზე მოკლეა, დაღარული. თანაფოთოლი ორია, დიდი ზომის, მოგრძო, კიდეზე ოდნავ წამწამისებრი. ყვავილედი თავთავისებრია, 1—3 სმ სიგრძის, ძირში განვითარებული აქვს მოგრძო ოვალური გვირგვინის ფურცლისებრი 4 ყვავილთანური ფოთოლი. V—VI. $2n=56$; 96; 100—104;

აწერილია იაპონიიდან.

იზრდება შავი ზღვის სანაპიროზე ტენიან რუდერალურ ადგილებში და ჩაის პლანტაციებში.

საქ. სსრ: აჭარ.: ბათუმის ბოტანიკური ბაღი (მაყაშვილი); ჩაქვი (მაყაშვილი), იქვე მანდარინის ბაღში (მაყაშვილი).

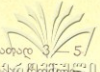
საერთო გავრცელ.: აღმ. აზ.

რიგი 6. SALICALES LINDL.

ოჯახი 38. SALICACEAE MIRBEL¹ — ტირიფისებრნი

ყვავილები ეთრსქესიანია და ორსახლიანი, შეკრებილია ხშირ, სწორმდგომ ან დაკიდულ ცალსქესიან მჭადა ყვავილედებად, რომლებიც ბრაქტეების (თანყვავილების) ილღობშია განლაგებული, ყვავილებს გვირგვინის ფურცლები არა აქვს. ჯამი რუდიმენტის სახითაა; გვარ *Populus*-ში მდებარეობითი ყვავილების ჯამი

¹ დაამუშავა ა. შხიანია.

ლამბაქისებრია ან ფილასებრი; გვარ Salix-ში კი ერთი, ორი, იშვიათად 3—5 წვრილი ფოჩისებრი, ხშირად უთანაბრო სანექტრე ჭირკვლების სახითაა წარმოდგენილი. ზოგჯერ ფილასებრი ან ამოკვეთილნაკეთიან რგოლადაა შეერთებული. მტკრიანების ანები გვარ Salix-ში ჩვეულებრივ 2, გვარ Populus-ში კი 3—60; მტკრიანების ძაფები თავისუფალია ან მხოლოდ ძირშია, ძალიან იშვიათად კი მთელ სიგრძეზეა შეზრდილი. სამტკრე 2-ბუღიანია. ნასკვი ზედაა, მჯდომარე ან მოკლე, იშვიათად გრძელყუნწიანია. ნაყოფი 2—5 საგდულიანი კოლოფია. თესლი ძალიან წვრილია, მრავალი, ძირში ბეწვების კონა აქვს. ხეებია ან ბუჩქები, მორიგეობით განლაგებული, მთლიანი, ან დანაკეთული კიდედაკბილული ფოთლებით. ფოთლები თანაფოთლებითაა, სცივია.

1. კვირტები დაფარულია გარედან შესამჩნევი, არანაკლებ 2 ქერქლით. ყვავილთანური ქერქლები ჩაჭრილია ან ფოჩისებრი. ყვავილები ყუნწიანია; ჯამი ფილასებრია; მტკრიანები მრავალია (30—65), დამოკლებული ძაფებით. ფოთლები გრძელყუნწიანია.

1. Populus L.

- კვირტები დაფარულია გარედან შესამჩნევი 1 ქერქლით. ყვავილთანური ქერქლები კიდემთლიანია. ყვავილები მჯდომარეა, ჯამი, ერთი ან რამდენიმე ჭირკვლის სახითაა; მტკრიანა 2, იშვიათად 3—5; მტკრიანის ძაფები წაგრძელებულია. ფოთლები მოკლეყუნწიანია

2. Salix L.

გვარი 1. POPULUS L. — შიგნით

ყვავილები ერთსქესიანია, ცილინდრულ, სწორმდგომ ან დაკიდულ მკადა ყვავილედად შეკრებილი. ყვავილედად თითოეული ყვავილი ვითარდება თათისებრ დანაკეთულ თანაყვავილების ილიაში. მდებრობითი ყვავილის ძირში მოთავსებულია ლამბაქისებრი ან ფილასებრი დისკო; მამრობითი ყვავილის ძირში კი დისკო ფირფიტის სახითაა. ნასკვი ერთბუღიანია. დინგი 2—4, ჩვეულებრივ მჯდომარე. მტკრიანების ძაფები მოკლეა. ნაყოფი კოლოფია, იხსნება წვერიდან 2—4 საგდულით. თესლები წვრილია, მოგარჯო, ძირში აბრეშუმისებრი ბეწვების საფრენით. სწრაფად მოზარდი ხეებია, ფართო ვარჯით. კვირტები კენწრულია, მრავალრიცხოვანი ქერქლებით შემოსილი. ფოთლები გრძელყუნწიანია, მომრგვალო, კვერცხისებრი, ხაზური, მთლიანი, დაკბილული, დანაკეთული ან ხერხისებრ განკვეთილი; ხშირად ერთ მცენარეზე სხვადასხვანაირი ფოთოლია განვითარებული. მტკრის მარცვლები ღარსა და ფორას მოკლებულია, სფეროსებრია, ეგზინა ძალიან თხელია, ზედაპირი წვრილმარცვლოვანია, წვრილბადისებრი მოხატულობის. მტკრის მარცვლების ზომა 23—36 მიკრონია.

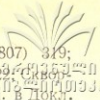
1. ფოთლები ტყავისებრია, ლეგა, შიშველი, ერთ და იმავე მცენარეზე სხვადასხვა ფორმის და ზომის; დამოკლებულ ყლორტებზე ფართო, კვერცხისებრი რომბული ან მომრგვალო, მეჩხერად არათანაბრად დაკბილული ფოთლებია განვითარებული; გრძელი ყლორტები კი ვიწრო, თითქმის ხაზური, კიდემთლიანი ფოთლებითაა

1. P. euphratica Oliv.

- ფოთლები არ არის ტყავისებრი და არც ლეგაა, ფირფიტაც *ქვიციფოჭული*
განსხვავებული ერთ და იმავე მცენარეზე *ბიზლიჩისეკა*
- 2. კვირტები თეთრი ბეწვითაა შემოსილი. ყლორტების ფოთლები ქვე-
მოდან თეთრი ან რუხი ფერის ხშირი ქეჩისებრი შებუსვითაა, ძველ
ტოტებზე განვითარებული ფოთლები კი შიშველია ან სუსტად
შებუსვილი, ყვავილთაანური ქერქლები დაკბილულია 3
- კვირტები შიშველია, ჩვეულებრივ წებოვანი. ყლორტების ფოთლე-
ბი შიშველია ან ქვემოდან ცოტად თუ ბევრად ხშირი, წვრილი
ბეწვითაა შემოსილი, მაგრამ ქეჩისებრი არასდროს არაა. ყვავილ-
თაანური ქერქლები ღრმადაა ჩაჭრილი 6
- 3. ყველა ყლორტის ფოთლები ნაყოფმსხმოიარობისათვის შიშველია
ან სუსტად შებუსვილი. ყვავილედის ღერძი გაფანტული ბეწვითაა
შემოსილი. კოლოფი შიშველია 4.
- ყველა ყლორტის ფოთლები ნაყოფმსხმოიარობისათვის ქვემოდან
ხშირი, რბილი, რუხი, ქეჩისებრი შებუსვითაა. ყვავილედის ღერძი
შებუსვილია. კოლოფი ბეწვითაა შემოსილი, იშვიათად თითქმის
შიშველი 2. *P. pseudonivea* Grossh.
- 4. ყლორტების ფოთლები ცოტად თუ ბევრად წაგრძელებულია, სრუ-
ლიად არაა დანაკეთული ან ოდნავ გამოსახულ ნაკვთებითაა
. 5. *P. hyrcana* Grossh.
- ყლორტების ფოთლები მოყვანილობით ფართო კვერცხისებრია,
თითქმის მომრგვალომდე, ყოველთვის მკაფიოდ დანაკეთული 5.
- 5. გრძელი ყლორტების ფოთლები პატარა ზომისაა, ხასიათდება ღერ-
ძიდან გვერდზე გაშვებული ნაკვთებით. ქველი ტოტების ფოთლები
ჩვეულებრივ უფრო მოკლეა, მომრგვალო, ოდნავ დანაკეთული ან
დაკბილული 3. *P. alba* L.
- გრძელი ყლორტების ფოთლები უფრო დიდი ზომისაა, ხასიათდება
ღრმად ჩაზნექილი ნაკვთებით, რომლებიც ფოთლის ღერძზეა მიტკე-
ცილი. ძველი ტოტების ფოთლები კვერცხისებრია ცოტად თუ
ბევრად დაკბილული ან დანაკეთული
. 5. *P. canescens* (Ait.) Smith
- 6. დამოკლებული ყლორტების ფოთლები მომრგვალოა, კიდზე ამო-
კვეთილ მსხვილკბილებიანი, გადმოკიდებული. ყვავილთაანური ქერქ-
ლები რუხი, ბანჯგვლიანი, წამწამისებრი შებუსვითაა
. 6. *P. tremula* L.
- დამოკლებული ყლორტების ფოთლები კვერცხისებრ სამკუთხაა, კი-
დზე საკმაოდ წვრილკბილებიანი. ყვავილთაანური ქერქლები შიშ-
ველია 7. *P. nigra* L.

სექცია 1. *Turanga* Bunge — ფოთლები ტყავისებრია, ორივე მხრიდან
ლეგა, ერთ და იმავე მცენარეზე სხვადასხვანაირი: გრძელ ყლორტებზე ვიწრო,
კიდემთლიანი; ხოლო დამოკლებულ ყლორტებზე — ფართო, დაკბილული. დისკო
ღრმადაა დაყოფილი, მისი კბილები წვეტიანია. ღინგი კაშკაშა წითელია, დიდი
ზომის. კოლოფი ყუნწიანია, წაგრძელებული, კონუსისებრი. ხეებია, გვხვდება
დამლაშებულ ნიადაგებზე.

1. *P. euphratica* Oliv., Voy. Emp. Othoman, ed. min. 6 (1807) 319; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 2; Қамаров, во Фл. СССР V (1936) 229; Скворцов во Фл. Арм. V (1966) 330. — *P. transcaucasica* Jarm. in Grossh. в Докл. АН Азерб. ССР 2, 9 (1946) 379; Гроссг. Опред. (1949) 727.

ჩ. კვირტები შებუსვილია. გრძელი ყლორტების ფოთლები ვიწროა, კიდეშლიანი, ლანცეტისებრი ფორმიდან ხაზურამდე, კიდეზე ცოტად თუ ბევრად ტალღისებრი; დამოკლებული ყლორტების ფოთლები ფართოა, ელიფსისებრ-მომრგვალო ან კვერცხისებრ რომბული, ზედა ნაწილში 2—6 წყვილი, არაღრმა, წვეტიანი კბილით. ნორჩი ყვავილედის (მჟავას) ღერძი შებუსვილია. კოლოფი გლუვია, მოლევო, სამსაგდულიანი.

იზრდება მთის ქედსა სარტყელში მდინარეთა ნაპირების გაყოლებით 700—800 მ-მდე.

საქ. სსრ.: ქიზ.: პანტიშარა, დათვისხევი (კეცხოველი);

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ. ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; შუა აზ. (სკვორცოვის მონაცემებით).

საერთო გავრცელ.: მც. აზ.; ირ.; ინდო-მალ.

აწერილია მესოპოტამიიდან.

ეს სახეობა საქართველოსათვის პირველად მოყვანილი აქვს ზ. ქებაქეს (საქ. სსრ მეცნ. აკად. მოამბე 37,3:669; 1965) ვაშლოვანიდან პირადად შეგროვებული მასალების მიხედვით.

სექცია 2. *Populus*— ქერქი ღია ფერისაა, გლუვი, მხოლოდ ძველ ტოტებზეა უსწორმასწორო; ფოთლები ზემოდან უფრო მუქია, ზშირად დახაკეთული, სხვადასხვა ფორმის, კიდეზე გამჭვირვალე არ არის; ფოთლის ყუნწი ზედა ნაწილში ძლიერაა გვერდებშებრტყელებული. ყვავილსაფარი ნაყოფობისას ზედგეა შერჩენილი და ირიბადაა წაკვეთილი. დინგი 2, მკრთალი ვარდისფერიდან მეწამულ ფერამდე. მტკრიანა 5—20. კოლოფი წაგრძელებულია. თანაყვავილის ქერქლები ფოჩისებრია, გვიან ცვივა.

2. *P. pseudonivea* Grossh. в Изв. Азерб. ФАН СССР (1940) 66; Гроссг. Фл. Кавк. 2, III (1945) 31; Опред. (1949) 727; Карягин, во Фл. Азерб. III (1952) 64. — *P. nivea auct. sauc. non Willd.*: Скворцов, во Фл. Арм. V (1966) 330; შხიანი საქ. მეცნ. სარკვ. II (1969) 494.

ჩ. ყველა ყლორტის ფოთლები ნაყოფმსხმოიარობისათვის ქვემოდან ზშირი, რბილი, მორუხო, ქერისებრი შებუსვითაა, ზემოდან მცირე ბეწვიანი, მოყვანილობით კვერცხისებრ-რომბულია, ხასიათდება მსხვილი კბილებით, რომლებიც თითქმის ნაკეთებსა ჰქმნის. კოლოფი მოკლეყუნწიანია, წვრილბორცვიანი, ზშირი, მოკლე, ზეშუქა ბეწვით შემოსილი ან თითქმის შიშველი. III—V.

აწერილია ქუთაისიდან.

იზრდება ტყეში მთის შუა სარტყელში. გვხვდება კულტურაშიც.

საქ. სსრ.: იმერ.; ქართ.: საგურამო (ზედელმეიერი);

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ., ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; მც. აზ. (ბალკ.)

შენიშვნა: ამ სახეობის დამოუკიდებლობის დადგენისათვის ბელა დამატებითი მასალის შეგროვება. ორივე სახეობის ტიპობრივი პლარები არ არის ცნობილი.

3. *P. alba* L. Sp. Pl. (1753) 1034; Комаров во Фл. СССР V (1936) 225; Гроссг. Фл. Кавк. 2, III (1945) 32; Гроссг. Опред. (1949) 728; Колак. Раст. мир Колх. (1961) 413; Махатадзе в Дендрол. Кавк. II (1961) 58; Скворцов во Фл. Арм. V (1966) 332; შხიანი საქ. მცენ. სარკვ. II (1969) 495.

ჩ. დიდი ზომის ხეებია, 35 მ-ზე მეტ სიმაღლეს აღწევს და ფართოდ გაშლილი ვარჯი აქვს. გრძელი ყლორტების ფოთლები 5—9 სმ სიგრძისაა, ფართო სამკუთხისებრ მომრგვალებული ძირით და ორი პატარა ნაკვთით, რომელიც ფოთლის ღერძიდან ვერდზეა გაშვებული; ძველი ტოტების ფოთლები მომრგვალოა, ოდნავ დანაკვთული, ხასიათდება მსხვილი კბილებით, ოდნავ წაკვეთილი ძირითა და ვერცხლისფერი ბამბისებრი შებუსებით. ყვავილედის ღერძი წვრილი, მეჩხერი ბეწვითაა შემოსილი. კოლოფი შიშველია. III—IV. 2n=38; 57.

აწერილია დასავლეთ ევროპიდან.

იზრდება მთის ქვედა სარტყელში მდინარეთა ნაპირებზე. ხშირად გვხვდება კულტურაშიც.

საქ. სსრ: ა. გროსპეიმისა და ა. კოლაკოვსკის მიერ მოთითებულია კოლხეთისათვის, გარდა ამისა ა. გროსპეიმს მოყვანილი აქვს აღმოსავლეთ ამიერკავკასიისათვის.

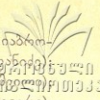
სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ., სამხრ. და აღმ. ამიერკავკ.; შუა აზ. საერთო გავრცელ.: მც. აზ. (ბალკ.); დას. ევრ.

4. *P. canescens* (Ait.) Smith Fl. Brit. 3 (1805) 1080; Комаров во Фл. СССР V (1936) 226; Колак. Фл. Абх. II (1939) 26; Колак. Раст. мир Колх. (1961) 413.—*P. alba* v. *canescens* Aiton, Hort. Kew. III (1789) 405.—*P. hybrida* M. Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808) 422; Гроссг. Фл. Кавк. 2, III (1945) 32; სოსნოვსკი საქ. ფლორა III (1947) 3; Гроссг. Опред. (1949) 728; Карягин во Фл. Азерб. III (1952) 67; Дмитриева, Опред. раст. Аджар. (1960) 425; შხიანი საქ. მცენ. სარკვ. II (1969) 495. — ხეალო.

ჩ. მაღალი, მძლავრი ხეა 40 მ-მდე სიმაღლის. გრძელი ყლორტების ფოთლები დიდი ზომისაა, 5—14 სმ სიგრძის, 7—12 სმ სიგანის, ჩვეულებრივ 3—5 ნაკვთიანი, სწორი ან ოდნავ გულისებრი ძირით, ზემოდან მუქი მწვანე ქვემოდან თეთრი ქეჩისებრი შებუსებით. ფოთლის ნაკვთები მოგრძო კვერცხისებრია, უთანაბროდ დაკბილულ-ამოკვეთილი, ფოთლის ღერძზე შიშველი. ძველი ტოტების ფოთლები მომრგვალო კვერცხისებრია ან ფართო სამკუთხა კვერცხისებრი, ცოტა თუ ბევრად დაკბილულ ან დანაკვთულ. სწორი ან ფართო სოლისებრი ძირით, შემდგომში ორივე მხარეს თიქმის შიშველი. სანაყოფე მჭადა შიშველი ღერძითაა. კოლოფი შიშველია, ბორცვიანი. ყვ. III—IV. 2n=38; 57.

აწერილია კულტურული ეგზემპლარების მიხედვით. იზრდება მთის შუა სარტყლამდე მდინარეთა ნაპირებზე.

პალეობი.

საქ. სსრ.: აფხ.: გაგრა (კოლაკოვსკი); გეგას ხეობა (კოლაკოვსკი, დაბრო-
ვა); პიცუნდა (გროსპეიმი, გუბისი). სოფ. ღურაშის ახლოს (ფურცხვანი)
ოქუმი (კოლაკოვსკი); სამეგრ.: სენაკისა და სუდჯუნის შორის (მაყვლე)
იმერ.: ლეჩვანი (ბუაჩიძე), ყვირილა (ლომაკინი), სვირი (ზედელმეიერი);
ქართ.: მცხეთა (პაგირევი), იქვე, არმაზის ხევი (შიშკინი), ბორჯომის (კოზ-
ლოვსკი), ბორჯომისა და ახალდაბას შორის (იგივე), მდ. თეძამი, ახალქალაქის
ახლოს (გუბისი), თბილისი (კოზლოვსკი), დაბახანის (ლეღვა ხევის) ხეობა
(სოსნოვსკი); კახ.: ლავოდების ნაერძალი, მდ. ლავოდების-წყალის ხეობა (დო-
ლუხანოვი), სოფ. მაწიმი (პაპაეა), თელავი (ბუაჩიძე); გარე კახ.: კაკაბე-
თი (ზ. ყანჩაველი); ქიზ.: შირაქი (ზედელმეიერი), იქვე (კეცხოველი); არ-
ფა-დარა (დოლუხანოვი), წითელწყარო (შხიანი, ტერ-ხაჩატუროვი); თრიალ.:
თეთრი წყარო (კოზლოვსკი); ქვ. ქართ.: ბოლნისი (შხიანი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ.
საერთო გავრცელ.: მც. აზ. (ბალკ.).

სამეურნეო მნიშვნელობა: მეტად დეკორატიული მცენარეა.

5. *P. hircana* Grossh. в Изв. Азерб. ФАН СССР 5 (1939) 73; Гроссг.
Фл. Кавк. 2, III (1945) 32; სოსნოვსკი საქ. ფლორა III (1947) 4; Гроссг.
Опред. (1949) 727; Карягин во Фл. Азерб. III (1952) 68; Махатадзе в Ден-
дропл. Кавк. II (1961) 61; შხიანი საქ. ზენ. სარკვ. II (1969) 494.

ამ სახეობის ავტორის მონაცემების თანახმად წინა სახეობისაგან განსხ-
ვავდება ყლორტების ფოთლებით, რომლებიც უფრო წაგრძელებულია და
ოღნავ გამოსახულნაკეთიანი.

აწერილია ლენქორანიდან.

მითითებულია იმერეთისათვის. სსრკ-ის დანარჩ. ნაწილში კი აღმოსავ-
ლეთ ამიერკავკასიისათვის, კერძოდ, ლენქორანისათვის.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა . ლენქორანიდან მრავალი საკვრბარიუმი მასალის გადასინჯ-
ვის შედეგად ი. კარიაგინი (I. C.) მიუთითებს ამ სახეობის *P. canescens*-ისაგან
განმასხვავებელი მორფოლოგიური ნიშნის მერყეობაზე და იმავე რაიონში *P. can-
escens*-ის გარდამავალი ფორმების არსებობაზე. ამიტომ *P. hircana*-ს სახეობ-
რივი დამოუკიდებლობის საკითხი შემდგომ შესწავლას საჭიროებს.

6. *P. tremula* L. Sp. Pl. (1753) 1034; Гроссг. Фл. Кавк. 2, III (1945)
32; სოსნოვსკი საქ. ფლორა III (1947) 5; Дмитриева Опред. раст. Аджар.
(1960) 425; შხიანი საქ. მცენ. სარკვ. II (1969) 495. — ევრხეი.

ჭ. დიდი ზომის ხეა, 30 მ-მდე სიმაღლის. მოკლე ყლორტების ფოთლე-
ბი მომრგვალო ან მომრგვალო კვერცხისებრი, მოკლენწვეტიანი, კიდებზე
ამოკვეთილ მსხვილებილა, დაკიდული და ჰაერში მართოლოვარე, გრძელყუნ-
წიანი. ფოთლის ყუნწი ხშირად ფირფიტაზე გრძელია. წაგრძელებული
ყლორტების ფოთლები დიდი ზომისაა, 7 სმ-მდე სიგრძის, 8 სმ სიგანის, ფარ-
თო კვერცხისებრი, სოლისებრი ან ოღნავ გულისებრი ძირით. ყვავილთა-
ნური ქერქლები ხშირწამწამისებრია. $2n=37; 38; 56; 57$.

აწერილია ჩრდილოეთ ევროპიდან.

იზრდება მთის ქვედა სარტყლიდან დაწყებული ზედა სარტყლამდე მდი-
ნარეთა ნაპირებზე, ნაკაფებში, ტყეში და გაშიშვლებულ ფერდობებზე.

საქ. სსრ: მთელ რესპუბლიკაში.

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.; მთელ კავკასიაში (გარდა ლენქორანისა); ევრ. ნაწ.; ციმბ.; შუა აზ.; შორ. აღმ. საერთო გავრცელ.: შუა და ჩრდ. ევრ.; მც. აზ.; ხმელთაშ. ზღვ. ლინქორანისა სომხ.-ქურთ.; ცენტრ. აზ.

სექცია 3. *Aigeiros Duby* — ახალგაზრდა ტოტების ქერქი დანაკლებულია ფოთლები ორივე მხარეზე მწვანეა, მომრგვალო ფართო სამკუთხისებრი (დელტისებრი) ან კვერცხისებრი, კარგად გამოსახული გამჭვირვალე კი-დით; ფოთლის ყუნწი ცოტად თუ ბევრად შებრტყელებულია. თანაყვავი-ლის ქერქლები შიშველია, ადრე ცვივა. ყვავილსაფარი სწორადაა წაკვე-თილი, სრულ მომწიფებამდეა ნაყოფებზე შერჩენილი.

7. *P. nigra* L. Sp. Pl. (1753) 1034; Комаров во Фл. СССР V (1936) 228; მაყაშვილი თბილ. მიდ. ფლორა, I (1952) 131; Скворцов во Фл. Арм. V (1966) 339. — P. Sosnowskyi Grossh. in Not. Syst. Georg. Tbilis. 10 (1941) 2; სოს-ნოვსკი საქ. ფლორა III (1947) 6; შხიანი საქ. მცენ. სარკვ. II (1969) 495. — ოფი.

ჩ. მალალი, 30 მ-მდე სიმაღლის ხეა. მოკლე ყლორტების ფოთლები ფართო კვერცხისებრ სამკუთხაა ან რომბისებრი, რამდენადმე სოლისებრი ან სწორად წაკვეთილი ძირით, ქვემოდან უფრო მკრთალი, წვერში წარზი-დული წვეტით ან მოკლეწვეტინი, კიდეზე წვრილკბილა, კბილები ძირში ჭირკვლებითაა; ფოთლის ყუნწი გრძელია. კოლოფი ცოტად თუ მეტად მოკლე ყუნწიანია. III—IV. $2n=38$; 57.

აწერილია შუა ევროპიდან. იზრდება მდინარეთა გაყოლებით, ხევებსა და ტყის პირებზე მეტწილად მთის ქვედა და შუა სარტყელში, 1300—1400 მ-მდე ზღვის დონიდან.

საქ. სსრ.: აფხ. ბზიდის ხეობა (კოლოკოვსკი), პიცუნდა (კოლოკოვსკი); გუდაუთი (პეტიაევი); იმერ.: ქუთაისი, საღგ. აჯამეთი (ა. ილინსკი); ქართ.: ბორჯომი, ლიკანი (კოზლოვსკი), წალვერი (იგივე), ჰამას ხეობა, ქარელსა და ზღუდერს შორის (ქიქოძე), თეძამის ხეობა, ახალქალაქის ახლოს (იგივე), მცხეთა (პავირევი), მცხეთა, არმაზის ხეობა (შიშკინი); კახ.: ლავოდხი, ქო-ჩალ-დალი (პაპავა); გარე კახ.: ცივგომბორის ქედი (ზ. ყანჩაველი); თრიალ.: სამშვილდე (ქიქოძე, შხიანი); ქვ. ქართ.: ბოლნისი (შხიანი); გარდაბ.: ყარა-იაზი (სტაროსელსკი, ფომინი); ქიზ.: არფადარა (დოლუხანოვი); მესხ.: რუსთავეისა და მინაძეს შორის (სოსნოვსკი, კემულარია-ნათაძე).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: კავკ.; ევრ. ნაწ.; ციმბ.; შუა აზ. საერთო გავრცელ.: შუა ევრ.; ბალკ.; ხმელთაშ. ზღვ. მხრ.; მც. აზ.; ცენტრ. აზ.

var. *Sosnowskyi* (Grossh.) Makaschvili თბილ. მიდ. ფლორა I. c. — ფოთლების წვერი წაგრძელებულია გრძლად. გვხვდება სახეობის არეალის ფარგლებში.

გვარი 2. SALIX L. — ტირიფი

ყვავილები ერთსქესიანია, შეკრებილია სწორმდგომ ან დაკიდულ მჭადა-სებრ ყვავილედებად გვერდითი ან მოკლე ყლორტების ბოლოებზე. ყვავილ-

თანური ქერქლები კიდემთლიანია. ყვავილი უყვავილსაფროა, მის ნაცვლით ყვავილის ძირში განვითარებულია თითო წინა და უკანა სანექტრე ჯიოყვალნი ან ჯირკვალნი მხოლოდ ერთია. მტერიანა ჩვეულებრივ 2, 3—5 (12-მდე); მტერიანის ძაფები თავისუფალია ან მხოლოდ მისივე, ხე-ვიათად კი მთელ სიგრძეზე, შეზრდილი, შიშველი ან ქვედა ნაწილში ბეწვიანი. ვინეცეუმში ყოველთვის 2 ნაყოფის ფოთლისაგანაა შექმნილი. ნასკვი ზედაა. ნაყოფი 2—4 საგდულიანი კოლოფია. თესვები ძალიან წვრილია, მოგრძო, თხელკანიანი, ძირში აბრეშუმისებრი, ვერცხლისფერი ბეწვების კონით აღჭურვილი. ხეებია ან ბუჩქები, ზოგჯერ ბალახოვანი იერით. კვირტები გვერდითია, სპირალურად განწყობილი, დაფარულია ერთი მფარავი ქერქლით, რომელიც ზოგჯერ კიდებობთაა შეზრდილი და ერთი მთლიანი ჩაჩის სახითაა კვირტზე ჩამოცემული. ფოთლები მთლიანია, მორიგეობითი, იშვიათად მოპირისპირედ განლაგებული, ჩვეულებრივ მოკლესუნწიანი და ფრთისებრძარღვიანი. თანაფოთლები ხშირად მალე ცვივა, იშვიათად სრულიად რედუცირებულია.

მტერის მარცვლები სამლარიანია, პოლარული ღერძის გასწვრივ წაგრძელებულ-ოვალური, 25—30 მიკრონამდე; პოლუსიდან სამნაკეთიანია, ღარები გრძელია, ბოლოებში წამახვილებული, ღრმად განლაგებული, წვრილმარცვლოვანი მემბრანით. ეგზინა თხელია, შესამჩნევი ბადისებრი სკულპტურით.

1. სავსებით განვითარებული ფოთლები ორივე მხარეზე ან მხოლოდ ქვემოდან ცოტად თუ მეტად ხშირი შებუსხვითაა 2.
- სავსებით განვითარებული ფოთლები ორივე მხარეზე სრულიად შიშველია ან ქვემოდან, ისიც შუა ძარღვის გაყოფებით, მცირედი გაფანტული ბეწვითაა შემოსილი 9.
2. ფოთლები ვიწროა, მოყვანილობით ვიწრო-ლანცეტისა და ხაზურ-ლანცეტამდე და ხაზურამდეა, მათი სიგრძე 4—20-ჯერ აღემატება სიგანეს 3.
- ფოთლები უფრო ფართოა, მათი სიგრძე ჩვეულებრივ 2—3-ჯერ მეტად არ აღემატება სიგანეს 6.
3. ფოთლები 20—30 წყვილი გვერდითი ძარღვითაა, რომლებიც თითქმის მთავარი ძარღვის პერპენდიკულარულადაა განწყობილი, თვით ფოთლები ხაზურ-ლანცეტაა, ქვემოდან ხშირი აბრეშუმისებრი შებუსხვით, წვერისაკენ თანდათანაა გრძლად შევიწროებული, ფოთლის სიგრძე 10—20-ჯერ აღემატება სიგანეს 13.

13. *S. armeno-rossica* A. Skv.
 — ფოთლები 8—15 წყვილი გვერდითი ძარღვითაა, რომლებიც თითქმის მთავარი ძარღვის პარალელურია; ფოთლის სიგრძე 4—12-ჯერ აღემატება სიგანეს 4.

4. ფოთლები მოკლეა, 2—5 სმ სიგრძის, ხაზური ან ვიწრო ხაზურ-ლანცეტა, მოკლედ წაწვეტილი; ფოთლის ყუნწი ძალიან მოკლეა (1—2 მმ სიგრძის), უჯირკვლო; გვერდითი ძარღვები გამოდის მთავარი ძარღვიდან ძალიან მახვილი (10—15°) კუთხით. კოლოფი აბრეშუმისებრი ბეწვითაა მოფენილი 16.

16. *S. Wilhelmsiana* M. Bieb.
 — ფოთლები უფრო გრძელია 6—12 (13) სმ სიგრძის, ფართო ლანცეტა, გრძლად წაწვეტილი. ფოთლის ყუნწი უფრო გრძელია (3—

- 7 მმ სიგრძის) და ჯირკვლებიანია; გვერდითი ძარღვები მთავარ ძარღვებიდან არც ისე მახვილი კუთხით (30—60°) გამოდის. უკვეყნული ლოფი შიშველია
5. ფოთლები თხელია, მეტწილად ვიწრო ლანცეტა მოყვანილობის, ცოტად თუ მეტად გრძლად წაწვეტილი, კიდეზე წვრილ ხერხისებრ დაკბილული, ორივე მხარეზე, ან მხოლოდ ქვემოდან აბრეშუმისებრ ვერცხლისფერი შებუსვით, მწვანე, იშვიათად ქვედა მხარეზე მოლევო 3. *S. alba* L.
- ფოთლები უფრო მკვრივია, ტყავისებრი და უფრო ფართე, მოყვანილობით კვერცხისებრ ლანცეტა, მოკლედ წაწვეტილი, თავში და ბოლოში თანაბრად შევეწრობებული, კიდეზე მსხვილ მახვილ-ხერხისებრ, ზემოდან მუქი მწვანე, შიშველი, ქვემოდან ვერცხლისფერ-ქეჩისებრი 4. *S. micans* Anders.
6. ერთწლიანი ტოტები ხავერდისებრი სქელი ბეწვითაა მოფენილი. ფოთლები ქვემოდან მოლურჯო ფერისაა, ხასიათდება კიდეზე ქვევით ძლიერ გადაკეცილი კბილებით და მკვეთრად გამოსახული ძარღვების ქსელით 9. *S. pseudomedemii* E. Wolf
- ერთწლიანი ტოტები შიშველია ან ძალიან სუსტადაა შებუსვით. ფოთლები ქვემოდან არ არის მოლურჯო, მათი კიდე ბრტყელია; კბილები გადაკეცილი არ არის 7.
7. ფოთლები ვიწრო ელიფსურია ან წაგრძელებულ უკუღანცეტისებრი, ქვემოდან ან ორივე მხარეზე ატლასისებრ-პრიალა აბრეშუმისებრი ბეწვისაგან 14. *S. pantosericea* Goerz
- ფოთლების შებუსვა სხვანაირია, აბრეშუმისებრი არ არის, ფოთლები ქვემოდან რუხი ქეჩისებრია 8.
8. ფოთლები დიდი ზომისაა, 11—17 სმ სიგრძის, 5—8 სმ სიგანის, ფართო-ელიფსისებრი, თითქმის მომრგვალო, იშვიათად კვერცხისებრი, ფოთლის ძარღვების ბადე ზემოდნ ჩაზნექილია 8. *S. caprea* L.
- ფოთლები არც ისე დიდი ზომისაა, 7—13 სმ სიგრძის, 4,5 სმ-მდე სიგანის, ვიწრო-ელიფსისებრი ან უკუკვერცხისებრი; ფოთლის ძარღვების ბადე მკვეთრად არაა გამოსახული 10. *S. Kuznetzowii* Laksch.
9. ფოთლის ძარღვების ბადე ფირფიტის ქვედა მხარეზე მკვეთრადაა ზედაპირიდან ამოშვერილი; ფოთლის კიდე ცოტად თუ ბევრად მსხვილი, არათანაბარი კბილებითაა და აშკარად ქვევითაა გადაკეცილი 7. *S. caucasica* Anders.
- ფოთლის ძარღვების (გარდა შუა ძარღვისა) ბადე არ არის ამოშვერილი; ფოთლის კიდე მთლიანია ან წვრილ ხერხისებრდაკბილული, ქვევით არ არის გადაკეცილი, ამის გამო ფოთლი, ყოველ შემთხვევაში ცოცხალი, სავსებით ბრტყელია 10.
10. ფოთლის ყუნწი ჯირკვლებიანია, რომლებიც ფირფიტის ძირთანაა განვითარებული 11
- ფოთლის ყუნწს ჯირკვლები არა აქვს 12.
11. ფოთლები უფრო ფართოა, მათი სიგრძე 2—3-ჯერ აღემატება სიგანეს, მოყვანილობით კვერცხისებრიდან ელიფსურამდეა, ქვემოდან

უფრო მკრთალია, მაგრამ ლევა ნაფიფქი არა აქვს. ჯირკვლები
 ყუნწებზე 2—3 წყვილია

1. *S. pentandroides* B. & S. V. — ფოთლები უფრო ვიწროა, მათი სიგრძე 4—5-ჯერ აღემატება სიგანეს. ჯირკვლები ყუნწებზე 1 წყვილია, მტვრიანა 3
2. *S. triandra* L. — ფოთლები უფრო ვიწროა, მათი სიგრძე 4—12-ჯერ აღემატება სიგანეს
13. — ფოთლები უფრო განიერია, მათი სიგრძე 2—3-ზე მეტჯერ არ აღემატება სიგანეს
13. ფოთლები ხაზურ-ლანცეტისებრია, 8—15 სმ სიგრძის, კიდეზე ხშირ, წვრილ ხერხებილა, ქვემოდან მკრთალია, გაშრობისას შავდება. მტვრიანის ძაფები შეზრდილია; სამტვრეები მეწამული ფერისაა
15. *S. elbursensis* Boiss. — ფოთლები ლანცეტისებრია, უფრო მოკლე, 5—8 სმ სიგრძის, კიდეზე მსხვილ-ხერხებილა, ორივე მხრიდან მწვანე. მტვრიანის ძაფები შეზრდილია; სამტვრეები ყვითელია
5. *S. excelsa* Gmel. 14. ახალგაზრდა ნორჩი ტოტები შებუსვილია 15. — ახალგაზრდა ნორჩი ტოტები შიშველია, იშვიათად სუსტადაა შებუსვილი 16.
15. ფოთლები მოგრძოა, ლანცეტისებრი, ჩვეულებრივ ორივე მხარეზე ერთნაირია, მწვანე. ყვავილთაური ქერქლები სწორი (არაბანჯგვლიანი) ბეწვითაა შებუსვილი 7. *S. caucasica* Anderss. — ფოთლები კვერცხისებრია, ხშირად ელიფსისებრი, ზემოდან მუქი მწვანე, ქვედა მხარეზე ლევა ან მოთეთრო ფერის. ყვავილთაური ქერქლები ხუჭუჭა დახლართული ბეწვითაა შებუსვილი
6. *S. apoda* Trautv. 16. ფოთლები უფრო პატარა ზომისაა, 2—5 სმ სიგრძის, მოყვანილობით ფართო კვერცხისებრიდან ლანცეტისებრამდე. ყვავილთაური ქერქლები ელიფსისებრია ან უკუკვერცხისებრი, მუქი მურა ფერის
12. *S. Kazbekensis* A. Skv. — ფოთლები უფრო დიდი ზომისაა, 4—8 სმ სიგრძის, მოყვანილობით ელიფსისებრიდან ვიწრო ლანცეტამდე. ყვავილთაური ქერქლები კვერცხისებრ-მოგრძოა, გრძელი თეთრი ბეწვით შებუსვილი, ღია მურა ფერის
11. *S. Kikodzeae* Goerz (=S. phlycifolia auct. cauc.)

სექცია 1. *Salix* (*Pentandrae* Dum.) — ხეებია ან მაღალი ბუჩქები. ფოთლები მეტწილად დიდი ზომისაა, ლანცეტისებრი ან მოგრძო კვერცხისებრი, პრილა, კიდეზე ჯირკვლოვან-ხერხისებრი. მამრობითი მჭადა ყვავილედები ხშირყვავილიანია, იშლება თითქმის ფოთლებთან ერთდროულად; მდედრობითი მჭადები გრძელყუნწიანია, ხშირად ძალიან წაგრძელებული, ცოტად თუ ბევრად ფარჩხატყვავილიანი. ნასკვი მოკლეყუნწიანია; სვეტი ძალიან მოკლეა; დინგი ორი გვერდზე გადახრილი ნაკვითაა.

1. *S. pentandroides* A. Skv. in Докл. АН Арм. ССР 31, 5 (1960) 299; Сквириძე в Тр. Бот. инст. АН Арм. ССР XV (1966) 111; Ивы СССР (1968) 107; შიანი საქ. მცენ. სარკვ. II (1969) 492. — *S. pentandra* auct. et Asiae Min. non L.; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 1184; Назаров во Фл. СССР V (1936) 205 quoad pl. cauc.; Колак. Фл. Абх. II (1939) 25; Гроссг. Фл. Кавк. 2, III (1945) 27; სოსნოვსკი საქ. ფლორა III (1947) 27; Махатадзе в Дендрофл. Кавк. II (1961) 52.

ჩ. ჩ. პატარა ზომის ჩვეულებრივ 8—10 მ სიმაღლის, ხეებია, იშვიათად ბუჩქები. ტოტები მუქ-წითელ მურა ფერისაა ან მოყვითალო მუქი ყავისფერი, პრიალა; ფოთლები მოყვანილობით კვერცხისებრიდან ელიფსურამდე, 5—10 სმ სიგრძისა და 3—5 სმ სიგანის, უცბად წაწვეტებული, კიდეზე წვრილ, ხშირად ჯირკვლოვან, ხერხებილა, ზემოდან მოყვითალო-მწვანე, პრიალა, ქვედა მხარეზე რამდენადმე უფრო მკრთალია და ძლიერ ამოშვერილი, ყვითლად შეფერილი შუა ძარღვითაა; ფოთლის ყუნწი 1,4 სმ-მდე სიგრძისაა, ფირფიტის ძირთან 2—3 წყვილი ჯირკვლი აქვს. მჭადა ყვავილედეი რკალისებრ მოხრილია; მტკრიანიანი მჭადა უფრო გრძელია, 7 სმ-მდე სიგრძის, განლაგებულია ნაკრისფრად შებუსხვილ, შეფოთლილ გვერდით ტოტებზე; მდედრობითი მჭადა 6 სმ-მდე სიგრძისაა, უფრო ფარჩხატი. VI—VII. ნაყ. VII—VIII.

აწერილია კავკასიიდან.

იზრდება მდინარეთა და ხეეების ნაპირებზე, აგრეთვე ტენიან ტყეში, მტკრილად მთის ჭაობიან ხეობებში ტყის ზედა და სუბალპურ სარტყელში 2000—23000 მ-მდე ზღვის დონიდან.

საქ. სსრ.: აფხ. გავრა (სახაროვი) მოყვანილია კოლაკოვსკის მიერ; სვან.: ზემო სვანეთი, მდ. ნაკრას მარცხენა ნაპირი (ხარაძე), დოუბერი მდ. ენგურის ნაპირები (სახოკია), უშგული, შხარის მყინვართან (სოსნოვსკი), მდ. დოღრა-ჩალას ხეობა (მელკონიკოვი), ჩხარა (ოჩიაური); სამხ. ოს.: კუდაბის რაიონი სოფ. ლეთი (ე. და ნ. ბუში); ქართ.: ბაკურიანი (კოზლოვსკი); მთიულ.: ყაზბეგის რაიონი წითელ-ძირის საძოვრები (ხარაძე), ხდის ხეობა, მარწყვის ქალა (სახოკია, ხუციშვილი), სოფ. ჯუთა (ხუციშვილი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: შავი ზღვ. სანაპ.; იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; აზერბ. არმ.

საერთო გავრცელ.: მც. აზ.

სექცია 2. *Triandrae* Dum. — ხეებია ან მაღალი ბუჩქები მოქნილი ტოტებით. ფოთლები ლანცეტისებრია, მახვილი, ხერხისებრი, შიშველი, ორივე მხარეს ერთი ფერის ან ქვედა მხარეზე ლეგა. მჭადები ვითარდება თითქმის ფოთლებთან ერთდროულად შეფოთლილ ყუნწებზე. ნასკვი გრძელ-ყუნწიანია, შიშველი, თითქმის უსვეტოა და მოკლე დინგივითაა.

2. *S. triandra* L. Sp. Pl. (1753) 1016; Назаров во Фл. СССР V (1936) 184; Колак. Фл. Абх. II (1939) 23; Гроссг. Фл. Кавк. 2, III (1945) 24; სოსნოვსკი საქ. ფლორა III (1947) 22; Карягин во Фл. Азерб. III (1952) 56; Дмитриева Опред. раст. Аджар. (1960) 426; Махатадзе в Дендрофл. Кавк. II (1961) 40; Гроссг. Опред. (1949) 725; Сквириძე в Тр. Бот. инст. АН

ჭ. ჭ. პატარა ზომის, 5—4 მ სიმაღლის ხეებია, ხშირად მაღალი ბუჩქები. ტოტები მოყვითალო-მწვანე, წითელი ან მურა ფერისაა, მოქნილი, შიშველი; ფოთლის ყუნწი 1 სმ-მდე სიგრძისაა, 1 წყვილი ჯირკვალით ფირფიტის ძირთან; ფოთოლი მოყვანილობით მოგრძოდან ხაზურ-ლანცეტამდე, 4—5-ჯერ აღემატება თავის სიგანეს, 13 სმ-მდე სიგრძის და 3 სმ-მდე სიგანის, წვეტიანი ან გრძლად წაწვეტილი, კიდეზე ხშირ ხერხისებრი; ზრდასრული ფოთლები შიშველია, ზემოდან მუქი მწვანე, რამდენადმე პრიალა, ქვემოდან უფრო მკრთალია, ლეგა ფერამდე, ოდნავ მქრქალი; შუა ძარღვი ორივე მხარეზე მკაფიოდაა ამოშვერილი. მკადა იშლება ფოთლებზე ცოტადრე ან მათთან ერთდროულად; მამრობითი მკადა 8 სმ-მდე სიგრძისაა, მოგრძო ცილინდრული; მდედრობითი მკადა 6 სმ-მდე სიგრძისაა. ყვ. IV—V; ნაყ. VI. $2n=38; 44$.

აწერილია ევროპიდან.

იზრდება მდინარეების, ნაკადულებისა და ტბების ნაპირებზე დაბლობიდან დაწყებული 1300—1800 მ-მდე.

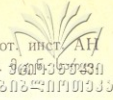
საქ. სსრ: აფხ.: სოხუმი, რიბის ახლო (პეტიაევი); სამეგრ.: ფოთისა და ქალაქდიდის შორის (შიშვინი); იმერ.: რიონის დაბლობი, სოფ. სუფსის ახლოს (დოლუხანოვი); სვრი, ყვირილას ნაპირები (ზედელმეიერა); სამხ. ოს.: სოფ. ფატკუჯინის ახლოს (ე. და ნ. ბუში); ქართ.: სოფ. გუჯარეთის მიდამოები, მდ. გუჯარეთის წყალის ნაპირები (ქუთათელაძე, ხინთიბიძე, შხიანი, ლაჩაშვილი), ბაკურიანსა და საკოშავის შორის (კოზლოვსკი), ბაკურიანის ახლოს, მიტარბა (იგივე), საბატკნევი (იგივე), ციხის ჯვარი (იგივე), თბილისი (სოსნოვსკი); კახ.: მდ. ალაზნის გაყოლებით, ტყეში (ზ. ყანჩაველი); გარე-კახ.: მდ. იორის გაყოლებით, ქალაში (ზ. ყანჩაველი), სადგური იორი, მდ. იორის მარჯვენა ნაპირი (მანდენოვი); გარდაბ.: ყარაია; ქვ. ქართ.: სოფ. პრიუტი (კულტ. კავკ. განყ., კენიგი), გიაურ-არხ, ლეგბადინ (კოლაკოვსკი); მესხ.: ახალციხე (კოზლოვსკი), ფოცხოვ-ჩაის გაყოლებით, ახალციხის ახლოს (სოსნოვსკი);

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ. იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.; ევრ. ნაწ.; ციმბ.; შუა აზ.; შორ. აღმ.

საერთო გავრცელ.: ჩრდ. და შუა ევრ.; ხმელთ. შუა ზღვ. მხრ.: მც. აზ.; ირ.; ცენტრ. და აღმ. აზ.

სექცია 3. *Albae* Borrg. — დიდი ზომის ხეებია, სქელი, დამკვდარი ქერქით, რომელიც არ ცვივა. ნორჩი ტოტები საკმაოდ მოქნილია, გრძელი, შიშველი ან აბრეშუმისებრ ბუწვიანი. ფოთლები ვიწრო ლანცეტისებრია, წაგრძელებული წვერით. მკადას ყუნწის ძირში ფოთლებია განვითარებული. ნასკვი მჯდომარეა ან მოკლევუნწიანი, ჩვეულებრივ შიშველია.

3. *S. alba* L. Sp. Pl. (1753) 1021; Назаров во Фл. СССР V (1936) 188; Колак. Фл. Абх. II (1939) 24; Гроссг. Фл. Кавк. 2, III (1945) 26; სოსნოვსკი საქ. ფლორა, III (1947) 23; Гроссг. Опред. (1949) 725; Карягин во Фл. Азерб. III (1952) 59; Дмитриева Опред. раст. Аджар. (1960) 426; Ма-

ჩ. დიდი ზომის, 20—30 მ-მდე სიმაღლის ხეებია; ტოტები მოყვითალო მურა ფერიდან მუქ-მუქყისებრ ყავისფერამდე, ჩვეულებრივ გრძელი. წვრილი, გადმოკიდებული. ფოთლის ყუნწი 7 მმ-მდე სიგრძისაა, წვერში ჯირკვლებითაა; ფოთოლი მოყვანილობით მოგრძოდან ვიწრო-ლანცეტამდეა, 13 სმ-მდე სიგრძისა და 2,5 სმ სიგანის, ცოტად თუ ზევრად გრძლად წაწვეტილი, ორივე მხარეზე ან მხოლოდ ქვემოდან აბრეშუმისებრი ვერცხლისფერი შებუსვით, მწვანე, იშვიათად ქვემო მხრიდან ლევა; ძარღვები ფოთლის ორივე მხარეს მკვეთრადაა ამოწეული; გვერდითი ძარღვები გამოდის 30—40 (60°) კუთხით. მკადა იშლება ფოთლებთან ერთად, 3—5 სმ სიგრძისაა, ყუნწიანი, ძირში მოგრძო უკუკვერცხისებრი, ბლაგვი ფოთლებით; ყვავილთანური ქერქლები მოყვითალო ან მომწვანოა; მტვრიანა 2, თავისუფალი; ნასკვი კვერცხისებრ-კონუსისებრია, თითქმის მჯდომარე, შიშველი. ყვ. IV—V; ნაყ. V—VI. $2n=76$.

აწერილია ევროპიდან.

იზრდება მდინარეთა ნაპირებზე დაბლობიდან დაწყებული მთის ზედა სარტყლამდე 1500—1600 მ ზღვის დონიდან. ამენებენ და ხშირად ველურდება.

საქ. სსრ: აფხ. გუმისტას ხეობა (გუბისი); სამეგრ: ზუგდიდი, მუხურის მიდამოები (შიშკინი), ჭალადისა და ფოთს შორის (იგივე); აჭარ.: ბათუმის რაიონი მდინარე ჭოროხის მარცხენა ნაპირი, სოფ. ერგეს პირდაპირ (დემიტრიევი) ქართ.: ლიჯანი (კოზლოვსკი), ძამას ხეობა (ქიქოძე). თეძამის ხეობა, წითელქალაქის მიდამოები (იგივე), თეძამისა და რიცხას შესართავთან (ქუთათელაძე, ხინთიბიძე, შხიანი), მცხეთა, არმაზის ხეობა (ნეფრინცევი); კახ.: თელავის რაიონი, მდ. ლოპოტის ნაპირები (მოლჩანოვი), მდ. ალაზნის ახლოს (ზ. ყანჩაველი); გარე-კახ.: მდ. იორის გაყოლებით (იგივე), სოფ. ანტოკი, მდინარის პირებზე (იგივე); ქიზ.: შირაქის ველი (ზედელმეიერი); იქვე ხორკეს წყალი (დოლუხანოვი); გარდაბ.: ყარაია (კენიგი); თრიალ.: მანგლისი (ზედელმეიერი), თეთრი წყარო, მდ. ხრამის წყალგამყოფი (უტკინი); ქვ. ქართ.: მდ. ხრამის შუა დინება (შხიანი), სოფ. რატეანი არხის გაყოლებით (პაპავა, დუმბაძე).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; დას. ციმბ. შუა აზ.; საერთო გავრც.: მთელი ევრ.; ხმელთაშ. ზღვ. მხრ.; მც. აზ.; სომხ.-ქურთ.; ირ.; ჰიმალაი; აღმ. აზ.

x *S. alba* x *S. pentandroides* A. Skv. — საქ. სსრ: ქართ. ეგზემლარს ბაკურიანიდან სკვორცოვი სავარაუდოთ განიხილავს როგორც ჰიბრიდს.

x *S. alba* x *S. excelsa* Gmel. — საქ. სსრ: ქართ.: მდ. ტანას ხეობა, სოფ. ორშაცი (ქიქოძე); საგურამო (შიშკინი), კიკეთსა და კოჯორს შორის (სოსნოვსკი); კახ.: თელავის ახლოს (ზ. ყანჩაველი), მდ. ალაზნის გაყოლებით (იგივე); გარე-კახ.: სოფ. მანავის ახლოს (იგივე), მდ. იორის ნაპირებზე (იგივე), ჩაილური (იგივე); გარდაბ.: ყარაიას ახლოს (კულტივირებული ბოტ. ბაღში, კენიგი); თრიალ.: თეთრი წყაროს ახლოს (ზედელმეიერი), სოფ. ნავთიანი (ქუთათელაძე, მანდენოვი, შხიანი); ქვ. ქართ.: მდ. ხრამის შუა დინება (შხიანი).

სამეურნეო მნიშვნელობა. თაფლოვანი მცენარეა. ჭეჭმე-გაჭმე-
ოყენება მედიცინაში და მთრიმლავი ნივთიერების მისაღებად: აგრეთვე შალე-
ულებისა და აბრეშუმის შესაღებად მოწითალო ყავისფრად. ტოტები იხმარება
კალათებისა და სხვ. დასაწნევად, აგრეთვე საკასრე წარმოებაში.

4. *S. micans* Anderss., Monogr. Salic. (1867) 49; Назаров во Фл. СССР V (1936) 190; Коллак. Фл. Абх. II (1939) 24; Гроссг. Фл. Кавк. 2, III (1945) 26; სოსნოვსკი საქ. ფლორა, III (1947) 24; Гроссг. Опред. (1949) 725; Дмитриева Опред. раст. Аджар. (1960) 426; Махатадзе в Дендр. фл. Кавк. II (1961) 44. — *S. alba* var. *micans* Anderss. Фомин и Воронов Опред. раст. Кавк. II (1911) 36. — *S. alba* subsp. *micans* (Anderss.) Rech. Österreich. Bot. Zeitschr. 110 (1963) 338; Скворцов в Тр. Бот. инст. АН Арм. ССР XV (1966) 117; Ивы СССР (1968) 108; შხიანი საქ. მცენ. სარკვ. II (1969) 491.

ჭ. დიდი ზომის ხეებია, 20—25 მ-მდე სიმაღლის. ტოტები მოქნილია მურა წაბლისფერი, ნორჩობაში სქლად ქეჩისებრ შებუსხილი. ფოთლები ტყავისებრია, მოყვანილობით ლანცეტისებრი, ორივე ბოლოში თანაბრად შევიწროებული, წვერში სწორი წვეტით, კიდეზე მსხვილი და ხშირი მახვილ-ხერხისებრი დაკბილვით, ქვედა მხარეზე შემოსილია ხშირი, მიტკეცილი, ვერცხლისებრ ცისფერი ბეწვით. ფოთლის ყუნწი 1 სმ-მდე სიგრძისაა. მკადა ყუნწიანია. ყვავილთაწერი ქერქლები აგურისებრმურა ფერისაა. ყვ. IV-; ნაყ. V.

აწერილია კოლხეთიდან.

იზრდება მდინარეთა, წყალსაცავებისა და არხების ნაპირებზე ტყის ქვედა სარტყელში.

საქ. სსრ.: აფხ. იუჰშარის ხრამი (ვასილიევი), ბზიფის ხეობა, მდინარე გეგა (პეტიაევი), ბზიფის ხეობა (იბაროვა), ლაშიბრე (ვასილიევი), რიცის გზატკეცილი (კოლაკოვსკი), ვენეციის ხეობა (კოლაკოვსკი). (კოლაკოვსკის მიხედვით); სვან.: მდ. ხელედულას ხეობა (მელკონიკოვი); სამეგრ.; ჭალადიდი (შიშკინი); იმერ.: სოფ. მალლაკსა და მდ. გუბის-წყალს შორის (მაყაშვილი), სოფ. მალლაკის ახლოს (იგივე), სოფ. ობშკეითის ახლოს (იგივე), სოფ. პატრიკეთი (იგივე), სვირი, მდ. ყვირილას ნაპირი (ზედელმეიერი), წიფა (შიშკინი); ქართ.: ბორჯომი, ბანისხევი (კოზლოვსკი), ჩობის-ხევი (იგივე), დიღმის ჭალა (შიშკინი), მდ. ძამას ხეობა (ქიქოძე), ქარელის ახლოს (იგივე).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; შავი ზღვ. სანაპ.

5. *S. excelsa* Gmelin, Reise III (1774) 308; Скворцов в Бот. мат. герб. БИН АН СССР XX (1960) 76; Скворцов во Фл. Арм. V (1966) 353; в Тр. Бот. инст. АН Арм. ССР XV (1966) 118; Ивы СССР (1968) 110; შხიანი საქ. მცენ. სარკვ. II (1969) 493. — *S. australior* Anderss. Monogr. Salic. (1867) 43; Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 5; Назаров во Фл. СССР V (1936) 191; Гроссг. Фл. Кавк. 2, III (1945) 26; სოსნოვსკი საქ. ფლორა III (1947) 25; Гроссг. Опред. (1949) 725; Карягин во Фл. Азерб. III (1952) 60; Махатадзе в Дендр. фл. Кавк. II (1961) 45.

ჩ. დიდი ზომის, 20 მ-მდე სიმაღლის ხეებია. ტოტები ნარინჯისფერ-წითელია, იშვიათად მურა ან მოყვითალო-მურაფერის; ფოთლის ფერი მთლიანად მურა ან სივარდის, ჯირკვლები არა აქვს; ფოთლები ლამაზად მსხვილი, იშვიათად არც ისე ხშირი, ხერხისებრი დაკბილვით; ზრდასრულ ფოთლები ორივე მხარეზე შიშველია, ჰირში სოლისებრ წარზიდული. მკადა 1,2—4,5 სმ სიგრძისაა, განლაგებულია მოკლე შეფოთლილ ტოტებზე და ფოთლებთან ერთდროულად იშლება; ყვავილთაწერი ქერქლები ნარინჯისფერ ყვითელია, ბლაგვი, მოყვანილობით კვერცხისებრი. ნასკვი კვერცხისებრ-კონუსურია, თითქმის მკდომარე, შიშველი. ყვ. III—IV; ნაყ. IV—V.

აწერილია სპარსეთიდან (რეშტი).

იზოდება მდინარეთა და ნაკადულების ნაპირებზე, ტყის ქვედა სარტყელში. წინა სახეობასთან შედარებით გვხვდება უფრო დაბლომ ადგილებში. ხშირად აშენებენ.

საქ. სსრ.: იმერ.: ყვირილა (ლომაკინი); ქართ.: ლიკანი (კობლოვსკი), წაღვერი (იგივე), მდ. ძამას მარჯვენა ნაპირი, სოფ. გვერძინეთის ახლოს (ქუთათელაძე, ხინთიბიძე, შხიანი), ტყემლოვანის წყლის გაყოლებით (იგივენი), მდ. თეძამის ხეობა (ქიქოძე), სოფ. წითელქალაქი (იგივე), თეძამის ხეობა, რკონის მონასტრის ახლოს (ქუთათელაძე, ხინთიბიძე, შხიანი), მდ. ტანას ხეობა, სოფ. ატენის ზემოთ (ქიქოძე), მცხეთა (კენიგი), იქვე არმაზის ხეობა (სოსნოვსკი), თბილისი, დაბახანის ხეობა (კენიგი); კახ.: მდ. თურდოს ხეობა (ზ. ყანჩაველი); გარე-კახ.: სოფ. საგარეჯოს ახლოს (სოსნოვსკი), მანავი (ზ. ყანჩაველი); გარდაბ.: ყარაიას ახლოს (კულტ. ბოტ. ბაღში, კენიგი); თრიალ.: მდ. ალგეთის მარცხენა მხარე, სოფ. ალგეთის ქვემოთ (ქუთათელაძე, შხიანი, მცხვეთაძე); ქვ. ქართ.: თეთრიწყაროს რაიონი, მდ. ხრამის შუა დინება (შხიანი), ბოლნისსა და ღმანისს შორის (სოსნოვსკი, პაპავა).

სსკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.; აზერბ., სოჰბ.: შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: ირ.

x *S. excelsa* Gmelin x *S. micans* Anderss. — ქართ. არაგვის ქალები (პაგირევი); გარე-კახ.: გომბორი (ტროფიმოვი).

სექცია 4. *Hastatae* Fries — ბუჩქებია. ფოთლები შიშველია, კიდებზე ბასრხერხებილა, სხვადასხვა ფორმის, ორივე მხარეზე მწვანე ან ქვემოდან მკრთალი ლევა ფერის, მკვეთრად ამოწეული ჰარღვებითა და დიდა ზომის თანაფოთლებით. მკადა ვითარდება ნაადრევად ან ფოთლებთან ერთდროულად. ნასკვი შიშველია, მომწვანო.

©. 6. *S. apoda* Trautv., Ind. Sem. Hort. Petrop. Bot. (1865) 37; Медведев, Деревья и куст. Кавк. (1919) 296; Назаров во Фл. СССР V (1936) 117; Скворцов в Тр. Бот. инст. АН Арм. ССР XV (1966) 121; Ивы СССР (1968) 149; შხიანი საქ. მცენ. სარკვ. II (1969) 494.—*S. hastata* var. *apoda* Laksch. ex Goerz in Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 6; Гроссг. Фл. Кавк. 2, III (1945) 22; სოსნოვსკი საქ. ფლორა III (1947) 19. — *S. hastata* auct. cauc. non L.

ჩ. დაბალი, 1—1,5 მ სიმაღლის, გართხმული ბუჩქია მსხვილი. კვიტი მურაფერის ტოტებით; ნორჩი ტოტები შიშველია. კვირტები აქტიური ყვითელია, შიშველი, დიდი ზომის; ფოთლის ყუნწი 2—4 მმ სიგრძისა, თან გაფართოებული, უჯირკვლო; ფოთლები ელიფსისებრია, იშვიათად კვერცხისებრი, 5—7 სმ სიგრძის, 2,5—4 სმ სიგანის, მათი სიგრძე 2—3-ჯერ მეტად არ აღემატება სიგანეს, კიდეზე ჯირკვლოვან წვრილ-ხერხისებრი, არამკვეთრად ამოწეული (გარდა შუა ძარღვისა) ძარღვებით. მჭადა მოკლეყუნწიანია, ვითარდება ფოთლებთან ერთდროულად, 3—5 სმ სიგრძისა და 0,8 სმ სიგანის, ნაყოფობისას 10 სმ-მდე აღწევს. ყვავილთანური ქერქლები ლანცეტისებრია ან მოგრძო ლანცეტა, მურაფერის, ზოგჯერ, ზედა ნაწილში უფრო მუქია, ხასიათდება ღია რუხი ფერის ხუჭუჭა — ბეწვიანი ფოჩით; მტკრიანა 2, თავისუფალი, იშვიათად შუამდეა შეზრდილი; ნასკვი მოკლეყუნწიანია.

აწერილია კავკასიიდან.

იზრდება სუბალპურ და ალპურ სარტყელში არყნარებში, ჩამონაზღავებზე და ქაობების გაყოლებით.

საქ. სსრ.: აფხ.: მთა ახ-აგ (კოლოკოვსკი, იაბროვა), ბზიფის ქედი (პეტიაევი), მთა პშევიშხვა (პეტიაევი), ბზიფის ხეობა (იაბროვა), გეგას ხეობა (პეტიაევი, იაბროვა, კვარაცხელია, კოლოკოვსკი), გაგრა (პეტიაევი), მთა კიტში (ვორონოვი); სვან.: მთა კირარის ჩრდილო დასავლეთი განშტოება, ტობულდარა (დოლუხანოვი), კირეტას ქედი (იგივე), ცანერის მყინვარი (ხარაძე), უშბის მასივი (შელკოვნიკოვი), მდ. ხელედულის სათავეები (იგივე), ჰაღიშის მყინვართან (ხარაძე), ნაკრას ხეობა (ლ. ყანჩაველი), ლეყზიანის მყინვარის გვერდითი მორენა (ხარაძე); სამეგრ.: მთა ჩეგვალა (შიშკინი), ახში (შელკოვნიკოვი); სამხ. ოს.: ხოპის ხევი (ე. და ნ. ბუში), მდ. ქსანის მარცხენა მხარე, გორჩას მისადგომები (იგივენი), როკის გადასავალი (იგივენი), იქვე (ლაჩაშვილი, ხინთიბიძე, შხიანი), ერმანის ხეობის მარცხენა მხარე (ე. და ნ. ბუში), შუა ერმანის მარჯვენა მხარე (მანდენოვი); ქართ.: მთა სანისლო (კოზლოვსკი), იქვე (ტროიცი), ბორჯომი, ლომის მთა (შმიდტი); თუშ-ფშავ-ხევსურ.: როშის — ხორხი (გრიგორაშვილი); მთიულ.: ბეთლემის მთა (პრიხოდკო); ბეთლემის გადასავალი (ხარაძე), გერგეთის მყინვარის მორენა (კოლექტორი უცნობია), ორწვერის მყინვარი (კაპლერი), ჩხერის მყინვართან (კასპიევი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკავ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ.

სექცია 5. *Capreae* Bluff et Fingerh. — ხეებია ან ბუჩქები. ფოთლები კვერცხისებრია, ელიფსისებრი ან ფართო ლანცეტისებრი, ზემოდან მეტწილად ჩაზნექილძარღვიანი, დანაოქებული, ქვედა მხარეზე ამოწეულ ბადისებრ-ძარღვიანი, კიდეზე მეტწილად ხერხისებრ ამოკვეთილი. მჭადა ჩვეულებრივ ვითარდება ფოთლების გაშლამდე, მჯდომარეა, მსხვილი. ყვავილთანური ქერქლები ორი ფერისაა.

7. *S. caucasica* Anderss. Monogr. Salic. (1867) 68; Назаров во Фл. СССР V (1936) 101; Колак. Фл. Абх. III (1939) 21; Гроссг. Фл. Кавк. 2, III (1945) 21; სოსნოვსკი საქ. ფლორა, III (1947) 17; Гроссг. Опред. (1949) 726; Карягин во Фл. Азерб. III (1952) 54; Дмитриева Опред. раст. Аджар. (1960) 426; Махатадзе в Дендрофл. Кавк. II (1961) 27; Скворцов в Тр. Бот. инст.

0 5 6 7 8 9 0

სურ. 1. 1. *Paeonia caucasica* Schipz., 2. *Paeonia Mlokossevitschii* Lomak., 3. *Paeonia Wittmanniana* Hartvis, 4. *Paeonia Stevenana* Kem.-Nath., 5. *Paeonia carthalinca* Kelz, a — ყვავილსაფრის ფოთოლი, b — ზუტყო

სურ. 2. *Actaea spicata* L. a — ყვავილენი, b — ყვავილი, c — ნაყოფი, d — თესლი

საქართველოს
ბიბლიოთეკა

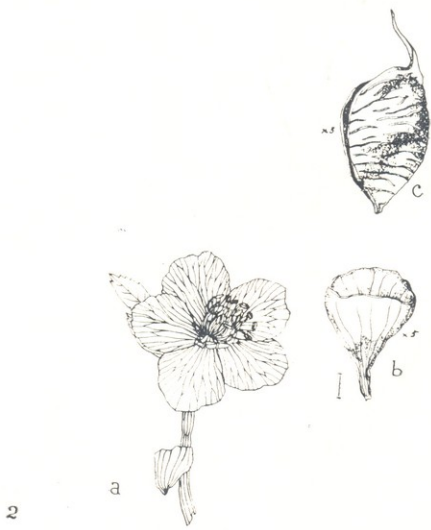
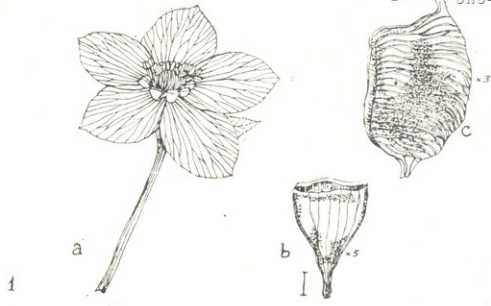

სურ. 3 1. *Caltha palustris* L., 2. *Caltha polypetala* Hochst. a — ნაყოფები, b — ნაყოფი
ფოთლები

ქართული
ენციკლოპედია

სურ. 47. *Trollius patulus* Salisb. a — ყვავილსაფრის ფოთოლი, b — სანუკტრე, c — ნაყოფები, d — თესვები

სურ. 5 1. *Helleborus abchasicus* A. Br., 2. *Helleborus caucasicus* A. Br. a — ყვავილი, b. — სანუკტრე, c — ნაყოფი

სურ. 6 1. *Aquilegia georgica* Fabr., 2. *Aquilegia colchica* Kem. - Nath. a — სანუკვარი, b —
 ნაყოფები

Նդր. 7. *Aquilegia colchica* Kem-Nath.

სურ. 8 1. *Delphinium caucasicum* C. A. Mey., 2. *Delphinium speciosum* M. Bieb., 3. *Delphinium osseticum* N. Busch, 4. *Delphinium ironorum* N. Busch a — ყვავილი

სურ. 9 1. *Delphinium flexuosum* M. Bieb., 2. *Delphinium Dzavakhischvili* Kem. - Nath.,
3. *Delphinium bracteosum* Somm. et Levier, 4. *Delphinium Elisabethae* N. Busch
a — ყვავილი, b — ნაყოფები

სურ. 10. *Delphinium Freynii* Conrath.

საქართველოს
ბოტანიკური ბაღი

სურ. 11. *Aconitum brachynasum* Kem.-Nath. a — ყვავილი

სურ. 12. *Thalictrum foetidum* L. a — ნაყოფები b — ყვავილედი

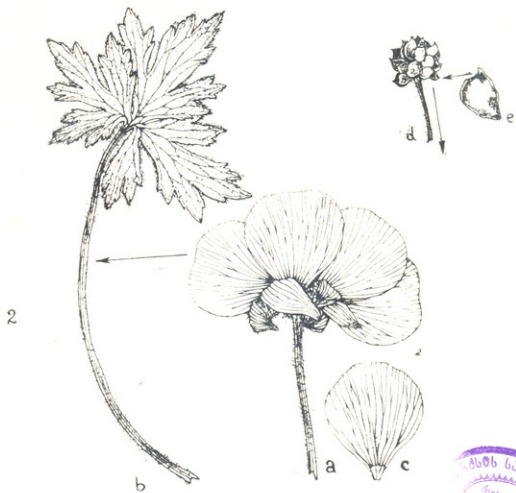
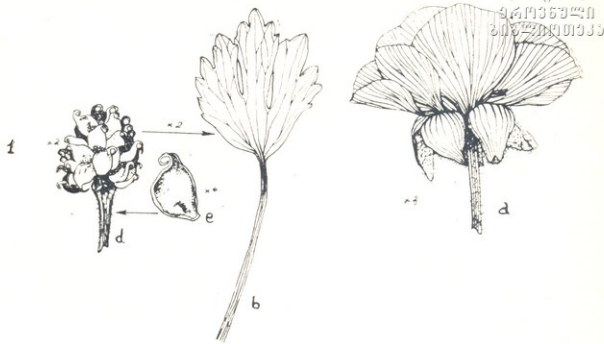
სურ. 13 1, *Anemone fasciculata* L., 2, *Anemone speciosa* Adams a — ნაყოფი, b — ნაყოფები

ფიგ. 14 1. *Pulsatilla georgica* Rupr., 2. *Pulsatilla violacea* Rupr., 3. *Pulsatilla aurea* (Somm. et Levier) Juz.

სურ. 15 1. *Ranunculus osseticus* Ovcz., 2. *Ranunculus Scherosii* Kem.-Nath., 3. *Ranunculus Raddeanus* Regel, 4. *Ranunculus Brutius* Ten., 5. *Ranunculus caucasicus* M. Bieb. 6. *Ranunculus astrantiaefolius* Boiss. et Bal. a — ყვეილსფერის ფოთოლი b — ნაყოფი

სურ. 16 1. *Ranunculus obtusifolius* Trautv., 2. *Ranunculus elegans* C. Koch a სვეტიცხოველი.
 ხ — ფოთლი, c — ყვავილსაფრის ფოთლი, d — ნაყოფები, e — ნაყოფი

ბიბლიოტეკის
 სტამბოლის
 ბიბლიოტეკის
 მისიონერების
 ბიბლიოტეკის

ფრ. 17. *Ranunculus ampelophyllus* Somm. et Levier var. *adjaricus* Kem. — Nath.
a — ყვავილსაფრის ფოთოლი

სურ. 18. *Berberis iberica* Stev. et Fisch. a — ნაყოფი

საქართველოს
ბოტანიკური
მუზეუმი
30.000000

სურ. 19. *Leontice Smirnowii* Trautv. 1. ყველა a — სანქტრე, b — მტერიანა, c — ბუტკო

სურ. 20. Salix caucasica Anderss.

სურ. 21. *Salix pseudomedemii* E. Wolf a — ტოტი მდღერობითი შქადა ვვაგილედებით
b — ტოტი მამრობითი შქადა ვვაგილედებით

სურ. 22. *Salix Kusnetzowii* Laksh.

სურ. 23. *Salix pantosericea* Goerz

ჩ. დაბალი, 0,5—1,5 მ სიმაღლის ტანბრეცილი, ბუჩქია. ნორჩი ტოტე-ბი სუსტადაა შებუსვილი, ძველი-შიშველია, რუხი, მუქი მურა ან თითქმის შავი ფერის; ფოთლები უკუკვერცხისებრია, მოგრძო ელიფსისებრი ან ხაზურ-ლანცეტა, ძირში მომრგვალო, წვერში მოკლედ წაწვეტილი, 5—7,5 სმ სიგრძის, 2—3 სმ სიგანის, ორივე მხარეზე თითქმის შიშველი ქვემოდან მორუხო მწვანეა, კვევთრად ამოწეული ძარღვების ქსელით; ფოთლის კიდე ცოტად თუ ბევრად მსხვილი და არათანაბარკბილიანია, ქვემოთა კი-ტად თუ ბევრად აშკარად გადაკეცილი. მჭადა იწლება ფოთლების გაშლამ-დე ან მასთან ერთდროულად, მოყვანილობით ვიწრო ცილინდრულია, მისი ღერძი ბეწვითაა შემოსილი; ყვავილთანური ქერქლები წითურია, უკუ-კვერცხისებრი, წვერში მუქი; ნასკვი 2—4 მმ სიგრძისაა, წვეტიანი, შიშ-ველი, ან რუხი ქერისებრი შებუსვით, ცოტად თუ ბევრად გრძელყუნწიანი. ყვ. V—VI. სურ. 20.

აწერილია კავკასიიდან.

იზრდება ტენიან ადგილებში ტყის ზედა და სუბალპურ სარტყელში 1500—2400 მ სიმაღლეზე ზღვის დონიდან, ზოგჯერ ჩამოდის დაბლაც.

საქ. სსრ: აფხ.: გავრა (რადე, კენივი), მთა ახაგვაგა (ვორონოვი), მდ. ბზიფის ხეობა (ფურცხვანიძე), გეგას ხეობა (პეტიაევი, კოლაკოვსკი), მთა შემშიჯი (ვორონოვი); შვევიშხვა, იუპშირის ხეობა (ვასილიევი), რი-ცის ხეობა (კოლაკოვსკი), ჩამა-ჩუმბ-კურბა (გუბისი), აპიანჩა (კოლაკოვს-კი, კვარაცხელია); სვან.: მთა აბაკურა (ხარაძე), მდ. ნაკრას მარცხენა ნაპი-რი (იგივე); სამეგრ.: მთა კვირა (სოსნოვსკი); გურ.: ბახმარო მაჩუტას ქედი (მანდენოვი); აჭარ.: ჭარა-იმერეთის ქედი, სიონის მიდამოები (ქი-ქოძე), იალალი ცუნდალა (სოსნოვსკი), მთა სარბიელა (გოლიცინი), მდ. ყორანის-თავის სათავეები (სოსნოვსკი); ქართ.: ლომის მთა (კოზლოვსკი); კახ.: ლავოდების ნაკრძალი (დოლუხანოვი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: შავი ზღვ. სანაპ., აზერბ.;

საერთო გავრცელ.: მც. აზ. (ჭანეთი).

შ ე ნ ი შ ვ ნ ა. მეტად ცვალებადობს ფოთლის ფირფიტის ფორმისა და შებუსვის მიხედვით. ცვალებადობის ფარგლებში გამოყოფილი ზოგიერთი სახე-სხვაობა აწერილი იყო როგორც დამოუკიდებელი სახეობა. სახესხვაობა *var. abchasorum* Goerz, რომლისთვისაც დამახასიათებელია ფართო ლანცეტისებრი მოყვანილობის და ძირში ფართოდ მომრგვალებული ფოთლები, სკვორცოვის მიერ მიკუთვნებულია *S. caucasica*-ს ტიპურ ეგზემპლარებს.

8. *S. caprea* L. Sp. Pl. (1753) 1020; Ledeb. Fl. Ross. III (1850) 609; Назаров во Фл. СССР V (1936) 90; Колак. Фл. Абх. II (1939) 20; Гроссг. Фл. Кавк. 2, III (1945) 19; სოსნოვსკი საქ. ფლორა, III (1947) 13; Гроссг. Опред. (1949) 726; Карягин во Фл. Азерб. III (1952) 49 p. p., Дмитриева Опред. раст. Аджар. (1960) 427; Махатадзе в Дендрофл. Кавк.

ჩ. საშუალო ზომის, 6—10 მ სიმაღლის მცენარეა. ერთწლიანი ტოტები სუსტადაა შებუსვილი, მორუხო ფერის, მოგვიანებით მურა ან რუხი; ფოთლის ყუნწი 2 სმ-მდე სიგრძისაა, მაგარი, ძირთან გაფართოებული; ფოთლები ფართო ელიფსისებრია, თითქმის მომრგვალო, იშვიათად კვერცხისებრი, დიდი ზომის 11—18 სმ სიგრძის, 5—8 სმ სიგანის, ზემოდან შიშველი, დანაოკებული, მუქი მწვანე, ქვედა მხარეზე რუხ-ქეჩისებრი, იშვიათად მოკლე გაფანტულ-ბუსუსიანი; ფოთლის კიდე ზერხისებრია, ბრტყელი, გადაკეცილი არ არის; გვერდითი ძარღვები ფოთლის კიდეზე ქმნიან ფართო მარყუევებს, ძარღვების ბადე მკვეთრადაა ამოწეული; კვირტები ძალიან დიდი ზომისაა, შიშველი, მურაფერის, 5 მმ სიგრძის, 3 მმ სიგანის. მკადა 5—10 სმ სიგრძისაა, იშლება ადრე, გაფოთვლამდე, მისი ღერძი შებუსვილია; მამრობითი მკადა მკდომარეა, მდედრობითი — მოკლესუნწიანი; ყვავილთაწერი ქერქლები ლანცეტისებრია, წვერში მომუქია, გრძელ-თეთრბეწიანი; ნასკვი კვერცხისებრ-კონუსისებრია, ბანჯგვილიან-ქეჩისებრი შებუსვით, მოთავსებულია მისი სიგრძის ნახევრის ან 2/3 ტოლ ყუნწზე; სვეტი მოკლეა, 2—4 ნაკვითიანი დინგიტ. ყვ. IV; ნაყ. V. 2n=38; 57; 76.

აწერილია ევროპიდან.

იზრდება ზღვის დონიდან 2300 მ სიმაღლემდე ტყის პირებზე და რუების გაყოლებით; აღის აგრეთვე სუბალპურ ტანბრეკოლ ტყეებში.

საქ. სსრ: ფართოდაა გავრცელებული მთელ რესპუბლიკაში.

სსრკ-ის დანარჩენ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ. (ყველა რესპუბლიკაში).

სსრკ-კავშირის დანარ. ნაწ. ყველგან, გარდა არქტიკული ზონისა და ალპური სარტყლისა.

საერთო გავრც.: ევრ. და ცენტრ. აზია. კორეიაში, იაპონიასა და ჩრდილო ამერიკაში შენაცვლებულია ახლოს მდგომი სახეობებით.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა. ქმნის ნაჯვარს *S. pseudomedemii*-სა და *S. Kuznetzowii*-სთან.

სამეურნეო მნიშვნელობა. ქერქი შეიცავს ტანიდებს და შეიძლება გამოვიყენოთ სათრიმლადად, აგრეთვე შავი საღებავის დასამზადებლად. ფოთოლს ქამენ თხები. თაფლოვანი მცენარეა.

9. *S. pseudomedemii* E. Wolf in Acta Hort. Petropol. 28, 3 (1909) 397; Goerz in Feddes Report. 28 (1930) 122; Сковорцов в Тр. Бот. инст. АН Арм. ССР XV (1966) 126; во Фл. Арм. V (1966) 357; Ивы СССР (1968) 169; შხიანი საქ. მცენ. სარკვ. II (1969) 492. — *S. phlomoides* auct. fl. cauc. (p. max. p.) non M. Bieb. — *S. aegyptiaca* auct. fl. cauc. (p. max. p.) non L.

ჩ. 3—4 სიმაღლის მცენარეა. ტოტები რუხი, ან ყვითელ-ქეჩისებრი შებუსვითაა, შავ-ხავერდისებრამდე; კვირტები ძალიან დიდი ზომისაა, 8—9 მმ-მდე სიგრძის, მუქი წაბლისფერია ან წითური, ხშირი რუხი ბეწვით შებუსვით; ფოთლის ყუნწი 1,2 სმ-მდე სიგრძისაა, ძირთან გაფართოებული,

ზავერდისებრ შებუსვილი; ფოთლები დიდი ზომისაა 12 (15) სმ-მდე სიგ-
რძის, 4—5 სმ სიგანის, ჩვეულებრივ ფართო უკუღმართისებრი, ძირითან
რკალისებრი ან გრძლად სოლისებრ შევიწროებულ, კიდეზე ამოწველი
ჯირკვლოვან-დაკბილული, ქვევით ძლიერ გადაკეცილი კბილებით, ზემოდან
მუქი მწვანე, შიშველი, ქვედა მხარეზე მოლევო, მკვეთრად ამოწველი
ძარღვების ქსელით. მკადა ყვავილელები 3—4,5 სმ სიგრძისაა, დაახლოებუ-
ლია ერთმანეთთან და ფოთლებთან ერთდროულად იშლება; მამრობითი მკა-
და გრძელყუნწიანია, მდებრობითი — თითქმის მკდრომარე; ყვავილთაწერი
ქერქლები მოყვითალო-წითური ფერისაა, წვერში უფრო მუქია, შემოსი-
ლია გრძელი თეთრი ბეწვით; ნასკვი კვერცხისებრ-კონუსურია, სკლადა
მოთეთრო აბრეშუმისებრი ბეწვით შემოსილი; დინგი 4 გადაშლილი ნაკეთი-
თაა. ყვ. III. IV. სურ. 21.

აწერილია თბილისის მიდამოებიდან.

იზრდება მთის ქვედა და შუა სარტყელში ტყის პირებზე, ხევების ფერ-
დობებსა და რუების გაყოლებით, ტყიან რაიონებში.

საქ. სსრ: მთელ რესპუბლიკაში: აფხ.; სვან.; რაქა-ლენხ.; იმერ.;
ქართ.; მთიულ.; გარე-ყახ.; თრიალ.

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.

საერთო გავრცელ.: მე. აზ.

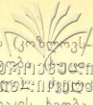
10. S. Kuznetzowii Laksch. in Sched. ex Goerz in Гроссг. Фл. Кавк. II (1930) 9 et in Feddes Repert. XXXVI (1934) 231; Назаров во Фл. СССР V (1936) 98; Гроссг. Фл. Кавк. 2, III (1945) 19; სოსნოვსკი საქ. ფლორა, III (1947) 15; Карягин во Фл. Азерб. III (1952) 53; Махатадзе в Дендрофл. Кавк. II (1961) 26; Скворцов в Тр. Бот. инст. АН Арм. ССР XV (1966) 129, Ивы СССР (1968) 162; შხიანი საქ. მცენ. სარკვ. II (1968) 492.

ჩ. საკმაოდ დაბალი, მსხვილტოტიანი ბუჩქია, ნორჩი ტოტები რუხი ბე-
წვითაა შემოსილი, ძველი ტოტები შიშველია, იშვიათად აქა-იქ შემორჩე-
ნილი შებუსვიით, წაბლისფერი ან მურა-კვირტები მოყვითალო მურა ან
ყავისფერია, 5 მმ-მდე სიგრძის, 4 მმ სიგანის; ფოთლის ყუნწი 0,5—
0,9 სმ-მდე სიგრძისაა, ძირთან გაფართოებული; ფოთლები 7—13 სმ სიგრ-
ძისაა, 3—4,5 სმ-მდე სიგანის, მოგრძო უკუკვერცხისებრი ან ვიწრო ელიფ-
სისებრი, ძირში ცოტად თუ ბევრად კიდემთლიანი, ზემოდან მუქი ან ქუქ-
ყისებრ მწვანე, ქვედა მხარეზე მოთეთრო ან მორუხო ბეწვით შებუსვი-
ლი; ძარღვების ქსელი არც თუ ისე მკვეთრადაა ზემოთ ამოწველი. მკა-
და ყვავილელები ვითარდება ფოთლების გაშლის შემდეგ, მოთავსებულია
0,5—2 სმ სიგრძის ყუნწებზე, რომლებზეც ფოთოლაკებია განვითარებული;
მამრობითი მკადა კვერცხისებრ ცილინდრულია ან ოვალური; მდებრობი-
თი — ცილინდრისებრია; ყვავილთაწერი ქერქლები ყვითელ-წაბლისფერია,
ბეწვიანი, გრძელფოხიანი; ნასკვი თეთრიქეჩისებრი ბეწვითაა შემოსილი.
ყვ. V—VI. (სურ. 22).

აწერილია კავკასიიდან.

იზრდება სუბალპურ არყნარებში ტყისპირების გაყოლებით.

საქ. სსრ: ქართ.: მდ. ტანას ხეობა, სოფ. ატენი, გობოზის ველი (ქი-
ქოძე), დანახვისის მთა (შიშკინი, ქიქოძე), სოფ. ბობნევესა და ორმოცის
შორის (იგივენი); მდ. ატრევის ხეობა, ვერისციხის ქვემოთ (ქიქოძე). ზე-

მო ბოშურისა და ბობნევის შორის (ქიქოძე), ბაკურიანის ახლოს (კობლოვსკი), მთა საკეჩქეს მისადგომები (შიშკინი); მთიულ.; ხდის ხეუბნებში (ქუაძე) შვილი, სახოკია, ხარაძე). ტირიფიანის ქალა (სახოკია, ხუციშვილი); დედოფლის ხეობა, დარიალი (ხუციშვილი), ჩხერის ხეობა (ხუციშვილი), დედოფლის ხეობა, სოფ. გველეთის ახლოს (სოსნოვსკი), დედოფლის მყინვართან (ხუციშვილი), სოფ. გერგეთის ქვემოთ (სოსნოვსკი), ყაზბეგი (კასპიევი); თუშ.-ფშავ-ხევისურ.: სოფ. ხისო (ყანჩაველი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.: დაღესტანი, ბალყარეთი; ამიერკავკ.: აზერბ.

სეჭვია 6. *Phylicifoliae* Dum.— დაბალი ან მაღალი, მოკლედ დატოტევილი ბუჩქებია. ტოტები მუქი წითელია. ფოთლები მოყვანილობით მოგრძო კვერცხისებრი ან მოგრძო ელიფსისებრი უკუკვერცხისებრამდე ან თითქმის ნიჩბისებრამდე, ჩვეულებრივ შიშველი, ქვემოდან მწვანე, მკრთალი ან ლეგა; კიდეზე დაშორიშორებულ-გადაკეცილ ხერხისებრ დაკბილული. მკადა ყვავილედები კვერცხისებრ ცილინდრულია, მჯდომარე ან მოკლეყუნწიანი. ყვავილთანური ქერქლები ორი ფერისაა. ნასკვი ცოტად თუ ბევრად აბრეშუმისებრი ბეწვითაა შემოსილი, იშვიათად შიშველი. მტერიანები ჩვეულებრივ შიშველია.

О. 11. **S. Kikodzeae** Goerz in Feddes Repert. 52 (1928) 133; Скворцов в Бюлл. Моск. общ. исп. прир. отд. бот. 66, 4 (1961) 31; Скворцов в Тр. Бот. инст. АН Арм. ССР XV (1966) 129; Ивы СССР (1968) 185; შხიანი საქ. მცენ. სარკვ. II (1969) 494. — *S. phylicifolia* auct. fl. cauc. non L.; Goerz, Feddes Repert. 36 (1934) 229; Назаров во Фл. СССР V (1936) 71 quoad pl. cauc.; Гроссг. Фл. Кавк. 2, III (1945) 18; სოსნოვსკი საქ. ფლორა III (1945) 11; Дмитриева Опред. раст. Аджар. (1960) 427; Махатадзе в Дендрофл. Кавк. (1961) 17.

ჩ. ერთი, იშვიათად 3 მ-მდე სიმაღლის მცენარეა. ტოტები მოწითალო ან წაბლისფერი, შიშველი, პრიალა; ნორჩი ყლორტები შიშველია ანდა ზედა ნაწილში თხელი, მოკლე შებუსვითაა; ფოთლის ყუნწი ფირფიტის 1/3—1/8 ტოლია; ფოთოლი მოყვანილობით ელიფსისებრია, უკუკვერცხისებრი, ვიწრო ლანკეტამდე, 4—8 სმ სიგრძის, 2—4 სმ სიგანის, მახვილწვერიანი ან მოკლედ წაწვეტილი, ძირში სოლისებრი ან მომრგვალო, კიდემთლიანი ანდა კიდეზე არათანაბრად ხერხისებრ-დაკბილული, ზედა მხარეზე მუქი მწვანე, პრიალა, ქვემოდან მოლავო მწვანე ლეგაფერამდე, ორივე მხარეს შიშველი; ფოთლის შუა ძარღვი მოყვითალოა, მკვეთრად ამოწეული. მკადა ყვავილედები ვითარდება ფოთლების გაშლამდე ან თითქმის მათთან ერთდროულად, მჯდომარეა ან მოკლეყუნწიანი, დიდი ზომის; მდედრობითი მკადა ნაყოფობისას სიგრძით 8 სმ-მდე აღწევს. კოლოფი მჯდომარეა ან ძალიან მოკლეყუნწიანი; ყვავილთანური ქერქლები კვერცხისებრ მოგრძოა ღია მურაფერის, წვერში მოშავო, გრძელბეწვიანი. ყვ. V; ნაყ. VI.

აწერილია აქარიდან (მდ. მაქახლის წყლის ხეობა).

იზრდება სუბალპურ სარტყელში ტყის პირებზე, ფერდობებზე, ჩამონახვავებზე, მორენებზე, მაღალმთის ჭაობების პირებზე და ა. შ.
საქ. სსრ: აფხ.; აჭარ. (მითითებულია სკვორცოვის მიერ სარტყელში ნიერებათა აკადემიის ბოტანიკურ ინსტიტუტში დატული ეგზემპლარების მიხედვით); გურ.: ბანმარო, მთა მეჭუთა (მგალობლიშვილი).

შენიშვნა. სკვორცოვი იზიარებს რა ამ სახეობის დამოუკიდებლობას მიუთითებს აჭარისა და აფხაზეთის ეგზემპლარებს შორის განსხვავებაზე ფოთლის ფორმის მიხედვით.

©. 12. *S. kazbekensis* A. Skv. in Feddes Repert. 64 (1961) 78; Скворцов в Тр. Бот. инст. АН Арм. ССР XV (1966) 130; Ивы СССР (1968) 185; შხიანი საქ. მცენ. სარკვ. II (1969) 494. — *S. arbuscula* auct. fl. Cauc. omnium non L.

ჩ. დაბალტანიანი გაფარჩხულტოტებიანი მცენარეა, 1,5 მ-მდე სიმაღლის; ტოტები შიშველია, პრილა, წაბლისფერი, მოყვითალო-მურა ან მომწვანო-ყვითელი; ფოთლები მოკლეყუნწიანია, მათი ფირფიტა 2—5-სმ სიგრძისა და 2 სმ სიგანის, მოყვანილობით ფართო კვერცხისებრიდან მოგრძო ან ლანცეტისებრამდე, ძირში სოლისებრი, კიდეზე დაშორებულკბილეებიანი, წვრილ-ხერხისებრი ან თითქმის კიდეშლიანი, ზემოდან მუქი მწვანე, პრილა, ქვედა მხარეზე მოლეთვ, შიშველი. მჭადა ყვავილელები იშლება ფოთლებთან ერთდროულად ან მათზე ცოტა უფრო გვიან; მამრობითი მჭადა თითქმის მჯდომარეა, 2,5 სმ-მდე სიგრძის; მდედრობითი მჭადა საკმაოდ გრძელ, შეფოთლილყუნწიანია, სიგრძით 5—7 სმ-მდე. ყვავილთაური ქერქლები მუქი მურაფერისაა, ძირთან უფრო ღია ფერის, მოყვანილობით ელიფსისებრი ან უკუკვერცხისებრი, თეთრი ხუჭუჭა ბეწვით შემოსილი; ნასკვი კვერცხისებრი კონუსისებრია, აბრეშუმისებრი-ბეწვიანი, თითქმის მჯდომარე. VI.

ტიპი: სოფ. გერგეთის მიდამოები, ყაზბეგის ახლოს 12.VIII. 1937, ნაზაროვი. ინახება მოსკოვში.

იზრდება სუბალპურ და ალპურ სარტყელში, იშვიათად ტყის ზედა საზღვარზე (1700—3300 მ) კლდეებზე, ჩამონახვავებზე, მყინვართა მორენებზე, ტბებისა და ჭაობების ნაპირებზე, ღეკიანებში, ზოგჯერ არყნარებსა და ფიჭვნარებში.

საქ. სსრ: თითქმის ყველგან. აფხ., სვან.; სამეგრ.; რაჭა-ლეჩხ.; იმერ.; სამხ. ოს.; მთიულ.; თუშ-ფშავ-ხევსურ.; ქართ., კახ.
სსრკ-ის დანარჩენ. ნაწ.: კავკასიონზე.

სექცია 7. *Viminalis* Bluff et Fingerh. — ხეებია ან მაღალი ბუჩქები წვებლისებრი, გრძელი ტოტებით. ფოთლები ვიწროა, გრძელი, ლანცეტისებრიდან ხაზურამდე მოყვანილობის, ზემოდან მუქი, ქვედა მხარეზე აბრეშუმისებრი-ბეწვიანი ან ატლასისებრი პრილა. მჭადა ყვავილელები ვითარდება ფოთლების გაშლამდე ან მათთან ერთდროულად, მჯდომარეა ან მოკლეყუნწიანი. ყვავილთაური ქერქლები ორი ფერისაა.

13. *S. armeno-rossica* A. Skv. в Тр. Бот. инст. АН Арм. ССР XV (1966) 130; Ивы СССР (1968) 196; შხიანი საქ. მცენ. სარკვ. II (1968)

491. — *S. viminalis* auct. fl. Cauc. et As. Min., non L.: Boiss. Fl. Or. IV (1879) 1191; Назаров во Фл. СССР V (1936) 135; Гросср. Фл. Кавк. II III (1945) 22; სოსნოვსკი საქ. ფლორა, III (1947) 20; Махатадзе в Дендрофл. Кавк. II (1961) 32; Скворцов во Фл. Арм. V (1966) 359.

ჩ. მალალი მცენარეა. ტოტები რუხია, ნორჩი ტოტები ცოტად თუ ბევრად ღიაფერისაა, მოკლე შებუსვით; კვირტები 7—11 მმ სიგრძის და 3—4 მმ სიგანისაა, მოყვანილობით კვერცხისებრ მოგრძო, წვერში ბლავი; ფოთლები ვიწრო ხაზურ-ლანცეტისებრია ან თითქმის ხაზური, წვერისაკენ თანდათან გრძლად შევიწროებული, თითქმის კიდემთლიანი ან კიდზე ტალღისებრ ამოკვეთილი, ოდნავ გადაკეცილი, ზემოდან ჩვეულებრივ მოლურჯო შებუსვით, ქვედა მხარეზე ხშირი, ვერცხლისფერი ბეწვითაა შემოსილი და ამოწეული ძარღვი აქვს, ფოთლის სიგრძე 10—20-ჯერ აღემატება სიგანეს, მჭადა ყვავილები იშლება ფოთლებთან ერთდროულად, მოყვანილობით ცილინდრულია, თითქმის მკდომარე ან მოკლევუნწიანი; ყვავილთანური ქერქლები ფართოა, მომრგვალო, ჟანგისფერი ან მურა, ორივე მხარეს შებუსვილია. ყვ. IV—V; ნაყ. V—VI.

აწერილია თურქეთის სომხეთიდან (ყალიზმანი).

იზრდება მთის ზედა სარტყლის ტყეებში (1200—2000 მ სიმაღლეზე), მდინარეთა ხეობებში.

საქ. სსრ: ქართ.: ბაკურიანი (კუზნეცოვი, კოზლოვსკი), ციხის-ჯვარი (კოზლოვსკი), მთა სანისლო (მიშკინი), გუჯარეთის წყალის სათავეები (ქუთათელაძე, ხინთიბიძე, შხიანი), მდ. ქციას ხეობა, თავკვეთილა (კოზლოვსკი); ჭავახ.: თეთრობის ხეობა (იგივე).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.; ამიერკავკ.: სომხ.

საერთო გავრცელ.: სომხ.-თურქ.

14. *S. pantosericea* Goerz in Feddes Repert. XXXVI (1934) 229; Назаров во Фл. СССР V (1936) 104; Колак. Фл. Абх. II (1939) 22; Гросср. Фл. Кавк. 2, III (1945) 21; სოსნოვსკი საქ. ფლორა, III (1947) 18; Махатадзе в Дендрофл. Кавк. II (1961) 27; Скворцов в Тр. Бот. инст. АН Арм. ССР XV (1966) 132; Ивы СССР (1968) 200; შხიანი საქ. მცენ. სარკვ. II (1969) 492.

ჩ. დაბალი მცენარეა მოწითალო, მუქი მურაფერის ტოტებით. ნორჩი ტოტები მოყვითალოა; კვირტები ტოტების ფერისაა; ფოთლის ყუნწი 5—10 მმ სიგრძისაა, ოდნავ შებუსვილი ან ზოგჯერ ქეჩისებრიც; ფოთლები მოგრძო უკუკვერცხისებრია, ჩვეულებრივ ვიწრო ელიფსისებრი, ქვემოდან ან ორივე მხარეზე აბრეშუმისებრი ბეწვებისაგან ატლასისებრ პრილა. მჭადა ყვავილელები ვითარდება ფოთლების გაშლასთან ერთდროულად, ყვავილთანური ქერქლები ნახევრად შავია ან მურა; ნასკვი ქეჩისებრია შებუსვილი, 9 მმ-მდე სიგრძის. VI (სურ. 23).

აწერილია კავკასიიდან (ყუზანის ოლქი).

იზრდება სუბალპურ სარტყელში 2100—2500 მ სიმაღლეზე ზღვის დონიდან ტანბრეცილი ტყეების ნაპირებში, განსაკუთრებით დამახასიათებ-

ლია დაქაობებული რუების ნაპირების, აგრეთვე მორენებსა და მონაზვავებისათვის.

საქ. სსრ.: აფხ.: (კოლაკოვსკის მონაცემებით); სვან.: მდ. ნაკრის ხეობა (ხარაძე), ჰადიშის მყინვარი (იგივე), ლეყზირის მყინვარი (იგივე), მდ. მემულის ხეობა (დოლუხანოვი), ჩხუდნიერის-გადასავალი (სოსნოვსკი), მდ. ყორულ-დამის სათავეები (ხინთიბიძე); რაჭა-ლეჩხ.: ბუბა (სოსნოვსკი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: იმიერკავკ.

სექცია 8. *Helix Dum.* — ბუჩქებია ან ხეები ცოტად თუ ბევრად წვრილი, მოქნილი, შიშველი ტოტებით. ფოთლები მოყვანილობით ფართოდან ხაზურ-ლანცეტისებრამდეა, კიდემთლიანი ან კიდეზე ხერხისებრი, ხეშეში, შიშველი, ლევა, მოკლეყუნწიანი, მჭადა ყვავილელები ვითარდება ფოთლებზე აღრე ან თითქმის მათთან ერთდროულად, მჯდომარეა ან მოკლეყუნწიანი. ნასკვი პატარაა, მჯდომარე ან თითქმის მჯდომარე, შიშველი ან შებუსვილი.

15. *S. elbursensis* Boiss. Diagn. Pl. Or. Nov. 12 (1853) 117; Скворцов в Тр. Бот. инст. АН Арм. ССР XV (1966) 134, Ивы СССР (1968) 227; შხიანი საქ. მცენ. სარკვ. II (1969) 493. — *S. purpurea* auct. omnium florum Cauc. et Iranic. non L.

ჩ ან ჩ. 8—10 მ-მდე სიმაღლის მცენარეა, წვრილი, მოქნილი, მოყვითალო მურა ან მოწითალო ფერის ტოტებით. ფოთლები მოკლეყუნწიანია, მოყვანილობით ხაზურ-ლანცეტა, 11,5 სმ-მდე სიგრძის, 1,5 სმ სიგანის, ძირისაკენ გრძლად, ხოლო წვერისაკენ მოკლედ წარზიდული, კიდეზე წვრილ-მახვილხერხისებრი, ზემოდან მუქი ან მოცისფრო მწვანე. მჭადა ყვავილელები ვითარდება ფოთლების გაშლამდე ან მათ გაშლასთან ერთდროულად; ყვავილთანური ქერქლები შავი მურაა, ძირთან ღია ფერის, რუხი ბეწვით შებუსვილი; მტერიანის ძაფები შეზრდილია; სამტვრე მეწამული ფერისაა; ნასკვი მჯდომარეა, ხშირი, რუხი ბეწვით შემოსილი. ყვ. III—V; ნაყ. V—VI.

აწერილია ირანიდან (მთა ელბურსი).

იზრდება მდინარეებსა და ხეების გაყოლებით ზღვის დონიდან დაწყებული 2000 მ-მდე.

საქ. სსრ.: აფხ.: (კოლაკოვსკის მონაცემებით); იმერ.: ქუთაისი, წყალწითელის ხეობა (შიშკინი); ქართ.: მდ. ლიახვის ხეობა, ქარალეთის ახლოს (ქიქოძე), არაგვი (პავირევი), არმაზის-ხევი (შიშკინი), მართაზის ხევი (იგივე), მდ. ატრევის ხეობა, ვერისციხის ქვემოთ (ქიქოძე, შიშკინი); გარე კახ.: მდ. იორის ნაპირი (ვორონოვი), სადგური იორი (სოსნოვსკი), ჩაილური (ზ. ყანჩაველი); ქვ. ქართ.: სოფ. ქვეში (პაპავა და დუმბაძე).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ.

საერთო გავრცელ.: მც. აზ.

16. *S. Wilhemsiana* M. Bieb. Fl. Taur.-Cauc. III (1819) 627; Goerz in Feddes Repert. 28 (1930) 129; Назаров во Фл. СССР V (1936) 164; Гросср. Фл. Кавк. 2, III (1945) 23; სოსნოვსკი საქ. ფლორა, III (1947) 22;

Гроссг. Опред. (1949) 726; Карягин во Фл. Азерб. III (1952) 56; Скворцов
в Тр. Бот. инст. АН Арм. ССР XV (1966) 135, Ивы СССР (1968) 237; მხედრი
ანი საქ. მცენ. სარკვ. II (1969) 491. — *S. angustifolia* auct. (non Willd.)
1789); Willd. Sp. Pl. IV (1805) 699; M. Bieb. Fl. Taur.-Cauc. II (1808)
414; Boiss. Fl. Or. IV (1879) 1187.

ჩ. ძალიან გაფარჩხულ-დატოტვილი მცენარეა. ტოტები რუხი მურა
ფერისაა, ნორჩობაში აბრეშუმისებრ-ბეწვიანი; ფოთლის ყუნწი მოკლეა,
ძირთან გაფართოებული; ფოთოლი 2—5 სმ სიგრძისაა, თითქმის ხაზური
ან ვიწრო ხაზურ-ლანცეტისებრი, თავსა და ბოლოში შევიწროებული, კი-
დემთლიანი, წვრილ-ჯირკვლოვან-ხერხისებრი, 2—6 სმ სიგრძის, 0,4—0,8 სმ
სიგანის, ჯერ ორივე მხარეზე სქლად, შემდგომ კი მეჩხერად შემოსილი აბ-
რეშუმისებრი ბეწვით, პრილა, ბოლოს კი ზემოდან ხშირად შიშველია;
გვერდითი ძარღვები მთავარი ძარღვიდან გამოდის ძალიან მახვილი (10—15°)
კუთხით. მქადა ყვავილედეები განლაგებულია ძველ ტოტებზე, მოყვანილო-
ბით ცილინდრულია, ვითარდება ფოთლებთან ერთდროულად; ყვავილთანუ-
რი ქერქლები კვერცხისებრია, ძირთან მატყლისებრ-ქეჩისებრი; ნასკვი
მჯდომარეა, მოყვანილობით კვერცხისებრ-კონუსური, სქლადაა აბრეშუმი-
სებრი ბეწვით შემოსილი. ყვ. V, ნაყ. VI.

აწერილია საქართველოდან (იბერია).

იზრდება ქალებში და რიყნარებზე, უმთავრესად ველის მდინარეთა ნა-
პირებზე; ზოგჯერ ხშირ რაყებს ქმნის, გვხვდება 1500 მ-მდე ზღვის დო-
ნიდან.

საქ. სსრ ქართ.: გორი, მდ. მტკვარი (ი. მლოკოსევიჩი), თბილისი,
ღრმალელე (სოსნოვსკი); მდ. დაბახანის ხეობა (კენიგი); გარე კახ.: ვა-
ზიანი (სოსნოვსკი), იორი (ზ. ყანჩაველი).

სსრკ-ის დანარჩ. ნაწ.: ამიერკავკ.: აზერბ., სომხ. ევრ. ნაწ. (სამხ.-
დას. ნაწ.); შუა აზ.

საერთო გავრცელ.: მც. აზ.; ირ.; ცენტრ. აზ.; ინდო-მალ.

ქართულ სახელწოდებებზე საკვირველი

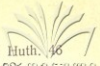
ბაია 95	სონივი
ბაიასებრნი 95	ტილკირი 57
დათვის ყურძენი 20	ტირიფი 183
დაფნა 175	ტირიფისებრნი 177
დაფნისებრნი 175	უძოვარა 26
დეზურა 40	ფრინტა 83
დიღბაია-კუანტა ბალახი 23	კოწახური 165
ღუმფარა 159	კოწახურისებრნი 164
ღუმფარასებრნი 159	ქართული კოწ. ხური 167
ვერხვი 178, 182	ჩვეულებრივი კოწახური 166
იორდასალამისებრნი 8	ცხვირის ს. ტუბელა 91
იორდასალამი 8	წნორი 169
მღგნალი 194	წყალეკრფეა 36
მეღვარა 88	ხარისძირა 27
ოფი 183	ხარისძირასებრნი 22
რქაფოთოლა 163	ხვალა 181

INDEX NOMINUM ET SYNONIMORUM

<i>Aconitopsis</i> Kem.-Nath. 69	"	var. <i>versicolor</i> (Stev.) DC. 59
<i>Hohenackeri</i> (Boiss.) Kem.-Nath. 70	"	<i>cymbulatum</i> (Schmalh.) Lipsky 58, 64
<i>Aconitum</i> L. 57	"	<i>Lycototum</i> 61
" <i>album</i> Willd. 61	"	<i>Napellus</i> β. <i>cymbulatum</i> Schmalh. 64
" <i>anthora</i> auct. cauc. 58	"	<i>nasutum</i> Fisch. 58, 62
" <i>anthora</i> L. var. <i>confertiflorum</i> DC. 58	"	<i>nasutum</i> var. <i>gigas</i> N. Busch 63
" <i>brachynasum</i> Kem.-Nath. 58, 61	"	" var. <i>pubiceps</i> Rupr. 63, 65
" <i>Cammarum</i> β <i>cymbulatum</i> Schmalh. 64	"	<i>ochroleucum</i> Willd. 61
" <i>caucasicum</i> N. Busch 62	"	<i>orientale</i> Mill. 58, 59
" ssp. <i>cymbulatum</i> (Schm.) N. Busch 64	"	" var. <i>coloratum</i> Bordz. 60
" ssp. <i>nasutum</i> N. Busch 62	"	" var. <i>ochroleucum</i> (Willd.) Kem.-Nath. 61
" <i>pubiceps</i> N. Busch 65	"	<i>paniculatum</i> (non Lam.) Lipsky 62
" <i>pubiceps</i> var. <i>tuschetica</i> N. Busch 63	"	<i>pubiceps</i> (Rupr.) Trautv. 58, 65
" <i>confertiflorum</i> (DC.) Worosch. 57, 58	"	" var. <i>tuscheticum</i> N. Busch 63
" var. <i>pumilum</i> Kem.-Nath. 59	"	<i>tuscheticum</i> N. Busch 58, 63.

- " variegatum (non L.) Ledeb. 62
- " var. nasutum Schmalh. 62
- Actaeaceae** Kem.-Nath. 20
- Actaea** L. 20
- " spicata L. 21
- " var. melanocarpa Ledeb. 21
- " var. nigra Willd. 21
- Adonis** L. 91
- " aestivalis L. 92
- " ssp. parviflora N. Busch 93
- " var. parviflora M. Bieb. 93
- " var. velutina Lipsky 94
- " Bienertii Butk. 92, 94
- " flammea Jacq. 92, 94
- " parviflora Fisch. 92, 93
- Anemone** L. 83
- " albana ssp. georgica (Rupr.) N. Busch 91
- " var. georgica Smirn. 91
- " ssp. flavescens (Reg.) N. Busch 90
- " var. flavescens Smirn. 90
- " var. floribus coeruleis Ledeb. 90
- " ssp. violacea N. Busch 90
- " var. violacea Boiss. 90
- " albanae Stev. 90
- " alpina ssp. aurea N. Busch 89
- " var. aurea Somm. et Levier 89
- " var. sulphurea (non DC.) Ledeb. 89
- " appenina M. Bieb. 87
- " β. caucasica O. Kuntze 87
- " aurea N. Busch 89
- " blanda Smirn. 87
- " blanda Schott et Kotschy 87
- " blanda auct. cauc. 87, 88
- " β. parvula Boiss. 87
- " caucasica Willd. 83, 85
- " var. grandiflora Kem.-Nath. 87
- " chrysantha (C. A. Mey.) Grossh. 85, 86
- " fasciculata L. 83, 84
- " var. longipedunculata Kem.-Nath. 85
- " var. rosea Trautv. 85
- " narcissiflora M. Bieb. 84
- " var. caucasica Schipez. 85
- " ssp. chrysantha Ulbr. 85
- " var. chrysantha C. A. Mey. 85
- " var. subuniflora C. A. Mey. 85
- " var. umbellata Trautv. 85
- " ranunculoides L. 83
- " speciosa Adams 83, 85
- " umbellata Grossh. 85
- Aquilegia** L. 35
- " caucasica M. Bieb. 37
- " colchica Kem.-Nath. 38
- " colchica Kolak. 38
- " gegica Jabr.-Kolak. 38
- " olympica auct. cauc. non Boiss. 37
- " vulgaris β. caucasica Ledeb. 37
- Batrachium** S. Gray 153
- " aquaticum Rupr. 154
- " caespitosum Grossh. p. p. 156
- " divaricatum (Schrank) Schur 155
- " flaccidum non Pers. 155
- " var. parviflorum C. A. Mey. 156
- " Rionii (Lagg.) Nym. 156
- " trichophyllum (Chaix) Bossche 155
- " triphyllum (Wallr.) Dum. 154
- Berberidaceae** (A. L. Juss.) Torr. et A. Gray 164
- Berberis** L. 165
- " crataegina (non DC.) Fedch. 167
- " densiflora (non Boiss. et Buhse) Pappava 167
- " iberica Stev. et Fisch. 167
- " ssp. Lelae Ketzkh. 169
- " integerrima (non Bge) auct. fl. cauc. 167
- " orientalis auct. fl. cauc p.p. 166
- " tragacanthoides DC. 167
- " vulgaris L. 166
- " var. coriacea Rupr. 167
- " var. emarginata (non Friv.) Rupr. 167
- Bongardia** C. A. Mey. 174
- " chrysoanum (L.) Boiss. 174
- " Rauwolfii C. A. Mey. 174
- Buschia** Ovcz. 152
- " lateriflora (DC.) Ovcz. 152
- Caltha** L. 23
- " orthoryncha Rupr. 25
- " orthoryncha Somm. et Levier 25
- " palustris L. 24
- " var. orthoryncha Trautv. 25
- " var. polypetala Huth 25
- " polypetala Hochst. 25
- " var. colchica Kem.-Nath. 26
- " var. orthoryncha (Rupr.) Kem.-Nath. 25

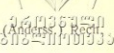
- Castalia alba* Grossh. 160
- Ceratocephalus* Moench 157
- " *falcatus* (L.) Pers. 158
 - " *incurvus* Stev. 158
 - " *leiocarpus* Stev. 158
 - " *orthoceras* DC. 158
 - " *platyceras* Stev. 158
 - " *testiculatus* Roth 158
- Ceratophyllaceae* A. Gray 162
- Ceratophyllum* L. 163
- " *demorsum* L. 163
 - " *submersum* L. 164
- Christophoriana vulgaris* Ruppius 21
- Clematis* L. 72, 73
- " *flammula* L. 73, 75
 - " *orientalis* L. 76
 - " *recta* L. 73, 74
 - " var. *flammula* O. Kuntze 75
 - " *vitalba* L. 73, 75
 - " *viticella* L. 73
- Consolida* S. F. Gray 65
- " *divaricata* (Ledeb.) Schrödinger 66, 67
 - " *orientalis* (J. Gray) Schrödinger 66, 68
 - " *paniculata* Schur. 66, 67
 - " *persica* (Boiss.) Schröding. 66, 69
- Delphinium* L. 40
- " *Ajacis* M. Bieb. 68
 - " *albiflorum* DC. 54
 - " *Boissieri* Buhse 43
 - " *bracteosum* Somm. et Levier 40, 49, 50
 - " *bracteosum* Kem.-Nath. 44
 - " *bracteosum* auct. cauc. p. p. 50
 - " *Buschianum* auct. p. p. 51
 - " *caucasicum* C. A. Mey. 41, 42
 - " *Charadzeae* Kem.-Nath. et Gagnidze 40, 50
 - " *ciliatum* Stev. 50
 - " *consolida* M. Bieb. 68
 - " *consolida* ssp. *paniculata* N. Busch 68
 - " *crispulum* Nevsk. 48
 - " *crispulum* Rupr. 49
 - " *crispulum* auct. cauc. p.p. 47, 50
 - " *cyphoplectrum* Boiss. 42, 54, 55
 - " *dasytachyum* Busch 55
 - " *dasyarpum* auct. cauc. p.p. 47
 - " *dasyarpum* Stev. 41, 44
 - " var. *linearilobum* Lipsky 48
 - " *divaricatum* Ledeb. 67
 - " *Dzhawakhischwillii* Kem.-Nath. 41, 51
 - " *elatum* var. *palmatifidum* Albov 51
- " var. *pyramidatum* Huth. 46
 - " *Elisabethae* N. Busch 40, 52, 53, 54, 55
 - " var. *eglandulosum* Kem.-Nath. 53, 54
 - " Nath. 53
 - " *Fedorowii* Dimitrova 41, 52
 - " *flexuosum* auct. cauc. p. p. 51
 - " *flexuosum* M. Bieb. 40, 50, 53
 - " var. *bracteolatum* Akinf. 49
 - " f. *dasyanthum* Rupr. 50
 - " *Freyunii* Conrath 55
 - " *Hohenackeri* Boiss. 70
 - " *hybridum* ssp. *laxiusculum* N. Busch 54
 - " var. *laxiusculum* Boiss. 54
 - " ssp. *ochroleucum* N. Busch 54
 - " var. *ochroleucum* Boiss. 54
 - " ssp. *Schmalhauseni* (Albov) N. Busch 56
 - " *ironorum* N. Busch 41, 45, 46
 - " *laxiusculum* (Boiss.) Rouy 54
 - " *linearilobum* auct. cauc. p.p. 47
 - " *linearilobum* (Trautv.) N. Busch 42, 48
 - " *Mariae* N. Busch 53
 - " *Mariae* Kem.-Nath. 52
 - " *ochroleucum* Stev. 42, 53
 - " *orientale* J. Gray 68
 - " *osseticum* N. Busch 41, 44
 - " *paniculatum* Host. 67
 - " *persicum* Boiss. 69
 - " *pyramidatum* Albov 41, 46
 - " *quercetorum* auct. cauc. 54
 - " *quercetorum* Boiss. 55
 - " *Schmalhauseni* Albov 42, 56, 57
 - " *somcheticum* Conr. et Freyn 55, 56
 - " *speciosum* M. Bieb. 41, 43
 - " *speciosum* Grossh. 44, 45
 - " *speciosum* Nevski 45, 46
 - " var. *linearilobum* Trautv. 48
 - " var. *osseticum* (N. Busch) Grossh. 44
 - " f. *dasyarpum* Rupr. 44
 - " *Tamarae* Kem.-Nath. 42, 47
 - " *tomentellum* auct. cauc. p.p. 50
 - " var. *angustibracteolata* N. Busch 51
- Epimedium* L. 170
- " *alpinum* var. *pubigerum* DC. 172
 - " *circinnatocuculatum* D. Sosn. 171
 - " *colchicum* (Boiss.) Trautv. 170
 - " var. *integrifolium* Medw. 171
 - " *pinnatum* ssp. *colchicum* N. Busch 170

- " var. *colchicum* Boiss. 170
 " var. *integrifolium* Medw. et
 et Albov 170
 " *pubigerum* (DC.) Morr. et Dence 172
Ficaria Dill. 148
 " *calthifolia* Reichb. 148
 " var. *adzharica* Kem.-Nath.
 148
 " *fascicularis* C. Koch 150
 " *ficarioides* (Bory et Chaub). Halaczy
 150
 " *Ledebourii* Grossh. et Schischk. 149
 " *ranunculoides* (non Moench) N.
 Busch p.p. 149
 " *varia* Otschiauri 151
Garidella L. 35
 " *nigellastrum* L. 35
Helleboraceae (DC.) Spach 22
Helleborus L. 27
 " *abchasicus* A. Br. 29
 " var. *atropurpureus* A. Kolak. 30
 " var. *roseus* A. Kolak. 30
 " var. *sanguineus* A. Kolak. 30
 " var. *zebrinus* A. Kolak. 30
 " *casta diva* ssp. *Kochii* N. Busch 28
 " *casta diva* N. Bnsch ssp. *abchasia*
 (A. Br.) N. Busch 30
 " *caucasicus* A. Br. 28
 " var. *abchasicus* Regel 29
 " var. *colchicus* Regel 30
 " var. *guttatus* Regel 28
 " *colchicus* Regel 30
 " *guttatus* A. Br. 28
 " *ibericus* Stev. 28
 " *Kochii* Schiffner 28
 " *orientalis* Ledeb. non Lam. 28
 " *polychromus* Kolak. p.p. 28, 30
 " *ponticus* A. Br. 28
Houttuynia Thunb. 177
 " *cordata* Thunb. 177
Lauraceae A. L. Juss. 175
Laurus L. 175
 " *nobilis* L. 176
Leontice L. 173
 " *chrisogonum* L. 174
 " *Smirnowii* Trautv. 173
Myosurus L. 156
 " *minimus* L. 157
Nigella L. 31
 " *armena* Stev. 32
 " *arvensis* L. 31
 " *damascena* L. 34
 " *Garidella* Spenner 35
 " *orientalis* L. 34
 " *sativa* L. 33
 " *segetalis* M. Bieb. 34
Nuphar Sm. 161
 " *luteum* (L.) Smith 162
Nymphaea L. 159
 " *alba* L. 160
 " *colchica* (Woron.) Kem.-Nath. 160
 " *alba* auct. cauc. p.p. 160
 " *lutea* L. 162
Nymphaeaceae DC. 159
Paeonia L. 8
 " *abchasia* Miscz. 13
 " *Biebersteiniana* Rupr. 19
 " *carthalinica* Ketzkh. 9, 18
 " *caucasica* Schipez. 10, 15
 " var. *viridifolia* Kem.-Nath.
 15
 " *corallina* auct. cauc. 16
 " *corallina* ssp. *triternata*
 " var. *coriifolia* Rupr. 15
 " *corallina* Retz.
 " var. *caucasica* Schipez. 15
 " var. *triternata*
 " f. *coriifolia* Rupr. 15
 " var. *Wittmanniana*
 " f. *macrophylla* Albov 11
 " *daurica* Stern 16
 " *kavachensis* Grossh. (non Aznav.) 6
 " *lagodechiana* Kem.-Nath. 10, 17
 " *macrophylla* (Albov) Lomak. 10, 11
 " *Majko* Ketzkh. 17
 " *Mlokossewitschii* Lomak. 14, 19
 " *Ruprechtiana* (Rupr.) Kem.-Nath. 15
 " *Steveniana* Kem.-Nath. 12
 " *tenuifolia* L. 19
 " *tenuifolia* auct. cauc. p.p. non L. 18
 " *P. tenuifolia* X *P. caucasica* Matw. 20
 " *tomentosa* Kolak. 13
 " *triternata* auct. cauc. p.p. 16
 " *Wittmanniana* Stev. 12
 " *Wittmanniana* Hartwiss 13, 19
 " var. *macrophylla* (Albov) N.
 Busch 11
 " var. *nudicarpa* Schipez. 12
Paeoniaceae Rudolphi 8
Populus L. 178
 " *alba* L. 181
 " *alba* v. *canescens* Aiton 181
 " *canescens* (Ait.) Smith 181
 " *euphratica* Oliv. 180
 " *hybrida* M. Bieb. 181
 " *hyrcana* Grossh. 182
 " *nigra* L. 183
 " var. *Sosnowskyi* (Grossh.)
 Makaschvili 183

- " pseudonivea Grossh. 180
" Sosnowkyi Grossh. 183
" transcaucasica Jarm. 180
" tremula L. 182
Pulsatilla Adans. 88
" albana (Stev.) Rupr. 88, 90
" var. flavescens Regel 90
" aurea (Somm. et Levier) Juz. 88, 89
" georgica Rupr. 88, 91
" violacea Rupr. 88, 90
Ranunculaceae Juss. emend.
 Kem.-Nath. 71
Ranunculus L. 95
" abchasicus Freyn 111
" abchasicus Rupr. in schedis 144
" acer L. 118
" acutifolus Ledeb. 113
" Alexandrii Kem.-Nath. 146
" Alexeenkoi Grossh. 142
" ampelophyllus Somm. et Levier 105
" ampelophyllus
" var. adzharicus Kem.-Nath. 105
" var. minor (Boiss.) N. Busch 106
" anemonifolius auct. cauc. 132
" anemonifolius (non DC.) auct. cauc. 131
" anemonifolius var. Kotschyi Boiss. 133
" aquatilis C. A. Mey. 154
" aquatilis M. Bieb. 155
" aquatilis var. heterophyllus Ledeb. 154
" arvensis L. 143
" var. tuberculatus Somm. et Levier 143
" astraintiaefolius Boiss. 121
" var. alpinus Freyn 120, 122
" var. Buhsei N. Busch 124
" baidarae Rupr. 116
" baidarae auct. cauc. p.p. 109, 112
" brachylobus auct. cauc. p.p. 109
" brachylobus Boiss. et Hohen. 105
" Brutius Ten. 125
" bulbosus L. 135
" Buhsei Boiss. 121, 122, 124
" Buschii Ovcz. 109
" calthifolius p.p. 149
" caucasicus M. Bieb. 123
" caucasicus auct. cauc. p.p. 127, 128
" ssp. astraintiaefolius N. Busch 121
" var. astraintiaefolius Rupr. 121
" var. alpina N. Busch 126, 127
" var. Buhsei N. Busch 124, 125
" chius DC. 147
" constantinopolitanus Urv. 133
" crassifolius (Rupr.) Grossh. 115
" divaricatus Schrank 155
" Drouetii (non Schulz) N. Busch 155
" Drouetii N. Busch p.p. non F. Schulz 156
" dzhavakheticus Ovcz. 112
" edulis Boiss. et Hohen. 150
" elegans C. Koch 131
" elegans auct. cauc. p.p. 132
" falcatus L. 158
" Ficaria N. Busch 149
" Ficaria β . Ledeb. 149
" flammula L. 138
" georgicus Kem.-Nath. 132
" gingkolobus Somm. et Levier 107
" grandiflorus non L. Boiss. 105, 106
" Grossheimii Kolak. 114
" gymnadenus Somm. et Levier 108
" Helenae Albou 104
" Huetii Boiss. 134
" illyricus L. 141
" var. meridionalis (Grossh.) Kem.-Nath. 142
" Kochii Ledeb. 150
" Kotschyi Boiss. 133
" lanuginosus var. constantinopolitanus DC. 133
" lateriflorus DC. 152
" Ledebouri Lipsky 105, 106
" lingua L. 139
" Lojkae Somm. et Levier 110
" lomatacarpus Boiss. 145
" Makaschwilii Kem.-Nath. 113
" macrophyllus Ledeb. 105, 106
" meridionalis Grossh. 142
" merovensius Ovcz. 128
" Meyerianus Rupr. 118
" migaricus Kem.-Nath. et Chinth. 117
" modestus Ovcz. 124
" muricatus L. 144
" muricatus var. abchasicus (Rupr.) Kem.-Nath. 144
" nemorosus DC. 119, 120
" obesus Trautv. 130
" ophyoglossifolius Vill. 137
" oreophyllus auct. cauc. p.p. 112, 113
" oreophyllus M. Bieb. 111
" var. crassifolius Rupr. 115
" osseticus Ovcz. 127
" polyanthemus Rupr. 118

-
- „ oxyspermus M. Bieb. 140
 „ var. carthalinicus Kem.-Nath. 141
 „ paucistamineus (non Tausch) N. Busch 155
 „ polyanthemus auct. cauc. 118
 „ ssp. nemorosus N. Busch 119
 „ var. latifolius Rupr. 118, 120
 „ pseudobulbosus Schur. 135
 „ Raddeanus auct. cauc. p.p. 127
 „ Raddeanus Regel 125
 „ Raddeanus var. Sommieri Albow 126
 „ repens L. 129
 „ Rionii Lagg. 156
 „ sardous Crantz 136, 146
 „ var. laevis Čelak. 135
 „ var. pseudobulbosus Grossh. 135, 146
 „ sartorianus Boiss. et Heldr. 115
 „ sceleratus L. 136
 „ var. minimus DC. 137
 „ Scherosii Kem.-Nath. 122
 „ Sommierii Albow 126
 „ Sosnowskii Kem.-Nath. 145
 „ strigillosus N. Busch 138
 „ strigillosus Boiss. et Huet 139
 „ subtilis Trautv. 103
 „ svaneticus Rupr. 108
 „ tauricum Freyn 133
 „ trachycarpus Fisch. et Mey. 145, 146
 „ transcaucasicus Kem.-Nath. 128
 „ var. parviflorus Kem.-Nath. 129
 „ trichophyllus Chaix ex Vill. 155
 „ trichophyllus N. Busch p.p. non Chaix 156
 „ triphyllos Waller 154
 „ trisectilis Ovcz. 120, 122
 „ Villarsii Ledeb. 111
 „ ssp. acutifolius N. Busch 114
 „ ssp. Baidarae N. Busch 108
 „ ssp. baidarae (Rupr.) N. Busch 116
 „ var. brachylobus Boiss. 106
 „ ssp. crassifolius N. Busch 115
 „ var. major Boiss. 114
 „ var. sartorianus N. Busch 114
 „ vitifolius Boiss. et Bal. 105, 106
 „ vitifolius minor Boiss. 106
- Salicaceae** Mirbel 177
Salix L. 183
 „ aegyptiaca auct. fl. cauc. (p. max. p.) non L. 194
 „ alba L. 188
 „ alba subsp. micans (Anderss. Rech.) 190
 „ alba var. micans Anderss. 190
 X S. alba X S. excelsa Gmel. 189
 X S. alba X S. pentandroides A. Skv. 189
 Salix angustifolia auct. (non Wulfen, 1789) 200
 „ apoda Trautv. 191
 Salix arbuscula auct. fl. cauc. omnium non L. 197
 „ armeno-rossica A. Skv. 197
 „ australior Anderss. 190
 „ elbursensis Boiss. 199
 „ caprea L. 193
 „ caucasica Anderss. 192
 „ excelsa Gmelin 190
 X S. excelsa Gmelin X S. micans Anderss. 191
 „ hastata auct. cauc. non L. 191
 „ Hastata var. apoda Laksch. 191
 „ kazbekensis A. Skv. 197
 „ Kikodzeae Georz 196
 „ Kuznetzowii Laksch. 195
 „ micans Anderss.
 „ pantosericea Georz 198
 „ pentandroides A. Skv. 187
 „ phlomoides auct. cauc. (p. max. p.) non M. Bieb. 194
 „ phylicifolia auct. fl. cauc. non L. 196
 „ pseudomedemii E. Wolf 194
 „ purpurea omnium auct. Cauc. et Iranic. non L. 199
 „ silesiaca var. caucasica Anderss. 193
 „ triandra L. 187
 „ viminalis auct. fl. cauc. et As. Min. non L. 198
 „ Wilhemsiana M. Bieb. 199
- Saururaceae** Lindl. 176
Thalictrum L. 72, 77
 „ alpinum L. 78, 79
 „ Buschianum Kem.-Nath. 78, 80
 „ collinum Wallr. 78, 81
 „ var. Ledebourianum (C. A. Mey.) Kem.-Nath. 81
 „ globuliflorum Ledeb. 82
 „ flavum auct. cauc. 82
 „ foetidum L. 78, 80
 „ minus L. 81
 „ minus auct. cauc. p.p. 80, 81
 „ minus L. var. collinum N. Busch 81
 „ var. Ledebouriana N. Busch 81
 „ minus var. pratense N. Busch 80

" sibiricum L. 81, 82
" simplex L. 78, 82
" strictum Ledeb. 82
" triternatum Rupr. 78
Trollius L. 26
" caucasicus Stev. 26

" patulus Salisb. 26
Trollius patulus
" var. caucasicus Trautv. 26
" var. tenuisectus N. Busch 27
" Somcheticus C. Koch 26

0417359330

303401010333

შინაარსი

წინასიტყვაობა	რედაქცია
ოჯახები: Paeoniaceae, Actaeaceae, Hellebo- raceae, Ranunculaceae, Nymphaeaceae, Ceratophyllaceae, Berberidaceae, Lau- raceae დაამუშავა	ლ. კემულარია—ნათაძემ
ოჯახები: Saururaceae, Salicaceae დაამუშავა	ა. შხიანმა
მტვრის მარცვლების აღწერა ყველა გვარისა- თვის შეადგინა	ი. შტეპამ
ქრომოსომა რიცხვები სახეობებისთვის მო- იყვანა	ვ. დავლიანიძემ
სურათები 1—23 შეასრულა	პ. რატიშვილმა
(სურათები 20—23 ვანახლა I გამოცემის მიხედვით)	დ. მცხეთაძემ
ქართულ და ლათინურ სახელწოდებათა სა- ძიებელი შეადგინა	შ. ქუთათელაძემ და ი. ლაჩაშვილმა

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие	Редакция
Семейства: Paeoniaceae, Actaeaceae, Helleboraceae, Ranunculaceae, Nymphaeaceae, Ceratophyllaceae, Berberidaceae, Lauraceae обработала	Л. М. Кемулария— —Натадзе
Семейства: Saururaceae, Salicaceae обработала	А. С. Шхиян
Описание пыльцы для всех родов составила	И. С. Штэпа
Числа хромосом для видов приводит	М. Т. Давлианидзе
Рисунки 1—23 выполнены	П. Г. Ратишвили
Из них 20—23—обновлены по I изданию	Д. И. Мцхетадзе
Указатель грузинских и латинских названий составили	Ш. И. Кутателадзе и И. Я. Лачашвили

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

*

რედაქტორი ა. ხ ა რ ა ძ ე
გამომცემლობის რედაქტორი ს. ჩ ი ჩ უ ა
ტექნიკური რედაქტორი ნ. ბ ო კ ე რ ი ა
კორექტორი ლ. ჯ ა შ ი

გადაეცა წარმოებას 15.9.1972 ხელმოწერილია დასაბეჭდად 5.9.1973;
ქალაქის ზომა 70×108¹/₁₆; ქალაქი № 2; ნაბეჭდი თაბახი 21,18;

სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 18,17;

ფასი 1 მან. 82 კაპ.

უე 01134. ტირაჟი 1000. შეკვეთა 2411.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издат. «Мецниереба», АН Груз. ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქ. სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Груз. ССР, Тбилиси 380060, ул. Кутузова, 19

ФЛОРА ГРУЗИИ

II

